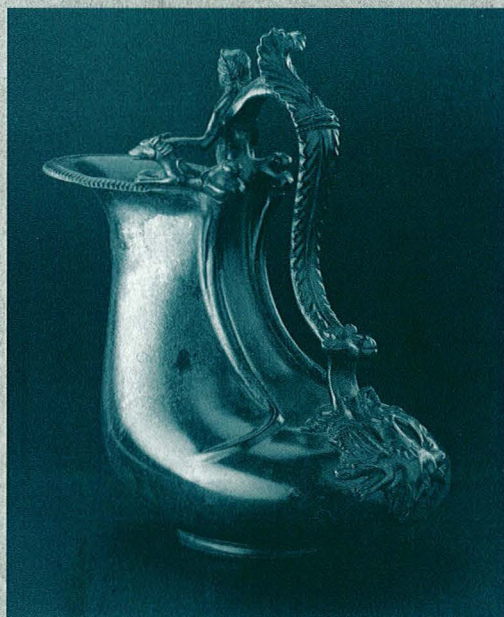

K E R I A

STUDIA LATINA ET GRAECA

II/1 • 2000

DRUŠTVO ZA ANTIČNE IN HUMANISTIČNE ŠTUDIJE SLOVENIJE
SOCIETAS SLOVENIAE STUDIIS ANTIQUITATIS ET HUMANITATIS INVESTIGANDIS

© Založba ZRC & Društvo za antične in humanistične študije Slovenije

Uredniški odbor

Kajetan Gantar (antična književnost), Rajko Bratož (antična zgodovina),
Valentin Kalan (antična in srednjeveška filozofija), Stanko Kokole (umetnostna
zgodovina), Vladimir Simič (pravna zgodovina), Marjeta Šašel Kos (arheologija),
Katja Pavlič Škerjanc (didaktika klasičnih jezikov), Marko Marinčič,
Barbara Šega Čeh, Ignacija J. Fridl, Neža Vilhelm.

Glavni urednik

Matjaž Babič

Odgovorni urednik

Matej Hriberšek

Oblikovanje in grafična ureditev

Milojka Žalik Huzjan

Izdajatelj

Društvo za antične in humanistične študije Slovenije

Založnik

Založba ZRC, ZRC SAZU

Vodja založništva

Vojislav Likar

Naslov uredništva

Društvo za antične in humanistične študije Slovenije

Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana

Tel (386-1-)241-1416

Fax: (386-1-)241-1421

E-mail: matej.hribersek@ff.uni-lj.si

Spletna stran: www.ff.uni-lj.si/klasfilol/keria.html

Naročanje

Založba ZRC, Gosposka ulica 13, 1000 Ljubljana

Tel./fax: (386-1-)425-7794

E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

Tisk

Tiskarna Littera picta, Ljubljana

Fotografija na ovitku

Askos iz Polhovega Gradca, Narodni muzej Slovenije v Ljubljani,

foto Tomaž Lauko

Cena: 1.700 SIT

Revija izhaja s podboro

MINISTRSTVA ZA KULTURO REPUBLIKE SLOVENIJE

MINISTRSTVA ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT REPUBLIKE SLOVENIJE

ODELKA ZA KLASIČNO FILOLOGIJO FILOZOFSKE FAKULTETE UNIVERZE V LJUBLJANI

ISSN 1580-0261

K E R I A

STUDIA LATINA ET GRECA

Letnik / *Annus* II • številka / *Tomus* 1 • 2000 / *MM*

**ZALOŽBA
ZRC**

K E R I A

STUDIA LATINA ET GRAECA

ANNUS II • TOMUS I • MM

COMMENTARII PERIODICI, QUOS BIS IN ANNO EDIT

SOCIETAS SLOVENIAE STUDIIS ANTIQUITATIS ET HUMANITATIS INVESTIGANDIS

DRUŠTVO ZA ANTIČNE IN HUMANISTIČNE ŠTUDIJE SLOVENIJE

K E R I A

STUDIA LATINA ET GRAECA

II / 1
2000

DRUSTVO ZA ANTICNE IN HUMANISTICNE STUDIJE SLOVENIJE

SOCIETAS SLOVENIAE STUDIIS ANTIQVITATIS ET HUMANITATIS INVESTIGANDIS

VSEBINA

I – ZNANSTVENI IN STROKOVNI ČLANKI

Kajetan Gantar	<i>Župančičev epigram o »reformatorju heksametra«</i> .. 11 <i>Das Epigramm über den »Reformator Hexameters«</i> (Zusammenfassung) 16
Matjaž Babič	<i>Pisarske zgode in nezgode. Lapsus calami na mikenskih tablicah</i> 17 <i>Es ist nicht leicht, ein Schreiber zu sein</i> (Zusammenfassung) 29
Marko Marinčič	<i>Apolonij Rodoški v Katulovi 64. pesmi</i> 31 <i>Apollonius Rhodius in Catullus 64 (Summary)</i> .. 58
Barbara Šega Čeh	<i>Moralni vidiki izobraževanja v starem Rimu</i> 59 <i>Moral Views of Education in Ancient Rome</i> (Summary) 66
Barbara Zlobec	<i>Lukan in Prešeren</i> 67 <i>Lucan and Prešeren (Summary)</i> 72
Jelena Isak	<i>Skrivnost aleksandrijskega svetilnika</i> 73 <i>The secret of the Pharos lighthouse in Aleksandria</i> (Summary) 85
Jerneja Kavčič	<i>Naglasni problemi stare in moderne grščine</i> 87 <i>Problems of ancient and modern Greek accent</i> (Summary) 98

II – PEDAGOŠKO-DIDAKTIČNI PRISPEVKI

Katja Pavlič Škerjanc	<i>Klasično izobraževanje v Sloveniji</i> 101
Ksenja Geister	<i>Prvi maturi iz grščine na rob. Anahronizem ali pogum?</i> 109

III – PREVODI

Mark Fabij Kvintilijan	<i>O predšolski vzgoji in osnovni šoli (Institutio oratoria I, 1-3) (Prevod Matjaž Babič)</i> 113
------------------------	---

Zbadljivke po antično. <i>Izbor grških in rimskih epigramov. (Izbrala, popravila in pripravila za objavo Nada Grošelj) .</i>	127
Hermann Diels: <i>Začetki filologije pri Starih Grkih. 2. del (Prevod Ignacija J. Fridl)</i>	159

IV – MISCELLANEA

Barbara Šega Čeh	<i>Poročilo predsednice društva za antične in humanistične študije za obdobje od aprila 1995 do maja 1999</i>	175
Alenka Cedilnik	<i>Moses I. Finley: Antična in moderna demokracija (Recenzija)</i>	176
David Movrin	<i>Victor Davis Hanson, John Heath: Who killed Homer? The Demise of Classical Education and the Recovery of Greek Wisdom (Recenzija)</i>	179

JETRNİK

Drobni jetrnik je vzklik ob poti.
Tu modri, ob speči korenini
bukve; nje pa kakor sneg pozimi
toplo sonce zdaj še nič ne moti.

Še mi cvet šepeče iz davnine
v skrivnost ovito staro sporočilo:
»Tu je, kar se zdi, da je minilo,
ne boj se, da nekoč povsem izgine!«

Res šepet postal je s časom tišji,
besed ne ločim več, le melodijo
teh skrivnostnih strun še vedno slišim,

kot šum potočka, ki ob njem brstijo
temni grmi v prvo mlado listje
in nič ne pravijo, samo živijo.

Jelena Isak

I

ZNANSTVENI IN STROKOVNI ČLANKI

Kajetan GANTAR | ŽUPANČIČEV EPIGRAM O »REFORMATORJU HEKSAMETRA«

Synopsis

De epigrammate Otonis Župančič poetae, in quo emendator quidam hexametri irridetur
Anno MCMIX Oton Župančič, poeta Slovenus, epigramma composuit, in quo alium quendam irrisit poetam, qui hexametrum reformare (sive modernizare) conatus est, ita ut versum vetustissimum homoeoteleutis ornaret. Hic *hexametri reformator* Anton Aškerc, poeta Slovenus epicus tum vel celeberrimus, esse videtur, qui paucis ante mensibus librum poematum *Acropolis et pyramides* edidit. In quo libro inter alia carmen *Corynthis, in urbe antiqua* occurrit, quod brevibus versibus, homoeoteleutis ornatis, compositum est. At si in carmine bini versus una leguntur, tamquam hexametri existimari possunt, quod iam Iosephus Wester, philologus classicus et poetae Antoni Aškerc amicissimus, in recensione libri *Acropolis et pyramides*, quam in actis diurnis *Slovenski narod* divulgavit, magna cum laude animadvertit.

Izveček

Župančičev epigram o »reformatorju heksametra«

Leta 1909 je Oton Župančič objavil epigram, v katerem je naperil ost proti nekemu pesniku, ki je skušal »pomoderniti« heksameter s tem, da je starodavni verz »zaježil v brani rim«. Ta *reformator heksametra* je očitno Anton Aškerc, ki je nekaj mesecev prej izdal pesniško zbirko *Akropolis in piramide*. V tej zbirki najdemo med drugim tudi pesem *V starem Korintu*, napisano v kratkih rimanih verzih. Če v njej po dva in dva zaporedna verza strnemo, dobimo heksametre, kar je opazil in pohvalil že klasični filolog in Aškercov prijatelj Josip Wester v oceni zbirke *Akropolis in piramide*; oceno je objavil v *Slovenskem narodu*.

Oton Župančič velja ne samo za enega najbolj virtuosnih slovenskih lirikov, ampak tudi za mojstra epigrama. Večino svojih epigramov je zložil v obliki elegičnega distiha, ki velja že od antike dalje za najbolj prikladno metrično obliko te duhovito poantirane poetične zvrsti. Sliši se skoraj paradoksalno: Župančič, ki je v liriki drzno in neutrudno iskal vedno nova metrična in ritmična izrazna sredstva, se je v epigramih dosledno oklepal tradicionalne oblike elegičnega distiha, kakršno je pri nas udomačil že Prešeren v svojih zabavljivih napisih.

Ozadje večine Župančičevih epigramov je zadovoljivo osvetlil in razvozlal dr. Joža Mahnič, nedvomno najboljši poznavalec pesnikovega opu-

sa, ki je kritični izdaji pesnikovih Zbranih del pred kratkim dodal tudi monografijo o pesniku.¹

Eno redkih bodic, katere osti se uredniku pesnikovih Zbranih del ni posrečilo povsem razvozlati, predstavlja epigram z naslovom *Reformator heksametra*, ki ga je Oton Župančič objavil leta 1909 v reviji *Naši zapiski*.

Poskušajmo osvetliti ozadje tega epigrama, ki se glasi:²

*Čul sem, slovenski poet heksameter je pomodernil,
prosti helenski tok v rim je zajézil brani.
Proč helotsko rokó od ritmov svobode, Herostrat!
Stari meh dobro drži, novih le ulij mu idej.*

Urednik pesnikovih Zbranih del je v opombi zapisal, da ost epigrama meri na nekega »formalističnega verzifikatorja, ki je skušal Homerjev verz utesniti z rimami«, da pa se imena tega verzifikatorja »ni dalo ugotoviti«.³

Morda pa bi se ime tega verzifikatorja vendarle dalo ugotoviti.

V opombah k četrti knjigi Župančičevih Zbranih del beremo, da je v letih 1909/10 pesnik v neodvisni reviji *Naši zapiski*, ki jo je urejal Anton Dermota, objavil 45 epigramov. V njih si je (poleg svojega kritika, teologa dr. Leopolda Lenarda) največkrat privoščil pesnika Antona Aškercu, s katerim sta si v tistih letih večkrat prišla hudo navzkriž.⁴ Podobno razlago beremo tudi v prej omenjeni Mahničevi monografiji: »Največ epigramov ... je pesnik namenil Aškercu. Označuje ga za vztrajnega glasnika in gorečega pridigarja svobodne misli, točneje kompromitiranega liberalizma, norčuje se iz njegovih popotovanj po daljnem svetu, predvsem po pisanem Orientu, iz njegovega ponašanja z ustvarjalno plodnostjo in količino objav pa iz njegove zaverovanosti vase in samovoljnosti, za oboje navaja konkretne primere iz njegove poezije.«⁵

V serijo bodic, naperjenih na Antona Aškercu, sodi verjetno tudi epigram o *reformatoryu heksametra*.

Aškerc je namreč samo nekaj mesecev pred objavo omenjenega epigrama, proti koncu novembra 1908, izdal pesniško zbirko *Akropolis in piramide*.⁶ V zbirko je vpletel tudi pesem *V starem Korintu*, ki se začne takole:

¹ Joža Mahnič, Oton Župančič – Ustvarjanje, razvoj, recepcija (Ljubljana 1998).

² *Naši zapiski* 1909, str. 130. Epigram je ponatisnjen tudi v pesnikovi antologiji *Naša beseda* (ur. Fran Albrecht, 1929), str. 180, *Dela II* (ur. Josip Vidmar, 1936), str. 205, in v miniatarki *Izbrane pesmi* (ur. Janko Glazer, 1950), str. 200.

³ Oton Župančič, *Zbrano delo IV* (ur. J. Mahnič, Ljubljana 1967), str. 340.

⁴ Oton Župančič, *Zbrano delo IV*, str. 321-323.

⁵ J. Mahnič, Oton Župančič, str. 55.

⁶ Zbirka *Akropolis in piramide* je sicer izšla z letnico 1909, toda v resnici je prišla na knjižni trg že konec novembra 1908. Prim. Vlado Novak, opombe k Antonu Aškercu, *Zbrano delo IV* (Ljubljana 1989), 429.

*Vroč in soparen je dan.
Sedim pod platano košato.
Sanjam minulosti san
pa pijem »krasí retsinato«.*

*Grenko je vince, možje,
Heleni, to smolnato vaše!
Muzate se mi, hehe,
ker rado ne gre mi iz čaše.*

*To je Korint?! Res je to?
Sloviti Korint? Je mogoče?
Kamor ozre se oko –
uboge, zakrpane kože!*

O Aškerčevi zbirki *Akropolis in piramide* je še pred njenim uradnim izidom izšla obsežna in nadvse pohvalna ocena v *Slovenskem narodu*.⁷ Avtor ocene, skrit pod šifro -y-, je bil pesnikov prijatelj, znani planinec in klasični filolog Josip Wester. V oceni beremo med drugim, da je pesem *V starem Korintu* zanimiva »ne samo radi fino slikane ubranosti, pač pa še bolj radi nenavadne ritmiške oblike: v moderno kitico prikrojen daktilski heksameter.«⁸ Če namreč po dva in dva zaporedna verza strnemo in zapišemo v eni vrstici, dobimo brezhibne rimane heksametre z moško cezuro sredi tretje stopice (t.i. pentemimereza):

*Vroč in soparen je dan. Sedim pod platano košato.
Sanjam minulosti san pa pijem »krasí retsinato«.
Grenko je vince, možje Heleni, to smolnato vaše!
Muzate se mi, hehe, ker rado ne gre mi iz čaše.
To je Korint?! Res je to? Sloviti Korint? Je mogoče?
Kamor ozre se oko – uboge, zakrpane kože!*

Verjetno je Župančič v *Slovenskem narodu* bral Westrovo oceno in pohvalno sodbo o Aškerčevi zbirki in rimanih heksametrih. Ker se letnica Župančičevega epigrama presenetljivo ujema z izidom omenjene zbirke in Westrove ocene, ne more biti dvoma, da je tudi epigram o »reformatorju heksametra« – tako kot številni drugi epigrami te serije – naperjen ravno na Aškerca. Paradoksalnost in ost puščice tiči najbrž tudi v tem, da pesnik v Aškercu, ki se je rad razglašal za velikega svobodomisleca, za glasnika

⁷ *Slovenski narod* 31-12-08.

⁸ Prim. op. VI. Novak, v Anton Aškerc, *Zbrano delo IV*, 433.

svobode in prostosti,⁹ razkriva okornega verzifikatorja, nekakšnega Herostrata, ki skuša z rimami (antična poezija rim ni poznala!) zaježiti »helen-ski prosti tok« in »ritme svobode«.

* * *

Ob koncu še pripomba, da rimani heksametri sploh niso nenavaden pojav. Njihove korenine segajo v srednji vek, ko so bili priljubljeni heksametri z notranjimi rimami (»leoninski heksametri«), pa tudi zaporedja rimanih heksametrov. Takšne pojave srečujemo tudi v latinski verzifikaciji na slovenskih tleh (npr. v »Hvalnici samostanske celice« / *Laus cellae* kar-tuzijanskega meniha Syferida iz Jurkloštra).¹⁰

Zanimivo je, da se samo nekaj let pred nastankom Aškerčeve zbirke *Akropolis in piramide* in Župančičevega epigrama *Reformator heksametra* pojavijo rimani heksametri tudi v sosednjih slovanskih slovstvih. Takšne heksa-metre piše med drugimi srbski pesnik Vojislav Ilić (1862-1894), npr. v pesmi *Julija*, kje se rima ponavlja ob vsakem drugem verzu:

»Rimljani ljudi čujte! Lepota božanski dar je,
što smrtnog čoveka krepi, kô pehar ciparskog vina -
pa zar smo dotle došli, da milost bogova silnih
osudom kaznimo svojom? Strašna je osveta njina.«¹¹

Rimane heksametre zasledimo v začetku dvajsetega stoletja (torej približno v istem obodbu kot sta nastali Aškerčeva zbirka *Akropolis in piramide* in Župančičev epigram) tudi pri nekaterih hrvaških pesnikih, npr. pri Silviju Strahimiru Kranjčeviću (1865-1908). Tako se glasi npr. začetek Kranjčevićeve pesmi *Dva barjaka*:

On je visio gore o turdom drvetu krsta,
visio vjekove duge nad svojim ljubljenim gradom,
nijem je gledao u svijet, krana trnova čvrsta
cvjetala jednim cvijetom, novom žaokom mladom.

⁹ V zbirki *Akropolis in piramide* so ta gesla večkrat še posebej poudarjena. Prim. pesem *Velika noć na Akropolu* (»lepoti helenska vstaja, oteta iz sužnih okov«, »vstal duh zmagoviti antični svobodni«).

¹⁰ Prim. K. Gantar, *Der Kartäuser Dichter Syferidus Suevus aus Jurkloster* (XIII. Jahrhundert): *Prophanes und Religiöses in seiner Dichtung* (Analecta Cartusiana 116, Salzburg 1989, 34-75).

¹¹ Zanimivo, da motivika te Ilićeve pesmi spominja na motiviko Aškerčeve pesmi *Fryne pred sodniki* v zbirki *Akropolis in piramide*. Je Aškerc morda poznal poezijo Vojislava Ilića?

V podobni metrični obliki rimanih heksametrov je zloženih tudi več pesmi v zbirki Anteja Tresića Pavičića *Valovi misli i čuvstava* (1903) in v zbirki *Nove pjesme* (1913) Vladimira Nazora.¹²

Vendar je Aškerc v primerjavi z omenjenimi srbskimi in hrvaškimi pesniki veliko bolj spreten, saj dvojice heksametrov neopazno razvezuje v štiri-vrstične kitice, tako da odmev antičnega metričnega obrazca na njihovem ozadju zasluti samo večče uho poklicnega klasičnega filologa.

¹² O podrobnostih prim. A. Petavić, *Klasična metrika u hrvatskoj i srpskoj književnosti* (Beograd 1939).

Kajetan GANTAR: DAS EPIGRAMM ÜBER DEN »REFORMATOR HEXAMETERS«

Zusammenfassung

Im 1909 hat Oton Župančič, wohl der bedeutendste slowenische Dichter jener Zeit, ein Epigramm auf einen gewissen »Reformator Hexameters« veröffentlicht, auf einen Literaten, der es versucht hat, die althergebrachte metrische Formel Hexameters zu »modernisieren«, so daß er sie mit Reimen ausgestattet hat. In einer flüchtigen Übersetzung lautet das Epigramm etwa folgenderweise:

Unser Poet unlängst den Hexameter modernisiert hat:

Rhythmen frei fließenden Strom hat er mit Reimen verstaubt.

Weg mit helotischer Hand, Herostrat der Rhythmen der Freiheit!

Gut der alte ist Schlauch, neuen Geist hauch nur hinein!

Bisher ist es nicht gelungen, den angegriffenen »Herostratos« zu identifizieren; auch in der großen kommentierten Ausgabe der Gesammelten Schriften von Oton Župančič (Band IV, 1967) bleibt das Problem ungelöst.

Man kann jedoch mit guten Gründen vermuten, daß das Epigramm den berühmten slowenischen Dichter der Balladen und Romanzen, Anton Aškerc, getroffen hat. Aškerc hat nämlich ein halbes Jahr bevor die Gedichtsammlung *Akropolis und Pyramiden* (1908) herausgegeben. In dieser Sammlung gibt es auch ein Gedicht *Im alten Korynth* in gereimten vierzeiligen Strophen. Des Dichters guter Freund, klassischer Philologe Joseph Wester, hat über die Sammlung *Akropolis und Pyramiden* in der Tageszeitung *Slovenski narod* eine günstige Besprechung veröffentlicht, in der er das erwähnte Gedicht besonders gewürdigt hat, und zwar aus rein formaler Sicht: wenn man nämlich im Gedicht zwei nacheinanderfolgende Verse aufmerksam liest, so merkt man, daß daraus fehlerlose gereimte Hexameters entstehen.

Interessanterweise hat es – ungefähr zu gleicher Zeit – auch in der benachbarten kroatischen und serbischer Literatur Dichter gegeben, die einzelne Gedichte in gereimten Hexametern verfaßt haben (Vojislav Ilić, Silvijs Strahimir Kranjčević, Ante Tresić Pavičić, Vladimir Nazor).

Naslov:

akad. prof. dr. Kajetan Gantar

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva 2

SI-1000 Ljubljana

Matjaž BABIČ | PISARSKE ZGODE IN NEZGODE

Lapsus calami na mikenskih tablicah

Abstract

It is not easy to be a scribe

Mycenaean scribes had much opportunity to experience the good and bad sides of clay. It was easy to correct one's own errors, provided one noticed them before the clay dried. Yet if one has other duties to perform – and the scribes had all too many of them –, errors can occur. In this article, the most common types of scribal errors are examined and possible regularities in their occurrence are suggested.

Izvoleček

Pisarske zgode in nezgode. Lapsus calami na mikenskih tablicah

Mikenski pisarji so pri delu spoznali tako dobre kot slabe strani gline. Ni bilo težko popraviti napake, če jo je pisar pravočasno opazil. A če je imel poleg pisanja na tablice še druge naloge, so se pri pisanju rade pojavljale napake. Članek raziskuje najpogostejše vrste napak in predlaga pravila, na podlagi katerih bi lahko razložili njihovo pogostnost.

Za začetek nekaj osnovnih podatkov o tablicah, odkritih v ruševinah mikenskih palač. Najpomembnejša najdišča so Knosos na Kreti ter Pilos, Mikene, Tebe in Tirins v celinski Grčiji. V mikenski dobi je bilo palač, kjer so pisali na tablice, gotovo več, zato lahko upamo, da se bo našlo še kaj. Najdbe v celinski Grčiji izvirajo iz časa na prelomu med 13. in 12. stoletjem, medtem ko naj bi bile kretske tablice kakšni dve stoletji starejše. 'Naj bi bile' pravimo zato, ker mikenologi že od začetka šestdesetih let razpravljajo, ali je imel Evans prav, ko je postavil najdbe v Knosu v leto okrog 1400. Dokončnega odgovora še ni.

Koliko tablic so izkopali? Navedene so samo približne številke, ker nekaj tablic ni objavljenih¹. Poleg tega je prišlo na dan tudi precej koščkov tablic, vendar zanje ne vemo natančno, koliko tablic bi iz njih lahko naredili. Čeprav so mikenologi doslej veliko odlomkov že združili v tablice, jih je veliko še ostalo.

– V Knosu je bilo odkritih okrog 8000 tablic, kosov in koščkov. Domnevajo, da je bilo v palači med 3000 in 4000 tablic.

¹ Podatki so povzeti po S. Hiller – O. Panagl, Die frühgriechischen Texte aus mykenischer Zeit, Darmstadt 1986².

- Pilos nam je ohranil v celoti ali v ostankih 1200 do 1300 tablic.
- Sledijo Mikene z okrog 70 odkritimi tablicami.
- Iz Teb jih je bilo doslej objavljenih natanko 46 tablic in odlomkov, vendar so arheologi menili, da jih je moralo biti več. In res so nas izkopavanja obogatila z okrog 200 novimi tablicami².
- Zelo malo nam je ohranil Tirins, saj so doslej našli samo 25 odlomkov.

Dandanes lahko velja za splošno sprejeto ugotovitev, da so mikenske tablice popisane v zlogovni pisavi, imenovani linear B, in da je zapisani jezik grščina. Tu in tam se sicer še najde kdo, ki trdi, da je mikenologija zarota Ventrisovih privržencev, a takšnih glasov je čedalje manj³.

Po dolgotrajnem, napornem delu je vodilnima strokovnjakoma za mikensko pisavo, Američanu Emmettu Bennettu in Belgijcu Jeanu-Pierru Olivierju, uspelo približno določiti število ljudi, ki so pisali tablice. Na podlagi majhnih, le vajeemu očesu vidnih razlik v pisavi sta ugotovila, da je v Knosu tablice pisalo najmanj 65 in v Pilu najmanj 45 različnih oseb. Če vemo, da vsebujejo vse mikenske tablice skupaj besedila za nekaj deset strani, se nam zdi čudno, da bi bilo v palači v Pilu zaposlenih skoraj 50 poklicnih pisarjev. Domnevamo torej, da so v linearju B pisali na tablice posebej izšolani uradniki; kadar niso pisali, so opravljali druge naloge; koliko je bilo takšnih nalog, ne vemo, zato je težko ugotoviti, ali je bilo pisanje tablic za uradnike glavno ali dodatno opravilo. Kljub temu se še danes uporablja ustaljeni izraz 'pisar', le da si ob njem ne predstavljamo egiptovskega poklicnega in šolanega pisarja.

Sobe mikenskih palač so uporabljali tudi za začasno shranjevanje tablic: linear B so znali brati bržkone samo uradniki, ki so si z njim pomagali, zato se tablic ni splačalo hraniti drugod: nihče razen uradnikov jih ne bi znal brati in tudi ko bi jih znal, jih ne bi razumel. Saj je še danes tako: če hočemo razumeti slovenski knjigovodski zapissek, nam znanje slovenščine bolj malo pomaga. Poleg tega bi morali, če bi bile tablice shranjene posebej, narediti veliko korakov brez potrebe, da bi preverili eno ali dve številki.

Linear B je, kot rečeno, zlogovna pisava. Ima 93 znakov, glasovno vrednost poznamo za 75 izmed njih. Ostalih 16 se uporablja tako redko, da je razlaga za njihovo glasovno vrednost pogosto odvisna od razlage ene same besede. Poleg znakov z glasovno vrednostjo ima linear B tudi okrog 150 posebnih znamenj, med njimi ideograme, znamenja za števila in mere,

² Najdbe so bile prvič predstavljene na mikenološkem zborovanju 1995 v Salzburgu.

³ Trditve nasprotnikov najboljše predstavlja W. Ehschmitt, *Die Kontroverse um Linear B*. München 1969. Celo v zadnjem desetletju se tu in tam pojavi avtor, ki nasprotuje splošno sprejeti razlagi, npr. R. Vieni, *La lingua dei Micenei*, Roma (?) 1990.

ligature, sestavljene bodisi iz znamenj z glasovno vrednostjo ali iz glasovnih znamenj in ideogramov.

Zapiski za kratkotrajno uporabo so se pisali na glinaste tablice, zapiski trajne vrednosti verjetno na kože, les ali papirus. Požari, ki so uničili večino mikenskih palač, so za vedno uničili tudi vse, kar je bilo zapisanega na gorljivih snovi. Prestale so jih samo glinaste tablice, torej samočasne beležke.

Kako potem vemo, da so obstajali poleg glinastih tablic tudi drugačni zapiski? V knjigovodskih opombah, kot jih vsebujejo tablice, se večkrat pojavi beseda *o-pe-ro*. Izenačimo jo lahko s klasičnogrškim izrazom ὄφελος, le da v mikenski grščini ne pomeni 'korist' kot klasični ὄφελος, ampak 'dolg'. Nekajkrat je izraz še natančneje določen, piše namreč *pe-ru-si-nu-wo o-pe-ro*. πέρυστι tudi pozneje pomeni 'lani', zvezo *perusinyon ophelos* lahko torej prevedemo kot 'lanski dolg'. Na neki tablici najdemo celo opombo »toliko prispevajo kovači vsako drugo leto«. Poleg sprotnih zabeležk so morali obstajati tudi daljši popisi obveznosti iz preteklega leta, morda celo nekakšen letni načrt. Nobena izmed ohranjenih tablic ne vsebuje ničesar takega, zato lahko domnevamo, da so bile tovrstne listine napisane na drugačni snovi.

Besedila v linearju B so se nam torej ohranila na glinastih tablicah dveh različnih velikosti.

- Prvi »format« so t.i. 'tablice v obliki palmovega lista', dolge okrog 15 cm in široke 5 do 6 cm. Ea 305 se je ohranila v dveh kosih, medtem ko na Ea 304 manjka desna stran.
- Druge so t.i. 'tablice v obliki strani', oblikovane kot pokončen pravokotnik. Takšna je zgornja, večja tablica na naslovni strani izročka.

Ker se da spraviti na eno veliko tablico precej več besedila kot na malo, sta se vrsti uporabljali različno: male tablice vsebujejo posamezne zabeležke, velike vsebujejo zbirne sezname, napisane po podatkih, zbranih z več malih tablic. Tablic niso žgali, obstajale so samo tako dolgo, dokler so bili potrebni podatki, ki so jih vsebovale. Ko tablice niso potrebovali več, so jo zmočili, pregnetli in naredili novo: 'recycling' so torej poznali že pred 3000 leti. Vendar ima glina tudi slabo stran: razmeroma hitro se suši, tako da pri pisanju ni veliko časa za razmišljanje, preverjanje podatkov in popravljanje pravopisnih ter slovničnih napak. Iz tablic, ki so bile shranjene do konca obračunskega leta, je najbrž nastal nekakšen daljši zapis vseh nujno potrebnih podatkov, zlasti neporavnanih terjatev iz preteklega leta, dobropisov za prihodnje leto in natančen popis skladiščnega stanja z morebitnimi prihranki. Takšnih seznamov gotovo niso pisali na glinaste tablice; porabi-

li bi namreč ogromno prostora in tudi nerodno bi jih bilo uporabljati in hraniti.

Zapiski v linearju B vsebujejo podatke, potrebne za upravljanje mikenske palače:

- sezname oseb;
- potrdila ali zahteve za določene usluge;
- podatke o razdeljevanju živil ali surovin določenim;
- podatke o živilih in drugih predmetih, namenjenih za žrtvovanje;
- sezname živine in drobnice;
- podatke o velikosti čred;
- poročila o razdelitvi zemljišča;
- popise predmetov, uskladiščenih v palači ali drugod.

Ob pisanju tablic je bilo treba upoštevati več stvari:

- Velike tablice so morale biti karseda pregledne tako za pisca kot za bralca. Meja med uvodom in seznamom je morala biti zelo jasna.
- Male tablice je bilo treba sestaviti hitro, dokler je imel uradnik podatke še v glavi, zlasti takrat, ko se je popisovala dejavnost, ki ni bila vnaprej določena z letnim načrtom.
- Preden je začel pisati veliko tablico, se je pisar zavedal, da mora imeti vse potrebne podatke na malih tablicah pripravljene vnaprej: glina se hitro suši, časa ni bilo več kot kakšne pol ure; potem ko bo enkrat začel, ne bo mogel več odložiti pisala in brskati po omarah.

Pisar je moral torej paziti na sto stvari, važnejših od tega, ali bodo vse besede zapisane čisto pravilno brez napak. Marsikdaj je napako ali pomoto kar pustil in si mislil: »Da le hujšega ni.«

Preden se lotimo pomot, kot smo obljubili v naslovu, moramo povedati nekaj besed o jeziku mikenskih tablic. Grščina na tablicah je starinska: drugačna tudi ne more biti, saj je 400 let starejša od Homerjevih epov. In vendar ni pragrščina, vsebuje že nekaj izrazito narečnih potez⁴. Zelo poenostavljeno bi lahko rekli, da so mikenske tablice napisane v starinski arka-do-kiprščini. Bolj presentljivo je nekaj drugega: jezikovno gledano so tablice iz Pila, Teb, Miken in Knosa skoraj popolnoma enotne, čeprav so knoške tablice morda tudi 200 let starejše od celinskih. Nekaj razlik sicer je, zlasti v besedišču, a so zanemarljive, če se spomnimo, kolikšna je na primer razlika med Gortinskim zakonikom in atenskimi napisi 5. stoletja.

⁴ Če si pomagamo z našo slovstveno zgodovino: mikenske tablice niso Brižinski spomeniki, ampak kvečjemu Stiški rokopis.

Primeri za krajevne razlike:

– Besedišče:

	Pilos	Knosos
‘voz’	<i>wo-ka (uokhā)</i>	<i>i-qi-ja (‘ikk’iā)</i>
(posoda) ‘brez držajev’	<i>a-no-ue (anouues)</i>	<i>a-no-wo-to (anouuoton)</i>
‘speta z bronom’	<i>ka-ko de-de-me-no</i> (<i>khalkōi dedemenō</i>)	<i>ka-ko-de-ta</i> (<i>khalkodeta</i>)
‘opremljena’ (?)	<i>a-ja-me-na + dat./instr.</i>	<i>a-ja-me-na</i> brez dopolnila

Toda poleg takšnih zanemarljivih razlik v besedišču se najdejo tudi drugačni odkloni od ustaljene rabe, zlasti v Pilu. Če se ponavljajo, niso navadne pomote in morajo odražati razlike v govoru različnih pisarjev. Z njimi se je zelo podrobno ukvarjal švicarski jezikoslovec Ernst Risch in izide predstavil v referatu z naslovom *Narečne razlike v mikenščini*⁵.

Opazil je, da uporabljajo nekateri pisarji ponekod – ne vedno – drugačne oblike od ustaljenih. Nekateri lahko imamo za posebnosti ene same osebe, – nekaj jih imamo na strani št. 27 v preglednici – medtem ko se druge pojavijo večkrat. Ustalcjene, navadne oblike je Risch imenoval ‘mycénien normal’ in posebne, izjemne oblike ‘mycénien spécial’. Najbolje izpričane razlike imamo na preglednici na strani št. 22 zgoraj:

- Iz zlogotvornih *r*, *l*, *m*, *n* se v mikenščini praviloma razvije glas ojevske barve: ‘seme’ je *spermo*, ‘miza’ je *torpeza*, ‘mazilo’ ali ‘dišava’ je *aleiphor*, takšne oblike spadajo v ‘mycénien normal’; toda najdemo tudi oblike *sperma* in *aleiphar*, takšne štejemo za ‘mycénien spécial’.
- V nekaterih besedah, zlasti tujkah, kjer ima ‘mycénien normal’ vedno *-i-*, drugi pisarji nihajo med *-e-* in *-i-*: ime boginje Artemide ima v ‘mycénien normal’ dajalniško obliko *A-ti-mi-te*, torej *Artimitei*, medtem ko se lahko v ‘mycénien spécial’ piše tudi (tokrat v rodilniku) *A-te-mi-to*, beremo *Artemitos*; podobno je iz pogostega krajevnega imena *Ti-mi-to a-ke* (verjetno dajalniška oblika imena Θέμιστον ἄγκος ‘globel’) izpeljano ime pokrajine *Te-mi-ti-ja*.
- V ‘mycénien normal’ je asibilacija obvezna, pri nekaterih pisarjih, ki pišejo ‘mycénien spécial’, lahko tudi izostane: iz krajevnega imena *Ti-nwa-to* se izpelje ime pokrajine *Ti-nwa-si-ja*, v ‘mycénien spécial’ lahko brez asibilacije *Ti-nwa-ti-ja*; podobno je tudi pri nekaterih zloženih osebnih imenih tipa Τερψίμβροτος: praviloma imajo asibilacijo, npr. *Ma-na-si-we-ko*, beremo *Mnāsīwergos*, a pri nekaterih pisarjih so tudi oblike kot *Ta-ti-qo-we-u*, torej *Stasig’oueus* in ne *Stasig’oueus*.
- Gotovo najznamenitejši sta različici za daj. ednine 3. sklanjatve: končni

⁵ E. Risch, Les différences dialectales dans le mycénien; Proceedings of the Cambridge Colloquium on Mycenaean Studies, Cambridge, 1966, 150ss.

ca je navadno –ει, zapisana kot –e, ker se pri dvoglasnikih na t v mikenščini piše skoraj brez izjeme samo prvi del (le v Knosu imamo nekajkrat οι zapisano kot –o-i-); toda nekaj pisarjev že uporablja končnico, kot jo poznamo iz klasične grščine, namreč –ι. Poleg dajalnika ednine *Po-se-da-o-ne* najdemo tudi obliko *Po-se-da-o-ni*.

Če izvzamemo asibilacijo, so oblike v 'mycénien spécial' oblike, ki so se uveljavile v klasični grščini, torej mlajše, medtem ko so oblike v 'mycénien normal' starejše, morda jih je ohranjalo izročilo. A kako razložiti omahovanje pri asibilaciji? Chadwick je objavil domnevo⁶, da so pisarji, ki pišejo 'mycénien spécial', kratkomalo uradniki, ki izvirajo iz nižjih, dorsko govorečih plasti ljudstva: s pisavo vred so se naučili oblik, a so tu in tam vseeno napisali po domače. Risch mu je kmalu odgovoril⁷, da bi morali imeti za tako drzno domnevo izpričanih več izrazito dorskih oblik, npr. ἰαρός, ὄκα ali Ἀπτόμιδι.

Torej:

	mycénien normal	mycénien spécial
*r, */*, *m, *n -i asibilacija:	→ or, o povsod: A-ti-mi-te, Ti-mi-to vedno: Ti-nwa-si-ja, Ma-na-si-we-ko na -ei (zapisano -e)	→ or/ar, o/a i/a. A-te-mi-to, Te-mi-ti-ja ne vedno: Ti-nwa-ti-ja, Ta-ti-go-we-u na -ei/-i
dat. sg. 3. dekl.		

In zdaj od zgod k nezgodam, torej k pravih pomotam pri pisanju: o njih se lahko naučimo največ iz razprave prof. Ilievskega z naslovom *Negriška sklanjatev ali pisarske pomote*⁸.

Pisarske napake je moč približno razdeliti v tri skupine:

- navadne pomote, torej *lapsus calami*;
- slovnične napake: ednina namesto množine, imenovalnik namesto odvisnega sklon, napačna sklonska oblika (končnica);
- napake v zgradbi besedila: zlasti na velikih tablicah se zgodi, da je pol besedila napisanega po enem obrazcu in pol po drugem; pisar je besedilo v začetku še preurejal, nato si je premislil in nadaljevanje dobesedno prepisal iz predloge.

Posvetili se bomo samo prvi vrsti, torej pomotam, kot pravi naslov. Oglejmo si nekaj primerov:

⁶ J. Chadwick, Who were the Dorians?; La Parola del Passato, 166, 1976, 103-177

⁷ Die griechischen Dialekte im 2. vorchristlichen Jahrtausend; Studi micenei ed egeo-anatolici, 20, 1979, 91-111; (Kleine Schriften, Berlin – New York, 1981, 269-289)

⁸ P.H. Ilievski, Non-Greek Inflections or Scribal Errors in the Mycenaean Texts, Živa antika, XV, 1965, 45-59.

Tablice Ea:

spadajo med male tablice, vsebujejo enovrstična besedila, podatke o razdelitvi zemljišča. Tablicam skupin E– pravimo tudi ‘tablice zemljiške posesti’ ali ‘katastrske tablice’, ker dajejo skupaj videz nekakšne zemljiške knjige. Za današnje snov so zlasti dragocene, ker je nekaj besedil ohranjenih v dveh izdajah: na malih tablicah kot posamični zapisi in na velikih, zbirnih tablicah kot daljši sezname. Tablice Ea so sicer ohranjene v samo eni izdaji, vendar so besedila na njih kratka in jasna, vsebujejo nekaj izrazov, zelo značilnih za ‘tablice zemljiške posesti’, zlasti naslednje:

- *o-na-to onāton*; iz glagola ὀνύνημι, ‘korist, uživanje, najem’;
- *ko-to-na ktoinā* (iz glagola κτίζω) ‘zemljišče’;
- takšna *ktoinā* je lahko:
- *ki-ti-me-na*, nedvomno particip mikenske oblike glagola κτίζω;
- *ke-ke-me-na*: oblika mora biti particip perfekta, toda ne vemo, katerega glagola; prav tako ne vemo, kaj natančno sta obliki pomenili in kakšna je bila razlika med njima.

Najpogostejša zveza na tablicah s takšno vsebino je *o-na-to e-ke ke-ke-me-na ko-to-na*, *onāton ekhei ke-ke-menās ktoinās* z več različicami.

Ea132: *ru-ko-ro ra-wa-ke-si-jo e-ke o-na-to su-qo-ta-o ko-to-na GRA T 1*
 (*Ru-ko-ro laṽagesios ekhei onāton sug^ootāo ktoinās*, [6 l])
Ru-ko-ro (morda Λύρος ali Λύκωρος) *ekhei onāton sug^ootāo ktoinās*
sug^ootāo je rodilniška oblika samostalnika *sug^ootās*, ustrezajočega klasičnemu συβώτης. Prevedli bi lahko približno: »Likoros ima v najemu zemljo svinjarjevega zemljišča.«

Takšno ali zelo podobno besedilo se na tablicah skupine Ea velikokrat ponovi, zato ni čudno, da najdemo vmes napake. Naslednji primer, stran št. 2 čisto spodaj:

qo-qo-ta-o

305: *ke-re-te-u e-ke-na-to to ke-ke-me-na ko-to-na GRA T 1*
 (*Krētheus ekhei <o>nāton ke-ke-menās ktoinās g^oog^ootāo*)

Pisarju se je namesto popolnega *e-ke o-na-to* zapisalo krajše *e-ke-na-to*. Roka je, kot kaže, pozabila, da mora napisati dve besedi, vmes je izpadel začetni *o*.

V naslednjem primeru (str. 3 zgoraj) je pomota v besedi *o-na-to*, manjka srednji znak. Napake se pojavljajo torej pri najpogostejših besedah, pri izrazih, ki se ponavljajo na vsaki tablici, tako da bi jih manj skrben pisar celo izpustil.

Primeri pod točko 3 na strani 3 kažejo podobne napake, le da tokrat na zbirni tablici. Za daljše besedilo na tablici En 74 (v celoti obsega 24 vrstic) obstaja tudi druga različica, narejeno je bilo namreč na podlagi

pripravljalnih seznamov na tablicah skupine Eo. Na str. 27 imamo prvih 7 vrstic ter vrstice .20-22. Prva vrstica je za zbirno tablico značilen uvod:

En 74.1 *ru-83-o ko-to-na ki-ti-me to-so-de pe-mo GRA I T 5*

Vrstica vsebuje nominalni stavek: prva beseda je roditeljska oblika osebnega imena, vendar je ne moremo prebrati, ker vsebuje še nepojasneni znak št. 83. Sledi zveza *ko-to-na ki-ti-me*. Popolna oblika bi morala biti *ko-to-na ki-ti-me-na*, a pisar je v udomačenem izrazu spet pozabil zadnji znak. Torej: »zemljišče vrste *ki-ti-me-na*, v lasti osebe po imenu *Ru-83* (?), toliko semena«⁹. V drugi vrstici sledi pojasnilo:

o-da-a₂ o-na-te-re ru-83-o ko-to-na e-ko-si

Skupina znakov *o-da-a₂* zaznamuje členico, ki ji glede na sobesedilo lahko pripišemo pomen, podoben latinskemu *item* 'in tako'. *o-na-te* je *onāter*, tisti, ki ima *onāton*. Prevod: 'In tako imajo najemniki omenjeno zemljišče.' Sledi seznam najemnikov, imenu sledi podatek o poklicu in vedno zveza *ekhei tosonde spermo*. Prvi najemnik na seznamu z nejasnim imenom *Pe-ki-ta* je *ka-na-pe-u*, torej κναφεύς, 'valjalec', vsi ostali so *te-o-jo do-e-ro*, torej *theoio do^heloi* ali *do^helai*, dobesedno 'božji sužnji' ali 'božji služabniki'. V 4. vrstici je zapisana *Mi-ra*, morda Σμίλα ali kaj podobnega, v 5. vrstici *Te-se-u*, nič več in nič manj kot Θησεύς, v 6. vrstici oseba nepojasnenega imena *Ma-re-ku-na*, v 7. *E-ko-to*, (= Ἐκτωρ).

Napako najdemo tudi v 21. vrstici: skozi ves seznam se ponavlja glagolska oblika *e-ke* (*ekhei*); ponovi se tolikokrat, da se pisarju v 21. vrstici, ko je treba uvesti nov razdelek s podobno vrstico kot je bila vrstica št. 2, namesto množinske oblike *e-ko-si* zapiše *e-ke-si*.

Primerjajmo besedilo s prejšnjo izvedbo na tablici Eo 276:

Eo 276 .3 *mi-ra te-o-jo do-e-ra e-ke-ge o-na-to* [[*pa-ro*]] *pa-ro ru-83-e GRA T 1*

.5 *ma-re-ku-na te-o-jo do-e-ra e-ke-ge o-na-to pa-ro ru-83-e GRA T 1*

Knjižba v tretji vrstici ustreza peti vrstici zbirne tablice, le da je po obrazcu bliže tablicam skupine Ea: kot smo videli že prej, se da lastnika na tablicah Ea izraziti na dva načina: *onāton ktoinās* + lastnikovo ime ali *paro* (= atiško παρό) + lastnikovo ime v dajalniku. V prvi vrstici tablice Eo 276 je pisar očitno okleval med obema različicama: najprej je napisal *pa-ro*, nato je predlog zbrisal, da bi napisal zvezo z roditeljskim, a se je na koncu vseeno premislil in spet napisal *pa-ro*. V 5. vrstici osnutka, ta ustreza 6. vrstici na izvedbi En, ugotovimo, da *Ma-re-ku-na* sploh ni moški, ampak ženska, in da je pisar pod vplivom sosednjih vrstic pomotoma zapisal moško obliko *do-e-ro* namesto ženske *do-e-ra*.

⁹ Velikost parcele se na tablicah izraža s količino semena, potrebnega za setev na tako velikem zemljišču.

Napake drugačne vrste najdemo na eni izmed tablic skupine Jn. Na teh tablicah so popisane skupine kovačev in količina brona, ki ga vsaka skupina dobi. Tablica 725 je med njimi posebnost, saj lahko po njeni zunanji podobi sklepamo, da je nastala v čudnih okoliščinah. Kaže, da jo je pisar najprej nameraval sestaviti po drugačnem obrazcu kot druge. Med pisanjem si je premislil, zbrisal skoraj vso spodnjo polovico tablice in nato vse skupaj pustil. Nato se je seznama lotil njegov sodelavec in ga naredil po enakem obrazcu kot ostale, ohranjen nam je kot tablica Jn 658. Obe tablici vsebujeta poimenski seznam kovačev, le da je na Jn 658 nekaj krajši. Na tablici 658 se je znašlo tudi nekaj imen, ki jih na tablici 725 ni: Lejeune je v razpravi o kovačih v Pilu¹⁰ razlagal takole: *Ma-ka-wo*, *Wa-ka-ta* in *Po-ru-e-ro* sploh niso nove osebe, ampak so s tablice 725 drugače prepisana imena *Ma-ka-ta*, *Wa-tu-ta* in *O-ru-we-ro*. So narobe prepisana ali popravljena? Ker sta nam *Μαχῶων* in *Πολύερος* bolj domača kot *Μαχῶτᾱ~* in *O-ru-we-ro*, se zdi, da so imena na tablici 658 popravljena. In če je pisar na tablici 658 lahko popravil imena, napisana na tablici 725, je moral poleg teh dveh tablic obstajati še najmanj en imenski seznam, morda je bil napisan na gorljivi snovi in se nam zato ni ohranil.

Tablica Ge 604 iz Miken¹¹.

- .1 *ke-e-pe o-pe-ro ka-na-ko e-ru-ta-ra* [] *DE 1 KU V 1*
- .2 *i-na-o-te o-pe-ro KU V 1 SA V 1 ko-no se-ri-no M 2 *155 1*
- .3 *ra-ke-da-no-re o-pe-ro e-ru-ta-ra M 1 MA V 1 SA V 1*
- .4 *a-ke-re-wi-jo o-pe-ro e-ru-ta-ra M 3*
- .5 *pu-ke pe-ro-ro ka-na-ko M 1 MA Z 2 SA Z 2 ka-da-mi-ja 1*

Na njej je zabeleženo, koliko dišav in začimb dolguje palača naštetim osebam. Napaka se pojavi v zadnji vrstici pri besedi *ophelos*.

Zadnja skupina vsebuje pomote, ki že mejijo na slovnične napake. Na tablicah skupine Es iz Pila so popisane dajatve različnim božanstvom ali osebam. Za primer vzemimo tablico Es 647.

- Es 647. 1 *o-po-ro-me-no po-se-da-o-ne do-so-mo GRA 1 T 5*
 .2 *34-ke-te-si do-so-mo GRA T 1 V 4*
 .3 *we-da-ne-we do-so-mo GRA T 1 V 4*
 .4 *di-wi-je-we do-so-mo GRA T 1 V 4*

¹⁰ M. Lejeune, Les forgerons de Pylos; Mémoires de philologie mycénienne, Roma 1971

¹¹ Izraze beremo: (*ka-na-ko*) *e-ru-ta-ra* = (*knākos*) *erūthrā*, *o-pe-ro* = ὄφελδ; *ko-no* = σχοῖνος; *se-ri-no* = σεηλῖνον; *ka-da-mi-ja* = κόρδαμα.

Besedilo beremo:

.1 ^h*Oplomenos*, *Poseidaōnei dosmos GRA* (90 l)

.2 *34-ke-tērsi dosmos GRA* (10 l)

.3 *Werdaneūei dosmos GRA* (10 l)

.4 *Diwiēuei dosmos GRA* (10 l)

V prvi vrstici je dajatev (*dosmos*) gotovo namenjena Pozejdonu, v drugi skupini božanstev, zapisani s skupini znakov *34-ke-te-si*, najbrž dajalnik množine na -τῆρσι. Imeni *We-da-ne-u* (morda *Werdaneus*) in *Di-wi-je-u* sta drugod večkrat izpričani kot imeni oseb, morda je tako tudi tukaj. Obrazec se ponavlja na vseh tablicah te skupine, na katerih so popisane dajatve, razlike so samo v prvi vrstici:

- v besednem redu kot na tablici 648 (namesto *Po-se-da-o-ne do-so-mo* je napisano *do-so-mo Po-se-da-o-ne*);
- ali v obliki besede: na tablici 649 beremo namesto *A-re-ku-tu-ru-wo-no Po-se-da-o-ne do-so-mo* zvezo, kjer se zdita sklona zamenjana:

A-re-ku-tu-ru-no-ne po-se-da-o-no do-so-mo GRA 2 T 3

Napako se da razložiti na dva načina:

- a) *Alektruōnei* je posesivni dativ namesto posesivnega genetiva, *Poseidaōnos* je v roditelju, da ne bi stala dva dajalnika skupaj. Tako zvezo pojasnjuje O. Panagl.
- b) Pisar je v raztresenosti zamenjal končnici, a tablice ni popravljaj.

Tudi druga razlaga ni čisto neverjetna, a če se je treba odločiti, se mi zdi prva malce boljša. Morda je hotel pisar nekako posebej povzdigniti *Alektruōna*, ker je njegov prispevek daleč največji. Ker se mu je začetek ponesrečil, je nadaljevanje prilagodil začetni spremembi.

Kaj se lahko torej iz takšnih pisarskih napak naučimo?

- 1.) Napak je zelo malo pri številkah. Pisarji so nanje zelo pazili, saj so tablice tudi nastale predvsem zaradi številčnih podatkov.
- 2.) Večkrat ko se beseda pojavi, verjetneje je, da se bo pisar pri njej naslednjič zmotil.
- 3.) Če so si lahko privoščili napake celo pri pisanju imen, so morali obstajati seznami, kamor se je dalo v sili pogledati in preveriti, ali so imena pravilna.
- 4.) Pri zgornji napaki v besedi *ophelos* se vidi, da je imel pisar jasno pred očmi besedo iz treh znakov. Ni si torej zapomnil samo glasovne, ampak tudi vidno podobo besede.
- 5.) Napake se pojavljajo v skupinah; kadar je pisar takoj videl, da ga je polomil, je pogosto raje prilagodil nadaljevanje besedila, kot da bi popravljaj začetek.

Mikenski pisarji so bili pri vsej redoljubnosti tu in tam raztreseni. Morda tudi spodrseljaji in napake, ki jih najdemo, pričajo o splošnem razpolo-

ženju, ki je vladalo tik pred propadom mikenskih palač, ko sta vse bolj grozila nered in razsulo.

Jezikovne razlike:

Posebnosti nekaterih pisarjev (Pilos):

- št. 1: *e-pi-qe to-me* (ἐπί τε τυδε, dat. sg. zaimka *tom^hei*), Ep 613.8;
št. 41: *e-pi-qe to-e* (dat. sg. zaimka *to^hei*), Eb 842.B;
- št. 1: *O-pe-to-re-u* (osebno ime, zapisano kot *Opheltoreus*), Ep 704.1;
št. 41, 43: *O-pe-te-re-u* (isto ime, zapisano kot *Opheltreus*), Ea 805, Eb 794.1.

pa-ro ku-ro₂ ra-wa-ke-si-jo
814: *o-ke-u di-ra-po-ro e-ke o-to GRA T 1*
(^hOkheus di<phthe>rалоiphos ekhei o<nā>to paro Kullōi lāyāgesioi)

Primeri s tablic En in Eo:

- En 74 .1 *ru-83-o ko-to-na ki-ti-me to-so-de pe-mo GRA 1 T 5*
 .2 *o-da-a₂ o-na-te-re ru-83-o ko-to-na e-ko-si*
 .3 *pe-ki-ta ka-na-pe-u wa-na-ka-te-ro [o] na-to e-ke to-so-de pe-mo GRA T 1*
 .4 *mi-ra te-o-jo do-e-ra e-ke to-so-de pe-mo GRA T 1*
 .5 *te-se-u te-o-jo do-e-ro o-na-to e-ke to-so-de pe-mo GRA T 4*
 .6 *ma-re-ku-na te-o-jo do-e-ro o-na[-to e-ke to-so-de pe-]mo GRA T 1*
 .7 *e-ko-to te-o-jo do-e-ro o-na-to e-ke to-so-de pe-mo GRA V 3*
 / ... /
 .20 *pi-ke-re-wo ko-to-na ki-ti-me-na to-so-de pe-mo GRA 2 T 6*
 .21 *o-da-a₂ o-na-te-re e-ke-si pi-ke-re-wo ko-to-na*
 .22 *a₃-wa-ja te-o-jo do-e-ra o-na-to e-ke to-so-de pe-mo GRA T 1*
 / ... /
- Eo 276 .3 *mi-ra te-o-jo do-e-ra e-ke-qe o-na-to [[pa-ro]] pa-ro ru-83-e GRA T 1*
 .5 *ma-re-ku-na te-o-jo do-e-ra e-ke-qe o-na-to pa-ro ru-83-e GRA T 1*

Seznam kovačev na tablicah Jn 725 in 658:

725

te-pe

pa-qo-ta

e-ka-no

au-ta-mo

we-we-si-jo

pe-re-qo-no

ti-ri]

]ko-no

658

ma-ka-uo

pi-ro-ne-ta

pa-qo-ta

au-ta-mo

po-ro-u-jo

o-na-se-u

po-ro[-ko

re-u-ka-ta

ma-ka-ta

o-na-se-u

wi-jo-ro-jo

ua-tu-ta

o-tu-wo-we

po-ro-ko

po-ro-u-jo

pe-re-ta

o-wo-ta

o-pe-ra-no

o-ru-ue-ro

a-tu-ko

re-u-ka-ta

ua-ka-tao-tu-~~uo~~-ue

wowi-ja-ta

pe-re-ta

po-ru-e-ro

o-pe-ra-no

a-tu-ko

[[ko-ma-do-ro]]

Seznam dajatev (Pilos):

Es 648 .1 *a-ne-o do-so-mo po-se-da-o-ne GRA T 5*

Es 649 .1 *a-re-ku-tu-ru-no-ne po-se-da-o-no do-so-mo GRA 2 T 3*

Kaj nam tovrstne napake povedo:

- 1.) Malo napak pri številkah.
- 2.) Pomote zlasti v besedah, ki se pogosto pojavljajo.
- 3.) Pomote pri pisanju imen kažejo, da so obstajali posebni imenski sez-nami.
- 4.) Pisarji so imeli v spominu tudi vidno podobo besede.
- 5.) Napake se velikokrat pojavljajo v skupinah, včasih je besedilo zaradi nepričakovanega začetka spremenjeno.

Matjaž BABIČ: ES IST NICHT LEICHT, EIN SCHREIBER ZU SEIN

Zusammenfassung

Die Linear-B-Texte sind uns auf Tontäfelchen von zwei verschiedenen Größen erhalten geblieben. Das erste »Format« stellen die sogenannten 'Palmblatt-Tafeln' dar, etwa 15 cm lang und ca. 5-6 cm breit. Die 'Seitentafeln' haben das zweite »Format«: ein hohes Rechteck.

Die kleineren Tafeln wurden normalerweise für Einzelnotizen verwendet, die Seitentafeln waren eher für Sammelverzeichnisse geeignet, die anhand mehrerer Einzelnotizen entstanden.

Ton als Material war für solche Notizen besonders geeignet, weil er leicht zu besorgen und zu formen war. Ein zusätzlicher Vorteil des Tons als Schreibmaterial war, dass der Ton, nachdem die Täfelchen entbehrlich geworden waren, zur Herstellung neuer Täfelchen verwendet werden konnte. Andererseits hat Ton einen wesentlichen Nachteil: er trocknet relativ schnell und läßt dem Schreibenden wenig Zeit zum Überlegen oder das Geschriebene zu korrigieren. Aufgrund wichtiger Angaben entstand spätestens am Ende des Verwaltungsjahres eine »Bilanz«, deren oberste Aufgabe es gewesen sein dürfte, die Angaben über die Schulden und gegebenenfalls übriggebliebenen oder ersparten Reserven ins nächste Jahr zu übertragen.

Da ein mykenischer Schreiber auch andere Pflichten hatte – er war also im Unterschied zu seinen ägyptischen Standesgenossen nicht nur ausschließlich Schreiber von Beruf –, geschah es hin und wieder, das ihm Fehler unterliefen. Dies war zweifellos häufiger der Fall, als man heutzutage nach dem Zustand der mykenischen Texte urteilen würde, denn ein heutiger Leser entdeckt nur diejenigen Schreibfehler, die der Schreiber entweder selber nicht (oder zu spät) entdeckte oder diejenigen, die er nicht für Wert hielt zu korrigieren.

Die Fehler, die heute auf den Linear-B-Tafeln zu finden sind, könnte man in drei Gruppen ordnen: *lapsus calami*, grammatische Fehler und textuelle Fehler. Es zeigen sich dabei folgende Regelmäßigkeiten:

- 1.) Die wenigsten Schreibfehler sind bei den Zahlangaben zu finden.
- 2.) Je öfter ein Wort in einem Text vorkommt, desto wahrscheinlicher ist es, dass es wenigstens einmal falsch geschrieben wird.
- 3.) Ein Unglück kommt selten allein: wo im Text ein Fehler vorkommt, wird es wahrscheinlich noch mehrere geben.

Naslov:

dr. Matjaž Babič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,

Aškerčeva 2

SI-1000 Ljubljana

Marko MARINČIČ | APOLONIJ RODOŠKI V KATULOVİ 64. PESMI*

Abstract

Catullus' *Peleus and Thetis* (c. 64) is interpreted in its relation to Apollonius Rhodius and to the tradition of Hellenistic *epyllia*. In representing his Ariadne as a second Medea, Catullus extended Apollonius' exemplum of Ariadne (Arg. 3,997ff.; 1074ff.; 1096ff.; 4,423ff.) so as to form a digressive parallel story according to the pattern of the *epyllia* (Moscus' *Europa*); he replaced Apollonius' ironic ambiguity by a polar opposition between two contrasting images corresponding to a typical pattern of his lyric poems (*quondam – nunc*). However, the tragic circumstances of Thetis' wedding and the happy outcome of Ariadne's story are suppressed in a way that produces an impression of a complementary whole.

Izvleček

Interpretacija Katulove pesnitve o Peleju in Tetidi (c. 64) v odnosu do Apolonija Rodoškega in tradicije helenističnega epilija. Osnova za upodobitev Ariadne po zgledu Medeje je Apolonijev *exemplum* (Arg. 3,997ss.; 1074ss.; 1096ss.; 4,423ss.), ki ga je Katul sledeč kompozicijskemu vzorcu kratke epike (Moshova *Europa*) razširil v digresijo s paralelnim mitom; ironična dvoumnost Apolonijevega mitološkega primera se v skladu z značilno miselno strukturo Katulovih liričnih pesmi (*quondam – nunc*) umakne polarnemu nasprotju med srečnim Pelejem in zapuščeno Ariadno, vendar srečna verzija Ariadnine zgodbe in namigi na tragične okoliščine Tetidine svatbe ostajajo prisotni v ozadju in ustvarjajo vtis komplementarne celote.

Izhodišče Katulovega epilija o svatbi Peleja in Tetide je mit o Argonavtih. Pesnitev se začne v staroepskem, enijanskem tonu, kot bi ne šlo za neoteirični epilij, temveč za uvod v obsežen ep o argonavtski odpravi: *Peliaco quondam prognatae vertice pinus...* Boginja Atena je ljudem zgradila prvo ladjo, na njej izbrani grški junaki odrinejo v Kolhido po zlato runo. Toda v nasprotju s pričakovanji ne slišimo niti besede o Jazonu in o dogodkih v Kolhidi. Katul postavi v ospredje pripovedi Peleja, ki le v delu tradicije nastopa kot Argonavt, in dogodek, ki nikjer v nam znani tradiciji ni povezan z odpravo: Pelejevo srečanje s Tetido. Nereide sredi morja pred očmi smrtnikov gole vzplavajo na površje, Pelej se zaljubi v najlepšo izmed njih, in Tetidino božansko sorodstvo privoli v njeno možitev s smrtnikom. Vse to

* Pričujoča razprava je nekoliko predelano poglavje moje doktorske disertacije *Helenistični epilij v Rimu* (1999).

se – sodeč po opisu – zgodi z bliskovito naglico. Prav tako bliskovito se z morskega prizorišča preselimo na tesalski dvor, kjer se že odvija svatba, zadnje bližnje srečanje ljudi z bogovi. A tudi tokrat izvemo zelo malo o poteku svatbe; namesto tega smo skupaj s tesalskimi podeželani pripuščeni k zakonskemu ležišču, kjer lahko sredi nakopičenega razkošja občudujemo podobo na škrlatnem poročnem pregrinjalu. – To je za pesnika nova priložnost, da se oddalji od začete pripovedi. Na vezeni in je upodobljena zgodba o Ariadni, ki je Tezeju pomagala v boju zoper Minotavra in skupaj z njim pobegnila s Krete, Tezej pa jo je spotoma »pozabil« na otoku Nakso. V središču opisa je patetični Ariadnin monolog. Ariadna nezvestega Tezeja prekolne in priključni nadenj maščevanje: podobno nesrečo, kot jo je prizadejal njej, naj prizadene tudi sebi in svojim najdražjim. Nato se vrnemo v čas pred Tezejevim odhodom na Kreto. Atenski kralj Ajgej naroča sinu Tezeju, naj ob vrnitvi pred atiško obalo kot znamenje srečne vrnitve razvije belo jadro. Tezej na znamenje pozabi, in oče se ob pogledu na črno jadro v veri, da je sin mrtev, vrže z Akropole. Še enkrat se vrnemo k Ariadni. Opis se sklene s hrupnim bakhantskim sprevedom, s katerim se Dioniz približuje zapuščenemu dekletu. – Ko se Tesalci nagledajo umetnine, se morajo umakniti božanskim gostom. Bogovi, Hiron, Penej, Prometej, Jupiter in Junona z družino pridejo na dvor z razkošnimi darovi. Nato vsi prisluhnejo pesmi Park, prerokbi zakonske sreče, Ahilovega rojstva, njegove slave in trojanske vojne. Pesnitev se sklene z moralizirajočim epilogom o mračni dobi, ki je sledila tem zadnjim srečanjem ljudi z bogovi in ki traja še danes.

V prejšnjem in v prvih desetletjih tega stoletja je bilo v zvezi s Katulovo 64. pesmijo v ospredju zanimanja vprašanje izvirnosti. Danes je tako rekoč opuščena domneva, da je pesnitev v celoti adaptacija grške predloge.¹ Povsem mogoče je, da je bil Ariadnin motiv že pred Katulom deležen obsežnejše obravnave; morda sta imela Nonos in Katul pred seboj isto pesnitev.² A. Barigazzi je domneval, da je bil glavna Katulova predloga Evforionov *Dioniz*; povezavo z Ajgejevo temo je utemeljeval s tem, da naj bi bil *Dioniz* del pesnitve Μοῦσῳπία, ki je obravnavala atiške legende.³ Vendar danes prevladuje mnenje, da je bil *Dioniz* samostojna pesnitev, ki je obravnavala

¹ Riese 1866 je brez vsake stvarne opore postavil hipotezo, da gre za prevod Kalimahove pesnitve. O anonimni helenistični predlogi Reitzenstein, 1900, str. 101s.

² Maaß 1889; Reitzenstein str. 101, op. 5; Castiglioni 1907; zdaj Syndikus 1990, str. 136 in 152ss.

³ Pri Della Corte, 1965, str. 163s.; podobno Barigazzi, 1963, 448 in 450ss., v Evforionu odkriva Katulov in Nonosov skupni vir. Domnevo, da je fr. 17 (omenja se Ajgej) pripadal *Dionizu*, je Scheidweiler 1908, ad fr. 8, utemeljil prav na povezavi z Ariadno.

Dionizov triumfalni pohod na zahod⁴; ob tem za kak Ariadnin monolog ni bilo prostora (to seveda velja tem bolj v primeru, če je bil *Dioniz* samo del druge pesnitve). Podobno je Scheidweiler anonimni verz *Ὠκεανός, τῷ πᾶσα περίρρυτος ἐνδέδεται χθών* (fr. 81 Scheidweiler = 122 Powell = 189 van Groningen) pripisal Evforionu prav na podlagi dejstva, da ga je Katul v verzu 30 dobesedno prevedel. Ciceronov posmeh na račun '*cantores Euphorionis*', avtorje vseh tih spondiakov (Tusc. 3,45s.), naj bi bil namreč uperjen zoper neoterike in torej vsaj posredno tudi zoper Katula, ki ima veliko spondejskih verzov po novi modi, enega že na začetku svojega epilija: *illa rudem cursu prima imbuit Amphitriten* (11). Vendar je omenjeni grški verz le na enem od treh mest, kjer je citiran, pripisan Evforionu; van Groningen *ad loc.* največje možnosti daje Neoptolemu, saj je edino pri njem citirano delo, iz katerega naj bi bil verz vzet.

Drugi ohranjeni grški verz, ki ga je Katul očitno prevedel iz neke grške pesnitve, je *versus spondiacus* neznanega avtorja: *πολλὰ μᾶτην κεράεσσιν ἔς ἥερα θυμήναντα*, ki je citiran pri Cic. Ad Att. 8,5,1; pri Katulu: *nequiquam vanis iactantem cornua ventis* (v. 111). Verjetneje kot izgubljenemu grškemu izvirniku⁵ je ta verz pripadal Kalimahovi *Hekali* (Tezejev boj z maratonskim bikom)⁶; Katul se je v Ajgejevem govoru skoraj gotovo zgleđoval ob prizoru Hekale, ko Tezej prosi očeta, naj ga pusti nad maratonskega bika.⁷

Interpretacija dvodelne pesnitve je v veliki meri odvisna od razumevanja njene kompozicije. V prepričanju, da je opis pregrinjala zgolj digresija⁸, so številni starejši interpreti obšli razlago, ki jo je podal že P. Friedländer: pesnik je ustvaril disonanco med dvema podobama, ki jo zgladi šele analogija med dvema bogovsko-človeškima paroma – ta pa spominja na opis

⁴ Clúa, 1991, str. 116; van Groningen, 1977, str. 102.

⁵ Tako tudi še Lesky, 1937, 301 in Kroll, 1968, *ad loc.*

⁶ Tako že Haupt 1886, vol. 2, str. 81, in Wilamowitz-Moellendorff, 1924, II, str. 300, op. 2; za Hekalo se ogreva tudi Pfeiffer, 1949, ad fr. 732; Hollis, 1990, je verz vključil v svojo izdajo (fr. 165, *incerti auctoris*).

⁷ Hollis, 1990, str. 32; ad fr. 17; Barigazzi, 1954, str. 316s. Prim. zlasti fr. 8 Hollis in Cat. v. 9f17: *reddite in extrema nuper mihi fine senectae*. Pri Kalimahu Ajgej sina noče pustiti v nevarnost, zato mora Tezej oditi na lastno pest; toda za razliko od Katulovega Kalimahov junak takoj po zmagi nad bikom pošlje sla, ki naj očeta odreši skrbi.

⁸ Wilamowitz-Moellendorff, 1924, II, str. 300s.: pesnika in njegovih bralcev skladnost mitoloških zgodb sploh ni skrbela. Podobno Ellis, 1889, str. 227s. (čeprav v op. 2 navaja razlago S. Hodgsona, po kateri je bistven kontrast); Friedrich, 1908, str. 314ss. vprašanje povsem zanemari; Lenchantin de Gubernatis, 1928, str. 139s. zvezo med podobama zanika; prim. zdaj tudi Boucher, 1956, str. 194.

košarice v Moshovi *Evropi*.⁹ Šele G. Ramain je tako postavil domnevo, da moramo bistvo pesnitve iskati v nasprotju med dvema podobama, vendar se je omejil na moralno nasprotje med srečnim zakonom in nesrečo, ki jo prinaša prešuštvo; pesnitev je razlagal kot slavospev zakonski in obsodbo nezakonske ljubezni.¹⁰ G. Perrotta je postavil pomemben mejnik v interpretaciji, ko je prvi skušal z analizo Katulovih grških vzorov dokazati izvirnost pesnitve in ob tem opozoril na kontrast kot povezujoči element.¹¹ Šele F. Klingner pa je s svojo razpravo odprl pogled v strukturo pesnitve, nakazal njeno enotno zamisel in pokazal na njene izvirne odlike.

Klingner je v svoji razpravi, posvečeni prav Friedländru, zopet opozoril na paralelo z Moshovo *Evropa*. V prvem delu okvirne pripovedi je vodil na tema ljubezen Peleja in Tetide, ki se čisto na koncu opisa zrcalita v še enem bogovsko-človeškem paru, Dionizu in Ariadni (zrcalno obrnjeno je razmerje človek – bog, spol protagonistov ter razmerje med aktivno in pasivno vlogo), toda spričo Ariadnine tragedije se analogija umika na obrobje je opisa.¹²

Klingnerjeva interpretacija ima temeljno pomanjkljivost, da 'izhodiščno' Pelejevo temo obravnava kot 'svetlo temo'. Ker vsebina pesmi Park take razlage ne dopušča, se je v odgovor na neproblematične 'optimistične' interpretacije v 60. in 70. letih zvrstilo nekaj izrazito pesimističnih.¹³ Nekateri so skušali konec skleniti z začetkom: zločini, ki jih omenja epilog, so tudi teme grške tragedije (Tezej in Hipolit, Jokasta, Ifigenija itd.) in se torej nanašajo na herojsko dobo, iz tega pa sledi, da je že uvodna invokacija mišljena ironično: herojska doba je bila enaka kot sedanost, lepša herojska doba je samo iluzija.¹⁴ Morda je pretirano govoriti o bridki ironiji na

⁹ Friedländer, 1912, str. 16s. in op. 2. Analogija med dvema bogovsko-človeškima paroma je nakazana tudi s stilističnim sredstvom: uvodnemu prizoru in apostrofi na Peleja (*Tum Thetidis Peleus incensus fertur amore ... Tene Thetis tenuit pulcherrima Nereine...*) ustreza podobna apostrofa na Ariadno (*te quaerens, Ariadne, tuoque incensus amore*, 253).

¹⁰ Ramain, 1922, str. 145 in 150s.

¹¹ Perrotta, 1978, str. 225s.; isti, 1931, str. 401s.

¹² Klingner, 1964, str. 207 in *passim*.

¹³ Glavni predstavniki ironične oz. pesimistične interpretacije so Putnam 1961, Kinsey 1965, Curran 1969, Bramble 1970 in Konstan 1977.

¹⁴ Curran, 1969, str. 173 ugotavlja, da ima Katul kompleksen odnos so herojske preteklosti; mnoga nasprotja se, če jih pogledamo pobliže, izkažejo (z moralnega stališča) »bolj izraz enakosti kot kontrasta«. Ker po njegovem površinsko nasprotje zakriva globoko podobnost, mitološke podobe razlaga kot metafora za neprijetno sedanost. Kinsey, 1965, str. 930 gre še dlje: pesnik z ironijo pripoveduje romantično zgodbo, ki je nihče ne šteje za kaj več kot za lahkotno zabavo. Premalo določen je Syndikus, 1990, str. 107, op. 28, z ugotovitvijo, da je zgodba podoba življenja v toliko, ker je bilo v herojski dobi malo dogodkov, ki bi bili povsem brez moralno vprašljivih potez.

račun iluzije srečne preteklosti; prvo srečanje Peleja in Tetide spremljajo ugodna *omina*¹⁵; prizor ni mišljen nič manj resno kot njegov osebno-lirični analogon, epifanija 'boginje' (*candida diva*) v c. 68,70ss. Toda že uvodni prizor dovoljuje pomisel na zametke človeške *hybris*¹⁶, in v poteku pesnitve Katul pri bralcu zbujajo vedno nove dvome, ko tradicionalne motive Pelejeve svatbe pred njegovimi očmi 'retušira' ali preveč vneto prekriva s svojo lastno idealizirano verzijo.¹⁷

Če bi bila Pelejeva tema Katulovo izhodišče kot pozitivna tema, bi se lahko pridružil verziji, ki poroko razlaga s Herino hvaležnostjo¹⁸, ali verziji, ki jo razlaga kot nagrado Peleju, ker ni podlegel zapeljevanju Akastove žene Hipolite (Pind. Nem. 5,33ss. in Hes. fr. 211) – to je najbrž samostojna verzija, saj pri Pindaru Hera ne igra nobene vloge, prav tako ne Temidina prerokba, čeprav Pindar motiv pozna (Isth. 8).¹⁹ V resnici se zdi, da je na Katula ta verzija vplivala; Heziodov fragment v zelo podobnih besedah povečuje Peleja, poleg tega na podoben način govori o naklonjenosti bogov, zlasti Zeusa; prim. tudi Pindarove verze $\delta' \epsilon\upsilon \phi\rho\acute{\alpha}\sigma\theta\eta \kappa\alpha\tau\acute{\epsilon}\nu\epsilon\upsilon\varsigma - \epsilon\nu \tau\acute{\epsilon} \omicron\iota \delta\rho\sigma\iota\nu\epsilon\phi\eta\varsigma \epsilon\chi \sigma\upsilon\beta\rho\alpha\nu\omicron\upsilon / \text{Ze}\acute{\upsilon}\varsigma \alpha\theta\alpha\nu\acute{\alpha}\tau\omega\nu \beta\alpha\sigma\iota\lambda\epsilon\upsilon\varsigma$ (34s.).

Pa tudi če se Katul ne bi odločil za nobeno od teh verzij, bi lahko temne plati tradicije v svojem moderniziranem prikazu²⁰ preprosto obšel, podobno kot sta jih zaradi kontrasta obšla Alkaj (PLF 42) in Evripid (Iph. Aul. 1036ss.) – Alkaj zaradi nasprotja s Heleno, Evripid pa zaradi nasprotja z Ifigenijino lažno svatbo. Tudi pri Evripidu sicer zazveni polemika: $\text{Ze}\acute{\upsilon}\varsigma \eta\gamma\gamma\upsilon\eta\sigma\epsilon \kappa\alpha\iota \delta\acute{\iota}\delta\omega\varsigma \delta' \kappa\acute{\upsilon}\rho\iota\omicron\varsigma$ (702s.), na Katula spominja tudi bukolna scenerija, toda na srečo zakoncev ne pade nobena senca.

Čeprav pesnitev tematizira mit o dobah človeštva in v zvezi s tem predstavlja svatbo kot *prelomen* trenutek, Katul zamolči glavni namen poroke: Tetida je morala za moža vzeti smrtnika, kjer bi bila sicer ogrožena Jupitrova vladavina.²¹ Toda pri tem si Katul prav nič ne prizadeva, da bi bilo njegovo

¹⁵ Cairns 1984.

¹⁶ Curran, 1969, str. 175; Bramble, 1970, str. 35ss.; Konstan, 1977, str. 23ss.

¹⁷ Curran, 1969, str. 181.

¹⁸ Tetida je zavoljo svoje rednice Here zavrnila Zeusa, in on je obljubil, da se ne bo nikdar omožila z nesmrtnim; Hera jo je hotela omožiti vsaj z najboljšim od vseh smrtnikov: Hom. A 1,503-4; Ω 59-61; Cypr. fr. 2 Allen (Homeri Opera V); podobno Hes. fr. 210.

¹⁹ Reitzenstein, 1900, str. 82 to šteje za tretjo verzijo; Lesky, 1937, str. 295s., poudarja, da je združljiva z drugima dvema; drugače isti, 1966, str. 406ss. Stoneman 1981 skuša Zevsovo naklonjenost pripisati Pindarovi težnji, da poudari moralni značaj junakov. Ta hipoteza je zgolj poskus, odstraniti argument za samostojno verzijo; Stoneman postavlja neprepričljivo domnevo, da so bile vse tri verzije združene v pesnitvi *Kypria*, ki je bila glavni Apolodorov vir.

²⁰ Zlasti modernizacijo poudarja Wheeler, 1964, str. 126.

²¹ Pind. Isth. 8,27ss.; Ap. Rh. 4,790ss.; schol. Hom. N 350; Tzetz. schol. Lycophr. 178;

odstopanje od mračne tradicije nevpadljivo: Jupitrova naivna dobrohotnost (*Thessaliae columen, Peleu, cui Iuppiter ipse, / ipse suos divum genitor concessit amores*, 26s.) nas spomni njegove stiske, in revizija Prometejeve vloge pri svatbi (*extenuata /! / gerens veteris vestigia poenae*, 295) učinkuje v najboljšem primeru moteče²²: Prometejeve brazgotine opozarjajo na skrivnost o »sinu, močnejšem od očeta«, ki je po Ajshilovi verziji kaznovanemu dobrotniku človeštva dajala moč nad Zevsom; ko je Zevs izvedel za njeno vsebino, je Tetido prepustil Peleju. Katalog dreves, s katerimi Penej obda palačo, nas vsaj enkrat eksplicitno spomni na metamorfozno zgodbo, ki se je končala s tragično smrtjo (Faeton) – kot uvod v krvavo pesem Park to najbrž ni golo razkazovanje učenosti, in cipresa je bila znana predvsem kot simbol smrti.²³ Apolon je najbrž izločen izmed svatov prav zaradi svojih lažnih prerokb o Ahilovi usodi; ob dvoličnost Homerjevega Apolona se je obregn timer že Platon Resp. 2,383a-b²⁴, in Evripid je v Iph. Aul. 1062ss. – morda pod vplivom filozofske polemike – Apolona in zbor Muz nadomestil s Hironom in zborom Kentavrov.²⁵ Katul pesem Park v smislu mitografske polemike imenuje *carmen, perfidiae quod post nulla arguet aetas* (322) – s tem je bralec že opozorjen na Apolonovo tradicionalno vlogo, in tudi utemeljitev za odsotnost Latonidov ni posebno nevpadljiva: *Pelea nam tecum / sc. cum Apolline / pariter soror aspernata est* (301).

Optimistično stališče Park in brezskrbnost bogov pri gostiji ne moreta zakriti dejstva, da je vsebina pesmi Park s svatbo, *kol je prikazana tu*, nezdržljiva.²⁶ Zato se poskusi pozitivne oz. optimistične interpretacije krvavih Ahilovih junaštev²⁷ zdijo izsiljeni; v negativni karakterizaciji Ahila se

Ov. Met. 11,217ss.; Hyg. Astr. 2,15; Val. Flacc. Arg. 1,133. Verzija, po kateri je imel Prometej skrivnost edini v posesti, najbrž izvira od Ajshila; prim. Prom. 767 in Hyg. Fab. 54,2; Astr. 2,15,4 (Mojre slišijo skrivnost!); Apollod. Bibl. 3,13,5.

²² Putnam, 1961, str. 191ss.; Kinsey, 1965, str. 923; Curran, 1969, str. 187; Bramble, 1970, str. 31s.; Konstan, 1977, str. 26ss.

²³ Bramble, 1970, str. 30s.

²⁴ Platon citira tudi Ajshilov fragment (TrGF 350), v katerem Tetida toži, da je Apolon na svatbi prerokoval τὸς ἐμὸς εὐπαιδίας / νόσων τ' ὀπείρους καὶ μακροίωνας βίον; pri Homerju Ω 62s. Hera Apolonu očita, ker je pri svatbi igral na formingo, zdaj pa se postavlja na Hektorjevo stran.

²⁵ Reitzenstein, 1900, str. 88s.

²⁶ Tako že Wilamowitz, 1924, II, str. 302, op. 2; o negativni karakterizaciji Ahila ter o Katulovi 'ironiji' oz. 'sarkazmu' Putnam, 1961, str. 193; Kinsey, 1965, str. 930; Curran, 1969, str. 187ss.; Bramble, 1970, str. 25s.; Quinn, 1973, ad 362-70; Jenkyns, 1982, str. 142s.

²⁷ Na homersko videnje herojstva se sklicuje Giangrande 1972; prim. Syndikus, 1990, str. 185s. Glavni ugovor zoper to je, da izvirni kontekst 'herojskih' podob, ki jih je Katul vzel iz Iliade, sploh ni moralno indiferenten (prim. zlasti 348-51 ≈ Σ 122-4; 353-5 ≈ Λ 67-9; 357-360 ≈ Φ 218-220). Za 'optimistično' interpretacijo se v polemiki s Curranom zavzema tudi Dee 1982.

Katulu pridružuje tudi Horacij c. 4,6. Katulov Ahil kot ponos svoje matere trojanskim materam povzroča neizmerno trpljenje²⁸ (vv. 348-51: *illius egregias virtutes claraque facta/ saepe fatebuntur gnatorum in funere matres,/ cum incultum cano solvent a vertice crinem/ putridaque infirmis variabunt pectora palmis*; prim. nasprotno podobo 17s.: *nudato corpore Nymphas/ nutricum tenus extantes e gurgite cano*), in še po smrti zahteva okrutno žrtvovanje Poliksene. Po drugi strani je vsebina pesmi Park v popolnem sozvočju z obče znanim dejstvom, da je bila svatba po tradicionalni verziji predvsem predigra vojne.

Zoper optimistično interpretacijo govori tudi funkcija, ki jo imajo pri helenističnih pesnikih podobni opisi, kot je Katulov opis pregrinjala. Opisi umetnin (zlasti aplikativnih) so bili v helenistični književnosti nasploh priljubljeni²⁹, in tudi pojav, da vsebina opisa kaže neposredno zvezo z dogajanjem, je najbrž izvirna iznajdba helenističnih pesnikov.³⁰ Zlasti pogosto pa vsebina opisa s paralelnim mitom ominozno napoveduje prihodnje dogodke; poleg Moshove Evrope bi omenili umetnine v romanu *Klejtofont in Levkipa* Ahileja Tatija³¹ in prizor Terencijevega *Evnuha* (583ss.), v katerem si Hajrea in Pamfila ogledujeta sliko, na kateri je upodobljena Danaa z zlatim dežjem; Hajrea, ki je prav tako skrivaj prišel v hišo, podobo razume kot spodbudo k dejanju³²; podobnih primerov je nekaj tudi pri Plavtu.³³ Soroden pojav opazimo v opisu Jazonovega plašča pri Apoloniju Rodoškem (Argon. 1,730-767), čeprav paralele nimajo takega poudarka kot pri Moshu: v skupini Pelops – Oinomaos – Hipodameja se morda zrcalijo Jazon, Ajet in Medėja.³⁴

Poudarjeno vlogo pa ima ta tehnika v helenističnih in rimskih epilijih; govoriti je mogoče celo o zvrstni stalnici, ki pa je bila doslej deležna komaj kakšne pozornosti.³⁵ Najznačilnejši primer digresije s paralelno zgodbo je opis košarice v Moshovi *Evropi*: zgodba o Io kot *omen* napoveduje tisto, kar se kmalu zatem zgodi Evropi – omemba Evropinih otrok ima paralelo v namigu na Epafa: Zevs se dotakne Io (ἐπαφόμενος 50 – Epafovo ime je

²⁸ Curran, 1969, str. 188.

²⁹ Mnogi opisi helenističnih pesnikov imajo predvsem dekorativno vlogo, tako pri Teokritu opis upodobitve na vrču, ki ga pastir ponuja pevcu Tirsisu (Id. 1,32-54). Številni so dekorativni opisi v grškem romanu. Po zvrsteh jih pregledno obravnava Friedländer 1912.

³⁰ Perutelli, 1979, str. 36; Fusillo, 1985, str. 305; Manakidou, 1993, str. 125 in *passim*; Hunter, 1993, str. 58s.

³¹ Friedländer, 1912, str. 49s.

³² Bühler, 1960, ad 37-62.

³³ Guardì 1991.

³⁴ Fusillo, 1985, str. 303; Hunter, 1993, str. 57s.

³⁵ Crump, 1931, str. 70 in 125 v zvezi z Evropo in Katulovim epilijem opozarja na paralelo po nasprotju in po podobnosti.

izpeljano iz tega glagola). Podobno kot se v Katulovem epiliju Pelej in Tetida zrcalita v podobi Ariadne in Dioniza (razmerje človek – božansko bitje je glede na spol obrnjeno), je pri Moshu zrcalna obrnjenost podob v tem, da je enkrat dekleta zaradi Zeusa spremenjeno v kravo (βοὸς εὐκεράσιο, 52), drugič dekleta ugrabi Zeus v podobi bika (ἡύκερως βοῦς, 153); v prvem primeru se Zeus približa Io in se je nežno dotakne (ἐπαφώμενος ἡρέμα χερσὶ, 50s.), v drugem se Evropa približa biku in ga poboža (ἀμφαφάσκει καὶ ἡρέμα χεῖρεσιν..., 95); v prvem se Io spet spremeni v dekleta (51s.), v drugem Zeus znova privzame svojo pravo podobo (163).

Pod Friedländrovim vplivom so bili interpreti pozorni predvsem na opise umetnin; če se ne omejimo na ekfrazo v ožjem smislu, lahko najdemo mnogo več primerljivih mest. Paralelni mit je lahko uveden tudi v direktnem govoru katerega od protagonistov (kot *exemplum*). Kot 'paralelni' oz. kontrastni mit oz. folija fungira mit o Atridih v Homerjevi Odiseji; v epiliju Ciris (245.294-309) zgodba o Britomartis kot eksemplarična paralelna zgodba napoveduje junakinjino usodo. Zlasti v epilih pa se pripoved, ki vsebuje paralelni mit, pogosto razširi v pravo digresijo. Na taki strukturi je najbrž temeljila že Kalimahova Hekala, predvsem pa Culex in epilij o Aristaju; kot sem pokazal v starejšem prispevku na to temo, osrednji Orfejev mit v obeh primerih služi kot kompozicijsko izhodišče in kot paralelni mit³⁶.

Mnogi so Katulovemu opisu pripisovali ominozno funkcijo, ne da bi v dokaz navajali Katulove helenistične predhodnike.³⁷ Skoraj povsem neopazeno pa je ostalo, da se je Katul v funkciji Ariadne zgodbe lahko neposredno zgledoval po Apoloniju Rodoškem, pri katerem se Ariadna nekajkrat omenja kot *exemplum*. O Apolonijevi priljubljenosti v Rimu poleg vpliva na Vergilijevo Eneido pričata prevod Varona iz Ataksa in ep Valerija Flaka.

Vpliv Apolonijevih Argonavtik na Katulov epilij je sicer priznано dejstvo; največkrat se omenja v zvezi z Ariadninim monologom (Arg. 4,355-390), ki pa spominja tudi na Medejin monolog v Evripidovi tragediji in na številne druge govore zapuščenih junakinj.³⁸ Komentatorji so tudi zabeležili, da Katul v uvodnem prizoru posnema Apolonijev slikoviti opis odhoda ladje Argo (1,540ss.); pri Apoloniju Ahil skupaj s Hironom pride na

³⁶ Marinčič 1996; 1998.

³⁷ Na ominozno funkcijo opisa bi utegnili opozarjati izraz *fucus* (49) in *indicat* (51); slednjega Kinsey, 1965, str. 916 razume ironično; prim. Konstan, 1977, str. 40; isti, 1993, str. 68s.

³⁸ Za paralele z Apolonijem prim. Perrotta, 1931, str. 383ss.; Braga, 1950, str. 170ss.; Klingner, 1964, str. 192ss.; Wheeler, 1964, str. 143ss.; Syndikus, 1990, str. 156ss.; o monologih zapuščenih junakinj Hross 1958.

breg in maha očetu v slovo (1,553ss.). Ker v tradiciji ni niti sledu o kaki povezavi med srečanjem Peleja in Tetide in odpravo, se zdi smiselni sklep, da je bila tu na delu Katulova pesniška domišljija. Navdih je morda dobil v prizoru 4. speva Argonavtik, kjer mora Pelej kot Tetidin bivši soprog za Argonavte izposlovati pomoč Nereid. Apolonij ne opisuje njunega prvega srečanja, toda Katula je očitno privlačil nadrealistično-fantastični prizor, ko nimfe pomagajo ladji Argo na njeni poti med Planktama (930-67).³⁹

V svoji premalo upoštevanji razpravi je D. Braga postavil domnevo, da se Katulov v opisu svatbe med drugim zgleduje ob Apolonijevi svatbi Jazona in Medeje v votlini na otoku Fajakov.⁴⁰ Petje himenaja, zbiranje ljudstva z darovi in nimfe, ki prinašajo cvetje, ne bi dokazovali vpliva, če ne bi bilo prizora, ko nimfe v svetem spoštovanju strmijo nad runom, ki se v nadnaravni svetlobi blešči na ležišču bodočih zakoncev (1141ss.). Neopažena je ostala analogija med tem prizorom in za Katula prav tako pomembnim prizorom, ko nimfe s Peliona strmijo nad odhajajočo Argo (1,549ss.). Omenimo preseñetljivo domnevo, da se že Apolonij Rodoški v opisu svatbe v Makridini votlini naslanja na kak opis svatbe Peleja in Tetide v Hironovi votlini.⁴¹

V Apolonijevem epu pa kot *exemplum* kar nekajkrat zazveni tudi Ariadnin mit; spričo njegovega neprestanega pojavljanja lahko govorimo o paralelnem mitu.

V 3. spevu Jazon skuša Medeji pregnati dvome s tem, da jo primerja z Ariadno; v 4. spevu škrlatni (!) plašč, na katerem se je Ariadna združila z Dionizom, nastopa kot glavno sredstvo v zaroti zoper Apsirta. Na omembo Ariadne so bili komentatorji pozorni predvsem zaradi kronološke nedoslednosti pri Katulu: v uvodu je Argo predstavljena kot prva ladja, toda na pregrinjalu so upodobljene Tezejeve plovbe, ki očitno segajo v čas pred tem⁴²; Apolonij, ki Tezeja in Ariadno prav tako postavlja v preteklost (glede na odpravo), nam lahko pojasni Katulovo nedoslednost.⁴³

³⁹ O obeh prizorih Wilamowitz, 1924, II, str. 299; Perrotta, 1931, str. 185s.; Klingner, 1964, str. 160s.; Syndikus, 1990, str. 120s.; Thomas, 1982, str. 163. Cairns, 1984, str. 100, opozarja na obrat: medtem ko pri Katulu Nereide gole vzplavajo na površje, so pri Apoloniju naslikane ἀνασχομέναι λευκοῖς ἐπὶ γούνασι πέζας (v. 940); to označuje kot »*imitatio cum variatione*«. Dodajmo, da je pri Katulu v kontrastu s Tetido kot Apolonijeve nimfe upodobljena Ariadna: *mollia nudatae tollentem tegmina surae* (129).

⁴⁰ Braga, 1950, str. 160. Isti 156ss. omenja še druge prevzete motive: Ateno kot graditeljico ladje Argo (1,18-9.111-2), Prometeja (2,1248-1255), Hirona, celo Faetona in Heliade (4,597-611).

⁴¹ Vian, 1981, str. 49s. in op. 5. Pri obeh svatbah (tudi pri Medeжинi) ima pomembno vlogo Hera.

⁴² Če je bila Argo res prva ladja, potem je Tezejeva plovba na Kreto temu šele sledila – postaviti bi jo morali v čas med Pelejevo 'zaroko' s Tetido in svatbo (*finito tempore* /31/, je tehnični termin, tu potemtakem čas, ki mora miniti med zaroko in svatbo): tako Giangrande, 1972, str. 124ss.; prim. Lenchantin, 1928, str. 139. Drugače

Jazonova verzija Ariadninega mita je nenavadna: Ariadna je bila deležna apoteoze, ker je pomagala Tezeju (997ss.). Medejo ta povezuje upravičeno navdaja z negotovostjo; o Ariadni, hčeri Pazifae, ki je tako kot ona Helijeva vnukinja, hoče izvedeti kaj več (1074ss.); Jazon se odgovoru izmakne, izrazi pa željo, da bi bil tudi njima Medejin oče tako naklonjen, kot je bil Minos Tezeju (1096ss.). Medeja naposled primerjavo z Ariadno zavrne: rajši, kot da ji dela poklone, naj Tezej nikoli ne pozabi nanjo (1105ss.). Jazon ji skuša pregnati dvome z obljubo, da se bo z njo oženil in ji ostal zvest do smrti (1120ss.).

Kakšen pomen ima obljuba apoteoze v trenutku, ko se dekle boji, da jo bo Jazon izdal? Zlasti če je mišljen Evripidov *deus ex machina*, voz boga Helija, skupnega prednika Medeje in Ariadne, se ne moremo ubraniti misli na tragične dogodke iz Evripidove tragedije. Jazon se sklicuje na obiskurno verzijo Ariadninega mita⁴⁴; a še po tej verziji je tisto, kar skuša prikazati kot podobnost, v resnici bolj nasprotje. Medejeine zle slutnje nas utrjujejo v prepričanju, da je dvoumnost mišljena kot namig na splošno znano (Evripidovo) verzijo.⁴⁵

V četrtem spevu Jazonove ladje pristanejo na nekem otoku (4,331ss.); Kolhidci se hočejo izogniti odločilnemu spopadu in predlagajo poravnavo: Jazon sme obdržati runo, o Medeji pa naj nepristranski sodnik razsodi, ali se mora vrniti k očetu. Medeja nastopi z govorom, ki je vplival tudi na monolog Katulove Ariadne: Jazon je pozabil na obljube, na Medejeino pomoč, in v enem najbolj dramatičnih prizorov Medeja nadenj že kliče prekletstvo (355ss.). Jazon jo skuša prepričati, da s pogodbo ni mislil resno, in Medeja se mu takoj pridruži v morilskem načrtu: Jazon bo Apsirta z darovi zvalil v zasedo in ga ubil. Najlepši od darov je škrlatni peplos, ki ga je Jazon ob slovesu dobil od Hipsipile (423ss.); in prav v okrilju te tkanine je bila Ariadna deležna blažene sreče z Dionizom. To je zadnje in najpomembnejše mesto, na katerem se omenja Ariadna; edino tu je naravnost povedano, da je Tezej Ariadno zapustil.⁴⁶

Granarolo, 967, str. 155: na pregrinjalu so upodobljeni prihodnji dogodki; vendar prim. v. 50: *priscis hominum ... figuris*.

⁴³ Nekateri ob tem dopuščajo možnost, da so bila Apolonijeva mesta za Katula pomembna tudi v drugih pogledih: Wilamowitz, 1924, II, str. 299; Perrotta, 1931, 382ss. in 392s.; Herter, 1942, str. 244ss.; Kinsey, 1965, str. 914, op. 2. Weber, 1983, str. 268, op. 16, domneva, da je Katul nedoslednost zavestno prevzel od Apolonija Rodoskega.

⁴⁴ Sholiast k Tezejevim obljubam (3,997ss.) pripomni: »Nič od tega ni res, saj jo je Tezej pustil na Naksosu.«. Omenjena obiskurna verzija je izpričana samo pri Plut. Thes. 19,4 (Filohor); prim. Hyg. Astr. 2,5.

⁴⁵ Zelo ustrezno Vian, 1961, ad 997-1004.

⁴⁶ Prim. Vian, 1981, str. 165. Predvsem aluzijo na prihodnje dogodke poudarjata Fusillo, 1985, str. 310 in Manakidou, 1993, str. 137s. (»preroška« funkcija opisa).

Vlogo plašča H. Fränkel razlaga kot *Analogiezauber*, pri katerem Medea postane druga Ariadna: plašč s svojimi magičnimi dišavami privabi in zaslepi Apsirta: Apsirt prihiti na pomoč 'zapuščeni' Medeji, podobno kot je Dioniz prihiteel k Ariadni, in tako pade v Jazonovo zasedo. Zanimiv je primer, ki ga Fränkel navaja v dokaz: v Vergilijevi Eneidi (1,648-52,711) Enej Didoni pošlje darila, med katerimi sta tudi *palla* in *velamen*, ki ju je Helena dobila od matere Lede in ju je vzela s seboj, *Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos*.⁴⁷ Venera prestreže Askanija in pošlje k Didoni Amorja v Askanijevi podobi; Amor ima nalogo, da v kraljici vname ljubezen do Eneja. Vergilij se v celotni epizodi očitno zgleduje po Apoloniju Rodoškem (Afrodita in Eros na začetku 3. speva). Helenina oblačila v Eneidi imajo magično funkcijo, in to nedvomno velja tudi za Dionizov plašč, toda izhodiščna funkcija je ominozna napoved prihodnjih dogodkov, v Eneidi v zvezi z Enejem in Didono⁴⁸, pri Apoloniju v zvezi z Jazonom in Medejo. Medea se je še pravkar bala, da jo bo Jazon, podobno kot Tezej Ariadno, pustil na Artemidinem o t o k u in jo prepustil maščevalnosti sorodnikov; to zdaj postane del zvijačnega načrta, v katerem ima pomembno vlogo Dionizov peplos. Magična analogija vsebuje tragično nasprotje: Dionizov peplos je materialno pričevanje o Ariadnini sreči, Medea pa ga v trenutku dvomov v Jazonovo zvestobo uporabi za zločin nad bratom. Dišeča Dionizova tkanina tu nastopa v zelo podobni vlogi kot v Evripidovi Medeji zastrupljeni peplos⁴⁹, toda medtem ko se tam za varljivim videzom skriva smrtonosni strup, je tu simbolna usodnost predmeta pomembnejša kot magični element (dišava). Analogija z Dionizom je za Apsirta varljiva; tragična ironija je v tem, da za Medejo analogija z Ariadno utegne postati resnična, in to analogija s tistim manj prijetnim delom zgodbe: morda jo bo Jazon, ki ima po nenavadnem naključju v posesti rešilno tkanino, zapustil.

Zgodovina plašča je *omen*, zato ne preseneča, da je pesnik *tertium comparationis* zameglil. Pri plašču to niti ni moteče: tako kot paralelni motiv je zunanji tudi predmet, s pomočjo katerega je motiv uveden. Nekoliko bolj vpadljivo je, kadar pesnik Ariadnin motiv 'podtakne' protagonistu v dialoških partijah. Jazon Medeji omenja neko obskurno verzijo Ariadninega mita; bistveni element mita je s stališča helenističnega bralstva 'Tezejev odhod in zapuščena Ariadna', in prav v tem je edina prava analogija, ki jo potrjujejo tudi Medejeine slutnje – bralec, ki je poznal Evripidovo tragedijo, se je Medeji v svojem pričakovanju gotovo pridružil. Toda Jazon ta del zgodbe vztrajno zamolčuje; vtis imamo, da z verzijami mita manipulira⁵⁰,

⁴⁷ Fränkel, 1968, str. 490s.

⁴⁸ Tako že Duckworth, 1933, str. 59s.

⁴⁹ Prim. vv. 784-9.1065-6.1156ss.

⁵⁰ Fränkel str. 411 in 426 in op. 172; Paduano, 1972, str. 183; Schwinge, 1986, str. 130; Hunter, 1989, ad 3,997.

saj Apolonij motiv zapuščene Ariadne pozna, le da ta del zgodbe šele ob opisu Dionizovega plašča 'mimogrede' omeni.

Soroden primer najdemo v Iliadi (I 524-635): Fojniks skuša odvrniti Ahila od jeze z zgodbo o Meleagru, ki ni hotel pomagati Etolcem pri obrambi Kalidona. Ker je tudi v tej zgodbi sledila junakova zgodnja smrt, lahko v Fojniksovem primeru vidimo enega od mnogih namigov na Ahilovo smrt. Ahil Fojniksa zavrne, torej bralec ve, da se bo analogija nazadnje uresničila in da se bo Ahil odrekel jezi, pred tem pa bodo Grki trpeli še velike nesreče.⁵¹

Za razliko od Homerjevega primera pri Apolonijevem ni jasno, ali gre za primerjavo po podobnosti ali po nasprotju. Vendar tudi v tem pogledu najdemo paralelo pri Homerju. V Odiseji ima mit o Atridih obenem funkcijo paralelne in kontrastne folije.⁵² Dramaturška vloga mita, ki je vsakič prikazan iz druge perspektive⁵³ je v tem, da smo do konca v negotovosti. Take funkcije Apolonijev *exemplum* nima; pri njem ne gre za dramaturško dvojnost, temveč za dvoumnost: Apolonij notranjo dialektiko dvoumnega mitološkega primera neposredno vnaša v dialog med protagonistoma, ki ju *omen* zadeva: Jazona kot potencialnega krivca in Medejo kot potencialno žrtev. Medeja o Ariadni začuda ne ve ničesar, čeprav sta obe Helijevi vnukinji (3,999.1075). Če morda še lahko sprejmemo naključje, da ima Jazon v posesti Dionizov plašč, pa se zdi nenavadno, da je zopet Jazon tisti, ki pozna zgodbo o Ariadni. Zato dvoumnost zbuja resen dvom v Jazonovo nevednost; vendar ni povsem jasno, do kod segajo Jazonova pretkanost in Medejeine zle slutnje (psihološka raven) in kje se začenja pesnikov dialog z bralcem.⁵⁴ To velja tudi za Medejo, ki ne reagira sumničavo zato, ker bi karkoli vedela: Medeja ne pozna niti Jazonove, kaj šele tradicionalno verzijo zgodbe o Ariadni. Pač pa sta dva vidika Ariadnine usode objektivni usreznici dveh polov Medejeinega duševnega stanja, njenih želja in njenih zlih slutenj.

Nekonvencionalnost Apolonijevega mitološkega primera si lahko po-

⁵¹ Duckworth, 1933, str. 24s. Homerjevo mesto omenja obenem z Apolonijevim in ugotavlja, da Apolonij predpostavlja poznavanje prejšnjega materiala (Evripid); *ibid.* 33s. še poudarja, da analogija leži zunaj epa, ker gre v obeh primerih za poznejšo usodo junakov.

⁵² Duckworth, 1933, str. 46ss. tu enostransko poudarja analogijo s Telemahovo vlogo pri maščevanju, zanemarija pa nasprotje.

⁵³ O tem nazadnje Hölscher, 1989, str. 300ss.

⁵⁴ Fusillo, 1985, str. 72s. navaja zgoraj omenjeno mesto Iliade kot primer manipulacije z mitom, vendar v Apolonijevem primeru upošteva tudi vlogo bralca (*ibid.* 70s.). Goldhill, 1991, str. 305, poudarja, da je bralčeva vloga pri razumevanju mitološkega primera odločilna, vendar še vedno govori o manipulaciji z mitom. Hunter, 1993, str. 13ss. tudi na tem primeru ugotavlja, da Jazon ni »prava oseba«, katere besede in vedenje bi lahko vedno interpretirali psihološko.

nazorimo ob primerjavi z Moshovim vzorcem. Moshos je v epski tehniki izrazito konservativen in med drugim čuti potrebo po genealoški utemeljitvi ominoznega predmeta (usoda, ki se ponavlja iz roda v rod); dejstvo, da sta obe dekleti Zevsovi žrtvi, mu ne zadostuje, zato si celó izmisli krvno sorodstvo po ženski liniji.⁵⁵ Pri Apoloniju Medeja kljub sorodstvu z Ariadno plašča ni podedovala, temveč je prišel do nje prek Jazona; 'rodovnik' plašča se ne ujema z Medejinim rodovnikom; deloma je plašč res potoval po genealoški liniji, vendar ne po Medejini.⁵⁶ Medejino sorodstvo z Ariadno je bilo omenjeno drugje; s tem je že bilo nakazano, da se usoda ponavlja iz roda v rod. Z zgodovino plašča pa je pesnik nakazal še nekaj drugega: Medeja po nenavadnem naključju dobi plašč prek Jazona – ta pa ga je dobil od Hipsipile, tedaj, ko se je njegova prejšnja ljubezenska avantura končala z njegovim nenadnim odhodom. Hipsipila je vnukinja Dioniza in Ariadne, in mnogi ugotavljajo, da Hipsipilina epizoda prefigurira Medejino.⁵⁷

Razlog, da je eksemplarična funkcija Ariadninega mita pri Apoloniju ostala zanemarjena, je zopet v dejstvu, da so bili interpreti pozorni predvsem na opise umetnin. Ariadna na Apolonijevem *peplosu* sicer res ni upodobljena, vendar ima plašč zelo podobno funkcijo kot košarica v Moshovi Evropi. V obeh primerih gre za predmet, ki s svojo vsebino oz. zgodovino (v povezavi s paralelnim mitom) ominozno napoveduje prihodnje dogodke.

Ker Katul očitno posnema tri pomembna mesta Apolonijevega epa, opis svatbe Medeje in Jazona z zlatim runom, ki ga množice občudujejo na ležišču, Ariadnin *exemplum* in Dionizov plašč⁵⁸, se mu je najbrž prav ob branju Apolonija porodila zamisel, da je eno zgodbo odprl v drugo; Apolonijevo eksemplarično folijo je razširil v digresijo, ki po obsegu celó presega glavno pripoved. Tudi Katulov drugi mit, zgodba o Peleju in Tetidi nastopa pri Apoloniju. Pelej ima določeno vlogo že v prizoru, ko Argo odrine, zlasti pa v zvezi s prehodom med Planktama.

Dvoumno-ironična mitografska aluzija, ki spremlja Apolonijevo Ariadno, ima očitno nekaj skupnega z ironijo, ki so jo nekateri razlagalci neodvisno od Apolonija odkrivali v funkciji Katulovega pregrinjala in v mito-

⁵⁵ Bühler, 1960, ad 41.

⁵⁶ Dionizu so ga izdelale Harite, Dioniz ga je dal sinu Toantu, ta ga je zapustil Hipsipili, ki ga je poklonila Jazonu (4,423ss.); vendar se ob Jazonovem slovesu od Hipsipile plašč ne omenja. Pač pa ga Jazon obleče, ko pred svojim podvigom po Medejinih navodilih opravlja obrede v Hekatinem svetišču (3,1204ss.).

⁵⁷ Poleg mest, ki jih navaja Goldhill, 1991, str. 302, op. 47, prim. Fränkel, 1968, str. 119s.; Fusillo, 1985, str. 308; Manakidou, 1993, str. 137s.

⁵⁸ Prim. Zetzel 1983 in Clausen, 1983, str. 17s.

grafski polemiki v zvezi s Pelejevim mitom.⁵⁹ Ker je paralela z Apolonijem ostala nezabeležena, ne preseneča, da so nekateri v odgovor na skrajno pesimistične interpretacije Katulovemu odstopanju od tradicije skušali odreči globlji vsebinski pomen. Syndikus tako ugotavlja, da sta predznaka zgodb v odnosu do tradicije spremenjena in to šteje za argument, ko pesnitev razlaga s kontrastom med dvema skrajnima življenjskima usodama; toda na drugem mestu zanika, da bi imel preobrat kakršenkoli pomen: Katul naj bi bil zgodbi prosto presnoval, podobno kot grški tragiki; v interpretacijo ne smemo mešati tradicionalnih verzij samo zato, ker jih je z osebami vsakdo povezoval.⁶⁰ Katulovi verziji sta potemtakem v nasprotju s tradicijo in tudi s Kalimahovim programskim načelom: ἁμάρτυρον οὐδέεν (fr. 612).⁶¹

V ozadju tega je zmotno prepričanje, da Kalimahovo načelo pomeni iskanje najboljše izpričanih verzij. Kalimah mitov ne pripoveduje v tradicionalni obliki; kalimahejski učeni pesnik ima lahko tudi zelo šibko oporo (prim. 'ozke poti' Aet. 1,28) in se pogosto sklicuje na vire, ki jih (če sploh obstajajo) pozna le on sam; bolj kot 'pravilnost' določene verzije s tem izzivalno utemeljuje svojo ekskluzivno pesniško 'znanje' (σοφίη, Aet. 1,18), ki pri nasprotnikih zbuja 'zavist' (poosebljeni Φθόνος v 2. himni). Tudi Katulov epilij je poln abstraktnega sklicevanja na vire (*dicuntur*, 2; *fertur*, 19; *perhibent*, 76.124; *ferunt*, 212), za katere ne ve nihče drug; tudi tu gre predvsem za 'znanstveno' utemeljitev pesniške samovolje. Syndikus se na grške tragike morda sklicuje zato, ker bi priznanje, da gre za (kalimahovsko) zavestno manipulacijo z mitom, vodilo v smer ironičnih in pesimističnih interpretacij.

Kljub temu so nekateri argument zoper 'ironično' interpretacijo iskali prav v značilnosti Kalimahovega pripovednega sloga, ki jo lahko še najustrezneje označimo s pojmom »asimetrije«⁶². Courtney je domneval, da združitev z Dionizom preglasi Ariadnino tragiko; pri tem naj bi ne motil niti bistveno manjši obseg Dionizovega prizora (14 verzov), saj »pri helenističnem pesniku dolžina ni sorazmerna s pomembnostjo«⁶³. Vendar Apolonij kot Katulova predloga dokazuje, da pri Katulu nesorazmerje med

⁵⁹ Zanker, 1979, str. 67, op. 44, že samo iz *funkcije* Ariadninega mita pri Apoloniju sklepa, da tudi Katul Peleju in Tetidi prerokuje nesrečen zakon.

⁶⁰ Syndikus, 1990, str. 111s. in 107, op. 28.

⁶¹ Granarolo, 1974, str. 214s.

⁶² Izraz se je uveljavil že v grški retorični terminologiji (zlasti pri Izokratu) in je (podobno kot καίρως) pomenil ustrezen obseg v odnosu do neke norme, in sicer tako v kvantitativnem kot v kvalitativnem smislu; gre torej za primeren obseg glede na kontekst. Prim. Wersdörfer, 1940, str. 62. Heinze 1972 je pojem uporabljal za strukturo elegične pripovedi, ki je v nasprotju z 'linearno' epsko pripovedjo neenakomerna in preskakujoča.

⁶³ Courtney, 1990, str. 188; podobno Most, 1981, str. 120. Podobna dilema, vendar zgolj na formalni ravni, se je pojavljala že prej: nasproti poskusom, da bi v pesnitvi

‘pomembnimi’ in ‘nepomembnimi’ vidiki mita ni samo sebi namen; tisto, kar je kot ‘nepomembno’ odrinjeno na obrobje, je ponavadi prevladujoča in splošno znana verzija mita, ki s poudarjeno odsotnostjo dobi skoraj ominožno navzočnost.⁶⁴

Tudi Klingner govori o premiku razmerja oz. proporca (»verschobene Proportion«) med glavnim in stranskim⁶⁵, a temu premiku priznava vsebinsko funkcijo vsaj v zvezi z Ariadno: Katul je Ariadnino združitev z Dionizom (analogni motiv k Peleju in Tetidi) potisnil na obrobje, ker je hotel dati poudarek Ariadnini osamljenosti in njeni tožbi kot *nasprotni temi*. Vendar je za Klingnerja Pelejeva tema izhodišče in ‘svetla tema’, zato v tem primeru temnejšim poudarkom ne pripisuje vsebinskega pomena; šlo naj bi samo za aspekte mita, ki so bili v tradiciji ‘manj pomembni’.⁶⁶ Ker ti aspekti v pesmi Park povsem očitno prebijajo optimistično kuliso, se mora Klingner zateči k megleni formulaciji »paradoksen premik razmerij«⁶⁷, ki zopet spominja na ‘asimetrijo’ (Klingner uporablja izraz *ποικιλία*, vendar gre za isti princip).

Če pomislimo na Moshovo Evropo in na sorodne primere, bi si res lahko lahko hipotetično zamislili, da je že pred Katulom kak pesnik (ali slikar?) primerjal dva analogna človeško-bogovska para, Katul pa je bolj poudaril nasprotje. Za razliko od Katulovega epilija ima pri Moshu analogija med podobama prednost pred kontrastom; Evropina usoda se sicer ne more primerjati z usodo Io, ki jo obad žene po vsem svetu, vendar nasprotja pesnik z ničimer ne poudari⁶⁸: na upodobitvi je Argos, stooki varuh dekleta, spremenjen v ptico, Zevs se ji spet lahko približa – podobno kot pri Evropi je poudarjena erotična nota. Kot se zdi, Moshos ne želi, da bi nasprotja s podobo na košarici izstopala, temveč ostrino kontrastov zavestno otopi z bukolčno sfumato. Če bi karkoli določnejšega sklepali iz nasprotja med Io kot pasivno žrtvijo in Evropo, ki bika izziva, bi besedilu preveč dodajali.⁶⁹ Gre za *omen*, vendar ne v negativnem smislu; s pojasnili v

našli matematično simetrijo, je Bradač 1933-1934 opozoril na povsem drugačne principe helenistične estetike (Bradačeva razprava je obenem odziv na podobne polemike na področju slovenske literarne zgodovine).

⁶⁴ Fuhrer 1988 podaja zanimive primerjave med Pindarom, ki začne pripovedovati mit v konvencionalni obliki in se nato iz religioznih ozirov prekine; Kalimah pa se od znane zgodbe zgolj odvrne k ‘neznani’ (v himni Demetri: namesto mita o Demetri in Prozerpini zgodba o Erisih-tonu). Katul je potemtakem Kalimahovi tehniki spet vrnil globljo vsebinsko funkcijo.

⁶⁵ Klingner, 1964, str. 183s.; 186s.; 206.

⁶⁶ Syndikus, 1990, str. 113s.

⁶⁷ Klingner, 1964, str. 172.

⁶⁸ Upodobitev nima neprijetnega učnika; prim. Campbell, 1991, str. 55ss.

⁶⁹ Nasprotje preveč poudarja R. Schmiel, »Moschus’ Europa«, *CPh* 76 (1981) 261-272, 269s.

epilogu se dogodek izteče v Evropino srečo. Kontrast je predvsem estetske narave, nasprotje je v tem, da sta analogni podobi zrcalno obrnjeni. Podobno je pri Katulu nakazan kontrast med boginjo, ki se 'dvigne' k smrtniku na ladji, in bogom, ki se 'spusti' k osamljenemu dekletu; vendar je to nasprotje gola dekoracija v primerjavi s tragičnim nasprotjem med Pelejem in Ariadno.

Retor Menander (265,8) priporoča kot uvod v slavlno govor svatbi Peleja in Tetide ter Dioniza in Ariadne, a se pri tem ne sklicuje na nobenega avtorja; ker našteva tudi številne druge primere, je verjetno, da se naslanja prav na Heziodove katalogne pesnitve.⁷⁰ V apostrofi na Peleja ob srečanju s Tetido (v. 19: *tum Thetidis Peleus incensus fertur amore...* temu sledi apostrofa na heroje, in nato 25ss. *teque adeo, eximie taedis felicibus aucte, / Thessaliae columen, Peleu...*) se Katul morda naslanja neposredno na Heziodove himnične verze: *τῆς μάκαρ Αἰακίδῃ καὶ τετράκις ὄλβιε Πηλεῦ...* (fr. 211,7ss.)⁷¹; fragment zdaj pripisujemo *Ehojam*. Je torej iz Hezioda izhajal Katul, ali pa je imela njegova pesnitev vendarle grško predlogo, ki je podobno kot številni epiliji snovno izhajala iz Heziodovih pesnitev? Je imel Katul pred seboj pesnitev, podobno Moshovi Evropi, pa je z Ariadnino tragiko porušil idilično analogijo?

Zoper tako domnevo govori dejstvo, da Katulov pogled na Peleja in Tetido ni nedvoumno optimističen – mitografska polemika prepušča na površje preveč 'mračnih' tradicionalnih motivov. Po drugi strani tudi prizor z Ariadno in Dionizom ni idilična odslikava Pelejevega morskega srečanja z boginjo, temveč prej njeno nasprotje. Kot Pelej v Tetido se Dioniz 'zaljubi' v Ariadno, toda Ariadnina vloga je pri tem pasivna; Ariadni, ki je pesnik ni po naključju imenoval *saxea ut effigies bacchantis* (61), Dioniz v njeni nesreči ne more prinesiti prave tolažbe. Pravzaprav o tolažbi sploh ni govora, komentatorji so ta element našli v drugih virih, ki govorijo o Ariadnini sreči z Dionizom in o njeni apoteozi. Pri Katulu je namesto tega opisan bakhantski *θίασος*, ki vdre v Ariadnino samoto; kot bi hotel pesnik s hrupnim sprevodom le še poglobiti negativni vtis, se sklepni verz glasi: *barbaraque horribili stridebat tibia cantu*. Zdi se, kot bi hotel pesnik prizor pustiti odprt za obe interpretaciji, in pod vplivom Ariadnine nepomirljive maščevalnosti smo bolj dovzetni za drugo. Namesto himničnega *tum... tum... tum* (19ss.) je pred nami minuciozni opis Bakhantk: *pars... pars... pars... pars* (256ss.); apoteoza, motiv, ki ga najdemo celo pri Apoloniju in ki pri Nonosu dejansko prinese pomiritev⁷², ni niti omenjena. Kakšne vrste lju-

⁷⁰ Prim. Reitzenstein, 1900, str. 100. Pri Heziodu (Theog. 947.1006) se para omenjata v katalogu številnih podobnih parov.

⁷¹ Reitzenstein, 1900, str. 78ss.

⁷² Dion. 47,428-69.700-4. Katul je ta motiv poznal, saj je apoteoza Ariadninega venca omenjena celo v njegovem prevodu Kalimahovega Berenikinega kodra (c. 66,59-61).

bezen se je pravzaprav vnela v mladem Bakhu? Morda Ariadni prinaša rešitev, toda prav tako smo upravičeni Bakhov hrupni nastop razlagati kot sovražen vdor v Ariadnino samoto; dionizična blaznost Bakhantk spominja na Atisa (c. 63).⁷³ Analogna podoba torej ni samo potisnjena na obrobje, temveč je tudi sama analogija nepopolna.

Morda je bil Apolonij tudi v tem pogledu Katulovo neposredno izhodišče. Že pri Apoloniju ima Ariadnin primer nekakšno notranjo tragičnost. Njegovo *bistvo je v tem, da vsebuje ironično-tragični namig na iztek Medejine zgodbe, kot ga poznamo iz Evripidove tragedije*. Pri Katulu Ariadna postane tragična junakinja prav pod vplivom Evripidove in Apolonijeve Medeje. Morda je Katul z naslonitvijo na Evripida kot glavno referenco Apolonijevega namiga ironijo Apolonijevega primera razvil v eksplicitno tragiko. Pomenljivo je, da je Katul Ajgejevo smrt najbrž prvi prikazal kot posledico Ariadninega prekletstva – Ariadnino 'maščevanje' je najbrž uvedel prav pod vplivom Medejine zgodbe.⁷⁴

Zagovorniki 'ironične' razlage bi lahko naše ugotovitve izkoristili kot dodaten argument. Že pri Apoloniju ima Ariadnin *exemplum* ironično funkcijo; podobno kot Jazon in Medeja na runu se pri Katulu Pelej in Tetida združita na pregrinjalu, na katerem je upodobljena tragična Ariadnina zgodba; apostrofa na Amorja in Venero, s katero Katul komentira Ariadnino usodo (94ss.), pri Apoloniju (Arg. 4,445ss.) nastopa v zvezi z zaroto zoper Apsirta, v kateri ima Dionizov in Ariadnin peplos odločilno vlogo. Namesto zgodbe o Jazonu in Medeji, ki smo jo pričakovali spričo argonavtskega uvoda, in namesto njune v sili sklenjene poroke je pred nami himnični prikaz popolne zakonske sreče nekega drugega tesalskega junaka in boginje; naše pričakovanje pa se na nenavaden način izpolni⁷⁵, ko skupaj s Tesalci opazujemo tragično zgodbo na škrlatnem poročnem pregrinjalu – skoraj vse postaje te zgodbe spominjajo na Medejo, kot jo poznamo iz Apolonijevega epa, predvsem pa iz Evripidove tragedije: junak odpluje, da bi izpolnil pomembno poslanstvo; v sovražni deželi se vanj zaljubi kraljeva hči in mu pomaga v boju zoper pošast (Minotaver; Ajetova bika in vojaki iz zmajevih zob); junak z dekletovo pomočjo uspe, jo odpelje s seboj, a pozabi na hvaležnost in jo izda; dekle spozna svojo napako in se maščuje nad njegovimi najbližjimi.

Obenem pa oblika Katulove odvisnosti od Apolonija potrjuje razliko. Katul se sicer naslanja na Apolonijev ep, vendar njegova pesnitev v uporabi argonavtskega motiva kot izhodišča za erotični motiv nenavadno spomi-

⁷³ Morda bo Dioniz Ariadno zapeljal v blaznost, kot Atisa Kibelin lev; prim. Wiseman, 1977, str. 187s.

⁷⁴ Lafaye, 1894, str. 180: »à compléter l'analogie«.

⁷⁵ Curran, 1969, str. 185; Schmidt, 1985, str. 84. Konstan, 1993, str. 66s. označuje Medejino zgodbo kot »sub-text«.

nja na Teokritovega *Hilasa* (Id. 13), katerega kompozicijo so povezovali s kalimahejsko polemiko zoper Apolonija in tradicionalno epiko. Začetek in zaključek dajeta vtis, da gre za epizodo argonavtske odprave, vendar osrednji del v odnosu do tega okvira učinkuje disruptivno; poleg tega je Hilasova zgodba disruptivna tudi v odnosu do Heraklovega cikla, saj je to ciklus junaških del in ne homoerotičnih ljubezenskih avantur z nesrečnim koncem; tu pa Herakles kot zaljubljenec zaradi dečka pozabi na Jazonov podvig (τὰ δ' Ἰάσονος ὕστερα πάντ' ἦς, 67) zapusti Argonavte (λιποναύτας) in peš pride v Kolhido, kjer ga tovariši zasmehujejo. Eden glavnih razlogov, da je večina dolgo verjela v prioriteto Hilasa, je prav prepričanje, da je Teokrit s svojo humanizirano podobo Herakla in z iztrganostjo iz cikla programski odgovor Apoloniju kot avtorju 'tradicionalnega' epa, torej kot homeridu.⁷⁶

Potegniti je mogoče tudi paralelo z idilo *Dioskura* (Id. 22), ki na isto izhodišče (Argonavti) navezuje celo *dve* pripovedi.

Tudi Katul je Argonavte ohranil samo kot izhodišče; dva motiva, ki sta že pri Apoloniju nastopala kot stranska erotična motiva, je povzdignil v glavno temo svoje pesnitve. Argonavtski okvir mu je poleg ekstenzivnosti opisa najbolj pomagal, da je v odnosu do Moshovega vzorca dosegel premik v smer enakovrednosti dveh pripovedi. Glavne pripovedi Katul nima; svatba je prikazana kot stranska epizoda argonavtske odprave, tako kot je opazovanje pregrinjala 'epizoda' svatbe; opis se okvira osvobodi tako, da tudi 'okvir' postane samo ena v nizu ohlapno povezanih digresij. To je glavni argument, da opis ni komentar Pelejeve zgodbe. Pelej ni Jazon; tiisto, kar je na argonavtski odpravi sledilo, ga zadeva še manj, kot 'Jazonovi posli' zadevajo Teokritovega Herakla.

Neposredna odvisnost od Apolonija ne izključuje drugih virov; poleg kake pesnitve o Peleju in Tetidi je imel morda Katul pred seboj tudi kako pesniško obdelavo Ariadninega mita, ki jo je potemtakem poznal tudi Nonos (vsekakor ta verzija ni bila izrazito tragična!). Te pesnitve pa niso bile nujno epiliji. Katul je tehniko zrcalno-paralelnih podob, ki jo poznamo iz Moshha, najbrž samostojno prenesel na mita, ki ju je našel pri Apoloniju; s tem se je zavestno uvrstil v tradicijo helenističnega erotičnega epilija, kot je z naslonitvijo na *Ehoje* morda hotel nakazati svojo zavest o povezanosti te pesnitve s tradicijo helenističnega erotičnega epilija. Zamisel, da je digresija *opis* aplikativne umetnine, je lahko dobil na mnogih mestih v helenistični poeziji, najprej pri samem Apoloniju (Jazonov plašč), zlasti pa zrcaljenje paralelnih motivov spominja na Moshovo Evropo. Tudi v tem elementu tradicija morda sega vse do Heziodove *Aspis*; Perzej na opisu ščita morda predstavlja nasprotje Heraklovi usodi.⁷⁷

⁷⁶ Nazadnje Effe 1992; tam tudi starejša literatura.

⁷⁷ Toohey, 1988, str. 20ss.; Janko, 1986, str. 40.

Vprašanje, ali je pred Katulom obstajala vmesna stopnja, ko je paralelna zgodba v opisu igrala večjo vlogo kot pri Moshu⁷⁸, je torej brezpredmetno; večji obseg digresije (214 verzov od 410) je le zunanja manifestacija v temelju drugačnega razumevanja paralelnega mita: opis pregrinjala za razliko od Moshovega opisa košarice ni v podrejenem eksemplaričnem odnosu do 'glavne' pripovedi.

Eksemplarično funkcijo Ariadninega mita onemogoča tudi nejasno časovno razmerje: kateri mit je starejši, kateri je potemtakem 'paralelni mit'? Apolonijeva kronologija je sicer neobičajna, toda ne nedosledna, saj pri njem Argo ni prva ladja: *exemplum* je očitno starejši mit, ki je z glavnim tudi genealoško povezan.⁷⁹

Poleg tega je edina vsebinska analogija, ki spominja na Moshovo Evropo, optimistična analogija med dvema srečnima bogovsko-človeškima paroma; ta glede na 'okvirno' pripoved nima nobene pripovedne namembnosti, saj ne napoveduje Pelejeve združitve z boginjo, temveč čisto na koncu opisa zazveni kot oddaljen odmev in potemtakem nima ominozone funkcije. Pač pa najdemo v drugih delih opisa številne motivne analogije, ki so jim mnogi zmotno pripisovali ominozen pomen.⁸⁰ Večina teh analogij ni vsebinske narave, temveč gre za zunanje, umetne, 'likovne' analogije, ki potrjujejo vsebinsko nasprotje moralne narave. Opisu argonavtske odprave ustreza opis Tezejeve plovbe na Kreto s težkim spondejskim začetkom *illa tempestate...* (73); prim. še *lecti iuvenes* (4) ... *electos iuvenes ... et decus innuptarum* (78); temu sledi rafiniran paralelizem med Pelejevim morskim srečanjem s Tetido ter opisom zapuščene Ariadne, ki zre za odhajajočo Tezejevo ladjo. Anafori v himničnih verzih na Peleja (*tum... tum... tum*, 19ss.) po nasprotju ustreza anafora v opisu obupane Ariadne na samotnem otoku: z obleko, ki ji je zdrsnila s telesa, se ob dekletovih nogah igrajo morski valovi: *non flavo retinens subtilem vertice mitram, / non contexta levi velatum pectus amictu, / non tereti strophio lactentis vincta papillas, / omnia quae toto delapsa e corpore passim / ipsius ante pedes fluctus salis adludebant* (63ss.). Nereide so do prsi gole iz morja vzniknile k smrtnikom (*viderunt ... marinas / ... nudato corpore Nymphas / nutricum tenus extantes e gurgite cano*, 16ss.), Ariadna – ravno obratno – privzdiguje oblačilo, ko zabrede v morje za Tezejem

⁷⁸ Friedländer, 1912, str. 15 domneva, da je v grški poeziji obstajala vmesna stopnja; Klingner, 1964, 206 daje prednost Katulu, vendar še vedno govori o skrajni obliki iste tehnike.

⁷⁹ Dopustiti moramo možnost, da je Katulova nedoslednost hotena (Weber 1983). Katul je motivu plovbe dal poseben poudarek: tragični splet dogodkov na pregrinjalu temelji na Tezejevih plovbah (odhod z Naksosa se mu maščuje, ko ob svoji vrnitvi v Atene povzroči očetovo smrt).

⁸⁰ Tako zopet predvsem tisti avtorji, ki iz paralel sklepajo na pesimistično sporočilo celote. Curran, 1969, str. 173ss. gre predaleč v smer alegoreze (motiv morja, motiv neplodnosti). Še izraziteje Kinsey, 1965, *passim*.

(*mollia nudatae tollentem tegmina surae*, 129). Tu ni nobene vsebinske analogije, temveč samo dekorativna analogija, ki opozarja na vsebinsko nasprotje. Podobno velja za analogijo med opisom škrlatnega poročnega pregrinjala na zakonskem ležišču, ki se nahaja *sedibus in mediis* (48), in središčnim delom Ariadninega monologa: Ariadna se odsotnemu Tezeju ponuja, da bi mu kot sužnja s škrlatnim pregrinjalom postiljala novo zakonsko posteljo (*purpureave tuum consternens veste cubile*, 163) – tokrat je motiv škrlatnega posteljnega pregrinjala res v negativni vlogi!⁸¹

Pri Katulu je vzporejanje dveh enakovrednih zgodb že v izhodišču glavna tema pesnitve. Pomembnejše od kvantitativne enakovrednosti dveh pripovedi je, da so analogije izpeljane na obeh straneh: vzporejanje je mogoče z obeh strani; dva 'epilija', ki sta vsebinsko eden od drugega neodvisna, se vzajemno komentirata (verzi *namque ferunt olim... /212ss./* so očitno 'nov začetek', saj se v njih ponavlja izhodiščni motiv plovbe in so vpadljivo opremljeni s kalimahejsko referenco *ferunt*⁸²).

Govorimo lahko o obojestranskem razmerju vzorčnosti. V arhaični grški poeziji in dramatiki je imel mitološki *exemplum* predvsem moralno osnovo; v primeri s tem ima Moshova košarica izrazito zunanjo, dekorativno funkcijo. Če pri Katulu odnos med dvema mitoma zopet prinaša etično sporočilo, je moral Katul najprej razbiti eksemplarični odnos (v smislu podrejenosti); vzorčnost dveh podob ni v tem, da bi ena v neki vsebinski točki komentirala drugo, temveč je vzporejanje v izhodišču nevtrarno, amoralno, likovno; analogije in kontrasti so morali najprej postati glavna tema, šele potem je lahko iz umetne celote izšlo simbolno sporočilo moralne narave.

Doslej so vsi interpreti skušali digresijo o Ariadni pojasniti kot komentar na izhodiščno Pelejevo temo; kot 'glavna' pripoved mora imeti pripoved o Peleju in Tetidi enoten predznak, zato tragična Ariadnina tema bodisi ustvarja kontrast bodisi razkriva tragično bistvo svatbe. Če se temu odredimo, laže sprejmemo tudi dejstvo, da nobena od dveh zgodb nima enotnega predznaka. Morda lahko negativne poudarke v okvirni pripovedi

⁸¹ Nedvomno pa se mračni iztek njegove odprave ujema s podobami pesmi Park; Tezej je v marsičem podoben Ahilu: analogija obstaja med Tezejem, ki povzroči smrt očeta, in trojanskimi materami, ki se bodo bile po prsih, ker bo Ahil pokončal njihove sinove: *incultum cano solvent a vertice crinem/ putridaque infirmis variabunt pectora palmis* (350s.); Ajgej napoveduje, da bo žaloval za sinom *canitiem terra atque infuso pulvere foedans* (224); vendar se njegova bojazen ne uresniči; vloge se zaradi usodne zmote zamenjajo, nazadnje je žrtev sam Ajgej. Zopet zrcalna analogija: v enem primeru gre za smrt sinov, v drugem za očetovo smrt; razmerje je obrnjeno tudi glede na spol protagonistov: enkrat gre za matere, drugič za očeta.

⁸² Podobno velja za začetek pripovedi o Hilasu (Theocr. 13), ki je vgrajena v epistulo: prim. Rossi, 1972, str. 293.

obravnavamo enako kot pozitivne poudarke v opisu. Temnejše plati tradicije, ki so v okvirni pripovedi latentno in tudi neposredno navzoče, v nič večji meri ne 'pokvarijo' svetlega vtisa morske zaroke, kot Dionizov prihod 'popravi' vtis Ariadninega monologa. Toda disproporc ni brez funkcije, temveč je celo nosilec pomena. Ker na odnosu med dvema zgodbama temelji celota, lahko postavimo hipotezo, da imajo temne plati tradicije o Peleju in Tetidi podobno kompozicijsko vlogo kot Ariadnina sreča na obrobju digresije: njihov pravi pomen lahko razberemo šele iz konteksta – in pripoved o Ariadni je v enaki meri kontekst pripovedi o Peleju kot obratno. Kot kaže že iluzionistična omemba škrlatnega pregrinjala v Ariadninem monologu, je zrcalno razmerje med dvema podobama⁸³ obojestransko – komparand in komparat se lahko izmenjujeta *ad aeternum*.

Oba mita imata dvojno tradicijo, in Katul se v obeh primerih odloča za manj znano verzijo. Tetidino ljubezensko zvezo s človekom idealizira v odkriti opoziciji s tradicionalno verzijo, po kateri se je Tetida poroke branila, tudi fizično (živalske metamorfoze).⁸⁴ Toda vse tisto, kar z odsotnostjo opozarja nase, se zrcali v novem, izrazito tragičnem pogledu na Ariadnino zgodbo. Ariadna ljubi Tezeja, si želi poroke z njim (*conubia laeta ... optatos hymenaeos*, 140) in dobi boga Dioniza le za 'nadomestilo', čeprav vemo, da je bila v največjem delu tradicije z njim srečna. Toda spet se tisto, kar pogrešimo pri Ariadni, zrcali v novi, presenetljivo svetli perspektivi, v kateri gledamo na svatbo Peleja in Tetide.

Katul je v interpretaciji dveh zgodb šel v dve skrajnosti; v igri perspektiv pridejo na eni strani na površje predvsem svetli, na drugi predvsem temni poudarki, vendar tradicionalnih verzij ni povsem 'prekril' s svojimi, temveč je poskrbel, da nasprotno verzije na nekaterih mestih še vedno prosejajo: bralec jih bo prepoznal najprej zato, ker gre za dobro znane tradicionalne motive, zato, ker je nanje posebej opozorjen, in nazadnje zato, ker je očitno nesorazmerje na eni strani 'uravnoteženo' z nesorazmerjem na drugi. Raje kot o kontrastu zato govorimo o komplementarnem odnosu dveh enakovrednih zgodb.

Ob tem velja opozoriti, da že pri Apoloniju razmerje vzorčnosti ni 'čisto'. Namig na tragični iztek Medejine zgodbe se nanaša na del pripove-

⁸³ Klingner, 1964, str. 207 je enotnost Katulove pesnitve videl v tem, da vloženi del predstavlja obratno zrcalno podobo tistega, kar ga obdaja, vendar je pri tem mislil bolj na nasprotje med skrajnima podobama srečne in nesrečne ljubezni; izraz 'zrcalno' je uporabljen bolj v metaforičnem pomenu 'nasprotno'; kolikor ne gre za zamenjavo vlog med človekom in božanskim bitjem, je mišljena Ariadna kot nasprotna tema, ki je izpodrinila analogijo.

⁸⁴ Pind. Nem. 3,35-6; 4,62-64; Soph. TrGF 150.618; Apollod. Bibl. 3,13,5; znana upodobitev pri Ov. Met. 11,238-65. Več mest Roscher, 1916-1924, str. 786s.

di, ki je zunaj besedila; ta vidik Medejeine zgodbe je očitno navzoč v junakinjih zlih slutnjah, toda Apolonij pripoved zaključí s koncem odprave. *Exemplum* se torej že pri Apoloniju v precejšnji meri osvobaja svoje podrejene pripovedne funkcije; zaradi namiga na neobravnani del glavne pripovedi je tudi glavna pripoved v nekem smislu *referenca* mitološkega primera (in ne samo obratno). Toda Apolonijeva Ariadna ostaja *exemplum* h glavni pripovedi in nekonvencionalnost tega primera je slejkoprej retorična (vsebinska namiga se ujema z Medejinimi slutnjami).⁸⁵ V dvomnem mitološkem primeru je Katul dobil predvsem zamisel, da je sporočilo celote utemeljil na komplementarnem razmerju med dvema paralelnima mitoma z dvojno tradicijo. Paralelni mit se pri njem povsem osvobodi konteksta (tudi 'retoričnega') in podrejene vloge. Na mesto retoričnega dvoumja in ironičnega psihologiziranja stopi dvojnost, ki nam posreduje neko bolj artikulirano, bolj objektivno sporočilo, in ni eden od stranskih učinkov, temveč zadeva celoto: dve razvidni subjektivni stališči, ki se ujemata s stališčem protagonistov (srečna zakonca, zapuščeno dekle)⁸⁶; zdaj za oba mita velja, da vsakokratno subjektivno stališče protagonistov oz. pripovedovalca odloča o tem, ali je drugi, paralelni mit bolj primerljiv po podobnosti ali po nasprotju. V Ariadnini trenutni perspektivi, zaradi tistega, kar se je zgodilo, združitve z bogom ne more biti enakovredna Pelejevi združitvi s Tetido. Perspektiva Peleja in Tetide je glede na Ariadnino inverzna: z njunega stališča noben zlovešči namig na tisto, kar bo šele prišlo, tudi ne krvave podobe trojanske vojne – vsaj ta zadnji trenutek – ne morejo pokvariti vznesenega razpoloženja.

Vsebinsko razliko med Apolonijevim ironičnim mitološkim primerom in funkcijo Ariadnine zgodbe pri Katulu nam lahko ponazori primerjava s prizori, ki jih je Katul uporabil kot izhodišče.

Apolonijeva Medeja je nedolžno dekle, v katerem se prebujajo ljubezen, in že ob prvi izkušnji doživi razočaranje; motiv ljubezenske sreče pri Apoloniju zazveni samo kot varljivo upanje: varljive so Medejeine sanje o Jazonu kot o romantičnem vitezu, ki je samo zaradi nje prišel v Kolhido in bi zanjo tvegalo življenje (3,618ss.), varljiva je Jazonova verzija Ariadnine zgodbe. Psihološko bistvo celotne Medejeine epizode je v antagonizmu med njenimi slutnjami in njenimi upi, ki jih Apolonij interpretira kot prazne.

⁸⁵ Perutelli, 1979, str. 23ss. v smislu Genettove 'retorike' govori o retorični funkciji Moshovega in Katulovega opisa (opis kot retorična figura); v bistvu retorična (sc. eksemplarična) narava opisa temelji na preprostem dejstvu, da opis vsebuje paralelni mit, ki je nekakšen razširjeni *exemplum*. Če govorimo o Apoloniju, pa lahko v resnici ugotovimo, da je bil Katulovo izhodišče neki 'retorični' postopek.

⁸⁶ Gaisser 1995 pripisuje prisotnost različnih verzij mita dejstvu, da ima pripoved 'več avtorjev'.

Za Medejo je ljubezenska sreča varljivi up, in tudi v ljubezenskem razočaranju nima niti tiste demonične veličine, ki jo premore Evripidova junakinja; Apolonijeva Medeja ni niti tragična figura; v svojem breizhodnem položaju je ponižana na neprestano sumničenje. Opisu Ariadninega plašča in Medejinu odločitvi, da bo pustila ubiti brata, sledi apostrofa na Erosa (Σχέτλι'Ερος..., 445); tudi Katul dogodke na Kreti komentira z apostrofo na Amorja (*Sancte puer...*, 94). Toda bralec ve, da je nad Ariadno Amor že odigral svojo usodno igro; Ariadnina tragika je mišljena resno. Katul je liku po zgledu Evripidove junakinje dal nekaj tragične veličine, Ariadnin patos presega celo patos Evripidove Medeje: vtis je drugačen zato, ker je Ariadnin govor pravi monolog, nenazadnje pa tudi zato, ker si Ariadna ne umaže rok z maščevanjem, temveč pokliče na pomoč zaščitnika pravice Jupitra. Apostrofo na Amorja, ki sama po sebi ohranja svojo helenistično ironično barvo, lahko v novem kontekstu res razumemo kot pesnikov lirični komentar.

Še očitnejša razlika pa se pokaže v interpretaciji Pelejevega motiva. Čeprav motiva srečanja in svatbe mnogo dolgujeta Apoloniju (Peliade v 1. spevu; Nereide v 4. spevu; Medejinu svatbi), je predznak okvirne pripovedi povsem drugačen. Pri Apoloniju je velika ironija v tem, da Medeja doseže svoj cilj *po naključju*: svatba ima tragično in ironično konotacijo, saj je zgolj sredstvo Medejinu rešitve (Alkinoova sodba) in ne izpolnitev Jazonovih priseg. Ker je šlo Jazonu samo za uspeh v Kolhidi, je ironija tudi v tem, da na zakonsko ležišče pogrnejo zlato runo. Apolonij je na opis svatbe navezal osebni komentar o nebogljenosti človeške eksistence (4,1161ss.): po pesnikovih besedah si niti Jazon niti Medeja nista želela poroke v takih okoliščinah, združila ju je Χρῆς (v. 1164).⁸⁷ Tisto, kar si Medeja zaman želi, pa je Katul objektiviral v svetli perspektivi na svatbo Peleja in Tetide. Njun ljubezenski *foedus* ni varljivo upanje ali izhod v sili, temveč pravi, objektivni ekvivalent tistega, po čemer hrepeni Ariadna (*non haec blanda promissa dedisti ... sed conubia laeta, sed optatos hymenaeos*, 139ss.; prim. o Peleju: *optatae... lucas*). Pri Apoloniju Rodoškem se Medeja in Jazon združita na zlatem runu, simbolu argonavtskega uspeha in vzroku Medejinu usodni zmoti; usodna je za Medejo tudi magična moč Dionizovega (Ariadnega) plašča – ta ἑπλος ... ἱερός ... πορφύρεος nosi s seboj dvojno prekletstvo bratomora in ljubimčeve nezvestobe. Nasprotno ležišče Peleja in Tetide ni običajno poročno ležišče; ta *lectus genialis*, na katerem se bosta združila heroj in boginja, obdaja prav posebna svetost; Katul zanj uporablja slovesni izraz *pulvinar geniale*. Izraz *pulvinar* je v zvezi z rimskim bogočastjem, zlasti z obredom lektisternija.⁸⁸ Katulovo izhodišče torej ni bila analo-

⁸⁷ O Apolonijevem pesimizmu ob tem prizoru govori tudi Lawall, 1966, str. 168.

⁸⁸ Prim. Kroll 1968 in Fordyce, 1973, ad 47. Pasquali 1920 je pokazal, da ima ravno

gija med srečnima bogovsko-človeškima paroma, ki bi se v Ariadninem primeru umaknila 'nasprotni temi'; izhodišče je bila Apolonijeva Medeja, ki ji zgodba o Ariadni in Dionizu ne prežene dvomov; k temu je Katul poiskal pravi protipol, svetlo verzijo zgodbe o Peleju in Tetidi. Tu lahko v resnici govorimo o idealizaciji, kar kaže tudi primerjava z ustreznimi Apolonijevimi mesti: medtem ko pri Apoloniju bogovi in nimfe občudujoče strmijo nad človeškim podvigom (1,547-12), pri Katulu še bolj zavzeto smrtniki strmijo nad epifanijo morskih boginj; pri Apoloniju nimfe občudujejo runo, cilj argonavtskega (človeškega) podviga, pri Katulu se ljudje v svetem spoštovanju udeležujejo svatbe smrtnika in nimfe; potem ko se nagledajo božanske umetnine, se pred bogovi spoštljivo umaknejo v človeško vsakdanjost.

Katulov pogled na Peleja in Tetido ni nujno ironičen; Tetidina epifanija je objektivna mitološka ustreznica Lesbijine epifanije v c. 68 – gre za *iluzijo* idealne sreče, toda tej iluziji se Katul vedno znova predaja. Pelejeva doba ni zlata doba; njene attribute ji pesnik daje zato, ker bistvo mita o descendenci prikazuje na majhnem izseku iz mitične zgodovine, na prehodu med herojsko dobo in sedanjostjo. Meja med dvema stanjema, med *dilexi tum te* in med *nunc te cognovi*, med Lesbijo kot predmetom posvečene ljubezni (*Lesbia nostra*, *Lesbia illa*, *illa Lesbia*) in med tisto, ki *in quadriviis et angiporis glubit magnanimos Remi nepotes*, je v subjektivnih pesmih krhka; to sta dva aspekta enega samega čustva, ki pa živi iz antagonizma in se ne stali v resignacijo. Zato je Katulu Apolonijev fatalizem tuj; s tem, da predmet iluzije *dopusti* kot resničnost herojske dobe in v nadaljevanju nakaže njegovo nenadno izgubo, Katul dve dimenziji ljubezni prikaže v izčiščeni, polarno izostreni obliki, kot dva diametralno nasprotna aspekta iste mitične dobe.

BIBLIOGRAFIJA

- Barigazzi, A.: *Il Dionysos di Euforione*. Miscellanea di studi alessandrini in memoria di Augusto Rostagni, Torino, 1963, 416-454.
 Barigazzi, A.: *Sull'Ecale di Callimaco*. Hermes 82 (1954), 308-330.
 Boucher, J. P.: *A propos du carmen 64 de Catulle*. REL 34 (1956), 190-202.
 Bradač, F.: *Kompozicija 64. Katulove pjesme*. Nastavni Vjesnik 42 (1933-1934), 188-194..
 Braga, D.: *Catullo e i poeti greci*, Messina-Firenze, 1950.

pasus, kjer sta pripovedi združeni, izrazito rimske poteze, in na podlagi kronoloških nedoslednosti sklepal, da je Katul zlepil dve aleksandrinski predlogi. O rimskih elementih še Perrotta, 1931, str. 202s.: *vestibulum* (v. 293.276); *sedes* – rimski atrij (v. 47.292); Granarolo, 1967, str. 132s.

- Bramble, J. C.: *Structure and Ambiguity in Catullus LXIV*. PCPS 16 (1970), 22-41.
- Bühler, W. (Hg.): *Die Europa des Moschos*, Wiesbaden, 1960 (Hermes Einzelschr. 13).
- Cairns, F.: *The Nereids of Catullus 64, 12-23b*. GB 11 (1984), 95-101.
- Campbell, M. (ed.): *Moschus, Europa*, Hildesheim, Zürich, New York, 1991.
- Castiglioni, L.: *Studi Alessandrini*, I.: *Arianna e Teseo*, Pisa, 1907.
- Clausen, V. W.: *The New Direction in Poetry*, v: P. E. Easterling, E. J. Kenney (edd.), *Cambridge History of Classical Literature*, II, 2: *The Late Republic*, Cambridge, 1983.
- Clúa, J. A.: *Euphorion's Dionysos: Structure and Hermeneutics*. Prometheus 17 (1991), 111-124.
- Courtney, E.: *Moral Judgements in Catullus 64*. GB 17 (1990), 113-122.
- Crump, M. M.: *The Epyllion from Theocritus to Ovid*, Oxford, 1931.
- Curran, L.: *Catullus 64 and the Heroic Age*. v: *Studies in Latin Poetry*, YSCP 21 (1969), 169-192.
- Dee, J. H.: *Catullus 64 and the Heroic Age. A Reply*. ICS 7 (1982), 98-109.
- Della Corte, F.: *Euforione e i poeti latini*. Maia 17 (1965), 158-176.
- Duckworth, G. E.: *Foreshadowing and Suspense in the Epics of Homer, Apollonius and Vergil*, Diss. Princeton, 1933.
- Effe, B.: *Die Hylas-Geschichte bei Theokrit und Apollonios Rhodios. Bemerkungen zur Prioritätsfrage*. Hermes 20 (1992), 299-309.
- Ellis, R.: *A Commentary on Catullus*, Oxford, 1889².
- Fordyce, C. J. (ed.): *Catullus*, Oxford, 1973 (=1961¹ s popravki in situ).
- Fränkel, H.: *Noten zu den Argonautika des Apollonios*, München, 1968.
- Friedländer, P.: *Über die Beschreibung von Kunstwerken in der antiken Literatur*. Johannes von Gaza und Paulus Silentarius. Kunstbeschreibungen justinianischer Zeit, Leipzig, Berlin, 1912, 1-103.
- Friedrich, G. (ed.): *Catulli Veronensis liber*, Leipzig, Berlin, 1908.
- Fuhrer, Th.: *A Pindaric Feature in the Poems of Callimachus*. AJPh 109 (1988), 53-68.
- Fusillo, M.: *Il tempo delle Argonautiche. Un' analisi del racconto in Apollonio Rodio*, Roma, 1985.
- Gaisser, J. H.: *Threads in the Labyrinth: Competing Views and Voices in Catullus 64*. AJPh 116 (1995), 579-616.
- Giangrande, G.: *Das Epyllion Catulls im Lichte der hellenistischen Epik*. AC 41 (1972), 123-147.
- Goldhill, S.: *The Poet's Voice. Essays on Poetics and Greek Literature*, Cambridge, 1991.
- Granarolo, J.: *L'oeuvre de Catulle. Aspects religieux, esthétiques et stylistiques*, Paris, 1967.
- Granarolo, J.: *Catulle et le mythe*, AFLNice 21 (1974), 193-230.

- Guardì, T.: *L'ekphrasis di opere d'arte nella commedia romana*. Studi di filologia classica in onore di Giusto Monaco, II: Letteratura latina dall'età arcaica all'età augustea, Palermo, 1991, 543-551.
- Haupt, M.: *Opuscula*, Leipzig, 1886.
- Heinze, R.: *Ovids elegische Erzählung*. Vom Geist des Römertums, 1972⁴, 308-403..
- Herter, H.: *Beiträge zu Apollonios von Rhodos*. RhM 91 (1942), 226-249.
- Hollis, A. S. (ed.): *Callimachus, Hecale*, Oxford, 1990.
- Hölscher, U.: *Die Odyssee. Epos zwischen Märchen und Roman*, München, 1989².
- Hross, H.: *Die Klagen der verlassenen Heroinnen in der lateinischen Dichtung. Untersuchungen zur Motivatik und zur dichterischen Form*, Diss. München, 1958.
- Hunter, R. (ed.): *Apollonius of Rhodes, Argonautica, Book III*, Cambridge, 1989.
- Hunter, R.: *The Argonautica of Apollonius. Literary Studies*, Cambridge, 1993.
- Janko, R.: *The Shield of Heracles and the Legend of Cycnus*. CQ 36 (1986), 38-59.
- Jenkyns, R.: *Three classical poets: Sappho, Catullus and Juvenal*, London, 1982.
- Kinsey, T. E.: *Irony and Structure in Catullus 64*. Latomus 24 (1965), 911-31.
- Klingner, F.: *Catulls Peleus-Epos*. Studien zur griechischen und römischen Literatur, Zürich, 1964, 156-224 (=Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Jg. 1956, H. 6, München, 1956).
- Konstan, D.: *Catullus' Indictment of Rome. The Meaning of Catullus 64*, Amsterdam, 1977.
- Konstan, D.: *Neoteric Epic: Catullus 64*. v: A. J. Boyle (ed.), *Roman Epic*, London, New York, 1993, 59-78.
- Kroll, W. (Hg.): *C. Valerius Catullus*, Stuttgart, 1968⁵.
- Lafaye, G.: *Catulle et ses modèles*, Paris, 1894.
- Lawall, G.: *Apollonius' Argonautica: Jason as Anti-Hero*, YCS 19 (1966), 119-169.
- Lenchantin de Gubernatis, M. (ed.): *Il libro di Catullo*, Torino, 1928.
- Lesky, A.: *Peleus und Thetis im frühen Epos*. Gesammelte Schriften. Aufsätze und Reden zu antiker und deutscher Dichtung und Kultur, München, 1966, 401-409 (= SIFC 27/28 (1956), 216-226).
- Lesky, A.: *Peleus*. RE XIX (1937), 271-308.
- Maaß, E.: *Alexandrinische Fragmente*. Hermes 24 (1889), 528-529.
- Manakidou, F.: *Beschreibung von Kunstwerken in der hellenistischen Dichtung*, Stuttgart, 1993 (Beiträge zur Altertumskunde 36).
- Marinčič, M.: *Die Funktion des Orpheus-Mythos im Culex und in Vergils Georgica*. ZAnt 46 (1996), 45-82.
- Marinčič, M.: *Der 'orphische' Bologna-Papyrus (Pap. Bon. 4), die Unterweltsbesc-*

- hreibung im Culex und die Lukrezische Allegorie des Hades. ZPE 122 (1998), 55-59.
- Most, G. W.: *On the Arrangement of Catullus' Carmina Maiora*. Phil 125 (1981), 109-125.
- Pasquali, G.: *Il carme 64 di Catullo*. SIFC 1 (1920), 1-23.
- Perrotta, G.: *Arte e tecnica nell'epillio alessandrino*. Poesia ellenistica. Scritti minori II, a cura di B. Gentili, Roma, 1978 (=A&R 4 / 1923/ 213-29).
- Perrotta, G.: *Il carme 64 di Catullo e i suoi pretesi originali ellenistici*. Athenaeum 9 (1931), 177-222. 370-409.
- Perutelli, A.: *La narrazione commentata. Studi sull'epillio latino*, Pisa, 1979.
- Pfeiffer, R. (ed.): *Callimachus, I.: Fragmenta*, Oxford, 1949.
- Putnam, M. J. C.: *The Art of Catullus 64*. HSCP 65 (1961), 165-205.
- Ramain, G.: *Sur la signification et la composition du poème 64*. RPh 46 (1922), 135-53.
- Reitzenstein, E.: *Die Hochzeit des Peleus und der Thetis*. Hermes 35 (1900), 73-105.
- Riese, A.: *Catulls 64stes Gedicht aus Callimachus übersetzt*. RhM 21 (1866), 498-509.
- Roscher, W. H.: *Thetis*. v: W. H. Roscher (Hrsg.), *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, B. 5 (1916-1924), 785-799.
- Rossi, L. E.: *L'Ila di Teocrito: Epistola poetica ed epillio*. Studi classici in onore di Qunitino Cataudella, vol. 2, Catania, 1972, 279-293.
- Scheidweiler, F.: *Euphorionis fragmenta*, Diss. Bonn, 1908.
- Schmidt, E. A.: *Catull*, Heidelberg, 1985.
- Schmiel, R.: *Moschus' Europa*. CPh 76 (1981), 261-272.
- Schwinge, E.-R.: *Künstlichkeit von Kunst. Zur Geschichtlichkeit der alexandrinische Poesie*, München, 1986.
- Stoneman, R.: *Pindar and the Mythological Tradition*. Phil 125 (1981), 44-63.
- Syndikus, H.-P.: *Catull: Eine Interpretation*. Zweiter Teil: *Die Großen Gedichte* (61-68), Darmstadt, 1990.
- Thomas, R. F.: *Catullus and the Polemics of Poetic Reference*. AJPh 103 (1982), 144-64.
- Toohy, P.: *An [Hesiodic] Danse Macabre: The Shield of Heracles*. ICS 13 (1988), 19-35.
- van Groningen, B. A. (ed.): *Euphorion*, Amsterdam, 1977.
- Vian, F. (ed.): *Apollonios de Rhodes, Argonautiques, Chant III*, Paris, 1961.
- Vian, F. (ed.): *Apollonios de Rhodes, Tome III (Chant IV)*, Paris, 1981.
- Weber, C.: *Two Chronological Contradictions in Catullus 64*. TAPhA 113 (1983), 263-71.
- Wersdörfer, H.: *Die φιλοσοφία des Isokrates im Lichte ihrer Terminologie. Untersuchungen zur frühhattischen Rhetorik und Stillehre*, Leipzig, 1940.
- Wheeler, A. L.: *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, Berkeley, L. A., 1964².

- von Wilamowitz-Moellendorff, U.: *Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kalimachos*, Berlin, 1924 (repr. 1962).
- Wiseman, T. P.: *Catullus' Iacchus and Ariadne*. LCM 2 (1977), 177-180.
- Zanker, G.: *The Love Theme in Apollonius Rhodius' Argonautica*. WS n. F. 13 (1979), 52-75.
- Zetzel, J. E. G.: *Catullus, Ennius, and the Poetics of Allusion*. ICS 8 (1983), 251-266.

Marko MARINČIČ: APOLLONIUS RHODIUS IN CATULLUS 64

Summary

The pattern of *Catullus* 64 is basically that of (1) Theocritus' *Hylas* and of (2) Moschus' *Europa*: (1) the heavy Ennian exordium announces an epic »Argonautica«, but our expectations are deceived as Catullus concentrates on the erotic theme instead; (2) Dionysus and Ariadne form a parallel to Peleus and Thetis. However, the tragic aspects of Ariadne as a second Medea prevail, and the depiction of the coverlet indirectly satisfies the tragic expectations suggested by the opening (Ariadne is actually based on Medea of Apollonius Rhodius and Euripides). The association of Medea with Ariadne goes back to Apollonius who introduced Ariadne as an *exemplum* ironically foreshadowing Medea's future fate (Arg. 3,997ff.; 1074ff.; 1096ff.; 4,423ff.): Jason supports an optimistic version of Ariadne's story, but the actual parallel is a tragic one: although the Corinthian tragedy lies beyond the ending of Apollonius' poem, it is hinted at by allusions to the 'standard' version (Euripides). Catullus extended the Apollonian exemplum so as to form a digressive parallel story according to the pattern of Hellenistic epyllia (Moschus); he replaced Apollonius' ironic ambiguity by a polar opposition between Peleus and Ariadne; the ironic wedding of Medea and Jason cedes its place to a romantic love story, and Ariadne becomes an Euripidean tragic heroine. However, the traditional happy outcome, though suppressed, still has an important compositional role insofar as it provides a link with »Peleus and Thetis«; conversely, the tragic circumstances of Thetis' wedding show through, and the whole is one of complementary (rather than contrasting) images.

Naslov:

dr. Marko Marinčič

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,

Aškerčeva 2

SI-1000 Ljubljana

Barbara ŠEGA ČEH | MORALNI VIDIKI IZOBRAŽEVANJA V STAREM RIMU

Abstract

The article with a series of quotations of different authors from moral and ethical view elucidates relations to the education in ancient Rome which was, on the first side, spread within the old *mores maiorum* and, on the other side, influenced by vivacious and fertile Greek creativeness, not always in concord with valid Roman moral norms and ethical principles. On the basis of selected quotations, the article is concluded by hypothesis about one of the reasons for manumission of enslaved Greek pedagogues.

Izoleček

Članek z vrsto citatov različnih piscev z moralnega in etičnega vidika osvetljuje odnos do izobraževanja v starem Rimu, ki je bilo na eni strani vpeto v stare *mores maiorum*, na drugi strani pa je nanj vplivala živahna in plodovita grška ustvarjalnost, ki ni bila vedno v sozvočju z veljavnimi rimskimi moralnimi normami in etičnimi načeli. Na podlagi izbranih citatov članek zaključuje hipotezo o enem od razlogov za osvobajanje zaslužjenih pedagogov.

Če se izobraževanje v starem Rimu v nekaterih potezah opazno razlikuje od klasičnega grškega izobraževanja, gre iskati razlog za razhajanja predvsem v tem, da so Rimljani v svojem izobraževalnem sistemu kljub močnemu in modnemu grškemu vplivu ves čas zavestno ohranjali določene poteze stare, pristno rimske mentalitete, ki jo izpričujejo njihovi najuglednejši pisci. Ko so se Grki že zdavnaj osvobodili svojega militarističnega, totalitarnega ideala in so na področju izobraževanja preusmerili svojo pozornost predvsem k personalistični etiki tako imenovane παιδεία, v kateri so se tesno prepletali elementi civilizacije, tradicije, kulture, literature in vzgoje¹, je bila rimska *virtus* pravzaprav ves čas samo skupek starih moralnih norm in etičnih načel tiste antične države, ki so ji bili zvesti Rimljani iz obdobja republike. Rimske izvirnosti na izobraževalnem področju torej ni narekovalo iskanje novih, sodobnih poti in ciljev, ampak predvsem iskreno koprnjenje po arhaičnih idealih. Ta neizmerna navezanost na lastne korenine se zdi včasih kar presenetljiva, če pomislimo, da je bila večina učiteljev grškega porekla, spomnimo pa se tudi, da so se Rimljani, če izvzamemo satiro, v različnih literarnih zvrsteh sicer zvesto oklepali svojih grških vzornikov, a so njihovi ustvarjalci, eni bolj, drugi manj, tujemu vzorcu

¹ Cf. W. Jaeger, *Paideia*.

vendarle vtisnili tudi lastni, avtentični pečat. Tako se Vergilijevi junaki v Eneidi sicer spogledujejo z omikanim, uglednim vojaškim plemstvom homerske epopeje, pa so vendarle drugačni, bolj robati, čeprav jih v svoji pristno rimski prepričljivosti še prekaša legendarni Kinkinat, ki se prav nič ne sramuje svojega kmečkega porekla. Sleče tuniko, zapusti svoj plug, obleče togo, odide v politiko, reši državo in se vrne za plug. Plutarh poroča, da je tudi Kato silno rad zahajal na majhno posestvo takratnega uglednega državnika Manija Kurija in se »s spoštovanjem spominjal moža, ki je kljub svojim trem triumfom sam prekopaval svoje dve, tri njivice in prebival v siromašni koči.«² Nekateri filologi to poudarjeno in samoniklo navezanost na zemljo pripisujejo etruščanskemu vplivu. Vsekakor je z njo prežeto tudi latinsko besedišče. Adjektivi, kot so *sincerus*, ki sprva označuje prečiščen med brez voska, *frugi*, ki je prvotno tisti, ki prinaša dobiček, *laetus* in *felix*, ki se v najstarejših časih povezuje z zemljo in opisujeta njeno rodovitnost³, so pozneje sicer dobili svoje drugačne, prenesene pomene, pa vendar so bili vsidrani v jezik prav tako kot arhaične vrednote v rimskem vrednostnem sistemu.

Rim za razliko od Grčije nikoli ni pokazal želje, da bi zavrgel stari kolektivni ideal, ki posveča in celo žrtvuje posameznika državi, kajti *dulce et decorum est pro patria mori*. Ravno nasprotno, Rimljani se mu nikoli niso odrekli in se k njemu ves čas nostalgичno vračajo tako na področju poezije, proze, filozofije kot tudi retorike. Res je bil to svojčas tudi grški ideal, še iz časov, ko sta pesnila Kalinos in Tirtajos, a grški klici k orožju in obrambi domovine so bili bolj osebno obarvani, izhajali so iz posameznega konkretnega konteksta in se nikoli niso razlegali tako enodušno in prepričljivo kot rimski; rimski moralni ideal pa doseže svoj vrhunec prav v žrtvovanju posameznika za državo. Če največjo rimsko epopejo, ki opeva nastanek rimske države in je bila obenem tudi temeljno učno gradivo v šolah, primerjamo s Homerjevima epoma, opazimo, da so se učenci tako v Andronikovem prevodu Odiseje in pozneje, ko so se začeli učiti grščine, tudi v Homerjevi Iliadi srečevali z bistveno drugačnim idealom od rimskega, s homerskim idealom, ki je bil posvečen individualnim podvigom in slavi posameznika. Po slavi in osebni uveljavitvi so sicer nedvomno hlepeli tudi Rimljani, toda vedno zgolj v službi države. Vendar je videti, da sta bila oba ideala celo za šolsko rabo združljiva, čeprav homerski nikoli ni prevladal nad rimskim, ki je zahteval od človeka strogo podrejenost državi in njeni blaginji – celo ogrožal ga očitno ni. Blaginja države je morala biti torej najvišji zakon, *salus rei publicae suprema lex esto*, in Cicero gre še dlje, ko zapiše »... *nihil esse turpius quam est quemquam legari nisi rei publicae causa*«⁴.

² Plutarh, Življenje velikih Rimljanov, Kato 2 (prev. A. Sovrè).

³ Cf. H.-I. Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité*.

⁴ *De legibus* 3,8.

Državni interes je bil torej za Rimljana najvišja vrednostna in krepostna norma. In če je kdo ni upošteval, bi kršitelja lahko osramotili in ožigosali z naslednjimi Ciceronovimi besedami: »*Nihil enim contra me fecit odio mei, sed odio severitatis, odio dignitatis, odio rei publicae: non me magis violavit quam senatum, quam equites Romanos, quam omnes bonos, quam Italiam cunctam.*«⁵

Običaji prednikov, *mos maiorum*, so bili nedotakljiv ideal in o tem, ali jih je smiselno tako brezprizivno spoštovati ali ne, preprosto ni bilo mogoče razpravljati. *Mos maiorum* so bili norma vsake misli in vsakega dejanja. Seneka pripoveduje v nekem svojem pismu Lukiliju⁶, ki sicer govori o tem, kakšnega učitelja naj si izberemo: »*Tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant; adiuvere nos possunt non tantum qui sunt, sed qui fuerunt.*« In malo pozneje nadaljuje, da si mora vsak izbrati takega učitelja, ki ga bo lahko bolj občudoval pri njegovih dejanjih kot pa pri besedah. Katere vrline, ki so bile obenem tudi ključne komponente izobraževalnega sistema, so Rimljani najbolj cenili, lahko razberemo iz Plinija, ko zgoščeno in suhoparno povzema govor, ki naj bi ga izrekel Q. Caecilius Metellus ob pogrebu svojega starega očeta Lucija, ki je bil dvakrat konzul, poveljnik konjenice, diktator, triumfator in *pontifex maximus*. Uspelo mu je, da je osvojil deset najodličnejših vrlin, za katere so si prizadevali pametni ljudje: bil je velik vojak, izvrsten govornik, zmagovit poveljnik, zaslužen za velike podvige, visok državni funkcionar, zelo razsoden, bil je med vidnejšimi senatorji, dosegel velikansko bogastvo na pošten način, zapustil veliko otrok in imel sloves kot državnik. Vse to pa so vrednote, iz katerih izhaja znani Enijev citat »*moribus antiquis res stat Romana virisque*«⁷, ki je nedvomno predstavljal temeljno načelo rimskega vrednostnega sistema. Prav nanj se je seveda sklicevala tudi rimska šola. Vendar rimskemu moralnemu idealu ni mogoče poenostavljeno očitati, da je zazrt v preteklost. Rimljani so ga v šoli in izven nje pojmovali predvsem kot lastno protiutež grški kulturi in civilizaciji, ki se je v svojem veličastnem pohodu nad Rim sproti zažirala v vse pore javnega življenja. Kato Rimljane izrecno opozarja: »...kakor dajejo barbarji svojim blagovom barvo, ki je ravno v modi, tako se rimska mladina najbolj vneto uči stvari, ki jim pojeje hvalo.«⁸

Naslednji ideal, ki so ga Rimljani poveličevali veliko bolj ognjevito kot Grki, je bila čvrsto konstituirana družina z jasno hierarhično lestvico. Medtem ko so pri Grkih majhne otroke vzgajali predvsem sužnji, v Rimu vzgaja otroke mati ali vsaj kakšna ugledna, stroga in moralno neoporečna sorod-

⁵ *De haruspicum responsis* 5,1; citat se nanaša na Klodija.

⁶ *Epistulae morales*, 52,8.

⁷ *Annales* 5,1.

⁸ Plutarh, *Življenje velikih Rimljanov*, Kato 8 (prev. A. Sovrè).

nica. Kako občutljivi so bili Rimljani v razpravljanju o tej temi, priča Tacit, ki neizmerno jadikuje nad brezbriznostjo do elokvence in drugih umetnosti, nad *desidia iuventutis, neglegentia parentum*, se spotika ob *inscientia praecipientium* in se zgraža nad *oblivio moris antiqui*⁹: »*Quae mala primum in urbe nata, mox per Italiam fusa, iam in provincias manant?*« Očitno je bila tudi v antiki prestolnica leglo vsega zla in hudo sprijena v primerjavi s podeželjem, saj Tacit presoja, da se prav tam napake pri vzgoji spočnejo tako rekoč že v materinem trebuhu. »*Iam vero propria et peculiaria huius urbis vitia paene in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor et gladiatorum equorumque studia: quinus occupatus et obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit?*« In nadaljuje: »... *ego de urbe et his propriis ac vernaculis vitiis loquar, quae natos statim excipiunt et per singulos aetatis gradus cumulantur, si prius de severitate ac disciplina maiorum circa educandos formandosque liberos pauca praedixero. Nam pridem suus cuique filius, ex casta parente natus, non in cellula emptae nutricis, sed gremio ac sinu matris educabatur, cuius praecipua laus erat tueri domum et inservire liberis. Eligebatur autem maior aliqua natu propinqua, cuius probatis spectatisque moribus omnis eiusdem familiae suboles committeretur; coram qua neque dicere fas erat quod turpe dictu, neque facere quod inhonestum factu videretur.*«¹⁰ Tacit pa seveda ni zgolj nasploh ogorčen nad »svobodno vzgojo« in novodobnimi najetimi otroškimi negovalkami, ki nimajo pojma o častitljivih in preizkušenih, pa vendar razkrajajočih se *mores maiorum*; v nadaljevanju izraža izrecno bojazen pred zgrešeno in pokvarjeno vzgojo, ki so je dojemljive otroške duše deležne od grških suženj, ki jih zaničljivo imenuje *Graeculae ancillae*, in sužnjev nasploh. Tudi starši po njegovem mnenju svojih otrok prav nič ne vzpodbujajo k poštenosti in skromnosti, ampak kvečjemu k razpuščenosti in jezikavosti, ki se seveda neizogibno razraščata v nesramnost in prezir. Te neprimerne lastnosti, ki jih razpihujejo še za lase privlečene zgodbe vzgojiteljev suženjskega stanu, pa po njegovem bremenijo otroškega duha in ne puščajo skoraj nikakršnega prostora za dojemanje »dobrih umetnosti«. Tacit torej razmišlja podobno kot Aristip v neki znani anekdoti: neki oče je vprašal Aristipa, koliko bi računal za poučevanje njegovega sina. Aristip je postavil za tiste čase kar visoko ceno tisoč drahem. Oče je zgroženo ugovarjal, da si za ta denar lahko kupi že sužnja, ki bo poučeval njegovega sina. Aristip pa mu je odgovoril: » Lahko, samo potem boš imel dva sužnja; tistega, ki si ga boš kupil, in še svojega sina.« Juvenalov citat »*maxima puero debetur reverentia*« je že davno, preden je bil sploh zapisan, uresničil tudi Kato Starejši. Nadzor družinskega očeta v starem Rimu je bil občutno ostrejši kot v Grčiji, kjer se je lahko *κοῦρος* brez zgražanja in brez očetovega nadzora pojavljal na

⁹ *Dialogus de oratoribus* 28,2.

¹⁰ Id. 28,4.

¹¹ Id. 29,3. Tacit namenona uporabi izraz »*bonae artes*«.

gostijah kar v spremstvu svojega ljubimca; *pater familias* v Rimu pa je svojo vzgojiteljsko vlogo uresničeval z veliko večjo odgovornostjo. Plutarh v Katonovem življenjepisui poroča, da je Kato sam prevzel sinovo vzgojo in ga učil branja, čeprav je imel sužnja, ki je bil izkušen učitelj. »Kajti zdelo se mu je za malo,... da bi bil njegov sin moral poslušati grajo sužnja ali da bi mu bil ta navijal ušesa, ako bi se slabo učil. Tudi ni hotel, da bi bil deček za tako važni prvi pouk hvaležen sužnju; zato mu je bil sam osnovni učitelj, sam učenik postave, sam vaditelj v telesnih ročnostih...« Poleg tega je z velikimi črkami lastnoročno napisal zgodovino rimskega naroda, ker je želel, »da bi bil sin že od mladih nog imel priložnost seznaniti se sebi v prid z deli svojih prednikov. Grdim besedam se je spričo otroka ogibal tako previdno kakor pred svetimi devicami, ki jim pravijo vestalke.«¹²

Seveda se je v starem Rimu vzgoja delila na žensko in moško. Moški potomci so se s sedmim letom izmuznili ženski nadvladi, deklice pa so ostajale doma pod okriljem svoje matere. Svetonij hvali Avgusta, ker je poskrbel za vzgojo hčerke in vnukinj, saj jih je dal izučiti v ročnih delih, prepovedal jim je govoriti in početi karkoli naskrivaj; vse so morale vsak dan zapisati v dnevnik (*commentarii diurni*) in le o tem jim je bilo dovoljeno spregovoriti med seboj¹³. Cesar Avgust se je torej posvečal predvsem vnukom: većinoma jih je sam naučil brati in pisati pa tudi plavati. Dečki iz senatorskih družin so imeli še prav posebne privilegije: včasih so smeli spremljati svojega očeta celo v skupščino in prisostvovati skrivnim sejam senata.¹⁴ Neka mati je je nekoč želela zvedeti, kaj očetje počnejo v senatu, in je začela svojega sina, mladega Papirija, spraševati o tem. Mladenič se je nekaj časa izmotaval, kar je samo še spodbudilo materino radovednost. Zato se ji je zlagal, da je senat razpravljaj o vprašanju, ali naj bo »v dobro države« en moški poročen z dvema ženama ali pa ena ženska z dvema možema. Čez tri dni se je, kot poroča Gelij, zbrala pred skupščino razburjena množica matron, ki so rotile senatorje, naj se rajši odločijo za drugo možnost. Papirij je osuplim senatorjem pojasnil, zakaj si je bil celo stvar izmislil, ti pa so ga izrecno pohvalili, ker je bil držal dano besedo (*fidem*), mu dodelili posebno čast, da se sme še naprej udeleževati skupščinskih zasedanj, čeprav so sinovom senatorjev poslej to pravico odvzeli, in mu nadeli častni naziv '*praetextatus*' – »*ob tacendi loquendique in aetate praetextae prudentiam*«.

Kot poroča Plutarh¹⁵, je Avgust sinovom senatorjev omogočal najraz-

¹² Plutarh, *Življenje velikih Rimljanov*, Kato 20 (prev. A. Sovrè).

¹³ Suetonius, *Augustus* 64,4.

¹⁴ Gellius, *Noctes Atticae* 1,23,4: *Mos antea senatoribus Romae fuit in curiam cum praetextatis filiis introire.*

¹⁵ *Augustus*, 38,2.

ličnejše oblike izobraževanja za vodstvene funkcije, od prisostvovanja zasedanjem senata pa do vojaških izkušenj. Na vprašanje, česa so se mladeniči v senatu pravzaprav naučili, odgovarja Plinij takole: »*Quae potestas referentibus, quod consentibus ius, quae vis magistratibus, quae ceteris libertas, ubi cedendum, ubi resistendum, quod silentii tempus, quis dicendi modus, quae distinctio pugnantium sententiarum, quae executio prioribus aliquid addentium, omnem denique senatorium morem quod fidissimum percipiendi genus exemplis docebantur.*«¹⁶ Iz Plinijevega natančnega naštevanja je mogoče razbrati, da so v antičnem Rimu pri izobraževanju mladih ljudi veljala zelo izostrena pravila, ki so zahtevala ne le vednost o tem, kako je treba oblikovati izrečeno in na kakšen način razločevati nasprotujoča si mnenja, temveč popolno poznavanje zakonitosti debatnega pogovora in kulturnega dialoga v tedanjem javnem življenju. Zakonitosti, kakršne bi morale biti veljavne še danes.

Ker so si seveda še zlasti v uglednih družinah očetje želeli, da bi sinovi, ko so dopolnili šestnajst let, čim uspešneje opravili svoj prvi javni nastop, *tirocinium fori*, so skrb zanje običajno prepustili kakšnemu uglednemu, izkušenemu družinskemu prijatelju in uveljavljenemu politiku. Tako Cicero pripoveduje, da ga je oče zaupal Q. M. Scaevoli Avgurju in da mu je kot deček neprestano tičal za petami: »*Quoad possem et liceret, a senis latere numquam discederem.*«¹⁷ Nato opisuje svoje prizadevanje: »...*fieri que studebam eius prudentia doctior.*«¹⁸. Spoštovanje do starejših, eno tistih etičnih načel, ki jim rimska literatura posveča velikansko pozornost, je torej izhajalo iz dejstva, da se je bilo mogoče kakovostno izobraziti samo pri izkušenih ljudeh, ki so veliko vedeli, temeljilo pa je na prirojeni vedoželjnosti mladih ljudi, ki so pred dvema tisočletjema raziskovali še precej bolj enigmatičen svet, kot ga mladi ljudje raziskujejo danes. Seveda pa so stroga merila veljala tudi za učitelje, ki so ta svet odkrivali mladim. »*Quorum*¹⁹ *in primis inspicere mores oportebit. Ipse nec habeat vitia nec ferat.*« Razen tega je Kvintilijan moralni vzgoji govornika še posebej posvetil poglavji *Non posse oratorem esse nisi virum bonum* in *Cognoscenda oratori quibus mores formantur*.²⁰ Seneka je še rigoroznejši in ne verjame, da tiči kaj dobrega v temah, ki jih obravnavajo nečastni in nevredni učitelji, zato Lukiliju zastavlja retorično vprašanje: »*Ceterum unum studium vere liberale est quod liberum facit, hoc est sapientiae, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla et puerilia sunt. An tu quicquam in istis esse credis boni quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse.*«²¹ Da pa morajo tako starši kot učitelji vzgajati predvsem z lastnim

¹⁶ *Epistulae*, 8,14.

¹⁷ *De amicitia* 1,6.

¹⁸ *De amicitia* 1,9.

¹⁹ *Sc. magistrorum*; Quintilianus, *Institutiones oratoriae* 2,2,5.

²⁰ *Id.*, 1. in 2. poglavje 12. knjige.

²¹ *Epistulae*, 88,2,2 sq.

zgledom, je seveda misel, ki preveva vso antiko.²² Gre torej za tako samoumevne stvari, kot pravi Seneka, da bi jih morali že zdavnaj vedeti in znati!

Moralna vzgoja mladega Rimljana se je tako kot vzgoja mladega Grka napajala iz svetlih zgledov, kakršne so mladi ljudje že od nekdaj radi občudovali. Vendar je med obema antičnima izobraževalnima konceptoma obstajala še ena razlika. Grki so si jemali za zgled junake iz svoje herojske poezije, torej mitološke osebe, ki so evidentno domovale zgolj v svetu domišljije, rimski heroji pa so bili s svojimi karakterističnimi vrlinami vred sestavni del rimske zgodovine. In čeprav je bila ta sestavljena iz legend, ki so bile večinoma izmišljene ali vsaj deloma izmišljene, so jih Rimljani ne glede na to pojmovali kot svojo pravo nacionalno zgodovino, ne da bi se sploh spraševali o njihovi verodostojnosti. Tudi ko so Rim preplavili učitelji grške literature, grški gramatiki, sofisti, retorji, učitelji slikarstva, kiparstva, celo jahanja in lova in so se zanje pulili vsi premožni Rimljani, ki so želeli svojim otrokom v »diplomatski« grščini, v nekakšnih mednarodnih zasebnih šolah, nuditi veličastno vladarsko vzgojo z vsemi modnimi razsežnostmi grškega humanizma, so zagovorniki rimske nacionalne identitete v bojazni, da bi postala ranljiva, na drugo stran tehtnice postavljali rimsko *gravitas* in grmeli proti lahkoživim razvedrilnim umetnostim, ki so prodirale v rimski šolski sistem. Horacijeva ugotovitev o premaganem zmagovalcu je torej obveljala tudi na izobraževalnem področju, kjer naletimo še na posebno vnebovpijoč paradoks: barbari si podjarmijo civilizirano Grčijo, nato pa svojim ujetnikom v zahvalo za izobraževanje v duhu njihovih vrednot na račun lastne nacionalne identitete velikodušno podarjajo svobodo. Čemu bi lahko pripisali to dobrohotno gesto? Meja med sužnji in osvobodenci je bila v rimski državi zelo jasno začrtana²³, zato so se na ta način izognili moralnemu konfliktu, na katerega opozarjajo tisti navedeni avtorji, ki svobodo postavljajo daleč nad strokovnost. Rimljani so se jasno zavedali pomembnosti šolanja²⁴ in znanja²⁵, hkrati pa so dovolj cenili svobodo, tako fizično kot umsko, da jim je bilo pod častjo izobraževanje svojih otrok prepuščati sužnjem. »*Gloriari solent ... nam et barbari et servi, et, si hoc sat est, nulla est ratio dicendi*«, meni Kvintilijan²⁶, ko daje nasvete o učenju govor-

²² Seneca, *Dialogi* 4,21,9: *nutricum et paedagogorum rettulere mox adolescentium mores. Apud Platonem educatus puer cum ad parentes relatus uociferantem uideret patrem: 'numquam' inquit 'hoc apud Platonem uidi.' Non dubito quin citius patrem imitatus sit quam Platonem.*

²³ *Institutiones oratoriae*, 5,10,60,3: *qui servus est si manu mittatur, fit libertinus, non item addictus.*

²⁴ Quintilianus, *Institutiones oratoriae* 1,2,20 sq.

²⁵ Cf. Plinius, *Epistulae* 2,3,8 sq.: *Ἀφιλόκαλον inlitteratum iners ac paene etiam turpe est, non putare tanti cognitionem qua nulla est iucundior, nulla pulchrior, nulla denique humanior.*

²⁶ *Institutiones oratoriae*, 2,11,7,5-6.

ništva ne le kot gole večine, ampak kot vseobsegajoče vednosti, ki zaokroža pridobljeno znanje in mlademu Rimljanu omogoča vstop v javno življenje. Zato Rimljanom, če so hoteli ohraniti čast in ponos, obenem pa svojim otrokom ponuditi znanje, od katerega je bila neposredno odvisna raven njihove eksistence in njihova prihodnost, torej ni preostalo drugega kot izobraženim zaslužnjem pedagogom podariti svobodo, s tem pa tudi pravico do njihove častivrednosti in strokovne avtonomnosti. Pa četudi je bila krinka humanosti in hvaležnosti premaganih zmagovalcev v večini takih primerov precej prozorna.

LITERATURA

Marrou, Henri-Irénée. *Histoire de l'éducation dans l'Antiquité I-II*, Éditions du Seuil, Pariz 1948.

Jaeger, Werner. *Paideia: the Ideals of Greek Culture I-III*, Basil Blackwell, Oxford 1946.

Barbara ŠEGA ČEH: MORAL VIEWS OF EDUCATION IN ANCIENT ROME

Summary

The article, from moral viewpoint, discusses some differences between Greek and Roman education and quotes some fragments from Roman authors which prove the authentic and original characteristics of Roman education. These chosen fragments describe some specific features of education and schooling in ancient Rome which arise from Roman *virtus* as a linking of the most significant Roman moral norms and ethical principles. Well-known and the most distinguished authors as pleaders for national identity in their fragments once more confirm the anxiety about vulnerable Roman *gravitas* and the everlasting ideals which are liable to frivolous Greek arts, penetrating into Roman schools and changing the way of life in general. In spite of their own reluctance, as conquerors they must admit the predomination of Greek humanism, so they give freedom to their educated and cultivated slaves. The hypothesis is supposed that Romans who estimated freedom as the most important living condition, manumitted their slaves – preceptors to render them the professional autonomy and credibility.

Naslov:

Barbara Šega Čeh

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta,

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

Synopsis

Investigatio, quae hoc brevi scripto continetur, incohatur investigando, quibus auctoribus antiquis recentioribusque usus sit Prešeren ille in poemate *Krst pri Savici* appellato; constat enim poetam Slovenum doctissimum nec non peritissimum Romanorum carminum existimatorem fuisse. Ex pluribus locis comparatis coniectura capitur Lucanum quoque, poetam epici carminis quod *Pharsalia* inscribitur, adnumerandum esse iis auctoribus, ex quibus quasi e fontibus Prešeren hausserit. Qui auctricis sententia non tantum ratione loquendi Lucani vestigia secutus est, sed, quod maioris momenti esse videtur, proposita quoque eius effinxit et expressit (e.g. ambobus in carminibus de saevis facinoribus belli civilis agitur; ut Pompeius et Črtomir in pugna victus ad feminam amatam revertit, a qua paulo post fortuna avellitur).

Izvleček

V članku avtorica postavlja hipotezo, da je med rimske pesniške zglede, ki so vplivali na Prešerna med pisanjem *Krsta pri Savici*, treba prišteti tudi epika M. A. Lukana. Prešeren naj bi od Lukana prevzel tako slogovne kot emotivne in imaginativne prvine; med temi, globljimi vplivi velja omeniti zlasti motivno-tematske sestavine (motiv državljanske vojne, motiv poraženca, ki se zateče k ljubljeni ženski, a ga usoda odrta od nje).

Z raziskovanjem Prešernovih literarnih vzorov se je ukvarjalo bodisi starejše bodisi novejše prešernoslovje: literarni kritiki so se posvetili tako ugotavljanju posameznih snovnih in izraznih podobnosti kot preučevanju sorodnosti v stilu in tonu ter iskanju vzorov za motive oziroma motivne sklope na podlagi historično-komparativne metode¹.

¹ Za splošni pregled raziskav o Prešernovih literarnih vzorih, zlasti antičnih, prim. J. Kastelic, *Antični snovni elementi v Prešernovem Sonetnem vencu*, DiS 1943, str. 107-122; ID., *Antični snovni elementi v Prešernovem času, Odlomki iz inauguralne disertacije*, Ljubljana 1943, v *Iosephi Kastelic Opera selecta*, Ljubljana 1988, str. 17-31; ID., *Prešernova antika*, Novi svet 1949, str. 208-219; J. KOS, *Motivi Prešernovega Krsta pri Savici in evropska literatura*, v *Prešeren in njegova doba*, Koper 1991, str. 143-160 (že objavljeno v Slavistični reviji 1980); B. Paternu, *France Prešeren in njegovo pesniško delo*, II, Ljubljana 1977, str. 145 isl.

Med prešernoslovci prevladuje mnenje, da je poeziji slovenskega pesnika najgloblji pečat, ne samo motivno, ampak tudi jezikovno in stilno, vtisnila prav rimska književnost, oziroma da je Prešeren svoje pesniške tekste gradil s pomočjo tem, motivov in form, ki segajo nazaj v antiko, zlasti rimsko². To velja zlasti za osrednjo dobo njegovega ustvarjalnega opusa, ko mitološka imena in motivi iz antičnih književnosti nasploh niso le učeni okrasek po klasicistični praksi, ampak se razrastejo v osrednje motive njegovega doživljanja sveta (Orfej, Prometej, Katon)³. Glede rimskih vzorov pa poudarjajo literarni kritiki skoraj brez izjeme vpliv latinskih avtorjev t.i. zlate dobe, medtem ko ostaja doprinos avtorjev t.i. srebrne dobe malodane neraziskan ali vsaj globoko v ozadju. Večjo pozornost bi med poavguštejskimi avtorji kot Prešernov antični literarni vzor zaslužil vsaj Mark Anej Lukan (39 po Kr. – 68 po Kr.), pesnik in deklamator Neronove dobe, avtor obsežne nedokončane epske pesnitve *Pharsalia* ali *Bellum civile* o državljanski vojni med Cezarjem in Pompejem.

Prešeren je Lukana gotovo poznal: da v njegovi zapuščini ni najti izvoda Farzaliye, ni bistveno, saj bi jo lahko poznal iz šolske antologije⁴ ali si jo izposodil v knjižnici ali pri Čopu⁵, ki Lukanovo delo omenja v svoji korespondenci s prijateljem Saviom⁶. Lukan je bil v dobi romantike sploh zelo priljubljen in bran avtor⁷. Vpliv Lukana na Prešernov opus sta registrirala že Calvi in Kos⁸. Calvi citira dva očitna namiga na Lukanovo poezijo. V epigram *Narobe Katon*, ki ga je leta 1945 naperil proti Stanku Vrazu, zagovorniku ilirizma, je Prešeren vključil Lukanov heksameter *Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni* (I 128). M. Porcija Katona Utičana, heroja Lukano-

² Prim. B. Calvi, *Fonti italiane e latine nel Prešeren maggiore*, Torino 1958, str. 194; J. Kastelic (1949) cit., *passim*; F. Kidrič, *Prešeren 1800-1838, Življenje pesnika in pesmi*, Ljubljana 1938, XXIX isl.; J. KOS, *Primerjalna književnost*, Ljubljana 1987, str. 60 isl.; ID., *Prešeren in slovenska romantika*, Ljubljana 1970, str. 29; A. Zigon, *France Prešeren, poet in umetnik*, Celovec 1914, str. CLXXVII.

³ To tezo je razvil zlasti Kastelic v že omenjenih prispevkih (gl. op. 1).

⁴ F. Kidrič, cit., str. XXIX isl., omenja šolsko hrestomatijo, ki je vsebovala odlomke iz del trindvajsetih latinskih in petintridesetih grških avtorjev, ter literarno teorijo, ki »je bila izrazito prikrojena za potrebe poznavanja antičnih literatur« in ki je med drugimi literarnimi vrstami obravnavala tudi latinsko epiko. Čeprav učbenika avtorici prispevka žal nista bila dosegljiva, smemo domnevati, da sta obravnavala tudi Lukanovo pesnitev.

⁵ Glede Prešernovega odnosa do knjig prim. npr. J. Kos (1970), cit., str. 33-34.

⁶ V dopisu prijatelju Saviu z dne 31. januarja 1828 Čop omenja tedaj popularni Cassijev prevod Lukanove pesnitve. Gl. A. Slodnjak – J. Kos, *Pisma Matija Čopa*, I, Ljubljana 1986, str. 100.

⁷ Prim. W. Fischli, *Studien zum Fortleben der »Pharsalia« des M. Annaeus Lucanus*, Luzern 1944, str. 91 isl. in L. Paoletti, *La fortuna di Lucano dal Medioevo al Romanticismo*, A&R 1962, str. 144-157.

⁸ B. Calvi, cit., str. 11 ter J. Kos (1970), cit., str. 29 in opomba 23 na str. 281.

vega epa, ki si je po porazu pri Tapsu vzel življenje, omenja pesnik tudi v Krstu pri Savici (*Ah, da te jenja ta skeleti rana, / ne boš posnel Katona Utikana*). Ker je v Prešernovem delu antični junak vedno pozitivno označen, je mladane nedvomno, da je njegov vir Lukan, ne pa Horacij⁹, ki Katona le bežno omenja, ali pa celo Avguštín (Katona kot samomorilca in pogana Avguštín v *De civitate Dei*¹⁰ ni mogel postaviti za zgled). Svobodoljubnega Prešerna je očitno monumentalna figura borilca proti tiraniji, ki v Lukanovem delu zadobi skoraj nadčloveške poteze in postane simbol brezupnega boja za svobodo, močno prevzela. Kastelic je celo mnenja, da je v Krstu pri Savici Katon Utičan projekcija Črtomirovega odpora proti Valj-hunu in torej posredno Prešernovega odpora proti reakcionarnim razme-ram na Slovenskem¹¹.

Literarni kritiki so registrirali le najvidnejše vplive Lukana na Prešerna. Natančnejša analiza antičnega epa razkrije še veliko, čeprav na prvi pogled manj evidentnih podobnosti, tako zunanjih, formalnih, kot idejnih in vsebinskih, zlasti v Uvodu v Krst pri Savici, ki je izrazito epski.

Seznam, ki so ga preučevalci Prešernove pesnitve ustvarili pri raziskovanju vzorov, ki naj bi vplivali na izoblikovanje motivike Krsta, sega od Homerja do Prešernovih sodobnikov in je že tako dolg, da se ti možni viri sicer bolj izključujejo kot potrjujejo¹², vendar morda ne bo odveč, da se temu seznamu doda še eno ime, ime antičnega pesnika Lukana. Pri tem pa se seveda ne moremo odreči metodološki predpostavki, da možnih vzorov motivnega ali izraznega drobca pogosto ni mogoče identificirati z gotovostjo niti s pomočjo natančnejše analize¹³.

⁹ Horacija kot Prešernov literarni vzor omenja B. Calvi, *loc. cit.*

¹⁰ Možnost Avguštínovega vpliva na Prešerna omenja A. Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, Ljubljana 1968, str. 125.

¹¹ Prim. J. Kastelic (1943), *cit.*, str. 218.

¹² Na Prešerna naj bi pri pisanju Krsta pri Savici vplivali Homer, Vergilij, Tasso, Voltaire, Chateaubriand, Manzoni, Njegoš, Kollar, Mickiewicz, Byron, Werner, Chamisso, Foquet, Bernardin de Saint Pierre, da omenim samo imena, ki se večkrat ponavljajo v spisih literarnih kritikov, ki so se posvetili tej problematiki; prim. B. Calvi, *cit.*, *passim*; H. R. Cooper, *Tasso and Prešeren's Krst pri Savici*, *Papers in Slovene Studies* 1976, str. 13-23; J. Debevec, *Virginija – Atala – Bogomila*, *DiS* 1903, str. 545-552; J. Kos (1987), *cit.*, str. 60 isl.; ID. (1991), *cit.*, *passim*; M. Murko, *Misli k Prešernovemu življenjskemu pisanju*, LZ 1901, str. 122-187, B. Paternu, *cit.*, str. 145 isl.; F. Petrč, *Literarno ozadje Prešernovega »Krstu pri Savici«*, *Sodobnost* 1940, str. 298-308; R. Štefan, *Prešeren in Mickiewicz*, *Slavistična revija* 1963, str. 181-198; J. Tominšek, *Temeljna vprašanja o Prešernovem »Krstu pri Savici«*, LZ 1905, str. 551-566.

¹³ Kako težko je določiti izvor motiva, ki izhaja iz antike in je prešel v repertoar moderne evropske književnosti, je razvidno iz naslednjega primera: vzor za obširno metaforo o hudourniku v 22. in 23. tercini Uvoda je Pinter iskal v Ovidijevih Fastih, omenjal pa je še Homerja, Vergilija in Lukrecija (L. Pinter, *Književne drobtinice*, Zbornik znanstvenih in poučnih spisov Maticе Slovenske, 1902, str. 150), Calvi v Tassu (*cit.*, str. 172-173), Kastelic v petem spevu Iliade (J. Kastelic (1943), *cit.*, str. 119, op.

Že glede izraznih reminiscenc velja osvetliti nekaj zanimivih podrobnosti med Lukanovo in Prešernovo pesnitvijo. Deveto tercino Uvoda zaključuje vznesen vzklik *kako strašna slepota je človeka*, kar je skoraj dobeseden prevod vzklika iz osmega verza¹⁴ Lukanovega proemija: *quis furor, o cives. Furor* pomeni zaslepljenost ali norost; upoštevati gre tudi dejstvo, da je proemij gotovo tisti del pesnitve, ki bralcu dalj časa ostane v spominu. Motiv lakote, ki premaga še tako utrjene trdnjave, iz desete tercine (*ko niso meč, sekira in lopata / jih mogle, lakota nepremagljiva / preti odpreti grada trdne vrata*)¹⁵, srečamo pri Lukanu v četrti knjigi, pri opisu obleganja in herojske smrti cezarjanca Vulteja na Krku (IV 409-410: *si sola recedat / expugnat quae tuta fames*); tudi znani Vultejev nagovor tovarišem iz iste epizode (IV 476-520) bi bil lahko vplival na Črtomirov govor pred bitko v Uvodu (tercine 11-17)¹⁶.

Prešernov opis boja se osredotoča na množičen poboj, ne pa na primer na dvoboje med posamezniki oziroma protagonisti: če se je tu pesnik zgledoval po antični predlogi, je bil še najverjetneje njegov vzor Lukan, ki je prvi epik, pri katerem stopi pri opisovanju bitk v ospredje masa vojakov¹⁷. Tipologija Prešernovega opisovanja vojaškega spopada torej zmanjšuje možnost, da bi slovenski pesnik našel neposredne spodbude zanj na primer pri Vergiliju¹⁸, vendar pa je treba upoštevati tudi dejstvo, da že sama sintetičnost podajanja v Uvodu onemogoča podrobnejše zaustavljanje pri dvobojih posameznikov.

Grozljiva scena nakopičenih mrličev tako v začetnem kot v zadnjem delu Uvoda je slična Lukanovemu opisu bojnega polja po bitki pri Farzalu, najznamenitejše epizode pesnitve, prim. VII 788-791: *cernit propulsa cruore / flumina et excelsos cumulis aequantia colles / corpora, sidentis in tabem spectat*

39), Gantar pa je dokazal, da je po vsej verjetnosti Prešernov vir enajsti spev Iliade (K. Gantar, *Se ena homerska prisposoda pri Prešernu*, Jis 1956-57, str. 223-224); prim. tudi J. Kos (1980), cit., str. 147-148. Tema je v antični književnosti topična, srečamo jo na primer tudi pri Vergiliju (*georg.* I 482 isl. in *Aen.* II 496 isl.) in pri Lukanu (VI 272 isl.).

¹⁴ Glede problema interpunkcije osmega verza Farzalije prim. A. Ernout, *Lucan B.C., I, 8-12*, RPh 1963, str. 186-188.

¹⁵ B. Calvi, cit., str. 172-173, se za isti motiv sklicuje na Tassov Osvobojeni Jeruzalem (V 91-92 in VI 3).

¹⁶ Vpliv antične književnosti na nagovore v Prešernu na splošno poudarjata B. Calvi, cit., str. 176-177 in J. Kastelic (1988), cit., str. 26.

¹⁷ Prim. P. Esposito, *Il racconto della strage. Le battaglie della Pharsalia*, Napoli 1987, str. 9-39 (poglavje z naslovom *Le battaglie in Virgilio e Lucano*).

¹⁸ Kritiki poudarjajo zlasti podobnosti med Krstom in tretjim spevom Eneide, kjer je Vergilij opesnil grško obleganje in vdor v Trojo, junakove govore in čudežno rešitev Eneja iz boja, ki so mu jo bogovi poklonili, ker ga je čakalo (kot tudi Črtomira) posebno poslanstvo. Prim. B. Calvi, cit., str. 169 in 219 ter J. Kos (1987), cit., str. 62-63 in ID. (1991), str. 151-152.

acervos. Krutost Cezarja, ki si po bitki z neprikritim veseljem paše oči na kupih mrličev (VII 786 isl.), se zrcali tudi v krvoločnosti Valjhuna, ki prav tako po boju preiskuje bojno polje.

Prešeren je verjetno odklanjal stilno nabreklost in patetičnost, ki sta za pesnika-retorja Lukana tipična in ki se kažeta tudi v teh verzih. Lukanov stilni vpliv pa je vendar možno zaslediti v hiperbolah, ki so v Uvodu pogošte: *kri ... / prelita napolnila bi jezero, krvava reka* ipd¹⁹.

V Krstu je presenetljiva podobnost med verzoma petnajste stance *bila je lepa, Bogomila!, tvoja / podoba, ki speljala ga je z boja* in Lukanovima verzoma iz sedme knjige (VII 675-6) *sed tu quoque coniux / causa fugae vultusque tui*. V obeh primerih gre na pesnikov nagovor ženski (Korneliji oz. Bogomili), ki je s svojo lepoto povzročila beg protagonista z bojnega polja in smrti v (nečastno) življenje. Zanimivo je, da je oba blaga, na svojo družico navezana heroja, ki se premagana vdata v poraz, doletela ista usoda: kritika ju je sprejela zelo hladno²⁰, osvetljevala njuno paradoksalnost in ju pogosto označevala celo za slabiča.

Glede dolžine pesnitve (pa seveda tudi verzni in kitičnih oblik) se je Prešeren zgledoval po pravilih romantičnega epa²¹, zunanja zgradba Krsta in torej oblikovanje pripovedne tehnike pa kljub temu kažeta veliko podobnosti s Farzalijo. Lukan nam v svojem delu najprej prikaže zgodovinsko situacijo in grozljivosti državljanske vojne (knjige I – VI), sledi opis odločilne bitke (VII). Pompej, ki se je bil z veliko težavo poslovil od žene, doživi poraz, a se reši, njegov povratak k družini pa je v znamenju zle usode (knjige VIII-X)²². Prešeren je dogajanje skrcil na minimum, vendar stičnih točk ne manjka, zlasti kar se tiče prvega dela: pesnik najprej uokviri zgodovinsko situacijo; pesnitev doseže višek v opisu bitke, po kateri se poraženi protagonist zateče k ljubljeni ženski, a zopet doživi poraz, ki je obenem osebni in politični.

Glavni in neizpodbitni dokaz, da je bil Lukan Prešernu za vzor, pa ostaja vsebina, pojmovana kot motivno-tematska celota. Drugi antični, pa tudi več ali manj istodobni epi, ki bi lahko vplivali na Prešerna, obravnavajo brez izjeme boje med dvema narodoma: Homerjeva Iliada in Vergilijeva Eneida opesnjujeta vojno med Trojanci in Grki, Byronov *The Siege of Co-*

¹⁹ Za Lukanov stil, za katerega so taka »krvava« pretiravanja značilna, prim. npr. E. Fraenkel, *Lucan als Mittler des antiken Pathos*, v *Kleine Beiträge zur klassischen Philologie*, Roma 1964, str. 233 isl.

²⁰ Za Pompeja prim. M. Annaei Lucani »Pharsalia«, edited with English Notes by C. E. Haskins with an Introduction by W. E. Heitland, London 1887, str. LVI-LIX in E. Malcovati, M. Anneo Lucano, Milano 1940, str. 65; pozitivnejšo oceno o tem liku je dala moderna kritika, prim. W. R. Johnson, *Momentary Monsters. Lucan and His Heroes*, Itaca and London 1987, 67 isl. Za Črtomira prim. B. Paternu, cit., str. 83 isl.

²¹ Prim. B. Paternu, cit., str. 105 isl.

²² Upoštevati moramo tudi dejstvo, da Lukan svojega dela ni dokončal.

rinth opisuje boj med muslimanskimi napadalci in krščanskimi obleganci, Mickiewiczov *Konrad Wallenrod* obravnava vojno med poganskimi Litovci in krščanskimi križarji, Wernov *Das Kreuz an der Ostsee* je postavljen v čas poganskih Prusov, krščanskih Poljakov in nemških križarjev. Glavna tema Krsta pri Savici je bratomorna vojna: res čudno bi bilo, da bi Prešeren ne upošteval najbolj znanega antičnega epa na to tematiko, Lukanove Farzaliije²³. Poleg tega pa mu je bila v sklopu latinske epike v obdobju duševne krize, ki jo je doživljal ob pisanju Krsta pri Savici, Farzaliija verjetno bližja od Eneide, epa z mogočno teleološko miselnostjo.

Barbara ZLOBEC: LUCAN IN PREŠEREN

Summary

The problem of the sources for the *Krst pri Savici* is one of the most discussed subjects by Prešeren's scholars. The present article develops the hypothesis that Prešeren has been influenced by the Roman epic poet Lucan. In his work Prešeren quotes Lucan twice (in the epigram *Narobe Katon* and in the *Krst*); there are also proved Lucan's influences on the *Krst*, both formal and ideological, concerning the contents. It must be borne in mind that the poems which are usually regarded as Prešeren's sources (Byron's *Siege of Corinth*, Mickiewicz's *Konrad Wallenrod*, Werne's *Das Kreuz an der Ostsee*) deal with wars between two nations, on the contrary Lucan's central subject (and Prešeren's too) is civil war. It would seem quite strange, if Prešeren, who was fond of ancient literature, hadn't considered the most renowned Roman epic poem describing and blaming the horrors of civil wars.

Naslov:

mag. Barbara Zlobec

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

²³ Lukan je vplival tudi na druge avtorje, ki so v tisti dobi v svojih delih opisovali bratomorne vojne, prim. npr. Manzonijev zbor iz drugega akta tragedije *Il Conte di Carmagnola*.

Jelena ISAK | SKRIVNOST ALEKSANDRIJSKEGA SVETILNIKA

Kalimahova pesem o pozvezdenju
Berenikinih las (fr. 110) in Katulov
prevod (c. 66)

Synopsis

Quomodo Callimachus et Catullus in poematibus suis eadem arte technica narrandi, qua Sostratus, architectus Phari Alexandrini, in dedicatione aedificii inscribenda, utantur.

Izvleček

Članek predstavlja, kako sta Kalimah in Katul v svojih pesnitvah uporabila isto pripovedno tehniko kot Sostrat, arhitekt svetilnika na otoku Farosu, pri posvetitvenem napisu na svetilniku.

Ptolemaj III. Everget je na prestolu nasledil svojega očeta leta 246 pr.Kr. Istega leta se je oženil s princeso Bereniko iz Kirene. Mlada žena pa je pred tem morala napeti vse svoje moči, da se je naposled lahko omožila z njim. Njena mati je namreč tej zvezi nasprotovala, saj je kljub temu, da je Bereniko njen nedavno umrli oče že bil obljubil v zakon Ptolemaju, kasneje obljubila hčer makedonskemu princu Demetriju. Takrat je Berenika dosegla, da so Demetrija umorili. (Po nekaterih noticah naj bi mati z Demetrijem imela celo razmerje in omenjeni umor naj bi se izvršil prav v materini spalnici.) Ne glede na to, da je to dejanje moč utemeljevati tudi kot reakcijo protimakedonske stranke na kirenajskem dvoru, lahko rečemo, da je princesa uveljavila svojo voljo, ko je stopila v zakon s Ptolemajem III. (ki je bil kot sin očetovega brata pravzaprav njen bratranec). Kmalu po poroki pa je njen mož moral odpotovati na vojaški pohod¹. V ta čas spada tudi Berenikina slovita zaobljuba. Mnenja o tem, ali je mlada kraljica za srečno moževo vrnitev v pobožnem strahu (morda celo po izvirnem preblistu) obljubila vse svoje lase, spetene v kito, ali le simbolično daritev kodra las (utemeljeno s tradicijo, čeprav z določenimi spremembami te tradicije²), so različna, in odločitev za eno ali drugo ostaja stvar interpretacije³. (Res je, da se je izraz Berenikin koder kar nekako udomačil in nam je najbrž prav zato tudi bližji kot Berenikina kita, vendar zaradi tega še ne

¹ Pohod je znan pod imenom Tretja sirska ali Laodicejska vojna. Ptolemaj III je šel na pomoč svoji sestri, tudi Bereniki, ki je bila druga žena selevkidskega vladarja Antioha II, po čigar smrti se je vnel spopad za nasledstvo med njenim sinom in sinom Antiohove prve žene Laodike.

² Tako K. Gutzwiller, »Callimachus' *Lock of Berenice*: Fantasy, Romance, and Propaganda«, *AJPh* 113 (1992) 359-385.

gre samodejno izbrati bolj uveljavljene predstave.) Dejstvo v tej zgodbi je, da je Berenika držala besedo in ob moževi vrnitvi res izvedla (kakršnokoli že) daritev v templju in da je njen dar kmalu po tem iz svetišča skrivnostno izginil. Gotovega odgovora ni tudi na vprašanje, ali je bilo vse dotedanje in otdedanje dogajanje, ki je v zvezi z obljubo, darovanjem in izginotjem, pa tudi objavo astronoma Konona o odkritju izginulega daru na zvezdnatem nebu⁴, vključno s Kalimahovo upesnitvijo teh dogodkov, spontano ali zasnovano načrtno. Verjetno je namreč oboje, tako situacija, inscenirana v prid uveljavitvi mladega kraljevskega para, pa tudi naravnejši razvoj dogodkov, pri katerem je bil astronom Konon s svojo idejo rešitelj težke in neprijetne situacije na dvoru. Verjetna je celo možnost, da je ideja modrega astronoma rešila življenje odgovornemu svečeniku templja, saj si prav lahko predstavljamo, kako so si vsi oddahnili, ko je dvor objavil, da so se »našli« kraljčini lasje, sprejeti v zbor nesmrtnih nebeških prebivalcev.

Tako velik del poskusov da bi osvetlili okoliščine, ki so pomembne za predstavo bralca ali interpreta znanega tandema Kalimahovega fragmentarnega izvirnika in Katulovega posrečenega prevoda, ostaja v področju ugibanj in domnev, ki so prepuščene bolj kone subjektivnim imaginacijam. Sicer pa je Kalimahova pesem že sama po sebi (seveda v veliki meri posredovana preko Katulovega prevoda) živa priča tedanjih (tudi zgodovinskih⁵) razmer, čeprav je za nas vse skupaj skrivnostno, ker ne moremo poznati niti natančnih okoliščin njenega nastanka niti njenega pravega namena – če že mora imeti poezija v službi dvora⁶ še kak drug namen poleg poetičnega. Ne vemo zagotovo, ali je šlo za recitacijo na javni prireditvi. Razmišljanja ob razpravah o tej temi bi presegala okvir tega članka, zato je najbolje opreti se na dejstva, ki se zdijo gotova. Kalimahova poetična reprezentacija (kjer moramo spet zaupati predvsem Katulu) nam sicer s svojim načinom pripovedovanja ne ponuja povsem zgodovinsko jasne in fotografsko natančne slike, vendar nam na račun te zamegljenosti po svoji poetični podobi v enakovredno zameno ponuja nove možnosti za predstave o tedanjem stanju na dvoru in zunaj njega, o odnosu med kraljem in kraljico, pa tudi med kraljico in pesnikom. Zaradi univerzalnih pesniških prije-

³ R. Drew Griffith, »Catullus' *coma Berenices* and Aeneas farewell to Dido«, TAPhA 125 (1995) 47-59, meni, da je šlo za koder.

⁴ Konon je našel skupinico zvezd, ki dotlej še ni imela svojega imena in so jo nekateri prištevali k ozvezdju Leva, in sicer k njegovemu repu, oziroma je po drugih interpretacijah ležala še neopažena med ozvezdjema Leva in Device. Antični viri o tem: Arat. Phaen. 146; Hyg. Astr. 2.24 idr.

⁵ O historičnem v helenističnem pesništvu gl. T. Fuhrer, »Hellenistische Dichtung und Geschichtsschreibung zur peripatetischen und kallimacheischen Literaturtheorie«, MH 53 (1996) 116-122.

⁶ O poeziji na ptolemajskem dvoru: A. Kerkhecker, »Dichter und Dichtung am Ptolemäerhof«, A&A 43(1997) 124-144.

mov imamo v tem primeru predvsem možnost, da skozi poetično prizmo spoznavamo aristotelovsko »καθόλου« resnico in njeno povezanost z zgodovinskim.

Danes je izvirno besedilo Kalimahovega fragmenta 110 kljub Katulovemu prevodu za filologe prav taka skrivnost kot skrivnost, kam so izginili darovani lasje. Od devetdesetih verzov jih je ostala samo slaba tretjina. Interpretacija uničenega besedila nam zato nalaga težko nalogo, za katero bi skorajda lahko rekli, da je rešljiva samo s *kononovskim* uvidom. Znana zgodba, neznano besedilo. Vidno ogrodje, nevidna vsebina. Sodobni časi so veselje nad srečnim naključjem, da se je ohranil vsaj prevod hudo poškodovanega izvirnika, doživeli v nenavadnem zaporedju, saj so skrivnostna pota usode do rok raziskovalcev pripeljala najprej prav prevod, znan kot Katulova 66. pesem, *carmen* 66. Razveseljivo dejstvo, da imamo ta prevod ohranjen v celoti, in da je (kot kaže primerjava na tistih mestih, kjer je mogoča) še precej natančen, pa vendar ne more nadomestiti izgubljenega izvirnika. Zato je filološka želja, da bi v fragmentu 110 prebrali izgubljene izvirne vrstice, nekako podobna (čeprav še precej bolj brezupna) želji, da bi na še tako jasnem nočnem nebu v slabo vidni skupinici zvezd, ki se na zvezdni karti dandanes navadno imenuje »Berenikini lasje«, prepoznali skico ali obris, ki bi spominjal na kito ali vsaj koder...

Zaradi fragmentarnosti Kalimahovega teksta se razmišljanja v zvezi z obravnavano pesmijo opirajo in sklicujejo v glavnem na Katulovo verzijo. Poleg tekstnih težav in historičnih nejasnosti v zvezi s fr. 110, znanim pod naslovom »Βερενίκης πλόκαμος«, se pojavljajo tudi vprašanja o dejanskem vzroku nastanka pesmi in njeni kasnejši vključitvi v zadnjo knjigo »Vzrokov« (Αἷτια), poleg teh pa tudi vprašanja o pesnikovi drži, ki bi jo zaupajoč zvestosti Katulovega prevajanja utegnili prepoznati med vrsticami. Kaj je napeljalo učenega pesnika, da se je lotil te teme? Službeno naročilo? Prilizovanje in denar? Pesniške ambicije, ki so pod okriljem dvorskega mecenstva stremele po tem, da bi prišle njegove besede do ušes ljudi? Oboževanje vladarjev kot avtoritet? Ali pa morda ravno obratno: kot dvorni pesnik je imel Kalimah namreč edinstveno možnost, da pod krinko čaščenja izrazi svoje mnenje- morda nekoliko manj laskajoče, kot se zdi na prvi pogled.

Povsem verjetno je, da je bil Kalimah s kraljico v prijateljskih odnosih, prav tako tudi z drugimi člani dvora. Ko je zložil (upravičeno imenovano priložnostno) pesem (ok. l. 245), je bil namreč že dolga leta domač na dvoru, saj je bil že za Filadelfove vladavine (283-247) kraljev uradni pesnik. Zato je bilo tamkajšnje dogajanje ravno toliko del njegovega življenja kot ostale stvari, ki so ga zanimale in se je z njimi ukvarjal, ne glede na to, da je bilo njegovo pesnenje dvorske poezije tudi konvencionalno -formalni del bivanja v tem okolju. Morda bi se ob primerjavi s Teokritovo XVII.

idilo še izraziteje pokazala tako značilna Kalimahova lastnost: *izvirnost*. Zanimiv je predvsem njegov način pripovedovanja, ob katerem se nam lahko za pesem o kraljičinih laseh zazdi ne le, da ni pisana v dovolj spoštljivi drži do kraljice, ampak da bi njeno vsebino lahko razumeli celo kot parodijo na dogodek, ki za dvor ni bil najbolj ugoden. Zaradi posebnega poetovega pristopa je razlag in interpretacij skoraj toliko, kolikor je bralcev.

Pesem o pozvezdenih Berenikinih laseh je Kalimah po vsej verjetnosti vendarle napisal za dvorno prireditelje. Poveličevanje vladarjev in bogov v pesništvu seveda ni nobena novost. Aleksandrinški pesniki so prebirali stare pesnike (Simonides, Bakhilides, Pindarove himne, enkomiji in epinikiji) in se ob njih navdihovali. Tudi Kalimah se je gotovo od njih učil elegije. Tako je sicer na nek način nadaljeval tradicijo starega pesništva, vendar bolj z ozirom na zunanjo formo (v našem primeru elegije, sicer seveda tudi ostalih oblik); tako je glede na nekatere teme, področja in zvrsti (od himn in epinikijev tja do epigramov in ostalih pesmi) njegovo pesništvo naravno nadaljevanje stare tradicije, medtem ko je notranje vezivo stekano iz zamisli idej, ki so pesniku privrele iz lastnih vzgibov. Kalimah je bil samostojnega in avtoritativnega značaja, tako da zanj skoraj ne bi mogli verjeti, da bi pihal na dušo vladarjem (četudi bi mu to utegnili koristiti). Svobode, ki si jo je jemal oz. jo je imel pri nagovoru kraljice (pesnik se namreč skozi usta njenih v nebo vzetih las z njo pogovarja kot z intimno prijateljico) pa vendarle ne smemo imeti zgolj za njegovo »pridržano pravico« ali celo za slepoto dvora. Morda ravno ta iskreni odnos priča o odprtosti dvorjanov za druga mnenja, tudi kritike, ali celo o neke vrste protoavgustejskem razpoloženju. Zaupna iskrenost v odnosu do kraljice (npr. omembe v zvezi z njenimi solzami, ko je mož odhajal na vojni pohod ipd.) je bila očitno del dvorskega življenjskega stila. »Ta družbeni stil predstavlja absolutno nasprotje bizantinizma, ki je socialne razlike prignal do nenaravnosti; zato ni nič tako nebizantinskega kot prav ta zaupnost do kraljevskih osebnosti.«⁷ Prav zato, ker vemo, da poet ničesar ne prikriva in ne olepšuje v želji po laskanju, se vsak spoštljiv poklon kraljici zdi toliko bolj upravičen in nezlagano iskren. Tako pesniku bodisi »službeno« naročilo bodisi »zgolj« priložnost za pesem predstavlja izziv za ustvarjanje. Lahko bi rekli, da mu pesem kot izrazna oblika (skupaj z njeno metrično shemo in vsebno) služi kot nekakšen ovoj za ogrodje, pretveza za ustvarjanje. Konvencionalni prijem so mu torej samo za zunanji omet, kakršen je bil tisti iz malte, ki naj bi ga znameniti arhitekt enega sedmih čudes sveta, slovitega svetilnika na Farosu pred Aleksandrijo, Sostrat s Knida, prevlekel čez beli marmor svetilnikove stene. Ko je dokončal ogromno delo, je beli marmor,

⁷ E.Howald, »Der Dichter Kallimachos von Kyrene«, Erlenbach, 1943; »Leben und Umwelt«.

v katerega je vklesal **svoje ime**, prevlekel s tenko plastjo malte, na katero je zapisal **ime tedanjega vladarja Ptolemaja II.** Kot je pričakoval, je čez nekaj časa omet odpadel, in prikazalo se je sporočilo: *Sostrat s Knida, Deksisfanov sin, božanskima rešiteljema za pomorščake* (verjetno gre pri θεοῖς σωτήρσι za dvojino, in sicer za Dioskura, kajti bila sta znana kot čuvarja morja in rešitelja mornarjev, vendar sta lahko tu mišljena tudi Ptolemaj I Soter in Berenika, prvi ptolemajski vladarski par; zanju je Ptolemaj II po njuni smrti uvedel božje čaščenje⁸)⁹. Sostratovo »*svetilniško tehniko*« je moč uporabljati tudi v poeziji, in posulževal se je ni samo Kalimah, pač pa tudi Katul. Oko pozornega bralca lahko v pesmi skozi steklo besed razbere ali pa njegovo uho v njihovem zvenu zasluti nov pomen in namen avtorjevih besed. V tem smislu nam govorijo tudi verzi 72-74, ko za besedami, ki jih (po Katulu) govori poosebljeno ozvezdje kraljičinih las, lahko razločimo pesnikov glas: »*namque ego non ullo vera timore tegam, / nec si me infestis discerpent sidera dictis, / condita quin vere pectoris evoluum*«. Govornika torej nič ne bo odvrnilo od tega, da bi povedal to, kar »skriva njegovo srce«.

V začetku pesmi skozi prvih sedem verzov poslušamo pripovedovanje, za katerega ves čas menimo, da prihaja od pesnika samega, dokler se v sedmem verzu ne izkaže, da je govorec pravzaprav pozvezdeni βόστροχος, na nekaterih mestih imenovan tudi πλόκαμος (pri Katulu *coma*), torej pozvezdeni koder ali mogoče celo kita. Ta Kalimahov prijem pa je več kot samo spretna izognitev poročanju v prvi osebi, ki pesniku dovoljuje izražati misli, ki so ali pa tudi niso njegove. S takšnim prijemom ni le zavarovano njegovo nedotakljivo mnenje, ampak se tako vzpostavi tudi zanimiv dvakratni razkorak:

- najprej razkorak med pesnikovim lastnim zornim kotom in zornim kotom lirskega subjekta, torej božanskega ozvezdja darovanih las (pozor, ves čas torej poslušamo božanski glas!),
- nato pa še razkorak med mnenjem in hotenjem tega »govorečega ozvezdja«, ki je bilo nekoč del kraljice same in jo zato zelo dobro pozna in kraljičino voljo.

Ta domislica na način, kot jo je uporabil Kalimah, nakazuje princip, po katerem deluje *svetilniška tehnika*. Že takoj na začetku, takoj po tem, ko se nam po prvih sedmih verzih razkrije, kdo je pravzaprav pripovedovalec, nas omenjena tehnika »razsvetli« na zanimiv način, saj nas dejstvo, da smo poslušali glas, za katerega smo v začetku utegnili *zmotno* pomisliti, da pripada pesniku, naenkrat postavi na trdna tla in nam pokaže, kako smo se pustili zapeljati nepreverenemu in zapeljivemu zunanjemu videzu, loka-

⁸ Potem ko je Ptolemaj I uvedel čaščenje Aleksandra kot državni kult, je Ptolemaj II povzdignil svoja starša, Ptolemaja I in Bereniko, nato pa še svojo sestro in ženo Arsinojo. Nazadnje naj bi tudi zase še za življenja zahteval božje čaščenje.

⁹ Gl. predvsem, Strabo 17, I, 6 (791); Plin. N. H. 36, 83; Lucian Hist.concscr. 62 itd.

vo vrčtanemu v kratkotrajni omet. Vendar pa se po drugi strani ravno zaradi tega v nadaljevanju še bolj zavedamo, kako je ves čas prikrito prisotna misel pesnika, ki se kot govornik v prvi osebi do konca pesmi sploh ne pojavi. S tem, ko postanemo pozornejši, tudi besede postajajo prozornejše. Omet se lušči. Izza besed zasvetijo podobe. V posebnih barvah pa jih osvetljujejo še

- avtorjev način pripovedovanja, (kako si mirno vzame čas za pojasnjevanje), kombinacija mitoloških in učenih (geografsko-zgodovinskih) vrstikov (tu je torej tudi duh časa!)
- besedne igre in z njimi misli med vrsticami
- načrtne nejasnosti ali dvoumnosti in
- vsebinske digresije.

Skrito sporočilo na svetilnikovi steni je odkrival čas, v pesmi, ki je čas ne more spremeniti, pa moramo to storiti sami. Prav zato so si mnjenja o tem, kaj je pesnik želel izraziti, tako različna ter segajo že v estetsko področje. »Učena in sofisticirana neodkritosrčnost v značaju Kalimahove pesmi odseva premestitve (displacements), ki karakterizirajo izkoreninjeno in neorgansko kulturo grške Aleksandrije«¹⁰. »Pesnik pripoveduje nekam odmaknjeno, ponekod je mogoče razbrati tudi rahel nasmešek (izraz pesnikove zavesti in obrambe lastne razumnosti): ni to ironičen, še manj prezirljiv nasmech, saj bi namen pesnitve tega ne dopustil, pač pa se zdi, da pesnik bistro in prebrisano pomežikuje bralcu sredi največje zavzetosti.« (R.Cantarella)

Ključ Kalimahove izirnosti ni zgolj v zgoraj omenjenem pristno sproščenem odnosu do kraljice, ampak tudi v samovoljnih odmikih od vodilne niti, pri katerih si z nekakšno ihto le vzame čas za svoje razmišljanje. To lahko spet opazimo že takoj na začetku, ko si vzame kar sedem verzov za

¹⁰ W.Fitzgerald, *Catullan Provocations*, London 1995, 196-201; v svojem poglavju »The Question of Sincerity« (ki je del VIII. poglavja »Death of a brother« 185-211), ugotavlja, da predstavlja »naštudirana neodkritosrčnost Kalimahove pesmi, ki jo izraža ujedljiv koder las, ton imperialne kulture ptolemajskih Grkov. Ločen od gospodaričine glave po izginotju iz tempelja, v katerem je bil posvečen, je Berenikin koder zapustil svojo egipčansko lokacijo in jo zamenjal za višji svet grške mitologije in astronomije, od koder siplje luč na svojo gospodarico. Trdi, da ga je Zefir odpihnil v Arsinoio tempelj, tempelj kraljice Ptolemaja II, ki je zdaj pobožanstvena in identificirana z Afrodito, ter pristal v čistem naročju Venere (op.p.: avtorju za izhodišče služi latinska verzija), boginje znane po svoji zakonski nezvestobi. Zgodba ločitve, izginotja, in apoteoza, je odsev povdaranja dinastije Ptolemajev, da je njena dediščina grška egiptovskemu domu navkljub. Aleksandrija ..., je 'grška prebivalka na kanopski obali'. Seveda je perverzno opisati Venerino naročje kot čisto, in pridevek je še posebno dvomljiv v pogledu dejstva, da je Ptolemaj II, prilaščajoč si pravico svojih egipčanskih predhodnikov, faraonov, oženil svojo sestro, in s tem spravil v ogorčenje mnoge Grke. Prostor, od koder se koder slednjič povzpe na nebo je neresničen, mešanica egipčanskega in grškega.«

opis dejavnosti astronoma, ki je odkril ozvezdje. Tudi sicer nikoli ne zamudi priložnosti, da bi dodal, česarkoli se ravno spomni. S tem ustvarja vtis spontanega govora. Ko govori o znamenjih ljubezenskega »nočnega boja«, ki jih je kralj odnesel s seboj na vojni pohod, se mimogrede spusti v razpravljanje o tem, če neveste točijo lažne ali prave solze. Ko pove, da se je $\pi\lambda\acute{o}\kappa\alpha\mu\omicron\varsigma$ le nerad ločil od kraljčine glave, zapovrh še priseže, nato pa se nekako opraviči za ločitev, češ kdo pa kaj more proti železu (iz kakršnega so tudi škarje), ki še gore prevrta. In ob tem ne pozabi omeniti strašnega dogodka, ko so Peržani prevrtali goro Atos, da je moglo »pogubno ladjevje« pluti skozi. Kako naj se potem navadni lasje upirajo železu? Na tem mestu celo prekolne iznajditelje te kovine. Tako se zdi, da mu misli ves čas bežijo od rdeče niti razvejano navzven. $\pi\lambda\acute{o}\kappa\alpha\mu\omicron\varsigma$ ne zamolči ničesar. Podobno gostobeseden je tudi takrat, ko se navidez boji, da bo s svojo iskreno odkritostjo užalil boginjo maščevanja, in se ji zato opravičuje.

Kljub mnogim dozdevno odvečnim besedam pa moramo naposled priznati, da bi brez njih pesem ne izgubila le svoje obleke, ampak tudi del svojega bistva. Kraji, mitološke podobe, vzkliki, na videz nepomembne omembe... vse ima svoj namen, nič ni prepuščeno naključju¹¹. Gora Atos, katere omemba je na prvi pogled le sredstvo, s katerim se deklarira pesnikova 'učena poezija', ima v pesmi posebno mesto. Besede *per medium Athon* namreč stojijo v skoraj matematični sredini. Gorovje 'Αθως je bilo za Grke posebnega pomena. Leta 492 (pred maratonsko bitko) je tam vihar uničil perzijsko brodovje. In čeprav so deset let kasneje Perzijci tam izkopali kanal, da so lahko pluli skozi morsko ožino, se vojna zanje ni končala srečno. Gorovje se danes imenuje 'sveto'. Na simbolni ravni je mogel izkopani kanal predstavljati novo vez med Evropo in Azijo, s pomočjo katere sta si veliki sili padli v *sovražni objem*, zrcalno nasproten tistemu strastnemu 'ljubezenskemu boju', ki sta ga (po pesnikovih besedah) bojevala mladoporočenca v poročni noči. Pozvezdeni βόστρυχος govori (v.14) o vojni, ki jo je šel pravkar bojevat novoporočeni kralj, takoj v naslednjem verzu (v.15) pa omeni bitko, ki jo je izbojeval na poročno noč. Sovrašstvo in ljubezen je torej načrtno postavil eno zraven drugega, in sicer tako, da ju je povezal z eno samo vezjo, ki jo uteleša *boj*. (Zanimivo je tudi, kako je Katul, ki mu je bilo takšno razmišljanje blizu, -saj ob tem ne moremo mimo njegovega (c. 85) *odi et amo*, to nasprotje formuliral z uporabo besed *exuviae virgineae*

¹¹ Tudi Afrodita, ki je glavni *spiritus agens* pri pozvezditvi, z njo identificirana Asinoa, katere kult je igral pomembno vlogo na območju Aleksandrije, Tejin potomec (Boreas ali Helij), Memnonov brat, razmišljanje o nevestah, o razmerju mož-brat, omemba Ariadninega venca na nebu, ipd. niso imena in teme, ki se ne bi organsko vraščale v celoto. Skoraj baročno kopičenje mitoloških in geografskih imen tako zagotovo ni zgolj posledica ambiciozne želje po izžarevanju učenosti, temveč premišljeno izbrana paleta mitoloških in zgodovinskih motivov, ki jih je v skladno urejeno kompozicijo povezal bodisi razum bodisi instinktivni čut za simetrijo.

(v.14), ki pa je ne rabi samo na tem mestu, ampak tudi v v. 62, ko kraljičin zaobljubljeni dar označi samega sebe kot *devotae flavi verticis exuviae*, s čimer je opredeljeno nasilje iste vrste, nasilje, ki nosi v sebi značaj *dvojnosti*.) Kakor lahko tako ljubezen kot sovraštvo protagoniste vkleneta v **isti** *objem*, tako je tudi **isto** *železo* (škarje), ki je kraljici »vrnilo«¹² ljubljenega soproga, »vzelo«¹³ od nje ljubljene lase. Ravno iz te dvojnosti tudi izhajajo nesoglasja, ki jih je čutiti ob branju, in zaradi katerih sprva utegnemo pomisliti, da nam pesnik na nekoliko zakrinkan način pravzaprav predstavlja nekoliko drugačno ozadje od tistega, ki smo si ga najprej predstavljali. Kraljičini žrtvovani in v ozvezdje spremenjeni lasje, ki se ves čas predstavljajo kot samostojna oseba (ko razmišljajo o nevestah, ko sprašujejo Bereniko in se z njo pomenkujejo itd.), pa tudi hkrati nakazujejo, da so bili z njo nekoč eno. Vse skupaj pa postane zagonetno, ko se predstavijo kot uplenjeni (*exuviae*), se pravi nasilno odrezani lasje. Zato je čisto naravno, da se bralec vpraša, kako se lahko *πλόκαμος* oz. *coma*, ki je bila s kraljičino osebo in voljo nekoč eno, zdaj pritožuje nad njenim ravnanjem in ga celo obžaluje. Če *coma* trdi, da je nerada zapustila Berenikino glavo, ali lahko menimo, da je takšno tudi čustvo lastnice? (Kako naj si razlagamo tragikomično dejstvo, da lasje nočejo »biti žrtvovani«. Kaj ima s tem kraljica? Je morda nezadovoljna s svojim darovanjem, torej (posledično) z vrnitvijo svojega moža? Ali zato *πλόκαμος* kliče pogubo nad iznajditelje železa? Morda pa je odgovor preprost in tiči prav v omenjeni dvojnosti, to je dvojnost *žrtve*, tista razdvojenost, ki je (ali vsaj naj bi bila) prisotna v nekom, ki nekaj (zares in ne le simbolično) žrtvuje. Zdi se verjetno, da je *železo*, ki je s svojo *dvoreznostjo* simbolno sredstvo Berenikine žrtve, prav zato prikazano v povezavi s perzijsko vojno (kot orodje) in vojno nasploh (kot orožje – saj ob omembi iznajdbe le-tega podzavestno pomislimo na železno dobo vojska). Tudi vojna je ljudem neljuba, nezaželena, pa vendar je lahko (tako kot npr. grško-perzijska vojna) priznana kot sredstvo osvoboditve, zmage. Iz pesnikovih besed namreč s tem zaveje duh *nujnosti* in *usodnosti* (spomnimo se na parko Atropos, ki *prereže* nit življenja!). Tako vidimo, da zadrževanje govorca tako ob tej (železo, vojne) kot tudi ob poročni temi ni neumestno in neumeteljeno.

Ob vseh takšnih in podobnih vprašanjih ter ob dilemah glede kraljičin pravih čustev in volje pri teh dogodkih pa je na svojevrsten način zelo zanimiva **tekstnokritična uganka** na koncu Katulovega prevoda, ki se zaradi svoje podobnosti z dilemo, do katere nas pripeljejo trditve v pesmi, zdi že več kot naključje. Obe varianti v medsebojnem razmerju puščata nerazrešeno isto dilemo, saj ustvarjata isti razkorak. Po **prvi**¹² se *coma* **hoče vrniti**

¹² Lachmannova korektura rokopisnega izročila (R. Pfeiffer, Callimachus, Oxford 1949); po njej je predzadnji, 93. verz, takšen: *sidera corruerint utinam! coma regia fiam!*

¹³ V (lectio Veronensis perdit, communis fontis codicum, restituta ex lectionibus co-

nazaj h kraljici, **noče biti od nje ločena**, pa čeprav se porušijo zvezde, po drugi¹³ pa **hoče** (s pomočjo na novo predlaganega obreda, po katerem naj bi mladoporočenke pred poroko darovale ozvezdju dišave, ki jih uporabljajo poročene žene in ki jih *coma* še ni bila deležna,) zasijati svetlo prav tam, kjer je, torej **ostati na nebu**, do zavisti sosednih ozvezdij. Ne glede na to, ali smemo kraljičino voljo enačiti z voljo njenega govorečega daru, ostajamo pri tej dilemi brez odgovora. Tu se nam (tudi v dejanskosti in ne le v poetičnem posnetku) zrcali tisto brezčasno stanje, ko še nismo našli končne rešitve in se z iskanjem besed v izvirniku odločamo za eno ali drugo možnost, ki je že bila zapisana na začetku. V prid prvi varianti govorita v. 40: *invita, o regina, tuo de vertice cessi* in zadnji verz vključno z Lachmannovo korekturo predzadnjega verza (gl. op. 12!), drugo pa na prepričljiv način utemelji K. Gutzwiller¹⁴, ki pravi, da *coma* skozi pesem doseže razvoj, saj na začetku govori kot ljubosumna prijateljica, ki je izgubila tovarišico (zaradi poroke), kasneje pa vendarle sprejme svojo vlogo simbola erotične vdanoosti (ki je tudi navedla kraljico k žrtvovanju kodra). Zadnji, 92. verz *proximus Hydrochoi fulgeret Oarion*, ki bi zdaj še edini lahko zmotil takšno interpretacijo in ki je tudi najmočnejši argument za Lachmannovo korekturo, K. Gutzwiller (ne da bi se ji bilo potrebno odreči rokopisnemu izročilu verza 90 (gl.op. 13!)) razloži preprosto: *coma* si želi ostati na nebu v zavist sosednjim zvezdam, četudi bi skupaj svetili ozvezdji Vodnarja in Oriona. Te, zadnje izjave po K. Gutzwiller namreč ne gre jemati nujno v smislu porušenja nebeškega oboka in z njim vesoljnega reda, temveč bolj v smislu: »tudi če bi tako svetli in pomembni ozvezdji, kot sta Vodnar in Orion, svetili skupaj, bodo druge zvezde zavidale **meni**!¹⁵, ko bom dobila darovane dišave poročenih žena« (gl.v. 79!).

Vsem domnevam navkljub ostaja vprašanje: je pesem sličica komične burke s srečnim koncem, ki jo na spravljen način prikazuje dobri poznavalec tedanjih dvornih protagonistov, oris realnosti, preoblečene v bleščeča kraljevska oblačila, ki bi jim danes rekli kar »cesarjeva«, ali obratno, zapis dostojanstveno tragične dvorjanske stvarnosti, ki nam pusti vtis sicer lepih in v drag škrlat ovitih, a neveselih prigradov v usodi kraljevskih osebnosti, zaradi svojega visokega položaja vpetih v kruto stroga pravila, ki jih usodno zavezujejo in jih na zunaj ponosne, srečne in lepe znotraj globoko ranijo?

Nazadnje pa si ogledjmo še, kako svetilniška tehnika razsvetljuje Katu-

dicum vel omnium vel optimorum); tu se 93. verz glasi takole: *sidera cur iterent, »utnam coma regia fiam.«* Druge zvezde naj bi iz zavisti imele razlog, da bi ponavljale željo, da bi tudi same postale *coma regia*.

¹⁴, »Callimachus' *Lock of Berenice*: Fantasy, Romance, and Propaganda«, *AJPh* 113 (1992) 359-385.

¹⁵ *Coma Berenices* namreč ni zelo svetlo in lahko opazno ozvezdje.

lov tekst; saj je Katulov prevod sam po sebi iz zunanje formalnega vidika posnetek, *mimesis* Kalimahove pesmi, *expressum carmen Battiadae*. Prevajalec je namreč prav tako kot pisec uporabil tehniko »Sostratove skrivnosti«, saj se tudi pod njegovim »zunanjim ometom« skriva še eno sporočilo, sporočilo, ki služi ubeseditvi njegovih lastnih misli, medtem ko »zunanji omet« izraža opravljeno dolžnost. Poglejmo si, kako mu je to uspelo!

S pesmijo, ki v Katulovi zbirki kot okvirno spremno pismo stoji pred prevodom Kalimahove pesmi in ki je namenjeno prijatelju Hortalu (c. 65), je Katul nakazal svojo bolečino ob bratovi smrti in nezmožnost za sestavljanje lastnih pesmi. Tu je najprej obljubil **bratu**, da ga bo vedno opeval v žalostnih pesmih (c. 65,12: *semper maesta tua carmina morte canam*¹⁶), nato pa tudi dokazal **prijatelju**, da je kljub žalosti zmožen držati dano besedo, da mu bo poslal svojo pesem, ki mu jo je obljubil (c. 65,15-18: *sed tamen in tantis maeroribus, Ortale, mitto/ haec expressa tibi carmina Battiadae,/ ne tua dicta vagis nequiquam credita ventis/ effluxisse meo forte putes animo*). Tako je s prevodom Kalimahove pesmi (c. 66), ki je sledil oziroma bil priložen spremnemu pismu, izpolnil obljubo prijatelju Hortalu. Pa bratu?

Kakor so si v izvirniku besede, ki nam jih posreduje *πλόκαμος*, za svoj zven včasih izposodile Kalimahov glas (saj med branjem večkrat skoraj pozabimo, da pravzaprav vse skupaj pripovedujejo kraljčini lasje, in v ozadju bolj slutimo pesnikove misli), tako tudi v skritem marmorju prevoda bremo vklesane jasno sijoče prevajalčeve besede v preobleki glavnega govornika. *Coma* sprašuje kraljico, ali je bila sestrška ljubezen, se pravi žalost ob odhodu brata (Ptolemaj je bil dejansko njen bratranec in je zato lahko bil označen kot *frater*) tista, ki ji je povzročila tolikšno bolečino: *et tu non orbum luxti cubile,/ sed fratris cari flebile discidium?* (c. 66, 21-22). V Kalimahovem kontekstu in kontekstu zgodbe kraljice Berenike je seveda vprašanje imelo povsem drug namen; bilo je pač to hudomušno poizvedovanje, če so mar solze za njenim možem razodevale »bratovsko«¹⁷ ljubezen. Zdaj pa je ta pomenski odtonek zazvenel še z novimi, čisto »katulovskimi« toni. (Prav to ugotavlja W. Fitzgerald¹⁸, ko pravi, da »tako, kot slavna Katulova *otium*-kiti- ca v c. 51, ki je dodana prevodu Sappine pesmi o simptomih ljubezni (fr. 31), tudi okvirno pismo (c. 65) postavlja Kalimahovo pesem v novo luč.« Tudi Sapfin prevod je Katul namreč opremil z neke vrste uvodom, saj v predhodni pesmi, c. 50,12 pravi prijatelju Liciniju: *hoc, iucunde, tibi poema*

¹⁶ Nekateri raziskovalci Katula pa temu nasprotno menijo, da je obljuba *semper maesta tua carmina morte canam* ostala tako v c. 66 kot tudi v c. 67 neizpolnjena, tako da moramo *maesta* namesto s *carmina*, povezati z *morte*. Tako npr. T. P. Wiseman, *Catullan Questions*, New York, 1969, 18.

¹⁷ Vprašanje je jasno predvsem aluzija na egipčanski stil vladarske poroke med bratom in sestro.

¹⁸ Catullan Provocations, London, 1995, 196

feci, kar se nanaša na c. 51. Kajti šele takrat, ko beremo prevod grške pesmi v okviru spremnega pisma, smo lahko priče *medpesemskemu dialogu*.) Kje najprej zaslišimo takšna sozvočja?

Katul v spremnem pismu govori o bolečini, ki ga odteguje ustvarjalnemu delu (c. 65, lin. nasl.: *etsi me assiduo defectum cura dolore/ sevocat a doctis, Ortale, virginibus*). Toda zaradi obveznosti do prijatelja sklene skrbi in žalost navidezno postaviti na stranski tir (c. 65,15 in nasl.: *sed tamen ...mitto/ ... tibi haec carmina*). Pri izpolnjevanju obljube pa se mu posreči, da združi oboje. Kajti pesem vsebuje ravno tiste misli, katerim naj bi se pri ustvarjanju umaknil in tako pozabil na žalost ob bratovi smrti, čeravno je še pred kratkim dejal, da se to ne bo zgodilo. In res se ni, saj v pesmi odzvanja žalost ob ločitvi od ljubljenega bitja, zaslutimo pa tudi dvome, ali je ta ljubezen iskrena (upoštevajmo ton, v katerem je izrečeno *an tu non orbem luxti cubile, sed fratris cari flebile discidium?*), še zlasti bi to lahko veljalo v tem trenutku za Katula, ki bi ga tudi utegnili navdati te vrste dvomi, ker spet poje, nedolgo po tem, ko mu je umrl brat (temu bi lahko rekli kar *admetovska krivda*¹⁹). Poje res, a pesem vendarle samo prevaja in le-ta ima (gotovo ne po naključju) tudi precej skupnih momentov s Katulovo usodo. Ti so: 1.) z omenjenimi drobci povezana ločitev od drage osebe (*coma* bo – tako kot Katul – ostala za zmerom ločena od svoje ljubljenе kraljice, s katero je bila nekoč eno: 75,76: *...me afore semper,/ afore me a dominae vertice discrucior*; 2.) bolečina, ki zato nastopi: v. 23: *quam penitus maestas exedit cura medullas*; 3.) strah pred prelomom prisege: 41,42: *digna ferat quod siquis inaniter adiuravit, sed qui se ferro postulet esse parem?*; 4.) izpolnjevanje nekdanje obljube: v. 38: *pristina vota novo munere dissoluo* ipd. Zaradi žalovanja ne more pesnikovati, saj ga **bratova** smrt odtegne aktivnemu ustvarjanju, obljubo **prijatelju** pa vendarle uresniči s pomočjo obrtniškega prevajanja in naposled ob izpolnjevanju obljube izpolni tudi svojo potrebo in željo po petju.

Fenomen samostojnega zvena avtorjevih besed, ki jih (s posebnim učinkom) ponovno izgovori (*exprimit*) ali prebere ἀναγινώσκει nekdo drug, pa ni Katulova iznajdba, temveč zanj ve tudi Kalimah. Pomislimo samo na znamenito novelo o Akontiju in Kidipi iz III. knjige Ajtij (fr. 75), ki je najdaljša in najbolj ohranjena Kalimahova elegija. Po pripovedki je namreč deklica Kidipa, ki ji je prebrisani Akontij vrgel jabolko z napisom »*Pri Artemidinem svetišču prisegam, da se bom poročila z Akontijem*«, napis na glas prebrala in se s tem nehote obvezala prisegi. Tu smo priče dogodku, ko neka druga oseba izgovarja avtorjevo izvirno misel. Primer zelo slikovito posnema prav princip *svetilniške tehnike*. Le da je zgodba o Akontiju in Kidipi nekako zrcalna našemu primeru, kjer Katul v svojem prevodu »po-

¹⁹ Tudi kralj Admet je žaloval, pa vendar je iz čiste pobožnosti, ki je narekovala spoštovanje do gostov, razkošno pogostil neznano obiskovalko...

novno izgovarja« Kalimahove besede, saj je avtor (Akontij) to že v začetku načrtoval, medtem ko se »bralka« (Kidipa) med branjem učinka besed še ni zavedala. In morda je Vergilij s slovitim verzom, ki ga izreče Enej, ko naleti v podzemlju na Didono Aen. 6, 460 *invitus, o regina, tuo de litore cessi*²⁰, za katerega so že pred časom ugotovili, da je neverjetno podoben Katulovemu 66. 39 *invita, o regina, tuo de vertice cessi*, bolj tehnično posnemal princip, ki ga je uporabil Katul, kot pa aludirail na nekatere vsebinske momente. Saj sicer razmerje med elegantno in lahkomišelnostjo, s katero se predstavlja *coma*, ter Enejevimi boleče donečim izrazom zadržane žalosti na drugi strani, ne vsebuje toliko stičnih vzlišč. Vergilijeve aluzije so morda na ta način izrazile samo Katulovo oblikovno spretnost, s pomočjo katere besede literarnega junaka zazvenijo v sozvočju z besedami, ki bi jih lahko izrekel tudi nekdo drug.²¹ Tu se spet spomnimo začetka, ko smo *zmotno* mislili, da uvodne verze naše pesmi izgovarja avtor sam v svojem imenu, *v resnici* pa jih je govoril *πλόκαμος*. Kasneje, ko pri branju Katulovih verzov sicer *vemo*, da pripoveduje *coma*, pa včasih v besedah vseeno zaslutimo tudi *avtentični* avtorjev glas, glas prevajalca, se zdi, kot da opazujemo odpadajoči omet svetilnikove stene. Vse to pa je Katul dosegel brez nasilja nad izvirnikom, prej s premišljeno izbiro in srečno roko kot pa po navadnem naključju. Kot pošten prevajalec svojih prevodov zagotovo ni na novo režiral, vendar ga v tej zgodbi nikakor ne moremo primerjati z obrtniškim lepilcem podnapisov, temveč prej z domiselnim in talentiranim igralcem.

²⁰ Naj navedem v zvezi s tem dve razpravi. W. Clausen, »Catullus and Callimachus,« HSCP 74 (1970) in R. Drew Griffith, »Catullus' *coma Berenices* and Aeneas farewell to Dido« TAPhA 125 (1995) 47-59.

²¹ Ne zdi pa se tudi nemogoče, da bi Vergilij s temi besedami poudaril resnejšo, bolj tragično stran vsebine pesmi 66; nekako tako, kot da bi se s to oznako hotel pokloniti svojemu vedremu predhodniku in nam namigniti, da njegov (Katulov) stil izraža držo »Je ris en pleurs«, kajti stična vzlišča namreč vendarle so: Enej ne odhaja po svoji volji, temveč po volji bogov, od Didone se loči za vedno in na koncu tudi doseže apoteozo (kot *coma*).

Jelena ISAK: THE SECRET OF THE PHAROS LIGHTHOUSE IN ALEXANDRIA

Summary

Our research on Callimachus' poem about the katasterism of Berenice's hair, now known as the Fragment 110 (Pf.), is confined mainly to Catullus' translation (c.66). Nevertheless, the observations can be applied to the original as well because of Catullus' adherence to the Greek poem, which can be demonstrated in a number of surviving verses of the fragment. With his idea to put speech in the mouth of the personified, and through the katasterism deified queen's hair, Callimachus establishes an interesting relation between the poet and the deity and also between the deity and the queen. The deity (sc. deified queen's hair) speaks as an intimate friend of the queen, who has been separated from her after the offering vote, and by using it as the *persona*, the poet is able to either pronounce his own thoughts with greater freedom or, on the contrary, diverge from the speaker's opinion. In this article I am trying to present, how both, Callimachus and Catullus, in this poem use a special technique of *using words which conjure up a separate meaning with or without direct regard to the context*. An author can achieve this by several means, for instance by introducing the above mentioned *persona* as a means of effecting distance or by using words with a special echo, which can remind us of something else. Callimachus introduces us to the principles of the technique in the very beginning of the poem, as after verse 7 we finally find out that we were led astray in the opinion that **it was the author who was talking**, because in fact the speaker was the **»deified queen's hair«**. In Catullus' translation something similar happens, only in a reverse way: it happens later in the poem, when we already know that it is the hair that is talking, but despite it we hear Catullus' voice in words like 66, 22 *fratris cari flebile discidium*. The issues addressed (e.g. the loss of a beloved person and the pain which the loss had caused, the fear of breaking an old promise and the fulfillment of the promise etc.) were identical with some of his own concerns (his brother's death, promise to his friend Hortalus in c. 65), which probably induced him to translate the poem. (In the context of his collection, we can explore also its interaction with the other poems.) When an author (or translator) consciously chooses words with a transparent »private« meaning, we could say that he is using »lighthouse technique«. This term is suitable not only because the technique »enlightens« us to notice several layers of meaning, but especially because of the parallel with an ancient Greek note involving a lighthouse. According to this note (see Strabo 17, I, 6 (791);

Plin. N. H. 36, 83) the famous architect Sostratus, who built the great lighthouse of Alexandreia, inscribed into the plaster of the lighthouse wall the name of the reigning king Ptolemy II. But this was only the outer appearance of the inscription, because the words engraved in the marble hidden below the surface of the plaster contained the architect's own name. As, years later, the plaster on the surface -according to architect's expectations- fell off, it revealed the words before covered with gypsum, written on the masonry inside, saying: »Sostratus of Cnidus, son of Dexiphanes, on behalf of mariners, to the Divine Saviours«. (It was the Dioscuri who were known as »the saviours of sailors«, but it might also refer to Ptolemy Soter and his wife Berenice.) In a similar way, words in Callimachus' and Catullus' texts sometimes carry more than only one message and are transparent enough for the secret meaning to shine through. The »lighthouse technique« is thus in literary context used by both, Callimachus and Catullus, and may be argued to have been imitated even by Virgil. Aen. 6, 460 *invitus, o regina, tuo de litore cessi*.

Naslov:

Jelena Isak

Celovška 99a

SI-1000 Ljubljana

Jerneja KAVČIČ | NAGLASNI PROBLEMI STARE IN MODERNE GRŠČINE

Abstract

The subject of the article are the accentual features of ancient and modern Greek. The first part discusses the problems of the position of the Greek accent at the earliest stages of development and the accentual rules of Ionic-Attic, Lesbian and Doric dialect. The second and the third part present the questions of the phonetics of the ancient Greek accent and the process in which the modern Greek accent appeared.

Izvoleček

Članek obravnava značilnosti starogrškega in novogrškega naglasa. Prvi del obravnava probleme naglasnega mesta grškega naglasa v najstarejših obdobjih razvoja in naglasna pravila v jonsko-atiškem, lesboškem in dorskem narečju. V drugem in tretjem delu so predstavljena vprašanja fonetike starogrškega naglasa in proces, v katerem se je oblikoval modernogrški naglas.

Kot kaže več znamenj¹, je bil naglas v stari grščini tonemski. Mesto in vrsta naglasa sta bila odvisna od več pravil. Temeljno pravilo, ki je za mesto naglasa veljalo v vseh grških narečjih, za katere je na razpolago kaj več podatkov o naglasu, to je v jonsko-atiškem, lesboškem in dorskem, je bilo naslednje: mesto in vrsta naglasa sta odvisna od dolžine samoglasnika v zadnjem zlogu besede; če je kratek, akut ne sme seči preko predpredzadnjega zloga in cirkumfleks preko predzadnjega, in če je zadnji samoglasnik dolg, akut ne sme seči preko predzadnjega zloga, s cirkumfleksom pa je lahko naglašen samo zadnji zlog besede. Po tem pravilu je bil torej v grščini lahko naglašen samo eden izmed zadnjih treh zlogov besede. Obstajalo je tudi pravilo, da mora biti predzadnji zlog, če vsebuje dolg samoglasnik in je naglašen, nujno naglašen s cirkumfleksom, če je samoglasnik v zadnjem zlogu kratek. Toda poznalo je precej izjem. V literarnih delih, ki so napisana v književnem dorskem narečju, so namreč izpričani primeri kot γυναικες².

Kar se tiče naglasnega mesta, je bilo torej splošno grško lahko samo prvo pravilo. V zvezi z razlikovanjem med osnovnima naglasnima različica-

¹ Viri za naglas so poročila grških slovničarjev in drugih piscev (najstarejše je Platono-vo), grške jezikovne značilnosti in nekateri glasbeni zapisi.

² Prim. Schwyzer, str. 384

ma, akutom in cirkumfleksom, pa je v vseh narečjih veljalo tudi, da je s cirkumfleksom lahko naglašen samo dolg samoglasnik, medtem ko so bili z akutom lahko naglašeni tudi kratki samoglasniki.

Ta pravila so torej najstarejša in so veljala že za skupno grščino. O njihovi starosti ne priča le dejstvo, da so kasneje obstajala tako v jonsko-atiskem in lesboškem kot v dorskem narečju, ampak tudi nekatere »izjeme« iz klasične dobe. Pravilo, da je predpredzadnji zlog naglašen samo, kadar je zadnji samoglasnik kratek, je gotovo starejše od prestavitve dolžine in samoglasniškega krčenja. Oblike kot *πόλεως* so s stališča kasnejših dob izjemne, ker so splošno grška naglasna pravila začela delovati prej kot je v fonsko-atiskem narečju iz oblike *πόληος* nastalo *πόλεως*³.

Grški in indoevropski naglas

Ko je v grščini začelo veljati pravilo, da mora biti naglašen eden izmed zadnjih treh zlogov v besedi, se je mesto naglasa pogosto spremenilo. Če se je stari naglas ujemal z novimi pravili, je načeloma ostal, na primer v besedah *πούς*, *ποδός*, *ποδί* ali *πατήρ*, *πατέρας*, kjer se grški naglas ujema z naglasom v Vedah: *pát*, *padás*, *padí* oz. *pitá*, *pitáras*⁴. V nasprotnem primeru se je naglas prestavil na zadnje mesto, ki ga naglasna pravila še dopuščajo (prim. ved. *bhāramāṇas*: gr. *φερόμενος*)⁴.

Poseben primer predstavljajo osebne glagolske oblike⁵, ki so bile v indoevropsčini, vsaj v zadnji fazi, domnevoma lahko enklitične ali naglašene. To je značilno za glagol v Vedah, kjer so osebne glagolske oblike enklitične v glavnih in neodvisnih stavkih (*Wackernaglov zakon*). Če je bilo takšno tudi izhodiščno stanje za grščino, so enklitične oblike po pravilu, da mora biti naglašen eden izmed zadnjih treh zlogov v besedi, dobile naglas na mestu, ki je bil tako daleč od konca besede, kot so dopuščala naglasna

³ Oblika *πόλεων* naj bi nastala po analogiji, Sihler, str. 75.

⁴ Sihler, str. 236

⁵ Za neosebne glagolske oblike veljajo splošna načela, praviloma so torej ohranjale stari naglas, ki se je v prezentovih oblikah ravnal po drugačnih pravilih kot v aoristovih. V tematni spregatvi so bile prezentove oblike naglašene na zlogu pred veznim samoglasnikom (*λαμβάνειν*, *λαμβάνων*), v aoristu pa na veznem samoglasniku (*λείπειν*, *λείπων*). V medijalnem participu se je naglas prestavil zaradi splošne omejitve (prim. *φερόμενος* zgoraj). V atematni spregatvi je naglas v prezentovih in aoristovih oblikah praviloma na zlogu pred znamenjem za particip ali infinitiv (*ιστάναι*, *στήναι*, *ἰστάς*, *στάς*). Perfektove oblike so bile naglašene na znamenju za nedoločnik ali particip (*λελυκέναι*, *λελυκώς*), razen v medijalnem infinitivu, ki je bil naglašen na predhodnem zlogu (*λελύσθαι*). V infinitivu in participu futurja so se uveljavila enaka pravila kot v prezentu tematne spregatve (*λύσειν*, *λύσων*), prim. Chantraine, str. 314, 15.

pravila. Temu procesu so se izognile nekatere dvozložne prezentove oblike glagolov φημί in εἰμί, ker je bil zadnji samoglasnik kratek in so kot take lahko tvorile konec naglasne enote; oba glagola sta bila tudi zelo pogosto rabljena, takšne oblike pa so praviloma najbolj konzervativne.

Ob takem razvoju so morale na novo naglašene oblike prevladati nad starimi naglašeniimi glagoli. V grščini je namreč ostalo bolj malo sledi za starejšimi oblikami, na primer za tistimi, ki so bile naglašene na zadnjem zlogu, in so izpričane v Vedah. Naglas pri osebnih glagolskih oblikah je praviloma pomaknjen čimbolj proti začetku besede. Med izjeme spada pet imperativov krepkega aktivnega aorista (εἰπέ, ἐλθέ, ἴδε, εὖρε, λαβέ) in medijalni imperativi krepkega aorista (γενοῦ, λαβοῦ itd.). V teh primerih gre za stari indoevropski način naglaševanja, ki je bil pri osebnih glagolskih oblikah enak kot pri neosebni (prim. op. 5). Druga skupina izjem so glagoli z dvema predponama, kjer je naglašena prva predpona od konca besede (συμπρός), čeprav bi bil po splošnih naglasnih pravilih naglas lahko na začetku besede. Za predpono je veljal tudi avgment, zato naglas nikoli seže preko njega (παρέσχον). To pravilo je verjetno vplivalo tudi na naglaševanje sestavljenk enozložnih oblik, ki so naglašene na predzadnjem zlogu besede, čeprav je predpona dvozložna (ἀπόδος, ἐπίθες)⁶. Med tovrstne izjeme ne spadajo oblike, ki so nastale po krčenju, npr. τιμῶς, τιμῶ, kjer bi bil pričakovani naglas **τίμας, **τίμα; te oblike kažejo, da so grška naglasna pravila začela delovati prej, kot je prišlo do samoglasniškega krčenja.

Obstaja še nekaj drugih zakonitosti, po katerih se je spremenil sistem prostega naglaševanja, kakršnega je poznala indoevropsčina. Najtrdnjše pravilo je ti. *zakon o naglasu na dolgem predzadnjem samoglasniku*. Kot rečeno, ne velja za dorščino (prim. zgoraj γυναικες), medtem ko so bili sicer v grščini dolgi samoglasniki v predzadnjem zlogu naglašeni s cirkumfleksom, če je bil zadnji samoglasnik v besedi kratek. V narečjih, kjer je zakonitost delovala, je na tem mestu nastal cirkumfleks, tudi kadar je bil prvotni naglas drugačen⁷. Tak primer je beseda χρήμα, ki je bila prej naglašena z akutom, o čemer priča oblika χρή.

Med ostalimi mlajšimi pojavi sta v jonsko-atiškem narečju pomembnejša dva zakona, *Wheelerjev* in *Vendryesov*. Po prvem zakonu je v besedah z daktilsko zgradbo, ki so bile naglašene na zadnjem zlogu, naglas na predzadnjem zlogu: *ποικιλός > ποικίλος; stind. *pesalá*, medtem ko so pridevniki

⁶ Chantraine, str. 317; toda ni jasno, zakaj v sestavljenkah z dvema predponama naglas ne more biti na začetku besede. Schwyzer (str. 391) navaja drugačno razlago, po kateri so oblike kot ἐπίθες, ἀπόδος in συμπρός nastale pri enklizi (ker je enklitika, v tem primeru osebna glagolska oblika, prestavila naglas na predhodni zlog).

⁷ Kako je bilo s cirkumfleksom v indoevropsčini, ni povsem jasno. Morda je nastal šele znotraj grščine, prim. Sihler str. 237.

na isto pripono, toda z drugačno ritmično zgradbo, naglas obdržali na koncu (ὕψηλός, παχυλός). Drugi zakon velja samo za atiščino: v besedah z ritmično zgradbo kretika, ki so bile naglašene na predzadnjem zlogu, se je naglas prestavil na predpredzadnji zlog. Ta zakon je začel delovati precej pozno, saj so v klasični dobi še izpričane stare oblike poleg mlajših (τροπαῖον poleg τρόπαιον). Po tem zakonu se je prestavil naglas v besedah kot ἔτοιμος, ἔρημος (proti jonskemu ἐτοῖμος, ἐρήμος). Posebnost obeh zakonov je, da se naglas ne ravna po dolžini samoglasnika, temveč po kvantiteti zloga. Oba izražata težnjo, da bi se naglas pomaknil čim bolj proti začetku besede.

Ta težnja je sicer najbolj značilna za lesboško narečje. Kot poročajo grški slovničarji, je bil v lesboščini naglas recesiven v vseh besednih vrstah in se je v podobnih primerih prestavil proti začetku besede toliko, kolikor so dopuščala splošna naglasna pravila (at. θυμός: lesb. θῦμος, at. ποταμός: lesb. πόταμος). Slovničarji pojavu pravijo baritoneza (βαρυτόνησις).

Naglas se je spremenil tudi v dorščini, kjer se je v večini primerov v primerjavi z jonsko-atiškim narečjem prestavil za eno ali dve mori proti koncu besede⁸. Dorski naglas torej kaže nasprotno težnjo od jonsko-atiškega in lesboškega narečja.

Fonetična plat naglasa v stari grščini

Medtem ko je stanje pri naglasnem mestu jasno, predstavlja več težav fonetična plat grškega naglasa. Že razlika med osnovnima različicama, akutom (gr. ὀξύς) in cirkumfleksom (περισπόμενος), ni gotova. Sodeč po poročilih grških slovničarjev, ki so uvedli tudi pravopisna znamenja⁹, je razlika med akutom in cirkumfleksom obstajala v tonskem poteku. Pri akutu ali rastočem naglasu naj bi tonska višina vseskozi naraščala in dosegla najvišjo točko na koncu naglašene zloga, medtem ko bi pri cirkumfleksu ali rastoče-padajočem naglasu najvišjo točko dosegla na začetku naglašene zloga in nato upadala. Takšna razlika med osnovnima načinoma tonemskega naglaševanja je nekoliko nenavadna; bolj običajno bi bilo razlikovanje med rastočim in padajočim naglasom. Toda v njen prid po drugi strani govori tudi nekaj jezikovnih pojavov, na primer zgoraj navedeno pravilo,

⁸ Schwyzer, str. 382. Takšna razlaga velja, če predpostavljamo, da sta se akut in cirkumfleks razlikovala po tonskem poteku (prim. Fonetična plat naglasa v stari grščini): kratek samoglasnik je dolg eno moro in dolg samoglasnik dve mori; akut lahko ob takšni razlagi razložimo kot naglas na kratkem samoglasniku ali na drugi mori dolgega samoglasnika, cirkumfleks pa kot naglas na prvi mori dolgega samoglasnika.

⁹ Okrog l. 200 pr. Kr. so jih uvedli aleksandrinski filologi.

da je s cirkumfleksom lahko naglašen samo dolg samoglasnik¹⁰. Akut in cirkumfleks je vseeno možno razlagati drugače kot ju razlagajo grški slovničarji, ki so večinoma živeli v času, ko grški naglas že davno ni bil več tonemski, torej kot rastoč in padajoč naglas¹¹.

Dodatne težave predstavlja znamenje za gravis (βαρύς), ki se v pravopisu, ki je še danes v rabi v izdajah starogrških tekstov (bizantinski pravopis), uporablja kot različica akuta: stoji namesto akuta na zadnjem zlogu razen pred premorom. Toda to pravopisno pravilo se je uveljavilo šele ob koncu antike, ko je bil grški naglas gotovo že dinamičen. Okrog leta 400 po Kr. ga je uvedel Teodozij iz Aleksandrije. Bistvena razlika v primerjavi s prejšnjim aleksandrinskim pravopisom je prav v rabi znamenja za gravis. Kot poročajo grški slovničarji, so prej to znamenje pisali sploh na vsak zlog, ki ni nosil akuta ali cirkumfleksa. Tak pravopis dejansko izpričujejo nekatere papirusne najdbe, npr. Μὲνέλᾱδς, Θεόδωρς, čeprav ne najstarejše¹². Na starejših so besede, ki so naglašene z akutom na zadnjem zlogu, sredi stavka največkrat označene z gravisom na predzadnjem zlogu, daljše besede pa imajo to znamenje pogosto tudi na ostalih nenaglašanih zlogih. Namesto καλὸς ἄνθρωπος se torej piše κᾱλὸς ἄνθρωπος, namesto παγκρατής se piše παγκράτης in namesto περικλυτὸς πῆρικλυτὸς ali περικλῦτος.

Pravopisne spremembe razlago gravisa zgolj otežujejo. Danes ni enotnega mnenja, kaj naj bi znamenje predstavljalo. Po prvi razlagi (prim. Schwyzer, str. 374) so bizantinska pravopisna pravila posledica napačnega razumevanja prejšnjega pravopisa in nimajo nobene zveze s fonetično platjo grškega naglasa. Druga pravopisna sprememba, do katere je prišlo v pozni antiki, je bila namreč ta, da so se znamenja za naglas in pridih na diftongih prestavila proti desni. Na enak način naj bi se gravis ob (napačni) predpostavki, da je bil zadnji zlog nenaglašen, ker se je praviloma pisal brez naglasnega znamenja, s predzadnjega zloga prestavil na zadnjega. Po tej razlagi so se vse besede, ki so bile naglašene z akutom na zadnjem zlogu, tudi sredi stavka izgovarjale enako kot sicer. Do tako mehanične prestavitve naglasnega znamenja bi toliko lažje prišlo zato, ker v 5. st. po Kr. grški naglas gotovo ni bil več tonemski (prim. spodaj).

Po drugi strani prav odsotnost akuta na zadnjem zlogu na starejših papirusnih najdbah lahko pomeni, da se je akut v tem okolju spremenil. Po starejšem pravopisu se akut na zadnjem zlogu ne le izpušča, ampak ga

¹⁰ Drug tak primer je samoglasniško krčenje. Akut nastane, kadar je v neskrčeni obliki naglašen drugi samoglasnik (ἔσταώς > ἔστώς), cirkumfleks pa, kadar je naglas na prvem delu (ποιέει > ποιεῖ). Na ta način je morda cirkumfleks nastal, prim. Sihler, str. 237.

¹¹ prim. Sihler, str. 235: »The actual PHONETIC difference was one of falling pitch («circumflex») and rising pitch («acute»).«

¹² prim. Schwyzer, str. 374, Allen, Vox Graeca, str. 115

že tedaj pogosto nadomešča gravis¹³. Toda ni gotovo, kako naj bi se akut spremenil, ker tudi pomen izraza gravis (βαρύς) ni povsem jasen. V zvezi z naglasom se pojavlja že pri Platonu in Aristotelu¹⁴, kjer bi se ga dalo razumeti kot nenaglašen zlog ali, še zlasti pri Aristotelu, kot padajoč naglas. Na ta način je najlažje razumeti tudi poševno znamenje \, ki se je pod tem imenom uporabljalo v pravopisu za označevanje posameznih zlogov in prvotno za drugi (verjetno padajoči) del cirkumfleksa. Toda možen je bil tudi pravopis kot περικλυτος poleg περικλυτος, kjer bi bilo gravis lažje razumeti kot nenaglašen zlog. V tem primeru se zastavi vprašanje, zakaj so znamenje za gravis sploh uvedli. Toda grški pravopis je od samega začetka poznal tudi znamenje za šibki pridihi, ki pomeni odsotnosti ostrega pridiha, podobno bi torej gravis pomenil odsotnost naglasa. Če je gravis nenaglašen zlog, bi bilo upravičeno tudi znamenje za cirkumfleks: za drugi del cirkumfleksa je po razlagi grških slovničarjev, ki so uvedli tudi pravopisna znamenja, značilen prehod od najvišjega tona k najnižjemu (kar bi pomenil gravis), toda ta prehod je nujno postopen, zato ni bilo treba uvajati dodatnega znamenja za padajoči del cirkumfleksa.

Dionizij Halikarnaški¹⁵ označuje z izrazom βαρύς vse nenaglašene zloge in tudi drugi del cirkumfleksa. Na takšno pojmovanje kažejo tudi starejše pravopisne variante, kjer se gravis lahko uporablja tako za nenaglašene zloge kot za padajoči del cirkumfleksa. Videti je torej, da je izraz βαρύς vsaj v aleksandrinski dobi in kasneje lahko pomenil tako nenaglašen zlog kot padajoč naglas. Βαρύς je vsak zlog, ki ne nosi najvišjega tona v besedi, ali odsotnost rastočega naglasa. Toda takšna razlaga ne pove nič natančnejšega o tem, kako se je izgovarjal gravis, kadar je nadomestil akut. Tonska višine se je morala znižati, toda lahko se je izenačila z nenaglašenim zlogom ali pa je akut prešel v padajoč naglas. Kot padajoč naglas je gravis smiselno razlagati zlasti, če predpostavljamo, da sta akut in cirkumfleks rastoč in rastoče-padajoč naglas.

Razvoj v moderni grščini

Tak način naglaševanja je v grščini obstajal do helenizma, ko so v κοινή najprej izginile narečne razlike in so prevladala naglasna pravila jonsko-atijske narečne skupine¹⁶. Temeljna sprememba, ki jo je doživel grški naglas, pa je izguba tonemskega naglasa. Moderna grščina ima dinamičen

¹³ Sturtevant, str. 101

¹⁴ Platon, Cratyl. 399A, Aristotel, Poet. 1456b in Rhet. 1403b

¹⁵ De compositione verborum I I

¹⁶ Kjer se je atijski naglas razlikoval od jonskega, je pravladal naglas prvega, prim. ἔρημο in ἔτοιμο v moderni grščini.

naglas. »Pri izgovorjavi besede se poudarek izraža s pomočjo povečane glasnosti na poudarjenem zlogu, jasnejše kvalitete samoglasnika in rahle podaljšave.«¹⁷

Naglasno mesto se torej načeloma ni spreminjalo. Videti je, kot da bi se ohranilo tudi načelo, da na mesto naglasa vpliva dolžina končnega samoglasnika v besedi. Toda s stališča moderne grščine to pravilo ne obstaja, ker ne obstaja ločevanje med dolgimi in kratkimi samoglasniki v nenaglašanih zlogih, zato je mesto naglasa s stališča moderne grščine znotraj zadnjih treh zlogov povsem prosto. Praviloma torej velja: »Samostalniki, ki so naglašeni na predpredzadnjem zlogu, predstavijo naglas na predzadnji zlog pred gen. sg. na -ου, gen. pl. -ων ali acc. pl. -ους in nom./acc. -εις.«¹⁸ Toda pravilo pozna iz že omenjenega razloga precej izjem: »Obstajajo besede, kjer se je sčasoma uveljavilo naglaševanje brez premika naglasnega mesta, na primer του δάσκαλου »učitelja«, του τραπεζομάντηλου »prta« itd. Po drugi strani se pri tovrstnih samostalnikih naglas včasih prestavi tudi v nominativu plurala (οι ανθρωποι).^{18a}

Sprememba tonemskega naglasa v dinamičnega je bila povezana z izginjanjem razlik med dolgimi in kratkimi samoglasniki, z nekaterimi samoglasniškimi spremembami in s spremembo verzne sistema.

1. Izginjanje razlik med dolgimi in kratkimi samoglasniki

Razlike med dolgimi in kratkimi samoglasniki so začele izginjati v zgodnji cesarski dobi. Izpričujejo jih papirusne najdbe, zlasti tiste zasebne narave; najbolj neposreden dokaz so pravopisne napake, pri katerih se omega in eta zamenjujeta z omikronom in epsilonom in obratno. Nekaj primerov¹⁹:

-o namesto ω: μέσο μετόπο (=μέσω μετόπω), μικρό (=μικρῶ)

-ω namesto ο: Καίσαρος (=Καίσαρος), ἀπώ (=ἀπό)

-ε namesto η: μετέρα (=μητέρα), πωλῆσαι (=πωλῆσαι)

-η namesto ε: ἦω (=ἔω), ἦως (=ἔως)

Vprašanje je, ali je izguba kvantitativnih razlik povzročila, da se je spremenil naglas, ali so se razlike med dolgimi in kratkimi samoglasniki izgubile zaradi dinamičnega naglasa. Možno bi bilo, da bi naglas ostal tonemski, čeprav razlike med dolgimi in kratkimi samoglasniki ne bi več obstajale. Toda med zgoraj navedenimi primeri je tudi nekaj takšnih, ki pričajo, da so se kvantitativne razlike izgubljale tudi v naglašanih zlogih (ἦως, σῆ, πωλῆσαι, ἀπώ, μικρό), ki naj bi torej tedaj poznali eno samo dolžino. V teh primerih bi naglas sicer lahko ostal tonemski, toda ne takšen, kot ga je imela grščina v času, ko je na vrsto naglasa vplivala dolžina samoglasnika

¹⁷ Holton, str. 16. Izjema so poudarjeni odprti zlogi na koncu besede, kjer se samoglasnik ne podaljša.

¹⁸ Holton, str. 24

¹⁹ Gignac, str. 242 ss

in cirkumfleks na kratkem samoglasniku ni bil mogoč. Izguba razlik med dolgimi in kratkimi samoglasniki gotovo vsaj napoveduje spremembo naglasa.

Zgoraj navedene pravopisne napake se pojavljajo že v 2. st. pr. Kr., toda v tem času jih izpričujejo samo papirusne najdbe, in so dokazljive zlasti za Egipt. Ta je bil verjetno eno izmed prvih območij, kjer se je grščina izgovarjala z dinamičnim naglasom. Že v 2. st. pr. Kr. je tudi v latinščini izpričana beseda *áncora* (<ἀγκῦρα) in nekoliko kasneje *ídolum* (<εἰδῶλον), kjer latinski naglas ne upošteva dolžine predzadnjega zloga v grški besedi. Možno je, da sta bili besedi prevzeti tako, kot so ju Grki v tistem času izgovarjali, torej brez razlikovanja med dolgimi in kratkimi samoglasniki v nenaglašanih zlogih. Da so so kvantitativne razlike izgubljale na različnih področjih različno hitro, priča Filostratos (*Vita soph.* 2, 13), ki v 2. st. po Kr. poroča, da Kapadočani ne ločujejo med dolgimi in kratkimi samoglasniki: ...ὡς Καππαδόκαις ξύνηθες, ξυκρούων μὲν τὰ σύμφωνα τῶν στοιχείων, συστέλλων δὲ τὰ μηκυνόμενα καὶ μηκύνων τὰ βραχέαTo hkrati pomeni, da so v tistem času ostali vsaj deloma še ločevali med dolgimi in kratkimi samoglasniki.

2. Samoglasniško slabljenje, sinkopa, apokopa in afajreza

V cesarski dobi se je okrepilo tudi samoglasniško slabljenje (ter sinkopa in apokopa) v nenaglašanih zlogih, kar je prav tako verjetno posledica dinamičnega naglasa.

Grščina v klasični dobi podobnih pojavov skoraj ni poznala. V atiščini je izpričanih le nekaj posamičnih primerov sinkope²⁰:

ἦλθον < ἥλυθον

ἔσται < ἔσεται

οἶμαι < οἶομαι

Tudi to je znamenje, da je bil naglas tonemski. Sinkopiranih oblik je več v cesarski dobi, na atiških napisih zlasti od 2. st. po Kr. dalje²¹.

Sinkopo najbolj izpričujejo papirusne najdbe; najpogostejše onemi samoglasnik v nenaglašenem zlogu pred likvido ali nazalom:

ἐπακολουθεῖν < ἐπακολουθεῖν

χρήσει < χωρήσει

εἰσέβλεν < εἰσέβαλεν

Takšni primeri se pojavljajo zlasti od 1. st. po Kr. dalje, torej nekoliko kasneje kot so se skrajšali dolgi samoglasniki v nenaglašanih zlogih.

Samoglasniško slabljenje je že zelo zgodaj poznala tesalščina; kažejo

²⁰ Sihler, str. 75. Tudi za te primere obstajajo drugačne razlage. Obliki *ἔσται* in *οἶμαι* bi bili lahko atematni tvorbi, **elu* pa bi bil lahko podaljšan koren od **el* (ϝ v ἥλυθον je pripona), prim. Chantraine, str. 247, 229.

²¹ Gignac, str. 302 ss

ga vsi napisali, ki pa segajo šele v helenistično dobo. Toda ni jasno razmerje med naglasom in slabljenjem, saj pogosto oslabijo ali izginejo samoglasniki, ki bi bili naglašeni tako v jonsko-atiskem kot v lesboškem narečju (prim. tes. *Ἀπλουν* proti jon.-at. *Ἀπόλλων*). Slovníčarji o naglasu ne poročajo, ker v tesalščini ni bilo napisane literature. Morda je bila Tesalija eno prvih področij, kjer je bil naglas dinamičen. Isto velja za Bojotijo, kjer so zaradi podobnih samoglasniških sprememb izpeljali pravopisno reformo²².

Sinkopo in apokopo v nenaglašanih zlogih pozna tudi moderna grščina:

κάντε < κάνετε

περπατώ toda περίπατος

παρ' το < πάρε το

Poleg apokope in sinkope, ki jo je grščina poznala že v prejšnjih obdobjih, je v zgodnjem srednjem veku prišlo še do afajreze; izginili so vsi samoglasniki na začetku besede, če niso bili naglašeni²³:

γράφουμε, toda έγραψα

όσπήτιον (<lat. *hospitium*) > σπίτι

Čeprav je bil grški naglas dinamičen najmanj od konca antike dalje, samoglasniško slabljenje nikoli ni bilo zelo izrazito. Izjema je večji del narečij v severni Grčiji, kjer je samoglasniško slabljenje zelo močno²⁴:

άνθρωπος > άνθρουπους

περίμενε > περίμινι

Sicer se veliko besed, na primer *θάλασσα*, *άγγελος*, *αδύνατος*, *θέατρο* ali *τράπεζα*, s tega stališča ni spremenilo.

3. Sprememba verzne sistema

Za dinamični poudarek je značilna večja ritmična tendenca kot za to-nemškega, ker se tvori tako, da se se mišična dejavnost izrazito poveča; človekov občutek za ritem pa je bistveno povezan z gibanjem. Kot pravi Platon (Zakoni 665 A), je ritem urejenost gibanja (*κινήσεως τάξις*). Ker bi več zaporednih zlogov, ki bi bili izgovorjeni zelo močno, predstavljalo prevelik napor, dinamični poudarek sam po sebi teži k izmenjavanju bolj in manj poudarjenih elementov. Druga pomembna lastnost ritma in s tem verzne sistema pa je prav izmenjavanje bolj in manj poudarjenih ali pomembnih elementov.

Grški verz do cesarske dobe ne kaže znamenj, da bi naglas vplival na

²² Diftong *ai* je prešel v široki *e* in se po novem zapisoval z *η*, dolgi široki *e* je prešel v ozki *e* in se zapisoval z *ει*, diftong *ei* je prešel v *i* in se zapisoval z *ι*, diftong *oi* je prešel v *ü* in se zapisoval z *υ*.

²³ Browning, str. 63. Pogosto se je samoglasnik iz različnih razlogov vzpostavil nazaj; tako se je po analogiji s *Ελληνες* obdržala oblika *Ελλάδα*.

²⁴ Browning, str. 121

ritem, kar je je eden izmed dokazov, da je bil naglas do tedaj tonemski. Ritem je bil kvantitativen, temeljil je torej na izmenjavanju dolgih in kratkih zlogov. Kvantiteta in naglas sta bila v verz u v podobnem razmerju kot ritem in melodija.

Znamenja, da je v grščini naglas vplival na ritem, se pojavijo šele v cesarski dobi. Tak primer so Babrijeve pesmi, napisane v holijambu. Zanje je značilno, da se končajo na zaporedje naglašen-nenaglašen zlog; kvantiteto je torej nadomestil (dinamični) naglas. V nekaterih primerih v poudarjenem delu stopice nastopajo celo (nekoč) kratki naglašeni samoglasniki. (Če je bil naglas tedaj takšen kot v grščini danes, se je samoglasnik fonetično podaljšal.) Kdaj je Babrij živel, ni jasno. Ponavadi se uvršča na konec drugega ali v tretje stoletje po Kr.

Podobne naglasne posebnosti kažejo nekateri heksametri in parojmijaki iz približno istega časa (2. st.), za katere je značilno, da je predzadnji zlog naglašen in »kratek«²⁵. Nonnus Panopolitanus je v kvantitativnem heksametru naglas upošteval tako, da se je izogibal naglasu na zadnjem ali predpredzadnjem zlogu v verz u; takšno naglaševanje je možno samo pri citatih iz Homerja. Največkrat je konec verza enak kot pri Babriju²⁶.

Ti verzi niso akcentuacijski; toda prejšnji kvantitativni verz podobnih posebnosti ne kaže. Pravi akcentuacijski verz se je razvil v približno istem času. Na prehodu iz drugega v tretje stoletje je akcentuacijski ritem značilen za pesmi Klementa iz Aleksandrije, v 4. st. pa za krščansko himno neznanega avtorja in za nekatere pesmi Gregorija Nacijanca²⁷. Akcentuacijski verz so torej razvili krščanski pisci, ki so pisali tudi za neizobražene, za katere je bila grščina pogosto tudi tuj jezik.

Ko je nastal akcentuacijski verz, je bil naglas gotovo že dinamičen in razlike med dolgimi in kratkimi zlogi niso več obstajale, vsaj v nenaglašanih delih besede; akcentuacijski verz je bil najbolj naraven, čeprav so skozi vso bizantinsko dobo nekateri pesniki še naprej pisali tudi v kvantitativnem verz n em sistemu. Ob koncu antike je bil torej grški naglas gotovo že povsod dinamičen, čeprav je vsaj na nekaterih področjih proces stekel že v zgodnji cesarski dobi.

²⁵ Maas, str. 15

²⁶ Za vse našteje metrične posebnosti je značilno, da ima vlogo pri ustvarjanju ritma vedno zlog, ki je naglašen z (nekdanjim) akutom in nikoli, če nosi znamenje za cirkumfleks. Vzroki za to posebnosti niso znani.

²⁷ Allen, *Accent and Rhythm*, str. 268

LITERATURA

- Allen, W.S.: *Accent and Rhythm, Prosodic features of Latin and Greek*, Cambridge 1973.
- : *Vox Graeca, The pronunciation of Classical Greek*, Cambridge 1974²
- Browning, R.: *Medieval and Modern Greek*, London 1969.
- Chantraine, P.: *Morphologie historique du grec*, Paris 1973².
- Gignac, F. Th.: *A Grammar of the Greek papyri of the Roman and Byzantine periods*, Milano 1976.
- Holton, D., Mackridge, P., Philippaki-Warbuton, I.: *Greek, A Comprehensive Grammar of the Modern Language*, London 1997.
- Maas, P.: *Greek Metre*, translated by H. Lloyd-Jones, Oxford 1962.
- Schwyzler, E.: *Griechische Grammatik auf der Grundlage von Karl Brugmanns Griechischer Grammatik, I Allgemeiner Teil, Lautlehre, Wortbildung, Flexion*, München 1939.
- Sihler, A. L.: *New comparative grammar of Greek and Latin*, Oxford 1995
- Sturtevant, E.H.: *The Pronunciation of Greek and Latin*, Linguistic Society of America, 1940².

Jerneja KAVČIČ: PROBLEMS OF ANCIENT AND MODERN GREEK ACCENT

Summary

The basic rule, according to which the indoeuropean free accent changed in Greek, confined the acute accent within the last three syllables of the word and the circumflex within the last two ones. This is the only rule governing the position of the accent that can be considered as common Greek. In regards of the position, the modern Greek accent follows the rules of ancient Attic without basic changes.

The ancient Greek accent was tonal, but the difference between the acute and the circumflex is not clear. According to the Greek grammarians and some phonetic phenomena, the difference between the two was one of rising (acute) and rising-falling (circumflex) pitch, although the latter could also be considered as falling pitch. Another problem is presented by the third accent mark, the grave, which could indicate falling pitch or absence of accent.

The modern Greek accent is dynamic. The tonal accent disappeared gradually in a process, which was finished at least in the 4th century AD, and accompanied by loss of vowel-length distinctions, by vowel weakening and vowel loss and by transformation of the Greek verse system.

II

PEDAGOŠKO-DIDAKTIČNI PRISPEVKI

Katja PAVLIČ | KLASIČNO IZOBRAŽEVANJE ŠKERJANC V SLOVENIJI

V zadnjih desetih letih je prišlo v našem šolskem sistemu do nekaj bistvenih premikov, ki so klasičnemu izobraževanju po tridesetletnem obdobju izrinjenosti ponovno malo širše odprli vrata, najprej v srednji, kasneje pa tudi v osnovni šoli. Oživljanje učenja latinskega in grškega jezika ter obujanje zanimanja za antiko in njeno usmerjenost v človeka kot odločujočo moralno vrednoto pa ne pomeni nostalgичnega obnavljanja neuporabnih vzorcev preteklosti. Nasprotno, k nam se vračajo v prenovljeni obliki, takšni, kakršne terja današnji čas in omogočajo ostale danosti našega šolskega prostora. *Non nova, sed nove*. Ne nekaj novega, ampak narejeno na nov način.

Srednja šola

Prvi prelom je bilo leto 1987, ko je bila v še usmerjeni družboslovni in kulturni srednješolski program uvedena klasično-humanistična smer z obveznim štiriletnim učenjem latinskega jezika in vidnejšim mestom humanističnih predmetov. Vrnitev gimnazije je novi razvoj klasičnega izobraževanja vsebinsko spet malo potisnila nazaj, saj je ta s svojim enovitim programskim jedrom latinščino premaknila v izbirni dela programa ter prepuстила odločitev o trajanju in obsegu njenega učenja šolam samim; hkrati je onemogočila tudi vsebinsko integracijo programa, ki bi klasično-humanistične vsebine razširila preko meja latinščine tudi na druge predmete. Vendar pa se je mreža šol, na katerih se dijaki lahko učijo latinščino, bistveno razširila, tako da jo kot izbiro danes ponujajo že kar na petnajstih gimnazijah.

Vsebinski korak naprej je prvo naredilo zasebno šolstvo: s šolskim letom 1993/94 je začela v Šentvidu pri Ljubljani v okviru Zavoda Sv. Stanislava delovati Škofijska klasična gimnazija, ki je poleg obvezne latinščine in izbirne grščine pomenila tudi klasično-humanistično vsebinsko zaokrožitev programa, vendar na načelih krščanske vzgoje. Državna, nekonfesionalna klasična gimnazija kot posebna inačica splošne gimnazije z razširjeno ponudbo splošnoizobraževalnih predmetov (obvezna latinščina) se je

oblikovala s šolskim letom 1996/97. Po dveletnem poskusnem obdobju je klasična gimnazija z letom 1998/99 postala tudi javni gimnazijski program.¹

V klasični gimnaziji je latinščina ne samo obvezni štiriletni predmet, ampak tudi vsebinska rdeča nit programa. Grščina se poučuje v dveh inačicah: kot štiriletni drugi (ob latinščini v resnici tretji) tuji jezik ali kot dveletni tretji (oz. četrti) jezik. Najbolj pa se novosti odražajo v novih učnih načrtih, ki utemeljujejo drugačno ravnoesje med jezikovnimi in kulturno-civilizacijskimi vsebinami, kot ga pozna tradicionalni gramatikalni pristop. Pri pouku latinščine se je povsem uveljavila kontekstualna metoda, ki v učno osrednje postavlja besedilo, zanimivo tako po svoji vsebini kot jezikovnih značilnostih. Četudi latinščina se vedno ostaja tudi šola jezikovnega sistema, ga sodobni pristop utemelji na komparaciji in kontrastiranju s sodobnimi jeziki, ne več zgolj na deskripciji jezikovnih pojavov, in tako omogoča sistematično spoznavanje jezikovnih univerzalij. Seveda pa tudi prenovljeni temeljni gimnazijski program še vedno omogoča učenje latinskega jezika v svojem izbirnem delu, v katerem je latinščina lahko dvoletni ali triletni predmet.²

Osnovna šola

V osnovni šoli je bilo prelomno šolsko leto 1991/92, ko se je začel pod okriljem Strokovnega sveta RS za vzgojo in izobraževanje izvajati projekt *Učenje latinskega jezika v osnovni šoli*. Na petih slovenskih osnovnih šolah (OŠ Prežihov Voranc, OŠ Tone Čufar in OŠ Ledina v Ljubljani ter OŠ bratov Polančičev in OŠ Slava Klavora v Mariboru) se latinski jezik poučuje kot obvezni izbirni predmet, čeprav je njegov formalni status se vedno fakultativen. Od letošnjega leta dalje, ko se začenja tudi na področju osnovne šole udeleževati nova zakonodaja, pa bo lahko latinščino kot obvezni izbirni predmet ponudila vsaka slovenska osnovna šola, če bo le zanj dovolj zanimanja med učenci in če bo našla ustrezno usposobljenega učitelja.

Prav pomanjkanje učiteljev latinščine je trenutno najbolj žgoč problem klasičnega izobraževanja. Kritično je še vedno tudi področje učbeni-

¹ Trenutno javni program klasične gimnazije izvajajo **Gimnazija Poljane v Ljubljani, Prva gimnazija v Mariboru, Prva gimnazija v Celju in Gimnazija Škofja Loka**. Mreža klasičnih gimnazij naj bi se v prihodnjih letih razširila tako, da bo program na voljo tudi v drugih regijskih središčih (Novo mesto, Koper, Murska Sobota itd.).

² Trenutno latinščino kot izbirni predmet dijakom ponujajo na naslednjih državnih in zasebnih šolah: Srednja šola Rudolfa Maistra Kamnik, v Ljubljani Gimnazija Jožeta Plečnika, Gimnazija Ljutomer, Druga gimnazija v Mariboru, Gimnazija Murska Sobota, Gimnazija Piran; Škofijska gimnazija Antona Martina Slomška v Mariboru, Škofijska gimnazija v Vipavi in Gimnazija Želimlje.

kov in učnih gradiv, vendar se hitro in dovolj kakovostno rešuje, saj smo pred tremi leti dobili nov in sodoben gimnazijski učbenik (priredbo avstrijskega učbenika Fritza Stockmanna *Veni, vidi, didici*), ostala potrebna učna gradiva pa so tudi že v pripravi.

Latinsčina v osnovni šoli

Učenje latinščine se z novo, devetletno osnovno šolo sistemsko umešča v slovenski šolski prostor. Z uvedbo devetletne osnovne šole postaja latinščina, ki se je doslej poučevala le kot fakultativni predmet – četudi organizacijsko na nekaterih šolah v okviru rednega pouka – **obvezni izbirni predmet**. Njeno mesto bo tako med predmeti družboslovno-humanističnega področja v zadnjem osnovnošolskem triletju. Tako se omogoča pridobitev temeljev klasično-humanistične izobrazbe v okviru sicer izbirnega, a obveznega dela programa. Osnovnošolski program latinščine je hkrati zaozrožena celota, ki daje celovito, čeprav zgolj osnovno znanje jezika in antične kulture, hkrati pa je temelj, na katerega je nadgrajen program nadaljevalne latinščine v klasični gimnaziji.

Časovno vrzel do popolne uveljavitve devetletne osnovne šole bomo premostili tako, da bo pouk latinščine na šolah, ki so bile že doslej vključene v projekt *Učenje latinščine v osnovni šoli*, potekal organizacijsko enako kot doslej, le po novem učnem načrtu. Zanj pa se seveda lahko odločijo tudi šole, na katerih bo v naslednjih letih potekalo poskusno uvajanje devetletne osnovne šole. V tem primeru bo treba učenje latinščine ne samo vsebinsko, ampak tudi organizacijsko izvajati skladno z novimi dokumenti.

Seveda pa bo v osnovni šoli latinščina še vedno tudi pravi **fakultativni predmet**, ki poteka zunaj rednega pouka in ni sestavni del učenčeve učne obveznosti. Tudi ta pouk naj se vsebinsko čim tesneje nasloni na novi učni načrt.

Novi učni načrt za latinščino v osnovni šoli namreč natančno opredeljuje standarde znanja ob posameznih vsebinskih sklopih, svetuje pa tudi optimalno razmerje med jezikovnimi (70%) in kulturno-civilizacijskimi vsebinami (30%). Morda najpomembnejša sestavina novega učnega načrta so specialno-didaktična priporočila, ki pojasnjujejo osnovne zahteve sodobnega pouka latinščine. Ta naj bo usmerjen k učencem in na proces učenja. Upošteva naj torej učenčevo starost, sposobnost in potrebe, hkrati pa ponuja čim več možnosti za učenčevo tvorno sodelovanje. Pri pouku naj učitelji uporabljajo metodo pozitivne motivacije, ki spodbuja učenčeve lastne napore in je usmerjena bolj v njegov osebni napredek kot v absolutni standard znanja. Učenje latinske slovnice naj temelji na nenehnem sočasnem vzporejanju z oblikami in strukturami v slovenščini, v omejenem

obsegu in na poenostavljeni ravni pa tudi s sodobnimi tujimi jeziki. Učelec naj za utrjevanje jezikovnega znanja uporablja čimbolj raznolike jezikovne vaje, od nalog izbirnega tipa in dopolnjevanja do nalog pretvarjanja, popravljanja napak in prevajanja (iz slovenščine v latinščino in iz latinščine v slovenščino). Pouk kulturno-civilizacijskih vsebin naj poteka sočasno z učenjem jezika že od samega začetka. Posebna pozornost je posvečena tudi domačim nalogam, ki naj ne bodo niti predolge niti prezahtevne, vsekakor pa zelo raznovrstne.

Učbenik, ki trenutno še najbolj ustreza zahtevam novega učnega načrta, je *Latinščina za vsakogar* Aleksandre Vesne Pirkmajer. Ta bo v naslednjih treh letih poskusno preverjan na vseh šolah, kjer bo latinščina potekala v okviru rednega pouka, in po potrebi tudi sproti dopolnjevan.

Latinščina v klasični gimnaziji in gimnaziji

V gimnazijskih programih se v obveznem in izbirnem delu poučujejo tuji jeziki, ki se zaradi bistvenih razlik v učnih ciljih delijo v dve samostojni podkategoriji: v moderne in klasične jezike. Klasična jezika sta latinščina in stara grščina, od katerih se slednja poučuje le v javni in zasebni klasični gimnaziji, latinščina pa v obeh splošnih, tako javnih kot zasebnih, gimnazijah: **v klasični gimnaziji in gimnaziji**. Klasična gimnazija je splošna gimnazija z naslednjimi posebnimi cilji:

- Klasična gimnazija v izobraževalno osredje postavlja živo zanimanje za antiko in njeno usmerjenost v človeka kot odločujočo vrednoto, ki je udejanjena v vsakem posamezniku, ter zavzetost za svobodo misli.
- Z diahronim pristopom, torej z obravnavanjem vseh pojavov v njihovem časovnem razvoju, v nasprotju s sedanjim prevladujočim sinhronim vzpodbuja razvoj kritičnega mišljenja in presojanja, ki temelji na razumevanju vzročno-posledične povezanosti naravnih in družbenih pojavov skozi prostor in čas.
- S tem poudarjeno razvija razumevanje soodvisnosti znanj z različnih področij in obdobj ter zavest o interdisciplinarni kompleksnosti sveta in nedeljivi povezanosti sedanjosti s preteklostjo. Tako vzpodbuja tudi tolerantnost do drugačnosti in zavest pripadnosti skupnemu kulturnemu prostoru.

Latinščina kot obvezni predmet je temelj razširjene ponudbe splošno-izobraževalnih predmetov, ki jo prinaša novi program klasične gimnazije.⁵ V gimnaziji pa je latinščina izbirni predmet, ki se poučuje v okviru nerazporejenih ur v raznih modulih, za katere se šole odločajo glede na interes dijakov, razpoložljive ure in kadrovske zmožnosti.

Moduli latinščine v gimnaziji in klasični gimnaziji

GIMNAZIJA	KLASIČNA GIMNAZIJA
140 ur (2 x 2 uri; 1 x 4 ure)	455 ur (1 x 4 ure + 3 x 3 ure) + 35 – 70 ur (dodatna priprava na maturo)
210 ur (3 x 2 uri; 2 x 3 ure)	
280 ur (4 x 2 uri; 2 x 2 uri + 1 x 4 ure; 2 x 3 ure + 1 x 2 uri)	
315 ur (3 x 3 ure)	
420 ur (4 x 3 ure; 2 x 3 ure + 1 x 6 ur) + 70 ur (dodatna priprava na maturo)	

V klasični gimnaziji je latinščina osrednji predmet, vsebinska rdeča nit, ki povezuje program v zaokroženo celoto. S svojimi učnimi cilji in vsebinami vzpodbuja in usmerja medpredmetne povezave, tako da v središče zanimanja postavlja antiko in humanizem ter njuno usmerjenost v človeka kot največjo vrednoto. Pa tudi v gimnaziji, kjer je latinščina le izbirni predmet in nima posebne integrativne vloge, je njen izobraževalni in vzgojni pomen neprecenljiv.

Latinščina se v klasični gimnaziji poučuje **na dveh ravneh zahtevnosti**, na začetni in na nadaljevalni. V nadaljevalno učenje latinščine se lahko vključijo tisti dijaki, ki so se jo učili že v osnovni šoli, po pravilu akceleracije pa tudi tisti, ki si želijo intenzivnejšega učenja jezika ter večjega poudarka na grško-rimski kulturi in civilizaciji. Učni načrt za začetno in nadaljevalno učenje latinščine je isti, saj so cilji identični. Vendar je med obema ravnama bistvena razlika v razmerju med posameznimi sklopi učnih vsebin in v stopnji doseganja učnih ciljev. Jezikovno in kulturno-civilizacijsko predznanje, ki so ga dijaki pridobili že v osnovni šoli, omogoča časovno hitrejšo napredovanje, vsebinsko širjenje in poglobljanje standarda znanj in doseganje višjih kognitivnih ciljev. Jezikovne vsebine na eni ter književne in kulturno-civilizacijske vsebine na drugi strani se pri nadaljevalnem učenju uravnotežijo (50% : 50%), medtem ko začetno učenje zahteva in predvideva prevladovanje jezikovnih vsebin (70% : 30%). V gimnaziji se latinščina praviloma poučuje le na začetni ravni. Če se izjemoma oblikuje tudi skupina dijakov za nadaljevalno učenje, je to možno le v modulu s 420 urami.

S šolskim letom 1998/99 se je uveljavil tudi **novi učni načrt za latinščino** v klasični gimnaziji in gimnaziji. Bistvene novosti tega učnega načrta, ki so jih učitelji na študijskih skupinah zelo dobro sprejeli, so predvsem v jasno formuliranih standardih znanja ter v didaktičnih priporočilih za pouk in domače delo ter preverjanje in ocenjevanje znanja. Izdelan in sprejet je že učni načrt za modul 420-455 ur, učni načrti za ostale module pa so še v

pripravi. Postopek njihovega oblikovanja in sprejemanja bo zaključen v naslednjem šolskem letu. Prav tako je v pripravi učbenik, ki bo ustrezal zahtevam krajših modulov; tudi ta bo v poskusni obliki na razpolago do pričetka šolskega leta 1999/2000.

Iz učnega načrta za latinščino....

Uvod v specialno didaktiko latinščine: Multum, non multa. Latinščina je ena najstarejših šolskih disciplin, saj ima več kot dvatisočetno tradicijo. Kot se je spreminjala njena politična in kulturno-civilizacijska vloga, tako so se spreminjali tudi njen vzgojno-izobraževalni pomen, učni cilji in didaktika pouka. Zelo dolgo, vse do sredine 19. stoletja, so latinščino poučevali kot živ jezik, namenjen neposrednemu sporazumevanju. Ko pa se je latinščina v politiki, šolstvu in katoliški Cerkvi umaknila nacionalnim jezikom in so jo tudi kot internacionalni jezik spodrinili sodobni jeziki (francoščina, nemščina, angleščina), je prišlo do bistvenega preobrata v njenem poučevanju. V učenju latinščine se je ravnovesje med osnovnimi štirimi jezikovnimi zmožnostmi (slušno razumevanje, ustno sporočanje, bralno razumevanje in pisno sporočanje) korenito spremenilo, tako da je v središče stopilo branje izvirnih besedil, druge tri (govor, poslušanje in pisanje) pa so se umaknile na učno obrobje.

- Pa tudi pot do tega cilja ni bila ena sama. Dolgo je didaktika pouka latinščine temeljila na prepričanju, da je treba najprej obvladati gramatične zakonitosti in se šele nato srečati z besedilom (prevlada paradigme nad sintagmo, gramatikalni pristop). To izhodišče je postajalo vse manj privlačno, bolj ko se je razvijala zavest o nujnosti jezikovne akulturacije. Jezikovnih spretnosti namreč ni mogoče usvojiti brez sočasne pridobitve nekaterih zunajjezikovnih znanj, saj je jezik socialno-kulturni fenomen: za razumevanje leksičnih in njim nadrejenih jezikovnih enot in njihovo pravilno rabo je treba poznati tudi socialne in kulturne konvencije določenega okolja in dobe. To pa je možno samo, če učenje izhaja iz konteksta oz. vsebinsko integralnega besedila, ne pa slovnične oblike (prevlada sintagme nad paradigmo, kontekstualni pristop). To spoznanje, ki ga je še dodatno podkrepila uveljavitev strukturalizma v proučevanju sodobnih jezikov, je bistveno vplivalo tudi na razmerje med jezikovnimi in kulturno-civilizacijskimi sestavinami v učnih načrtih za latinski jezik. Prej prevladujoče gramatikalne vsebine so se začele umikati kulturno-civilizacijskim in od podrobnejše opredelitve učnih ciljev je odvisno, kakšno je razmerje med obema sklopoma. V današnjem času se je že v vseh državah Evrope povsem uveljavila kontekstualna metoda, ki za učno izhodišče postavlja vsebinsko celovito latinsko besedilo in

temelji na sočasni obravnavi slovničnih in kulturno-civilizacijskih vsebin. Seveda pa ohranja tudi prvine aktivne rabe jezika, zlasti v obvladovanju besedišča in osnovnih oblikoslovnih obrazcev.

- Med učnimi cilji latinščine v sodobni šoli pa je še en element, ki ji daje enkratno in edinstveno izobraževalno vlogo. Ker je latinščino njen zgodovinski razvoj vgradil v vse evropske jezike, se metoda učenja s primerjanjem jezikovnih pojavov ponuja kar sama po sebi. In ker ima latinščina več kot dvatisočletno zgodovino, je diahroni pristop didaktični *sine qua non*. Obe značilnosti latinščino utemeljujeta kot nekakšen metajezik, ki znanje jezika nadgrajuje z znanjem o jeziku. Pri učenju gramatike z metodo kompariranja in kontrastiranja jezikovnih oblik in struktur v latinščini in sodobnih jezikih (materinščini in tujih) razkriva splošnejše jezikovne zakonitosti, pri učenju leksike pa uvaja dijaka v študij leksikologije, semaziologije, semantike in etimologije.
- Morda najpomembnejšo spremembo pa sta v didaktiki pouka latinščine povzročila spremenjeni položaj in vloga učenca v sodobni šoli. Težišče pouka se je namreč z učitelja preneslo na učenca in proces učenja. Ključno vprašanje ni več, kako naj učitelj učenca uči, ampak kaj učenec potrebuje od učitelja. Spremenjena vloga in položaj učenca sta spremenila tudi vlogo in položaj učitelja.
- Ni več učitelj tisti, ki učencu postavlja vprašanja, določa odgovore in ugotavlja njihovo ustreznost. Učitelj učencu pomaga poiskati odgovore na vprašanja, ki si jih je sam zastavil:
 - *Kaj moram znati? Čemu moram to znati?* ← *učne vsebine in cilji (motivacija za učenje: poznati vsebine učenja in razumevati cilje)*
 - *Kako moram to znati?* ← *standardi znanja, pogoji preverjanja in ocenjevanja znanja (motivacija za učenje: vedeti, kakšno in kolikšno znanje je potrebno, v kakšni obliki je vrednoteno in koliko je vredno)*
 - *Kako se moram učiti?* ← *didaktična priporočila (motivacija za učenje: zavest, da učenje ni težko, če se znaš učiti; učiti pa se znaš, ko veš, kako boš pridobil čimbolj kakovostno znanje za čim dalj časa po čim krajši in enostavnejši poti).*

Latinski jezik	Osnovna šola		Srednja šola		
			splošno izobraževanje – gimnazija		strokovno izobraževanje
	<i>obvezni predmet</i>	<i>izbirni predmet</i>	<i>obvezni predmet</i>	<i>izbirni predmet</i>	<i>obvezni predmet</i>
	-	zadnja triada ⁵	klasična gimnazija ⁶	gimnazija ⁷	zdravstvene in njim sorodne šole ⁸

Grški jezik	Osnovna šola		Srednja šola		
			splošno izobraževanje – gimnazija		strokovno izobraževanje
	<i>obvezni predmet</i>	<i>izbirni predmet</i>	<i>obvezni predmet</i>	<i>izbirni predmet</i>	<i>obvezni predmet</i>
	-	-	klasična gimnazija ⁹	klasična gimnazija ¹⁰	-

⁵ Tega trenutno izvajata Gimnazija Poljane v Ljubljani in na Prva gimnazija v Mariboru. Zanimanje za program pa je vedno večje, zato o njem razmišljajo tudi že šole v drugih regijskih središčih (Celje, Murska Sobota, Škofja Loka itd.).

⁶ **LATINSČINA** je v osnovni šoli kot predmet družboslovno-humanističnega izbirnega sklopa učencem ponujena v izbiro kot prvi in kot drugi izbirni jezik (torej kot edini ali eden od dveh jezikov), in sicer v minimalnem fondu ur 3 x 2 uri na teden, optimalno pa 3 x 3 ure na teden (s po 1 uro dodatnega pouka za posebej nadarjene učence – iz razširjenega programa).

⁷ **Latinsčina** v klasični gimnaziji ima kot obvezni štiriletni predmet najmanjši fond ur 420, kar je osnovni maturitetni standard, oz. 455 ur ter dodatna modula 35 in 70 (neobveznih) ur za pripravo na maturo na osnovni oz. višji ravni.

⁸ **Latinsčina** v (temeljni splošni) gimnaziji je dvoletni ali triletni izbirni predmet (od 2. letnika dalje) v naslednjih modulih: 210 ur (2 x 3 ure oz. 3 x 2 uri); 280 – 315 ur (2 x 2 uri + 1 x 4 ure; 3 x 3 ure), 420 ur (2 x 3 ure in 1 x 6 ur). Oblikovati bo treba tudi enoletno inačico, ki bo v bistvu kulturno-civilizacijski uvod v antiko z elementi jezika (70 do 140 ur).

⁹ **Latinsčina** se ohranja v zdravstvenih in njim sorodnih strokovnih srednješolskih programih kot enoletni strokovni predmet pod imenom *latinski jezik* ali *medicinska terminologija* v fondu 70 – 105 ur.

¹⁰ **GRŠČINA** je v klasični gimnaziji obvezen predmet kot drugi tuji jezik v alternaciji z modernima jezikoma nemščino ali francoščino v minimalnem fondu 420 ur (pri čemer je temeljni maturitetni standard 315 ur) ter z dodatnima moduloma 35 oz. 70 (neobveznih) ur za pripravo na maturo.

¹¹ Grščina je v klasični gimnaziji tudi izbirni predmet v minimalnem obsegu 280 ur. Oblikovati bo treba tudi krajšo inačico v obsegu 140 ur (2 v 2 uri, 1 x 4 ure).

Ksenja GEISTER | PRVI MATURI IZ GRŠČINE NA ROB

Anahronizem ali pogum?

V Sloveniji je bilo šolsko leto 1998/99 tudi leto, ko so se štirje dijaki udeležili mature iz stare grščine. Statistično zanemarljiva številka, a vendar neskončno velika. Razlika med nič in ena je namreč bistvena. Neopaženo, skromno in pravzaprav sramežljivo je bilo ponovno rojstvo grške mature. Po štirih desetletjih se je rešila iz groba sistema, ki jo je ne samo pokopal, ampak tudi ustvaril prepričanje, da je zgolj okostenel privid in nadležen prah, ki si ga je potrebno na poti v razvitost otresti z ramen. Plodnejših tal, kakor so s pesticidi pognojena tla današnje pridobitniške družbe, si za takšne ideje skorajda ne moremo predstavljati.

Ponovna zavest, da je poligon duhovnega bogastva in abstraktnega mišljenja, ki ga ponuja antika, dobra odskočna deska za humanistično izobraženo inteligenco, ki naj bi dobila čim širšo splošno izobrazbo za svoje nadaljnje izobraževanje in delovanje bodisi na področju humanističnih strok bodisi in še zlasti na področju naravoslovnih znanosti, naj bi imela za svoj rezultat plodno zvezo duha in razuma, ki se bo morda znala uspešno spopasti z zahtevami sodobnega človeka.

Uveljavljanje takšne vizije pa še vedno predstavlja svojevrsten problem. Če ne pristanemo zgolj na logiko ponudbe in povpraševanja, zahteva zagotavljanje mesta nekemu predmetu v šolskem sistemu stalno angažiranje v smislu dokazovanja njegove upravičenosti. Kako pri tem uspeti v času, kot je naš, v času, ki tekmuje sam s sabo?

Rezultati uvajanja predmeta grščina v Škofijsko klasično gimnazijo kažejo, da to ni zgolj utopija, kraj, ki ga ni. Predmet se poučuje kot obvezni predmet v enem izmed petih oddelkov (zamenjava s kemijo) v posameznem letniku. Prvotna organizacija pouka grščine od 2. letnika naprej je omogočala dovolj kvalitetno in objektivno seznanjanje dijakov prvih letnikov z vsebinami, koristjo in težavnostjo predmeta ter z razlogi za njegovo učenje. Rezultat so bili grški oddelki nadpovprečno nadarjenih dijakov, ki so na maturi praviloma dosegali najboljše rezultate in se v veliki meri odločali za študij naravoslovnih predmetov in medicine, kar je bilo tudi zaželeno. Novo organiziranje grščine z razpisanim razredom že v prvem letniku sicer prinaša v končni fazi večje število ur, vendar zahteva povsem drugačen, vnaprejšnji pristop informiranja, pri katerem predstavlja največji pro-

blem, ne kako pritegniti dijake, ki imajo za učenje grščine poseben interes, ampak kako pridobiti tiste dovolj nadarjene dijake, ki jim bo učenje grščine širilo obzorja, ne da bi jih tudi prehudo obremenjevalo. Zato se že soočamo z izzivom oblikovanja informacije, ki jo bo dobil bodoči dijak na informativnem dnevu, saj prav njena vloga postaja odločujoča.

In kaj konkretno je tisto, kar dijaki dobijo zavito v ime grščina? Prva lekcija *O bistvu sveta*, prva beseda ὁ σόφως, prvo domače branje *Dnevnik cesarja Marka Avrelija*.

Zrelostni izpit je zato samo krona in družbeno priznanje grščini kot jeziku, ki je doživel svojo restitucijo in ponovno rojstvo na ozemlju možne predvojne tradicije, ki je bila del evropske. In zaradi štiridesetletne prekinitev je previdnost in skromnost njenega uveljavljanja razumljiva in potrebna, čeprav ne preveč logična. Z evropskim prostorom je namreč neločljivo povezana, kajti v njem je navzoča takorekoč od začetka kot njegova zibelka, rojenica in muza. Jezik, v katerem so filozofi lahko izlili na svet začudenje nad božjim in človeškim, otroški jezik takrat še kobacajočega se naravoslovja, govorica lepote, ki se ozira po popolnosti, jezik, ki je upesnil velike dileme človeškega hotenja, dejanja in nehanja, ki je raziskoval človeka in našel njegovo človeškost, beseda, katere usta niso bila samo v službi človeške, ampak tudi božje resnice.

Grščina ni dala Evropi samo imena, ampak tudi razum, ki si ga je ta privzela za svoj zaščitni znak in je postal njeno najbolj prefinjeno orodje. V dobrem in slabem. Morda bi ji danes morali prisluhniti tudi mi, kajti malo je verjetno, da nam ne bi imela ničesar več povedati. Njen zaklad ima desetkrat več besed kakor latinščina. Howard Barker v svoji drami Evropejci pravi: »*Mraz je, to je Evropa*«. Ali jo lahko ogrejejo brezčasni helenski ognji?

III

PREVODI

Mark FABIJ | O PREDŠOLSKI VZGOJI IN
KVINTILIJAN | OSNOVNI ŠOLI
(*Institutio oratoria* 1, 1-3)

Prevod Matjaž BABIČ

Predgovor

1. Komaj sem se po dvajsetih letih, ki sem jih posvetil vzgoji mladine, upokojil, že so me ljudje začeli prijateljsko spodbujati, naj napišem kaj o govorništvu. Dolgo sem se branil, ker sem se zavedal, da je o teh vprašanjih poglobljeno pisalo že veliko piscev tako v grščini kot v latinščini. 2. Menil sem, da bodo spričo tega razumeli, zakaj oklevam; a prav zato so bili še bolj vneti: zatrjevali so, da je težko izbirati med različnimi, deloma celo nasprotnimi mnenji prejšnjih strokovnjakov, tako da se jim je zdelo upravičeno nalagati mi naporno delo, v katerem bi vsaj presodil staro, če že ne odkril kaj novega. 3. Vdal sem se, ne toliko, ker bi bil prepričan, da mi bo uspelo, kolikor zato, ker me je bilo sram odkloniti. A ko se je nato snov močno razširila, sem si naložil večje breme, kakor sem nameraval, po eni strani, da bi bili moji privrženci bolj prizanesljivi do mene, po drugi strani, da se ne bi znašel na shojeni poti in stopal le po tujih stopinjah. 4. Kajti skoraj vsi, ki so se namenili pisati o govorniški umetnosti, so začeli tako, kakor da bi pisali za ljudi, ki so popolnoma izobraženi v vseh drugih strokah in bi z govorništvom samo zaokrožili izobraževanje. Morda so takšni pisci prezirali tisto, kar se učimo najprej; lahko da zato, ker so menili, da to ni njihova dolžnost, ko so vendar stroke razdeljene med sabo, a najverjetneje zato, ker se niso mogli nadejati, da bi imela njihova nadarjenost kaj veliko od ukvarjanja s stvarmi, ki so sicer potrebne, a se v njih ne da razkazovati: streha se vidi, temelji pa ne. 5. A menim, da ni govorniški umetnosti tuje nič izmed tistega, brez česar se, če smo odkriti, ne da postati govornik, in da se v nobeni stvari ne pride do vrha, če nismo začeli na začetku. Zato se mi ne bo zdelo odveč spustiti se do tistih majhnih stvari, brez katerih ne more biti velikih, če jih zanemariš, in bom začel, kot da bi meni izročili govornika v vzgojo, oblikovati njegov pouk od otroštva naprej.

6. To delo, Marcel Viktorij, posvečamo tebi, ker smo te kot prijatelja in za književnost navdušenega imeli za vrednega tega dokaza najine medsebojne naklonjenosti, a ne samo zato (čeprav je to tehten razlog), ampak tudi, ker bodo te knjige morda koristne pri vzgoji tvojega Gete, čigar zgodnja mladost že kaže luč nadarjenosti; naj ga knjige vodijo takorekoč od

zibelke govorništva skozi vse večšine, ki lahko kaj pripomorejo bodočemu govorniku, do vrha njegovega dela. 7. Za to sem se odločil še toliko bolj, ker pod mojim imenom že krožita dve knjigi o govorništvu, čeprav ju nisem ne izdal ne predvidel za izdajo. Ena je dvodnevno predavanje, ki so ga z mojim dovoljenjem zapisali sužnji, druga je celó večdnevno predavanje, ki so ga sicer vrli, a nad mojim delom preveč navdušeni mladeniči zapisali, kolikor so mu lahko sledili, in ga razširili med ljudmi, čeprav si še ni zaslužilo objave. 8. Torej bo tudi v teh knjigah najti marsikaj iz onih dveh, precej bo spremenjenega, še več dodanega, a vse skupaj bo lepše urejeno in dodelano, kolikor bo v naši moči.

9. Vzgajamo tistega znanega popolnega govornika, ki je lahko samo dober človek, zato od njega ne zahtevamo samo izjemne govorniške sposobnosti, ampak tudi vse duševne vrline. 10. Ne bi se strinjal s trditvijo, da je treba nauk o pravičnem in častnem življenju prepustiti filozofom: saj takšen mož, pravi državnik, usposobljen za vodenje javnih in zasebnih zadev, mož, ki lahko z nasveti vodi državo, jo z zakoni utrjuje in s sodbami na sodišču izboljšuje, ne more biti nihče drugi kakor govornik. 11. Zato sicer priznam, da bom uporabljal nekatera spoznanja, ki se najdejo v filozofskih knjigah, vendar bom zastopal stališče, da so ta spoznanja pravno gledano naša in da v bistvu spadajo v govorništvo. 12. O pravičnosti, pogumu, zmernosti in drugih podobnih vrlinah je treba razpravljati tako pogosto, da skoraj ni moč najti zadeve, v kateri ne bi naleteli na katero izmed naštetih vprašanj; vse to je treba razložiti v okviru iskanja dokazov in njihove ureditve. Ali torej lahko dvomimo, da je prostor za govornika prav tam, kjer se zahteva duhovna moč in zmožnost javnega nastopanja?

13. In vse to je bilo, kot Cicero jasno dokazuje¹, združeno že po naravi, a povezano tudi v javnem delovanju, tako da so isti ljudje veljali za modrece in sposobne govornike. Pozneje se je (sprva enotna) usmeritev razcepila in zaradi lagodnosti se dandanes zdi, da imamo opraviti z več dejavnostmi. Kajti brž ko je jezik postal vir zaslužka in ko je postalo navada izrabljati govorništvo, ki je bilo sprva vpeljana v dobre namene, za slábo, so tisti, ki so veljali za govornike, zanemarili skrb za nravi. 14. Tako zapuščeno je postalo govorništvo plen manj nadarjenih. Tako so se nekateri, ker so se hoteli izogniti naporom, ki jih zahteva uspešno nastopanje v javnosti, umaknili v vzgojo duha in določanje pravil za življenje; obdržali so sicer važnejši del, če bi se dalo deliti, vendar so si prilastili nadvse nenavaden naziv, da se samo oni imenujejo 'ljudje, ki stremijo za vrlino'. Takšnega naziva si niso upali zahtevati ne najvišji poveljniki ne državniki, ki so dosegli veliko uspehov pri odločanju v najpomembnejših vprašanjih in pri vodenju države: raje so namreč delali, kar je najbolj treba, kot da bi obljubljali.

¹ De oratore, 3, 15, 50s.

15. Za učitelje modrosti v starih časih rad priznam, da so učili veliko koristnega in da so tudi živeli v skladu z nauki; toda v naših časih so se za tem imenom pri marsikom skrile hude napake. Takšni si niso z vrlino in duhom prizadevali, da bi veljali za filozofe, temveč so z žalobnim obrazom in izstopajočim obnašanjem prikrivali do obisti pokvarjen značaj. 16. In s tistim, kar si lasti filozofija, se tu in tam ukvarja vsak. Kdo vendar – tudi če je najhujša baraba – ne govori o pravičnem, primernem ali dobrem? Kate-ri kmet ne razmišlja kdaj o vzrokih naravnih pojavov? Pravi pomen besed in razlika med njimi morata biti pač skupna vsem, ki jim je kaj do pogovora. 17. A to bo najbolje vedel in izrazil govornik. Če bi že kdaj obstajal kakšen popoln govornik, naukov o vrlini ne bi iskali pri filozofskih šolah. A dandanes se je treba tu in tam sklicevati na tiste, ki so, kot sem povedal, zasedli opuščeni, celo boljši del govorniške umetnosti, in takorekoč zahtevati svoje nazaj, ne zato, da bi si pomagali z njihovimi odkritji, temveč da jim dokažemo, da so se okoristili s tujo lastnino.

18. Govornik naj bo torej takšen, da ga bomo lahko upravičeno imenovali modrega; naj ne bo popoln samo po značaju (to po mojem – čeprav nekateri ne bodo soglašali – ni dovolj), ampak tudi po znanju in po sposobnosti za vsakovrstno javno nastopanje. 19. Doslej morda res še ni bilo nobenega takšnega, a vseeno si moramo prizadevati za najboljše. Tako je ravnala tudi večina starih: čeprav so menili, da še ni bilo nikogar zares modrega, so nam vendarle zapustili nauk o modrosti. 20. Višek govorniške umetnosti seveda ni kar koli in človeku prirojena narava ne brani priti do njega. A tudi če se ne posreči, bo tisti, ki bo hotel priti do vrha, prišel više kakor tisti, ki bo že vnaprej obupal nad ciljem in obstal blizu vznožja.

Prav zato bodo bralci še toliko bolj odpustili, če ne bom obšel tudi manj pomembnih, a za naše delo nujnih vprašanj. Prva knjiga bo namreč obsegala tisto, kar pride pred poukom govorništva. V drugi knjigi bomo obravnavali osnove pouka pri učitelju govorništva in temeljna vprašanja retorike. 22. Pet naslednjih knjig je namenjenih iskanju dokazov (sem spada namreč tudi njihova ureditev), štiri besednemu oblikovanju vključno z memoriranjem in podajanjem. V še eni knjigi bomo, kolikor bomo v svoji šibkosti lahko, predstavili lik govornika; kakšen naj bo njegov značaj, kako naj ravna pri prevzemanju pravi, pripravi nanje in njihovem vodenju ter s čim naj se ukvarja, ko ne nastopa več v pravih. 23. Vsemu temu bomo, kjer bo treba, dodali napotke za poučevanje. To učencev ne bo izobrazilo samo v znanju tistega, za kar so nekateri prihranili ime 'govorniška veščina', in bo, če smem tako reči, razlagalo zakone govorništva, temveč bo lahko tudi spodbujalo nadarjenost za govorjenje in krepilo govorniške moči. 24. Kajti gole osnove govorništva v želji po prefinjenosti pogosto zlomijo in zatrejo vse, kar je v govoru plemenitega, izsesajo ves sok duha in oglodajo

kosti, ki bi vendar morale biti v skladu s svojim delovanjem povezane z mišicami in skrite v telesu.

25. Zato v teh dvanajstih knjigah nismo zajeli samo delnega pregleda, kot ravna večina piscev, ampak smo na kratko razložili vse, kar je po našem koristno pri vzgoji govornika. Ko bi namreč izčrpnno obdelali vse, kar se da reči o vsakem delu snovi, delo ne bi bilo nikoli končano. 26. Vendarle moramo kar takoj poudariti naslednje: ne nauki ne veščina ne zaležejo, če ne pomaga narava. Za tistega, ki mu manjka nadarjenosti, bo tale knjiga pomenila prav toliko kot pomeni knjiga o poljedelstvu za nerodovitno zemljo. 27. Vsakomur lahko pomagajo tudi druge prirojene lastnosti: glas, vzdržljiva pljuča, zdravje, vztrajnost in naravna lahkotnost. Tudi če jih je bil kdo deležen bolj malo, se jih da sistematično razviti, a nikoli jih ni tako malo, da bi pokvarili, kar dobrega dasta nadarjenost in marljivost. Saj brez izkušenega učitelja, vztrajnega učenja in nenehne, temeljite vaje v pisanju in govorjenju tudi takšne prirojene lastnosti same po sebi ne prinesejo nič.

I.

1. Oče naj torej, ko se mu rodi sin, od njega pričakuje kar največ. Tako bo že od začetka skrbnejši z njim. Kajti ni res, kar mnogi tožijo, da namreč zmore zelo malo ljudi res razumeti, kar jih učijo, medtem ko je večina tako počasne pameti, da je pri njih ves dolgotrajni trud zaman. Prav nasprotno: najdemo veliko več ljudi, ki z lahkoto dojemajo in se hitro učijo. Saj je to vendar človekova naravna sposobnost: kakor je ptici prirojeno letenje, konju tek in zveri neusmiljenost, tako nas ljudi odlikuje spretnost in živahen um – zato tudi verjamemo, da naš duh izvira iz nebes. 2. Topoumneži, ki se težko učijo, v skladu s človeško naravo ne prihajajo nič pogostejše na svet kakor spački. Prav zato, ker je takšnih tako malo, smemo trditi, da se skriva v vsakem otroku neizmerna nadarjenost: če ta sčasoma zamre, gotovo ni zatajila narava, ampak vzgoja.

3. »A vendar so eni bolj nadarjeni od drugih.« Že res, ampak zato bodo dosegli kaj več ali kaj manj: ni ga človeka, ki bi si prizadeval, a čisto nič dosegel. Kdor se bo teh načel zavedal, se bo takoj, ko bo postal oče, ukvarjal z bodočim govornikom, kolikor se bo le mogel.

4. Predvsem naj dovilje ne govorijo narobe: zanje si je Hrizip² želel po možnosti filozofske izobrazbe, a vsekakor je priporočal izbrati najboljše dovilje, kar jih je v danih razmerah mogoče. Nedvomno je treba pri njih upoštevati zlasti značaj, a tudi govoriti morajo pravilno. Nje bo otrok poslušal prve, njihove besede bo skušal posnemati. Tudi po naravi se najbolj

² St. Vet. fr. 734 Arnim.

držimo tistega, kar smo se naučili, ko duh še ni bil izoblikovan: kakor posoda ves čas diši po tistem, kar smo najprej dali vanjo, in se iz volnene tkanine ne da več izprati barve, s katero smo spremenili prvotno belino. In slabše ko je kaj, trdovratneje se drži. Kajti dobrega ni težko poslabšati. A če je kaj narobe, kdaj boš iz tega dobil kaj dobrega? Otrok naj se torej niti v najzgodnejšem otroštvu ne nauči ničesar, česar bi se bilo treba pozneje odvaditi.

6. Za starše bi si želel, da bi bili kar najbolj izobraženi – in ne mislim samo očeta. Vemo, koliko je h govorniški sposobnosti bratov Grakhov prispevala mati Kornelija; njen nadvse učeni jezik se nam je ohranil tudi v pismih. V jeziku Lajlije, Gajeve hčere, se je videlo, kako dober govornik je bil oče, in govor Hortenzije, Kvintove hčere, pred triumviri se še zdaleč ne bere samo zato, ker ga je napisala ženska. 7. A tudi tisti, ki sami niso mogli priti do izobrazbe, naj nič manj ne skrbijo za pouk svojih otrok; prav zato naj še bolj poskrbijo za vse ostalo.

Za sužnje, med katerimi se bo vzgajal naš bodoči govornik, velja enako kot za dojljce. 8. Še zlasti za pedagoge: ali naj bodo dobro izobraženi – za to bi bilo treba najprej poskrbeti – ali naj se zavedajo, da niso izobraženi. Najslabši so tisti, ki se niso učili dosti več kot abecedo, a si domišljajo, da znajo ne vem koliko. Kajti jezijo se, če morajo del pouka odstopiti drugim, in – kot da bi imeli zaradi svoje oblasti pravico, s kakršno se taki ljudje radi bahajo – vsi oblastni in velikokrat podivjani še naprej učijo svoje neumnosti. 9. Nič manj njihove zablode ne škodijo gojenčevemu značaju: pedagog Leonides je, kot pravi Diogenes Babilonski, Aleksandru vcepil nekaj napak, ki so se ga od otroškega pouka držale še pozneje, ko je bil že odrasel in mogočen kralj.

10. Komur se zdi, da zahtevam preveč, naj pomisli, da je govorniška vzgoja naporna, tudi če pri govornikovem oblikovanju ni nič manjkalo, in da je poleg tega še veliko drugih, precej težjih nalog: treba je nepretrganega prizadevanja, izvrstnih učiteljev in številnih področij znanja. 11. Zato moramo zahtevati kar najboljše. Če se bo to komu zdelo težko, bodo pomanjkljivosti pač v človeku, ne v načinu poučevanja. A če se vendarle ne bi dalo dobiti takšnih dojlj, sužnje in pedagogov, kakršnih bi si želel, naj bo ves čas vsaj eden več govorenja, da bo takoj popravil, če bodo oni vpričo gojenca rekli kaj narobe, in ne bo pustil, da bi se ga prijel. Toda zavedati se je treba, da je ustrezno tisto, kar sem povedal prej, in da je druga možnost samo zasilni izhod.

12. Bolje se mi zdi, če otrok začne z grščino: prvič, ker latinsko govori večina, zato jo bo hitro vsrkal – še celo proti naši volji –, drugič zato, ker se bo moral najprej seznaniti z grškimi strokami (iz njih izvirajo tudi naše, rimske). 13. Vendar pri tem ne smemo pretiravati in, kot ima navado večina staršev, od otroka zahtevati, da dolgo govori ali se uči samo grško. Za

takšnim učenjem ostane veliko napak, ker je izgovarjava odtujena materinščini in ker se v jeziku vztrajno drži drugačen način govorjenja, ki ga povzroči nenehno izražanje v grščini. 14. Tudi latinščina mora slediti kmalu in postati enakovredna grščini. Če bomo že od začetka enako dobro skrbeli za oba jezika, na koncu ne bosta v napoto drug drugemu.

15. Nekateri menijo, da s poukom ne bi smeli začeti pred sedmim letom, češ da lahko otrok šele v tej starosti dojame vsebino učnih predmetov in vzdrži napor. Večina piscev, ki so živeli pred slovníčarjem Aristofanom, se sklicuje na Hezioda. Šele Aristofanes je namreč izjavil, da delo Poduki (*Hypothékai*), kjer najdemo to trditev, ni Heziodovo. 16. A enako so menili tudi drugi, med njimi Eratostenes. Vendar je boljši nasvet tistih, ki menijo, da ne sme biti nobena doba brez skrbne vzgoje, npr. Hrizip. Ta je sicer dal dojiljam na voljo tri leta, a meni, da morajo že one oblikovati otroško pamet s kar najboljšimi nauki. 17. Zakaj konec koncev še ne bi bila primerna za pouk jezika in književnosti, če je že primerna za oblikovanje značaja? Vem, da se v vsem tistem času, o katerem govorim, komaj doseže toliko, kolikor bi se pozneje dalo v enem letu, vendar se mi o tistih, ki ne soglašajo, zdi, da po tej plati ne prizanašajo učencu, ampak učitelju. 18. Kaj naj bi otrok počel boljšega, odkar zna govoriti (saj nekaj mora početi). Zakaj naj bi zanemarili dobiček, ki nam ga prinese prvih sedem let, najsi je še tako majhen? Čeprav je tistega, kar prinesejo zgodnja leta, seveda zelo malo, se bo fant v prvem letu, ko bi se moral sicer učiti lažjo snov, že lahko učil težje. 19. Kar se iz prejšnjih let prenese v poznejša, je koristno; čas, ki se ga prihrani v zgodnjem otroštvu, pride prav v mladosti. Enako velja za naslednja leta: z učenjem ustrezne snovi naj se ne odlašja. Zato ne zapravljajmo časa že kar na začetku, še zlasti ker je učenje branja in pisanja v začetku docela odvisno od spomina; in ta pri majhnih otrocih ni samo že razvit, ampak je prav takrat najzmogljivejši.

20. Vendar človeškega razvoja ne poznam tako slabo, da bi menil, da je treba otroka že v nežni mladosti trdo prijeti in od njega zahtevati resno delo. Otrok umskega dela še ne more ljubiti, zato se moramo kar najbolj varovati pred tem, da bi ga zasovražil, ohranil na otroštvo grenke spomine in se jih bal še v zrelih letih. Naj bo veliko igre, treba ga je spraševati in pohvaliti, toda nikoli naj se ne veseli, da ni znal; če kdaj sam ne bo hotel, naj se vpričo njega poučuje katerega izmed otrok, ki jim zavida; vedno znova naj se pomeri z drugimi in naj se mu velikokrat zdi, da je zmagal. Spodbujajmo ga tudi z nagradami, privlačnimi za njegovo starost.

21. Razlagamo manj zahtevne reči, čeprav smo obljubili, da bomo vzgajali govornika. A tudi duševni razvoj ima svoje otroštvo: kot se vzgoja telesa, ki bo nekoč nadvse krepko, začne z materinim mlekom v zibelki, tako bo tudi bodoči govornik najprej zavekal, se z negotovim glasom trudil izgovoriti prve besede in se mučil z obliko črk. Če snov sama po sebi ne zadostu-

je, zato še ni nepotrebna. 22. In če nihče ne graja očeta, ki meni, da tega pri sinu ne sme zanemariti, zakaj bi se zgražali nad človekom, ki skuša tisto, kar dela doma prav, uveljaviti v javnosti? Še zlasti zato, ker mali lažje dojamejo manj zahtevne stvari: kot zmore telo določene gibe samo v mladih letih, tako razvita moč tudi duha naredi vzdržljivejšega. 23. Ali bi makedonski kralj Filip zahteval, naj da njegovemu sinu osnovno izobrazbo Aristotel, največji filozof tistega časa, in ali bi Aristotel sprejel njegovo ponudbo, ko ne bi menil, da mora prav začetno vzgojo voditi najboljši učitelj in da je začetna vzgoja bistvena za končne dosežke? 24. Predstavljajmo si torej, da so nam v naročje položili Aleksandra, otroka, ki je vreden tolikšne skrbi (no, saj vsakdo meni, da je njegov otrok vreden skrbi): naj me bo sram pokazati mu že pri začetnem učenju, kako se do znanja pride po bližnjici?

Toda ni mi všeč – kot počne marsikdo –, da se otroci zelo zgodaj učijo imena in zaporedje črk prej kot njihovo obliko. 25. To ovira njihovo sposobnost prepoznavanja črk: ne pazijo na njihovo obliko, ker se zanašajo na naučeni vrstni red. Zato mora učitelj, potem ko so otroci obvladali črke po abecednem redu, znova začeti od zadaj in jih premešati na različne načine, tako da učenci črke prepoznavajo po podobi, ne po vrstnem redu. Zato je najbolje, da se, podobno kot pri ljudeh, naučijo hkrati podobo in ime. 26. Kar koristi pri črkah, tudi pri zlogih ne bo škodovalo. Tudi tisto se mi ne zdi napačno, kar so si izmislili za spodbudo k učenju, da damo otroku za igranje ebenovinaste črke, in podobni domisleki, da ga še bolj razveselimo v dobi, ko rad prijemlje, si ogleduje in poimenuje.

27. Ko bo že obvladal poteze pri pisanju, bo koristno, če mu jih vrežemo karseda globoko na tablico, da jim bo pisalo sledilo kakor kolesnicam. Tako pisalo ne bo tavalo kot na voščeni tablici – od vseh strani ga bo namreč zadrževal rob in ne bo moglo uiti iz predpisanega prostora -, krepilo bo členke, ker bo šlo hitreje in pogostejše po določeni poti, in ne bo potrebovalo pomočnika, da bi pri pisanju držal roko. 28. Umestno je tudi (kar premožnejši radi zanemarjajo) skrbeti za hitrost in čitljivost pisanja. Pri govorništvu namreč še posebej velja, da ne obrodi sadov, če si ne zapisuješ sam: če je pisalo prepočasno, zadržuje miselni tok; če je zmedeno in težko čitljivo, se zapisanega ne da razumeti; nato moraš trudoma narekovati, kar je treba prepisati. 29. Zato se bo učenec vedno, še zlasti pri pisanju zaupnih pisem in pisem prijateljem, veselil, da ni zanemaril lepopisa.

30. Pri zlogih ni nobene pomoči: vse se je treba naučiti po vrsti³ in ne, kot se dela ponavadi, odlašati z najtežjimi, da bi jih obdelali šele pri pisanju besed. 31. Tudi se ne smemo kar tako zanesti na tisto, kar si učenec zapomni takoj: koristno bo ponavljati, dolgo utrjevati in ne hiteti s preho-

³ Torej *ba*, *be*, *bi*, *bo*, *bu* itd.

dom na branje ali ga celo pospeševati, dokler ne gre zveza črk gladko brez kakršnega koli premora za premislek. Šele takrat naj začne otrok zloge povezovati v besede in besede v stavke. 32. Skoraj neverjetno je, kolikšen zaostanek pri branju povzroči hitenje s prehodom. Prav to je namreč vzrok, da se otrok obotavlja, izpušča zloge in začenja znova, če se preceni ali če se ne zaneša na svoje znanje. 33. Branje naj bo torej najprej zanesljivo, šele nato povezano; naj bere počasi tako dolgo, dokler se z vajo ne bo povečala hitrost. 34. Kajti pogledovati na desno, kot vsi učijo, da vidiš, kaj piše naprej, se ne da samo s pametjo, ampak predvsem z vajo: gledati je treba namreč tisto, kar sledi, in izgovarjati, kar je bilo prej; pri tem je treba – in to je najtežje – biti pozoren na dvoje hkrati: z glasom se dela eno, z očmi drugo.

Ne bo nam žal, če poskrbimo, da otrok, ko bo začel v pravnjki dobi pisati, ne bo izgubljal časa z vsakdanjimi besedami in besedami, ki se pojavljajo kar tako. 35. Takoj ob tem se bo namreč lahko naučil pomena redkejših izrazov, ki jim Grki pravijo *glóssai*, tako da bo že ob učenju pisanja usvojil snov, ki bi sicer pozneje zahtevala poseben pouk. In ker se že zadržujemo ob preprostih stvareh: verzi, ki se dajo učencu za prepisovanje, po moje ne bi smeli vsebovati nekoristnih misli, ampak dobre nauke. 36. Spomin nanje se ohrani še na stara leta in koristi pri oblikovanju značaja. Med igro se lahko otrok nauči na pamet izreke slavnih mož ali mesta, izbrana iz pesniških del (te mali namreč raje spoznavajo). Kajti spomin je govorniku nadvse potreben – kot bom razložil ob svojem času – in se najbolje krepi ter uri z vajo; življenjska doba, o kateri govorimo, sama zase ne more roditi ničesar, zato je spomin pravzaprav edino, kar lahko učitelj pri učencu spodbuja. 37. V dobi, ko so usta spretnejša in ko je govor že razločnejši, ne bo slabo na moč hitro drdrati težko izgovorljive verze, v katerih so zlogi nanizani neskladno, da se ob njih lomi jezik: po grško se imenujejo *khalinoí*. Vaja sicer ni zahtevna, a če jo izpustimo, se bo veliko jezikovnih napak obdržalo, ne da bi se jih pozneje dalo popraviti.

II.

1. A otrok nam bo po malem zrasel, zapustil naročje in se začel učiti zares. Tukaj moramo obravnavati vprašanje, ali je koristneje držati učenca doma v lastni hiši ali ga izročiti gneči v šolah in takorekoč učiteljem za vsakogar. 2. Za to so se, kot vidimo, odločili tako tisti, ki so dali državno ureditev najslavnejšim državam, kot tudi najuglednejši strokovnjaki. Vendar ne smemo tajiti, da se nekateri ne iz osebnega prepričanja ne strinjajo s tem takorekoč javnim običajem. Zanje se zdi, da upoštevajo zlasti dvoje: prvič, da se da, če se izognemo množici, bolje skrbeti za značaj otroka v dobi, ko je najbolj dovzeten za škodljive vplive – dejstvo je, da se v njih

pogosto skrivajo vzroki za najgrša dejanja -, in drugič, da bo učitelj, kakršen koli bo, več časa posvetil enemu, kakor če bi enako veliko časa posvetil več učencem. 3. Prvi razlog je nedvomno tehten: če bi bilo dokazano, da javne šole koristijo pri učenju, a škodujejo značaju, bi se mi zdelo več vredno pošteno življenje kakor govorniška sposobnost. Toda po mojem je oboje neločljivo povezano: menim, da je lahko govornik samo dober človek in nihče drugi, tudi če bi lahko postal. Najprej smo torej razčistili s tem.

4. Ljudje pravijo, da se v šoli kvari značaj: dostikrat res, a kvari se tudi doma; lahko bi našli veliko primerov, pač lahko tudi za nasprotno trditev. Razlika je v posameznikovi naravi in v tem, kako se zanjo skrbi. Če se glava nagiba k pokvarjenosti, če se v začetni dobi zanemari oblikovanje in varovanje občutka za sram, ne bo v odmaknjenih hišnih prostorih nič manj priložnosti za lumparije. Kajti tudi hišni gospodar lahko daje slab zgled in pogovor s pokvarjenimi sužnji ne more biti nič varnejši kakor pogovor s svobodnjaki, ki ne vedo, kdaj je treba nehati. 5. A če je otrok dober po naravi, če starši niso slepi v topi brezbriznosti do njega, se da izbrati kar najbolj neoporečnega učitelja – za to morajo pametni starši najbolj skrbeti – in kar najstrožji način pouka; poleg tega lahko otroku za družbo izberejo kakšnega resnega človeka izmed svojih prijateljev ali zvestega osvobojenca, v čigar neprestanem spremstvu se lahko poboljšajo tudi tisti, za katere nas je prej skrbelo.

6. Za ta strah se hitro najde zdravilo. Toda ko le ne bi mi sami kvarili značaja svojih otrok! Že v zgodnjem otroštvu jih razvajamo s posladki; tisti mehki način vzgoje, ki mu pravimo popustljivost, naredi duševne in telesne moči mlahave. Kaj si bo želel šele v odraslih letih, če se že kot dojenček plazi po škrlatu? Še govoriti ne zna prav, a že ve, kaj je žafran, že hoče imeti uvoženo obleko. 7. Prej jim vzgojimo okus za hrano kakor usta. Rastejo v nosilnici: komaj stopijo na tla, že od vseh strani prihitijo ljudje, da se jim primejo za roke. Zabavno se nam zdi, če rečejo kaj predrznega: s smehom in poljubčkom nagrajujemo besede, ki jih ne bi odpustili celo opolzku aleksandrinskemu pesniku. 8. Saj ni čudno: mi sami jih učimo, od nas jih slišijo, naše ljubice, naše priležnice vidijo; vsaka večerna zabava odmeva od prostaških popevk, gledajo se stvari, o katerih se niti govoriti ne bi smelo. Tega se počasi navadijo, nato jim preide v naravo. Ubogi otroci se učijo takšnih stvari, še preden izvedo, da to ni prav; razuzdani in brezvoljni zaradi napačne vzgoje se takšnih slabosti ne navzamejo v šoli, ampak jih prinesejo v šolo s sabo.

9. »Toda pri učenju bo imel en učitelj več časa za enega učenca.« Prvič: nobene ovire ni, da se ne bi mogel tisti učitelj, kdor koli že bo, ukvarjati tudi z otrokom, ki hodi v šolo. A tudi če se tega dvojega ne bi dalo povezati, bi se mi zdelo javno zbirališče boljše od samote v temačnem prostoru. Kajti vsak dober učitelj se veseli, če ima veliko učencev, in zase meni,

da je vreden številnejšega občinstva. 10. Po drugi strani se manj sposobni učitelj zaveda, da je slab, zato se oklepa enega samega učenca in se mu ne zdi za malo, da takorekoč opravlja pedagogovo delo. 11. A tudi če si kdo zaradi ugleda, bogastva ali dobrih zvez lahko privošči najboljše izobražene-ga in sploh najboljšega učitelja, tisti učitelj vendarle ne bo celega dneva porabil za enega učenca. Ali je lahko kakšen učenec tako zbran, da se ne bi naveličal prav tako, kot se naveliča oko, če kaj neprestano gledamo, še zlasti ker je pri učenju treba veliko časa za nemoteno delo? 12. Ko se piše, uči na pamet ali razmišlja, učitelja vendar ni zraven; in če počne učenec kaj izmed tega, ga vsaka prekinitev samo moti. Tudi branje ne potrebuje vedno uvoda in razlage: kdaj bo potem lahko spoznal toliko piscev, kot jih mora? Kaj malo časa je dovolj, da se za vsak dan naredi nekakšen delovni načrt, zato lahko pride več učencev na vrsto celo za tisto, kar je treba razla-gati vsakemu posebej. Veliko stvari je tudi takih, da se jih da obenem po-sredovati več ljudem hkrati. S tem ne mislim na govorniške vaje v členje-nju in deklamiranju, ki jih v celoti dojamemo vsak, najsi je poslušalcev še tako veliko. 14. Učiteljev glas ni kosilo, da bi ga zmanjkalo, če bi prišlo preveč ljudi, temveč je kot sonce, ki enako sveti in greje za vse. Tudi če učitelj književnosti razlaga slovnico, če posebej razlaga težja poglavja, če pojas-njuje kaj iz zgodovine, če razlaga pesmi, se bodo tega učili vsi poslušalci obenem.

15. »Toda preveliko število učencev ovira učitelja pri popravljanju na-pak in pri uvodnem branju.« Res ga ovira – ali ima kakšna stvar samo do-bre strani? -, toda kmalu bomo te slabe strani primerjali z dobrimi.

»Nočem poslati otroka nekam, kjer se ne bodo ukvarjali z njim.« Do-ber učitelj se ne bo obremenil z več učenci, kot jih lahko prenese; pred-vsem se moramo spoprijateljiti z učiteljem, da v poučevanju ne bo videl službe, temveč znamenje naklonjenosti. 16. In konec koncev bo vsak, ki je količkaj izobražen, učenca, v katerem zasluti nadarjenost in vnemo, pose-bej spodbujal že sebi v slavo. Kakor se je sicer treba izogibati velikih šol (teh ne odobravam niti, če ima kdo velik vpis po lastni zaslugi), to ne po-meni, da se je treba izogibati vseh šol. Šoli se izogibati je eno, šolo izbrati je drugo.

17. Če smo ovrgli očitke nasprotnikov, bomo odslej razložili, kako bomo ravnali sami. 18. Bodoči govornik bo moral živeti v javnosti, osvetljen z lučjo državnških zadev, zato naj se že od zgodnje mladosti navaja ne bati se ljudi in ne životariti v temi. Duh, ki zraste v takšni samoti, je treba ves čas spodbujati in podpirati, saj je opešal in takorekoč ovenel v senci ali se na-sprotno napihnil zaradi ošabnega precenjevanja samega sebe. Kdor se z nikomer ne primerja, si bo gotovo prisodil preveč. 19. A ko mora pokazati, kar se je naučil, se mu pri belem dnevu stemni pred očmi, vse se mu zdi novo, ker se je na samem učil tistega, kar bo delal vpričo množice. 20.

Sploh ne bom govoril o šolskem prijateljstvu, ki ostane trdno do starosti, saj ima v sebi nekakšno sveto zvezo. Kajti skupaj se učiti ni nič manj sveto kot skupaj žrtvovati. In kako naj se nauči čuta, ki mu pravimo čut za skupnost, če se bo ločil od skupnosti, kot je naravna pri ljudeh in celo pri živalih, ki ne znajo govoriti? 21. Dodajmo še, da se bo doma učil samo tistega, kar bodo razlagali njemu, v šoli pa tudi tistega, kar bodo razlagali drugim. Vsak dan bo slišal veliko stvari hvaliti in veliko popravljati, koristilo mu bo, če bo učitelj koga drugega grajal zaradi lenobe ali pohvalil zaradi marljivosti. 22. Pohvala bo spodbudila tekmovalnost, sramotno se mu bo zdelo biti slabši od vrstnika, lepo se mu bo zdelo premagati starejše od sebe; čeprav je častihlepnost sama po sebi pregreha, iz nje pogosto nastane kaj dobrega. 23. Vem, da je bila zelo koristna navada, ki so se je držali še moji učitelji: v razredih, kamor so bili razporejeni otroci, so določali vrstni red predstavitev po dosežkih. Tako so najprej deklamirali tisti, ki so kazali najhitrejši napredek. 24. V ta namen so prirejali celo izločevalna tekmovanja. To je bila za nas sijajna nagrada in najimenitnejše je bilo, če si bil prvi v razredu. Seveda vrstni red ni bil določen enkrat za vselej: vsakih trideset dni je imel poraženec priložnost znova tekmovati. Tako zmagovalec ni popustil zaradi uspeha in poraženca je bolečina poraza spodbujala oprati sramoto. Kolikor se sam spomnim, bi si upal trditi, da nas je to bolj spodbujalo k učenju kakor vse učiteljeve pohvale, pedagogova skrb, obljube staršev. 26. Kakor je tekmovanje spodbudno na višji stopnji učenja, tako je tudi na začetku in v zgodnjih letih prijetneje tekmovati z vrstniki kakor z učiteljem že zato, ker se lažje primerjajo med sabo. Težko da si bodo upali ob učenju osnov pomisliti, da bodo kdaj dosegli govorniško sposobnost, ki se jim zdi najboljša. Raje se bodo oklenili najbližjega, kakor se trtni poganjek, ki ga privežemo k drevesu, najprej oprime nižjih vej in šele potem doseže vršiček. 27. Zato mora celo učitelj, če se mu zdi koristnost pomembnejša od lastne veljave, paziti na to, da v času, ko se bo ukvarjal s še premalo oblikovanimi talenti, šibkim učencem ne bo takoj nalagal hudih bremen, ampak bo svoje lastne sposobnosti omejil in se spustil na raven dožemanja poslušalcev. 28. Kakor majhna posoda z ozkim ustjem ne zajame preobilnega curka tekočine, a se jo da napolniti, če vlivamo polagoma, tako se je treba tudi za otrokov duh zavedati, koliko lahko sprejme. Kar je težko razumeti, ne pride do duha, ki je takorekoč premalo odprto za dožemanje.

29. Koristno je torej, da ima vrstnike, ki jih bo hotel najprej posnemati, nato premagovati: tako bo po malem začel upati tudi na kaj višjega. Dodal bi še, da se tudi učitelj sam ne more tako zbrati in navdušiti, če je navzoč samo en učenec, kakor bi se, če bi ga navdušila množica poslušalcev. 30. Kajti za govorništvo je bistven duh. Ta mora zapopasti podobe stvari in jih nekako prilagoditi naravi tistega, o čemer govori. Bolj ko je vzvišen in si prizadeva za visoke cilje, bolj ga ženejo takšna – kot bi lahko

rekli – orodja: ob pohvali raste, zanos ga krepi in veseli se, da počne nekaj velikega. 31. Obstaja tudi nekakšna skrita užaljenost, če moramo govorniško sposobnost, pridobljeno s tolikšnimi napor, nameniti enemu samemu poslušalcu. Sram nas je govoriti glasneje kot v pogovoru. Kar predstavljamo si drži telesa pri deklamiranju, govornikov nastop, glas in izgovarjavo, konec koncev tudi telesno in duhovno vznemirjenje, potenje, da o drugem ne govorim, in trud – za enega samega poslušalca! Se nam ne bo zdelo, da se mu meša? Med ljudmi ne bi bilo govorništva, če bi se vedno pogovarjali samo z enim.

III.

1. Ko mu izročijo otroka, naj izkušen učitelj najprej presodi njegovo nadarjenost in naravo. Znamenje nadarjenosti je pri malih otrocih zlasti spomin; njegova sposobnost je dvojna: z lahkoto dojeti in si zvesto zapomniti. Drugo je nagnjenje k posnemanju, tudi to je znamenje naravne dojemljivosti, a tako, da hoče ponazarjati tisto, česar se je naučil in ne morebiti drže, hoje ali telesnih hib. 2. Ničesar ne pričakujem od tistega, ki bo hotel s posnemanjem zgolj vzbuditi smeh. Kajti resnično nadarjen otrok bo po naravi pošten – sicer se mi zdi še zmerom bolje, da je počasne pаметi, kakor da bi bil hudoben. Pošten otrok bo vsekakor drugačen kakor kakšen len zaspanec. 3. Moj pravi učenec bo brez težav dojemal snov in vmes tudi kaj vprašal, vendar bo vselej sledil in nikoli ne prehiteval. Iz nadarjenega otroka, ki vedno prehiteva, bo težko kdaj kaj dobrega. 4. Takšni hitro opravijo manj zahtevne naloge in, ker si vse upajo, vedno takoj pokažejo vse, kar zmorejo. Vendar zmorejo samo najlažje: besedo povežejo z drugo besedo in vse skupaj povedo, ne da bi trenili z očesom ali ne da bi jih bilo kaj sram. 5. Ne pokažejo veliko, temveč hitro; zadaj ni prave moči, korenine ne segajo globoko, podobno kot pri semenih, ki padejo na vrh prsti: hitro zrastejo, videti so kot prave bilke, a še pred žetvijo porumenijo s praznimi klasi. Kar pokaže takšen otrok, se nam zdi za tisto starost dobro; pozneje ni nobenega napredka, občudovanje uplahne.

6. Potem ko je preveril to, naj učitelj presodi, kako naj ravna z učencem. Nekateri so mlahavi, če jih ne priganjaš, drugi ne prenašajo ukazov, ene strah zadržuje, druge dela negotove, ene neprestano delo izčrpava, drugim daje še več vneme. Meni dajte tistega učenca, ki ga hvala spodbuja, ki mu je slava všeč, ki joče, kadar je premagan. 7. Takšnega bo treba vzgajati v želji po uveljavljanju, takšnega bo graja grizla, takšnega bo čast spodbujala, pri takšnem se ne bom nikoli bal, da ne bi hotel delati.

7. Seveda je treba včasih tudi malo popustiti, ne samo, ker nobena stvar ne zdrži neprestanega napora – celo predmetom, ki nimajo čutov in

duše, včasih damo možnost za počitek, da ostanejo uporabni –, ampak zato, ker je vnema za učenje odvisna od volje – in te se ne da siliti. 9. Tako potem prinesejo k učenju več moči, saj so spočiti in sveži, prinesejo tudi več lastne pobude, ki se sicer vedno upira prisili. 10. Nič me ne bo motilo, če se bodo učenci igrali, tudi to je znamenje bistrega duha. Od otroka, ki je ves čas potrtn in zamorjen, pač ne morem pričakovati, da bo dvignil glavo pri učenju, če se ne more razživeti niti pri tistem, kar je za njegovo starost čisto naravno. 11. Toda odmorov mora biti ravno prav, da ne bi vzbudili odpora do učenja, če bi jih bilo premalo, ali navajali na brezdelje, če bi jih bilo preveč. Obstaja tudi precej iger, ki so zelo uporabne za ostrenje učenčevega duha, npr. da med sabo tekmujejo v postavljanju vsakovrstnih kratkih vprašanj. 12. Med igro se preprosteje razkrije tudi značaj, samo da se nam ne sme otrok v nobeni starosti zdeti prešibak, da bi se lahko naučil, kaj je prav in kaj ne. Še celo najlažje ga je oblikovati takrat, ko se ne zna pretvarjati in se najlažje ukloni naukom vzgojiteljev. Tisto, kar se je razvilo narobe, boš prej zlomil kakor popravil. 13. Otroka naj se torej kar takoj opozarja, naj ne naredi ničesar iz pohlepa, ničesar pokvarjenega, ničesar vihravega. Vedno imejmo v mislih tisti Vergilijev verz: *adeo in teneris consuescere multum est*⁴.

14. Ampak učence tepsti, čeprav je v navadi in to odobrava celo Hrizip⁵, se mi nikakor ne zdi ustrezno. Prvič, ker je to grdo, primerno samo za sužnje in – kot se razume samo po sebi, če zadene starejšega človeka – kaznivo; drugič, ker se bo otrok, ki je tako zakrknjen, da se ga z grajo ne da popraviti, navadil tudi udarcev, prav kot sužnji najslabše vrste; tretjič, ker takšne kazni sploh ne bo treba, če bo nad učenjem ves čas bedel nadzornik. 15. Dandanes se, kot je videti, malomarnost pedagogov popravlja tako, da se otrok ne pripravi do tega, da bi delali, kar je prav, temveč se jih kaznuje, ker tega niso storili. Konec koncev, če ga boš v otroštvu silil z udarci, kaj boš naredil, ko zraste v mladeniča, ki se ga s tem ne bo dalo zastrašiti, a se bo moral učiti dosti težje stvari? 16. Dodati je treba tudi, da se otrokom med pretepanjem zaradi bolečine ali strahu zgodi marsikaj takšnega, da se o tem raje ne govori, in tega se bodo pozneje sramovali; takšen sram zlomi voljo, jo pogubi in celo povzroči, da se otrok iz jeze noče prikazati na dan. 17. In če pri izbiri varuhov in vzgojiteljev nismo dovolj pazili na značaj, me je sram povedati, za kakšne grdobije takšni pokvarjenci zlorabljajo tisto svojo »pravico do pretepanja« in kako se s strahom ubogih otrok večkrat okoristijo tudi drugi. Nič več ne bom govoril o tem: že tisto, kar se da razumeti, je preveč. Zato bodi dovolj naslednje: nad šibko mladostjo, ki se ne more braniti sama, ne sme biti nikomur dovoljeno preveč.

⁴ Georgica 2, 272.

⁵ St. Vet fr. 736.

18. Zdaj bom govoril o tem, na katerih področjih je treba oblikovati učenca, da bo lahko postal govornik, in na kateri starostni stopnji je treba začeti z njimi.

(nadaljevanje v naslednji številki)

ZBADLJIVKE PO ANTIČNO

Izbor grških in rimskih epigramov

Izbrala, popravila in pripravila za objavo:

Nada GROŠELJ

Prevajanje 34 grških in 35 latinskih epigramov, ki so predstavljeni na naslednjih straneh, je bil projekt, s katerim smo se sedanji in nekdanji študentje klasične filologije pomalem ukvarjali kar dve leti. Zаметki segajo še v leto 1997-98, ko je bila ustanovljena Študentska sekcija DAHŠ-a in so naši študentje na Gimnaziji Poljane organizirali literarni večer (z obvezno rimsko zakusko), kjer sta Jera Ivanc in Gregor Pobežin brala prevode grške in rimske vinske poezije. Ta dogodek, ki je s svojo kulturno in umetniško ravniyo najbrž presenetil marsikaterega obiskovalca, nas je spodbudil, da smo začeli razmišljati o še kakšnem takem podvigu – korak naprej pa bi lahko napravili s tem, da bi tudi prevode izdelali kar sami. Ta zamisel se je zdela posrečena iz več vzrokov, med drugim tudi zato, ker bi bil tak projekt dobra šola metričnega prevajanja, saj množina še neprevedenih antičnih del kar vpije po prevajalcih, kak tovrsten prevajalski seminar pa na Oddelku za klasično filologijo še ni organiziran. Potreben je bil le še konkreten predlog in ko je na sestanku jeseni 1998 David Movrin predlagal epigrame, smo se lahko lotili dela.

Kot članica sekcije, ki ji je bil projekt zaupan, sem imela predvsem tri naloge: narediti izbor grških in rimskih epigramov, jih razdeliti med prevajalce in voditi prevajalsko delavnico. Izhajala sem iz dejstva, da je bila količina epigramov predvidena za branje na literarnem večeru (največ za 45 minut), tako da sem se omejila na dobrih 30 epigramov v vsakem jeziku. Vsebinsko smo se odločili zgolj za satirične epigrame, ki so najbližji modernemu pojmovanju te zvrsti. Tako je npr. prišlo v zbirki grških epigramov *Anthologia Palatina*, iz katere sem črpala grška delca, v pošteveh le enajsto poglavje (*Epigrammata convivalia et irrisoria*), medtem ko je ostalih 15 (ki vključujejo krščanske epigrame, opise kipov v bizantinskem gimnaziju, uvode k *Antologiji*, ljubezenske pesmi, posvetila, epitafe, homoerotične pesmi, pesmi v nenavadnih metrumih in nenavadnih oblikah ipd.) odpadlo. Kljub omejitvi pa je bilo materiala še vedno ogromno in zaradi razlike v virih sem morala pri grških in latinskih epigramih postopati različno. Moj prvotni načrt je bil, da bi s pomočjo literarnih zgodovin ugotovila, kateri avtorji so najbolj znameniti, potem pa bi se osredotočila na te, po možnosti v kronološkem zaporedju, v kolikor bi bili pač dostopni. Tega

se mi je tudi uspelo držati pri rimskih avtorjih, kjer si sledijo neoteriki iz 1. st. pr. n. š. (neki Papinij ali morda Pompilij, Bibakul, neznan avtor iz istega obdobja in seveda Katul), Marcial, cesar Hadrijan in njegov prijatelj Flor v besednem dvoboju ter Avzonij in Klavdijan, s katerima stopimo že v 4. st. n. š.

Drugače pa je bilo pri grški *Antologiji*. Prvič je v 11. poglavju le nekaj tistih avtorjev, ki jih posebej izpostavljajo pregledi literarnih zgodovin (kot Antipater iz Tesalonike, Filodem ali Lukilij), pa armada drugih imen, ki jih včasih ni moč zaslediti v dostopnih razpravah. Drugič pa epigrami v tem poglavju (vseh skupaj 442) niso razvrščeni kronološko ali po avtorjih, ampak (zlasti od začetka) po tematskih sklopih – pretežno pivskim epigramom tako sledi niz puščic na stare ženske, potem na boksarje in športnike nasploh, pa na suhe in majhne osebe, zdravnike, slabe pesnike, neumne gramatike in retorje, astrologe, skopuhe, tatove, zanič pevce ... Žal se tudi ta ureditev kmalu zamaje, tako da so (zlasti v drugi polovici) epigrami nakopičeni brez posebne rdeče niti, a kot teme lahko omenimo še brivce, zavistneže, ljudi z velikimi nosovi, vojake, slikarje, tako in drugačno spolnost, norčevanje iz prebivalcev posameznih grških pokrajin – Hijcev, Kilikijcev, Kapadokijcev (v smislu: vsi XY so lopovi – razen enega, ki pa je tudi od tam in zato seveda tudi lopov!), smrdljivce ... Zato se mi je zdelo še najbolje, da tako pri izboru kot pri razporeditvi ne izhajam iz avtorjev, temveč iz vsebine. Skušala sem izbrati epigrame s čimbolj različnimi vsebinami, pri tem pa sem se zanašala v glavnem na lastni okus glede tega, kaj danes še lahko učinkuje smešno. (Mimogrede, zanimivo je opazovati, katere telesne lastnosti so se zdele starim vredne posmeha v primeri z današnjim časom, ki seveda ni kaj dosti boljši, samo navzven bolj »politically correct«. Najbolj prezira vredna se je očitno zdela majhna ali suha postava, medtem ko dandanes šal o prvi skoraj ni – razen tistih, ki letijo na predsednika države -, druga je pa itak ideal. Pač pa ni zbadanja debeluhov, ki so danes tako na udaru. Tempora mutantur ...) Grške epigrame sem tudi citirala v skladu s tem pristopom, namreč ne po avtorjih (kot latinske), ampak po vzoru izvirnika tako, da zaporedni številki, ki jo ima epigram v *Antologiji*, sledi še ime avtorja oz. pripombe kot »avtor neznan«, »avtor negotov« ali celo »drugo«, ki so povzete iz *Antologije*.

Izbrani epigrami, grški kot latinski, torej vsebinsko posegajo na različna področja. Nekateri so povsem osebni in se nanašajo na konkretne osebe ali dogodke, drugi pa so spet bolj podobni šalam ali anekdotam. Recimo tisti grški, kjer nastopa generični »Marko«, ali pa tisti o bolhah, pri katerem se moramo spomniti na znani vic, kako družino na taborjenju cel dan pikajo komarji, zvečer pa sinček ob pogledu na kresničke prestrašeno vzkligne: »Oči, oči, zdaj nas pa že z baterijami iščejo!« Ali pa štorija o Mironu in Lajdi ... Pri bežnem pregledu se sploh zazdi, da je med grškimi več

takih »vicev« kot med latinskimi. Pri Rimljanih se pojavijo predvsem v poznejši dobi, npr. pri Avzoniju, ki je večkrat tudi presajal epigrame iz *Antologije* v latinščino (o zdravniku, o športnikih ...).

Posebno poglavje so seveda »kosmati« epigrami, ki zavzemajo nemajhen del te produkcije (in so npr. v Loebovih izdajah na strani z angleškimi prevodi diskretno prepisani po latinsko!). Če hočemo dobiti vsaj približno predstavo o antičnem epigramu, so obvezni tudi taki, toda po spletu nesrečnih okoliščin so od mojega izbora prav ti skoraj vsi ostali neprevedeni (nekateri grški, pa tudi Katulovi, kjer obtožuje Gelija incesta, Marcialovi). Vendar upam, da tudi tisto malo, kar je prevedeno, kaže, v kakšne straniščne globine so se stari radi spuščali. Od prvotnega izbora je torej nekaj pesmi izpadlo, nekatere pa so bile dodane naknadno (npr. Movrinovi prevodi Katula in Marciala ali prevod, ki ga je prispeval še prof. Matjaž Babič), vendar je bila glavnina prvotne zamisli realizirana.

Potem ko sta bila opravljena izbor in porazdelitev epigramov, ki se je pozneje še precej spreminjala glede na delavnost sodelujočih, so se pojavili prevajalski problemi – samo razumevanje besedil (temu naj bi odpomoglo prevajanje po dvojezičnih izdajah), metrika, besedni red in imena. Večina epigramov je napisana v elegičnem distihu, ki slovenščini dobro leži in ki ga mora bodoči prevajalec antičnih besedil čimprej usvojiti, tako da smo se načelno držali prevajanja v izvirno obliko (v veliko pomoč nam je bil članek Josipa Stritarja o slovenskem heksametru, ki ga je priskrbel D. Movrin). Izjema so bile le dvovrstičnice, kjer sem se osebno raje odločila za Sovretov način, torej prevajanje v štirivrstičnice, saj je rimana štirivrstičnica veliko bližje slovenskemu pojmovanju kratke pesmice in pogosto tudi bolj poantirana kot pa kombinacija dveh med seboj različnih verzov. Tega so se oprijeli še nekateri drugi prevajalci, najdemo pa tudi prepesnitve v izvirnem distihu. Izvirne oblike smo se načeloma držali tudi pri drugih metrumih – jambih, trohejih in Falajkovem enajstercu -, vendar je tu večkrat prišlo do odstopanj, ki naj bi približala prevod slovenskemu bralcu. Problematični so npr. jambi, ki zaradi zadnjega poudarjenega zloga v slovenščini radi zvenijo prisiljeno in okorno, zato sem sama v enem primeru (Avzonij XIX, 38) spremenila dolžino in število vrstic ter spremenila jambe v katalektične. Tuje nam zveni tudi holjamb, ki je v enem prevodu (Katul 52) nadomeščen s hiperkatalektičnim jambским senarjem in obogaten z rimami, v drugem (Marcial X, 62) pa z navadnim jambom. Tudi namesto Falajkovega enajsterca se enkrat pojavijo bolj tekoči katalektični daktilski tetrametri (Bibakul), enkrat (Katul 54) pa povsem posodobljena, rimana prepesnitev v katalektičnem jambским senarju. Precej prevodov pa vendarle ostaja zvestih izvirniku.

Od drugih problemov bi izpostavila še nenaravni besedni red, ki se

tako rad prikrade v metrične prevode in ki prav pri tem žanru deluje povsem zgrešeno, saj ne gre za umetelno beletristiko, ampak za krepke, neposredne, pogosto substandardne in karseda naravne zbadljivke. Poleg tega pa so bili prevodi od vsega začetka namenjeni branju pred publiko, tako da so morali biti kar najbolj pregledni in razumljivi. Iz tega vzroka smo se prevajalci včasih tudi odločili kakšno ime izpustiti ali celo ponašiti, zlasti, kadar s sodobnega vidika pravzaprav ni pomembna konkretna oseba, marveč tip, ki ga predstavlja. Tak primer so pesmice o generičnem »Markos«-u, ki je postal Marko, ali pa o raznih zdravnikih, kjer nam niso več pomembne tedanje osebe in njihove »žrtve«, ampak samo še smešenje napak pri določenem poklicu. Skratka, potrebnih je bilo precej sestankov, tako splošnih kot individualnih s posameznimi prevajalci, da smo prediskutirali probleme in spravili prevode na neko enotno raven, pa še potem so bili včasih potrebni popravki. Toda mislim, da se nam je trud splačal in da lahko naš prvi poskus opogumi tudi naslednje generacije klasičnih filologov.

Nada Grošelj, februar 2000

GRŠKI EPIGRAMI

(vsi so vzeti iz zbirke *Anthologia Palatina*, XI. poglavje)

30. FILODEM

‘Ο πρὶν ἐγὼ καὶ πέντε καὶ ἐννέα, νῦν, Ἀφροδίτη,
 ἐν μόλις ἐκ πρώτης νυκτὸς ἐς ἡέλιον,
 οἶμοι καὶ τοῦτ’ αὐτὸ καταβραχύ· πολλάκι δ’ ἤδη
 ἡμιθανὲς θνήσκει τοῦτο τὸ τερμέριον.
 ὦ γῆρας, γῆρας, τί ποθ’ ὕστερον, ἦν ἀφίκηαι,
 ποιήσεις, ὅτε νῦν ὦδε μαραινόμεθα;

Jaz, Afrodita, ki prej sem zmogel po petkrat, devetkrat,
 zdaj še enkrat težko, preden zaskita se dan.
 Joj, pa še tistikrat enkrat na hitro. Zgodi se, da večkrat
 gine mi mrtev na pol tale mednožni sodrug.
 Starost, ah starost, le kaj bo šele potem, ko ti prideš?
 Kaj povzročiš? Midvá čisto sva uvela že zdaj!

Prevedla Jera Ivanc

71. NIKARH

Ἦκμασε Νικονόη· καὶ γὰρ λέγω· ἤκμασε δ’ αὐτὴ
 ἡνίκα Δευκαλίων ἄπλετον εἶδεν ὕδωρ.
 Ταῦτα μὲν οὖν ἡμεῖς οὐκ οἶδαμεν, ἀλλ’ ὅτι ταύτην
 οὐκ ἄνδρα ζητεῖν νῦν ἔδει, ἀλλὰ τάφον.

Zrasla je v cvet Nikonója in jaz še pristavim, da zrasla
 tákrat, ko Dévkalión videl je rasti vodé.
 Mi o téh dneh nič ne vemó, le to, da bi ona
 morala prej kot moža grob si začeti iskat.

Prevedla Ignacija J. Fridl

75. LUKILIJ

Οὗτος ὁ νῦν τοιοῦτος Ὀλυμπικὸς εἶχε, Σεβαστὲ,
 ρῖνα, γένειον, ὀφρῦν, ωτάρια, βλέφαρα·
 εἴτ’ ἀπογραψάμενος πύκτης ἀπολώλεκε πάντα,
 ὥστ’ ἐκ τῶν πατρικῶν μηδὲ λαβεῖν τὸ μέρος·

εἰκόνιον γὰρ ἀδελφὸς ἔχων προενήνοχεν αὐτοῦ,
καὶ κέκριτ' ἀλλότριος, μηδὲν ὅμοιον ἔχων.

Tale olimpijec, cesar, ki danes je tak, kakor vidiš,
nekdaj imel je še nos, čelo, ušesa, oči.
Kadar sprejel je poklic rokoborca, pa vse je pogubil,
izmed očetnih dobrin deleža sploh ni dobil:
brat pred sodniki je namreč pokazal njegovo podobo,
rekli so: »Tujec je ta, sliki podoben ni nič.«

Prevedla Ignacija J. Fridl

79. LUKILIJ

Πύκτης ὦν κατέλυσε Κλεόμβροτος· εἶτα γαμήσας
ἔνδον ἔχει πληγῶν Ἰσθμια καὶ Νέμεα,
γραῦν μαχίμην, τύπτουσιν Ὀλύμπια, καὶ τὰ παρ' αὐτῷ
μᾶλλον ἰδεῖν φρίσσων ἢ ποτὲ τὸ στάδιον.
" Ἀν γὰρ ἀναπνεύσῃ, δέρεται τὰς παντὸς ἀγῶνος
πληγὰς, ὥς ἀποδῶ· κἂν ἀποδῶ, δέρεται.

Padel je mojster pesti Kleombrot, kar si našel je ženo,
v hiši domači ima Istma, Nemeje udar,
borbeno starko, ki suva ga s silo olimpijcev, dom pa
vidi, da v strahu je on, česar ni zrl stadion.
Kadar zadihati skuša, kot v pravcati bitki se vsuje
ploha udarcev takoj, vrne, pa spet je tepen.

Prevedla Ignacija J. Fridl

80. LUKILIJ

Οἱ συναγωνιστὰι τὸν πυγμάχον ἐνθάδ' ἔθηκαν
Ἄπιν· οὐδένα γὰρ πώποτ' ἐτραυμάτισεν.

Tu rokoborcu poklicni tovariši grob so nasuli,
Apija namreč nikdar ran ni nikomur zadal.

Prevedla Ignacija J. Fridl

85. LUKILIJ

Νύκτα μέσσην ἐποίησε τρέχων ποτὲ Μάρκος ὀπλίτης,
 ὥστ' ἀποκλεισθῆναι πάντοθε τὸ στάδιον.
 Οἱ γὰρ δημόσιοι κείσθαι τινὰ πάντες ἔδοξαν
 ὀπλίτην τιμῆς εἵνεκα τῶν λιθίνων.
 Καὶ τί γάρ; εἰς ὥρας ἡνοίγετο· καὶ τότε Μάρκος
 ἦλθε, προσελλείπων τῷ σταδίῳ στάδιον.

Marko некоč se je uril do polnoči v teku z orožjem;
 štadion končno zapró, njega pa notri pusté.
 Nihče opazil ga ni, saj spričo njegove hitrosti
 mislili so, da je kip, ne pa, da človek je živ.
 Zjutraj se štadion znova odpre, in glej ta napredek -
 Marko je tekel vso noč, končno dospel je na – štart.

Prevedla Nada Grošelj

95. LUKILIJ

Τὸν μικρὸν Μάκρωνα θέρους κοιμώμενον εὐρῶν
 εἰς τρώγλην μικρὸς τοῦ ποδὸς εἴλκυσε μῦς.
 Ὃς δ' ἐν τῇ τρώγλῃ ψιλὸς τὸν μῦν ἀποπνίξας,
 »Ζεῦ πάτερ«, εἶπεν »ἔχεις δεύτερον Ἡρακλέα«.

Nekdaj pritlikavi Makro zaspal je v poletni vročini,
 našla ga drobna je miš, v luknjico zvlekla s seboj.
 On pa, junak, se je zbudil in kar golorok jo zadavil,
 potlej pa vzkliknil: »O Zevs, novega Herakla glej!«

Prevedla Nada Grošelj

103. LUKILIJ

Ἐξ ἀτόμων Ἐπίκουρος ὅλον τὸν κόσμον ἔγραψεν
 εἶναι, τοῦτο δοκῶν, Ἄλκιμε, λεπτότατον.
 Εἰ δὲ τότε ἦν Διόφαντος, ἔγραψεν ἄν ἐκ Διοφάντου,
 τοῦ καὶ τῶν ἀτόμων πούλῳ τι λεπτοτέρου,
 ἦ τὰ μὲν ἄλλ' ἔγραψε συνεστάναι ἐξ ἀτόμων ἄν,
 ἐκ τούτου δ' αὐτάς, Ἄλκιμε, τὰς ἀτόμους.

Svet da je ves iz atomov, некоč Epikur je napisal.
 Mislił je pač še takrat, da je najmanjši atom.

Če bi tedaj Diofanta poznal, bi napisal, da svet je
 iz Diofanta nastal, manjšega kakor atom,
 ali pa, da so ostale stvari iz atomov zgrajene,
 zgradbo atomov pa bi tvoril on sam – Diofant.

Prevedla Jelena Isak

113. NIKARH

Τοῦ λιθίνου Διὸς ἐχθρὸς ὁ κλινικὸς ἤψατο Μάρκος·
 καὶ λίθος ὦν καὶ Ζεὺς, σήμερον ἐκφέρεται.

Včeraj se kipa je Zevs zdravilničar Marko dotaknil.
 Kip je bil bog in kamnit, vendar je že pokopan.

Prevedla Jelena Isak

118. KALIKTER

Οὐτ' ἐκλυσεν Φεΐδων μ', οὐθ' ἤψατο· ἀλλὰ πυρέξας
 ἐμνήσθην αὐτοῦ τοῦνομα, κάπεθανον.

Ni se me zdravnikova
 roka dotaknila,
 a že sama misel nanj
 me je v smrt pahnila.

Prevedla Nada Grošelj

121. KALIKTER

Χειρουργῶν ἐσφάξεν Ἀκεστορίδην Ἀγέλαος·
 »Ζῶν γὰρ χωλεύειν«, φησὶν »ἔμελλε τάλας«.

Naš doktor Agelaj
 bolnika je zaklal.
 Povedal je, zakaj:
 ker živ bi hrom ostal!

Prevedla Jelena Isak

132. LUKILIJ

Μισῶ, δέσποτα Καίσαρ, ὅσοις νέος οὐδέποτ' οὐδεὶς
 ἦρεσε, κἂν εἴπῃ, »μῆνιν ἄειδε θεά«,
 ἀλλ' ἦν μὴ Πριάμου τις ἔχῃ χρόνον ἡμιφάλακρος,
 ἢ καὶ κυρτὸς ἄγαν, οὐ δύναντ' ἄλφα γράφειν.
 Εἰ δ' ὄντως οὕτως τοῦτ' ἔστ' ἔχον, ὦ ὕπατε Ζεῦ,
 εἰς τοὺς κηλήτας ἔρχεται ἡ σοφία.

Sit sem, o Cezar, vseh teh, ki jim nihče od mladih za nič ni
 dober, čeprav bi dejal »Srd mi, boginja, zapoj!«
 Star moraš biti kot Priam, skrivenčen, na pol tudi plešast;
 vsak, ki to ni, jim ne zna – alfe napisati prav.
 Zeus najvišji! Če takšna je stvar, potem pa edino
 k temu, ki kilo ima, pride povrh še modrost...

Prevedel David Movrin

133. LUKILIJ

Τέθνηκ' Εὐτυχίδης ὁ μελογράφος. Οἱ κατὰ γαῖαν
 φεύγεται· ἔχων ᾠδὰς ἔρχεται Εὐτυχίδης·
 καὶ κιθάρας αὐτῷ διετάξατο συγκατακαῦσαι
 δώδεκα, καὶ κίστας εἰκοσιπέντε νόμων.
 Νῦν ὑμῖν ὁ Χάρων ἐπελήλυθε· ποῦ τις ἀπέλθῃ
 λοιπὸν, ἐπεὶ χᾶδην Εὐτυχίδης κατέχει.

Meliški pesnik Evtihid umrl je; v beg, vi pod zemljo,
 pravkar Evtihid gre k vam, ode prinaša s seboj.
 S truplom je velel sežgati še dvanajst kithar in ob njih še
 petkrat po pet košar, polnih njegovih poem.
 Končno vas Haron ujel je; le kam naj kdo še pobegne
 zdaj, ko Evtihid celo Had v oblasti ima?

Prevedel David Movrin

151. AVTOR NEZNAN

Ῥήτορος ἅδ' εἰκὼν· ὁ δὲ ῥήτωρ, ῥήτορος εἰκὼν.
 Καὶ πῶς; Οὐ λαλεῖ· οὐδὲν ὁμοιότερον.

To je govornikov kip. – Resnično, kot pravi govornik.
 - Res? – Seveda, ves tih! Nič mu podobno ni bolj.

Prevedel David Movrin

152. AMIJAN

Εἰ βούλει τὸν παῖδα διδάξαι ῥήτορα, Παῦλε,
ὥς οὗτοι πάντες, γράμματα μὴ μαθέτω.

Pavel, če hočeš, da kdaj tvoj sin postal bo govornik,
kakršni danes pač so, črk naj nikdar ne spozna.

Prevedel David Movrin

166. AVTOR NEZNAN

Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σέ φημι πένεσθαι·
χρηῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς, Ἀπολλόφανες.
" Ἀν μετέχῃς αὐτῶν σὺ, σά γίνεται· ἄν δὲ φυλάττῃς
κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια.

Pravijo vsi, da bogat si. Jaz edini zanikam.
Saj si bogat le takrat, kadar zapravljaš denar.
Tvoje je namreč zares le tisto, kar sam uporabljaš,
kar pa v mošnjičku stari, vnukov postalo je last.

Prevedla Jelena Isak

172. LUKILIJ

Γεννηθὲν τέκνον κατεπόντισεν Αὐλὸς ὁ κνιπὸς,
ψηφίζων αὐτοῦ σωζομένου δαπάνας.

Lastno dete utopí
je Avel skoporiti.
Pa zakaj ga je ubil?
Je hotel prihraniti...

Prevedla Jelena Isak

186. NIKARH

Νυκτικόραξ ἄδει θανατηφόρον· ἀλλ' ὅταν ἄσῃ
Δημόφιλος, θνήσκει καὺτὸς ὁ νυκτικόραξ.

Kadar skovir se zadere,
smrt s svojim krikom razširja.
Ko pa Demofil zapoje,
smrt pokosi še skovirja.

Prevedla Jelena Isak

192. LUKILIJ

Μακροτέρῳ σταυρῷ σταυρούμενον ἄλλον ἑαυτοῦ
ὁ φθονερός Διοφῶν ἐγγὺς ἰδὼν ἐτάκη.

Ljubosumnež

Ko je zagledal ob sebi nekoga viseti na križu
večjem, kot bil je njegov, zjokal se je Diofont.

Prevedla Jelena Isak

196. LUKILIJ

Ῥύγχος ἔχουσα Βιτῶ τριπιθήκινον, οἷον ἰδοῦσαν
τὴν Ἑκάτην αὐτὴν οἶοι' ἀπαγχονίσαι,
»Εἴμι!« λέγει »σώφρων, Λουκίλλιε, καὶ μονοκοιτῶ.«
Αἰδεῖται γὰρ ἴσως, »παρθένος εἴμι,« λέγειν.
Ὅς δὲ λέγει μισεῖν με, κακὸν τοιοῦτο γαμήσας,
τῆς αὐτῆς σχοίῃ τέκνα σαοφροσύνης.

Bito podobna po gobcu je opici, saj še Hekata,
brž ko bi videla njo, v zanko bi dala svoj vrat.
Pravi, da pamet ji svetuje sami ponoči ležati,
saj jo gotovo je sram reči: »Devica sem še.«
Tisti, ki mene sovraži, naj s tako se spako oženi,
z njo naj otroke ima, pamet jim matere da!

Prevedla Jelena Isak

232. KALIAS ARGEJEC

Αἰεὶ χρυσίον ἦσθα, Πολύκριτε· νῦν δὲ πεπωκώς,
ἐξαπίνης ἐγένου λυσσομανές τι κακόν·
αἰεὶ μοι δοκέεις κακὸς ἔμμεναι. Οἶνος ἐλέγχει
τὸν τρόπον· οὐκ ἐγένου νῦν κακός, ἀλλ' ἐφάνης.

Vedno si bil kot zlato, Políkrit, a zdaj, ko popivaš,
mahoma, kar naenkrát, blazen postaneš in slab.
Meni se vedno je zdelo, da tak si. Vino razkrije
čud – slab nisi *postal*, slab si *pokazal* se zdaj.

Prevedla Jera Ivanc

235. DEMODOK

Καὶ τότε Δημοδόκου· Χῖοι κακοί· οὐχ ὁ μὲν, ὃς δ' οὐ·
πάντες, πλὴν Προκλέους· καὶ Προκλῆς δὲ Χίος.

Demodokova je, da na Hiosu vsi so bedaki.
Ne samo ta ali ōni – prav vsi so enaki;
Vsi, Prokles pa ne.
Prokles, ki s Hiosa je.

Prevedla Jera Ivanc

268. DRUGO

Οὐ δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν ῥῖν' ἀπομύσσειν·
τῆς ῥινὸς γὰρ ἔχει τὴν χέρα μικροτέραν·
οὐδὲ λέγει Ζεῦ σῶσον ἐὰν πταρῇ· οὐ γὰρ ἀκούει
τῆς ῥινός· πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει.

Proklos si s prsti nosu nikakor ne more otreti:
roke premajhne mu dlan nosa obseči ne da.
Nikdar, ko kihne, ne reče si: »Bog pomagaj!«, ko vendar
kihanja slišati ni; nos predaleč je stran.

Prevedla Sonja Capuder

272. AVTOR NEGOTOV

Ἀνέρας ἡρνήσαντο, καὶ οὐκ ἐγένοντο γυναῖκες·
οὔτ' ἄνδρες γεγάσιν, ἐπεὶ πάθον ἔργα γυναικῶν·
οὔτε γυναῖκες ἔασιν, ἐπεὶ φύσιν ἔλλαχον ἀνδρῶν.
Ἀνέρες εἰσὶ γυναιξί, καὶ ἀνδράσιν εἰσὶ γυναῖκες.

Moški so spol zavrnili, a ženske še niso postali;
rojeni niso kot moški, saj njih ravnanje je žensko;

hkrati pa niso kot ženske, saj moške so vendar narave.
Ženske jih vse za moške in moški za ženske imajo.

Prevedla Sonja Capuder

276. LUKILIJ

Εἰς φυλακὴν βληθεὶς ποτὲ Μάρκος ὁ ἀργός, ἔκοντι,
ὀκνῶν ἐξελθεῖν, ὡμολόγησε φόνον.

V ječi je Marko Lenoba nekoč prostovoljno pristal: ker
ni se ljubilo mu ven, raje priznal je umor.

Prevedla Sonja Capuder

277. LUKILIJ

Τῆς νυκτὸς τροχάσας ἐν ὕπνοις ποτὲ Μάρκος ὁ ἀργός,
οὐκέτ' ἐκοιμήθη μὴ πάλι που τροχάσῃ.

Sanjal nekoč je Marko Lenoba, da urno je tekel.
Nič več ne spi od tedaj: zanj je napor bil prehud.

Prevedla Sonja Capuder

315. LUKILIJ

Εἴσιδεν Ἀντίοχος τὴν Λυσιμάχου ποτὲ τύλην,
κοῦκέτι τὴν τύλην εἴσιδε Λυσίμαχος.

Videl nekoč je Antioh blazino v Lizimaha hiši:
svoje blazine odtlej videl Lizimah ni več.

Prevedla Sonja Capuder

330. NIKARH

Ἐκλήθην ἐχθὲς, Δημήτριε· σήμερον ἦλθον
δειπνεῖν. Μὴ μέμψη, κλίμακ' ἔχεις μεγάλην·
ἐν ταύτῃ πεποίηκα πολὺν χρόνον· οὐδ' ἂν ἐσώθην
σήμερον, ἀλλ' ἀνέβην κέρκον ὄνου κατέχων.

Ἦψαι τῶν ἄστρον· Ζεὺς ἡνίκα τὸν Γανυμήδην
 ἥρπασε, τῇδ' αὐτὸν φαίνεται, ἔχων ἀνέβη.
 Ἐνθεν δ' εἰς Αἶδην πότ' ἀφίξεαι; Οὐκ ἀφυῆς εἶ·
 εὖρηκας τέχνην πῶς ἔση ἀθάνατος.

Res si včeraj me vabil, Demetrij, in jaz se primajem
 danes šele, a kaj! – tvojih stopnic je preveč.
 Toliko časa na njih sem prebil, da težko bi jih zmogel
 sam, ko ne bil bi se vzel osla držeč se za rep.
 Dom se ti vzpenja v nebo; ko Zeus Ganimeda je ugrabil,
 tja se je dvignil, držeč fanta v svojih rokah.
 Nič ne vprašam, če v Had kdaj prišel boš. Nisi neumen,
 sredstvo gotovo imaš: z njim premagal boš smrt.

Prevedla Sonja Capuder

340. PALADAS

* Ὡμοσα μυριάκις ἐπιγράμματα μηκέτι ποιεῖν·
 πολλῶν γὰρ μωρῶν ἐχθραν ἐπεσπασάμην.
 Ἄλλ' ὅποταν κατίδω τοῦ Παφλαγόνος τὸ πρόσωπον
 Πανταγάρθου, στέξαι τὴν νόσον οὐ δύναμαι.

Stokrat sem sveto že sklenil, da dal bom slovo epigramu,
 saj sem nakopal si z njim mnogo bedakov na vrat.
 Toda da pride mi le pred oči Paflagonec Pantagat,
 dobri so sklepi vsi preč, brž recidivo dobim.

Prevedla Nada Grošelj

341. PALADAS

Αἰνίζειν μὲν ἄριστον, ὃ δὲ ψόγος ἐχθεὸς ἀρχή·
 ἀλλὰ κακῶς εἰπεῖν, Ἀττικόν ἐστι μέλι.

Pohvale nikdar dosti ni,
 a graja vir je razprtij.
 Pa vendar ploha zlih besed
 mi tekne bolj kot turški med.

Prevedla Nada Grošelj

390. LUKILIJ

Εἴ με φιλεῖς, ἔργῳ με φίλει, καὶ μή μ' ἀδικήσης,
 ἀρχὴν τοῦ βλάπτειν τὴν φιλίαν θέμενος.
 Πᾶσι γὰρ ἀνθρώποισιν ἐγὼ πολὺ κρέσσονα φημὶ
 τὴν φανεράν ἔχθραν τῆς δολερῆς φιλίας.
 Φασὶ δὲ καὶ νήεσσιν ἀλιπλανέεσσι χερεῖους
 τὰς ὑφάλους πέτρας τῶν φανερῶν σπιλάδων.

Bodi prijatelj v dejanjih, če res si prijatelj! Ne bodi
 z mano zato, da nekoč laže bi mi škodoval.
 Mislim, da ni ga človeka, ki ne bi odkrito sovraštvo
 manj povzročilo mu zla kakor prijatelj lokav.
 Saj tudi ladji, ki blodi po morju, baje so nevarne
 skale, prežeče na dnu, bolj kot čeri nad vodo.

Prevedla Nada Grošelj

411. AVTOR NEZNAN

Εἰς βαλανεῖον ἐκπύρωτον.

Τοῦτο πυρὰν μᾶλλον κλήζειν δεῖ, κοῦ βαλανεῖον,
 ἦν ποῦ' ὁ Πηλείδης ἦψε Μεινοιτιάδῃ,
 ἢ τὸν Μηδείης στέφανον, τὸν ἀνεῖρεν Ἑρινὺς
 ἐν θαλάμοις Γλαύκης εἵνεκεν Αἰσονίδου.
 Φεῖσαί μου, βαλανεῦ, πρὸς τοῦ Διός· εἰμὶ γὰρ ἀνὴρ
 πάντα γράφων τὰ βροτῶν ἔργα καὶ ἀθανάτων.
 Εἰ δὲ πρόκειται σοι πολλοὺς ζῶντας κατακαίειν,
 ἅπτε πυρὰν ξυλίνην, δῆμιε, μὴ λιθίνην.

Prevroča kopel.

To ne zasluži imena kopel, ampak rajši grmada,
 tista, ki jo je Ahil Patroklu nekdam prižgal;
 ali pa venec ognjen, ki ga bojda je spletla Medeja
 Glavki za svatbeni dar, besna zaradi moža.
 Daj, prizanesi, kurilec, pri Jupitru; veš, jaz sem človek
 tak, ki zapiše prav vsa dela bogov in ljudi.
 Če pa usoda zahteva zares, da sežgeš na grmadi
 množice živih ljudi, ta naj bo vsaj iz lesa.

Prevedla Nada Grošelj

413. AMIJAN

‘Ως κῆπον τεθυκῶς, δαίπνον παρέθηκεν Ἀπελλῆς,
οἰόμενος βόσκειν ἀντὶ φίλων πρόβατα.
Ἦν ῥαφανὶς, σέρις ἦν, τῆλις, θρίδακες, πράσσα, βολβοὶ,
ῶκιμον, ἡδύοσμον, πήγανον, ἀσπάραγος·
δείσας δ’ ἐκ τούτων μὴ καὶ χόρτον παραθῇ μοι,
δειπνήσας θέρμους ἡμιβρεχεῖς, ἔφυγον.

Kot da bi vrt žrtvoval, tako nas gostil je Apeles,
ne, kot da hrani ljudi, temveč kot čredo ovac.
Nudil radič je, solato, čebulo, baziliko, meto,
rutico, redkev in por, zraven še kakšen beluš.
V strahu, da pride za tem še seno ali klaja iz jasli,
z muko pogoltnil sem bob, potlej pa spustil se v beg.

Prevedla Nada Grošelj

432. LUKIJAN

Ἦ Εσβεσε τὸν λύχνον μῶρος, ψυλλῶν ὑπὸ πολλῶν
δακνόμενος, λέξας· »Οὐκέτι με βλέπετε.«

Nek možakar, ne prav bister,
je od bolh bil čisto preč.
Kaj storiti? Luč upihne,
češ: »Ne vidite me več!«

Prevedla Nada Grošelj

LATINSKI EPIGRAMI

PAPINIJ 1

*Ridiculum est cum te cascām tua dicit, amici
fili Potoni, sesquisenex puerum.
Dic tu illam pusam: sic fiet mutua muli:
nam vere pusus tu, tua amica senex.*

Res gre človeku na smeh, ko te ljubica kliče starina,
ona, ki več šteje let, mali Potonijev sin.

Reci ji punčka! Tako ji povrneš sam milo za drago.
Kajti fantiček si ti, starka pa tvoje dekle.

Prevedla Ana Premk

BIBAKUL frg. 6

*Catonis modo, Galle, Tusculanum
tota creditor urbe venditabat.
Mirati sumus unicum magistrum,
summum grammaticum, optimum poetam
omnis solvere posse quaestiones,
unum deficere expedire nomen.
En cor Zenodoti, en iecur Cratetis!*

Galus, nedavno Katonovo vilo
je razprodajal po vsem mestu upnik.
Čudil sem se, da izvrstni učitelj,
vzorni gramatik in cenjeni pesnik,
on, ki razreši prav vsako vprašanje,
enega le poravnal ni plačila.
Čudno, ko vendar je moder kot Krates
ali Zenódot, dva pojma omike!

Prevedla Ana Premk

NEZNAN AVTOR frg. 7

*Et verba antiqui multum furate Catonis
Crispe Iugurthinae conditor historiae.*

Mnogo prevzel si besed starodavnega pisca Katona,
Krisp, ko si pisal, kako Rim se z Jugurto je bil.

Prevedla Ana Premk

KATUL 52

*Quid est, Catulle? quid moraris emori?
Sella in curulei struma Nonius sedet,
Per consulatum perierat Vatinius;
Quid est, Catulle? quid moraris emori?*

Katul moj, kaj je? Kaj mencaš, še nisi mrtev?
 Kurulski stol je Nonijeve golše žrtev,
 Vatiniju, lažnivcu, konzulat se daje ...
 Katul moj, kaj je? Kaj mencaš, še nisi mrtev?

Prevedel David Movrin

KATUL 54

*Otonis caput oppido pusillum,
 Herei rustica semilauta crura,
 Subtile et leue peditum Libonis,
 Si non omnia, displicere uellem
 Tibi et Fuficio seni recocto.
 Irascere iterum meis iambis
 Inmerentibus, unice imperator.*

Otónov grah, ki nosi ga na vratu,
 vonjave hlevske Herovih podplatov,
 Libónov urni, tihi piš iz riti:
 če vsega ne, vsaj tega se znebiti
 bi moral – ti in tvoj Fufikij stari.
 Naj spet par mojih jambov te razjari,
 nič krivih, o poveljnik plemeniti!

Prevedel David Movrin

KATUL 69

*Noli admirari, quare tibi femina nulla,
 Rufe, uelit tenerum supposuisse femur,
 Non si illam rarae labefactes munere vestis
 Aut perluciduli deliciis lapidis.
 Laedit te quaedam mala fabula, qua tibi fertur
 Valle sub alarum trux habitare caper.
 Hunc metuunt omnes. Neque mirum; nam mala ualde est
 Bestia, nec quicum bella puella cubet.
 Quare aut crudelem nasorum interfice pestem,
 Aut admirari desine cur fugiunt.*

Naj ne čudi te, Ruf, če nikjer ni na svetu dekleta,
 ki položilo pod te vitko bi stegno hote,
 dasi bi skušal ganiti jo z novo, prekrasno obleko,

dasi podaril bi ji kamen kristalno svetleč.
 Škodi ti le govorica, ki širi povsod se o tebi,
 češ da v vdolbini pazduh biva ti kozel preteč.
 Vsi se hudo ga bojijo. To res je hudobna zverina,
 z njo očarljivo dekle spati si nič ne želi.
 Torej napravi že konec tej kruti nadlogi nozdrvi,
 sicer več čudno ne glej, ko pred teboj vse beži.

Prevedla Ana Premk

KATUL 83

*Lesbia mi praesente uiro mala plurima dicit;
 Haec illi fatuo maxima laetitia est.
 Mule, nihil sentis. Si nostri oblita taceret,
 Sana esset; nunc quod gannit et obloquitur,
 Non solum meminit, sed, quae multo acrior est res,
 Irata est; hoc est, uritur et coquitur.*

Lezbija vedno me žali in zmerja, če mož je v bližini,
 česar se tisti bedak vedno nadvse veseli.
 Osel neumni, si slep? Pozabivši na me bi molčala,
 hladne bila bi krvi. Ker pa me psuje, grdi,
 ne le, da še sem ji v mislih, še nekaj močnejšega čuti -
 jezna je, čemur je vzrok žgoča ljubezen in strast.

Prevedla Ana Premk

KATUL 93

*Nil nimium studeo, Caesar, tibi uelle placere,
 Nec scire utrum sis albus an ater homo.*

Nič mi preveč ni do tega, da hotel bi ustreči ti, Cezar,
 niti ne briga me nič, ali si tič ali miš.

Prevedla Nada Grošelj

KATUL 95

*Zmyrna mei Cinnae nonam post denique messem
 Quam coepta est nonamque edita post hiemem,
 Milia cum interea quingenta Hortensius uno*

...

*Zmyrna cauas Satrachi penitus mittetur ad undas,
 Zmyrnam cana diu saecula peruoluent.
 At Volusi Annales Paduam morientur ad ipsam
 Et laxas scombris saepe dabunt tunicas.
 Parua mei mihi sint cordi monumenta sodalis,
 At populus tumido gaudeat Antimacho.*

Zmirna, ki dragi moj Cina jo ustvarjal devet je poletij,
 pilil jo zim devet, zdaj je naposled izšla.
 Pač pa Hortenzij medtem je naklepal stotisoče verzov.

...

Zmirna bo slavna še tam, kjer Satrah vrtinči valove,
 Zmirno bo bral še vek, danes zagrnjen v meglo.
 Pač pa Voluzij končal bo že v Padovi skupaj z Anali,
 dobrimi le za papir, kamor bi ribe zivil.
 Jaz naj uživam v stvaritvah prijatelja, drobnih, a krasnih,
 ljudstvo pa kar naj časti vzbuhli Antimahov slog.

Prevedla Nada Grošelj

KATUL 103

*Aut, sodes, mihi redde decem sestertia, Silo,
 Deinde esto quamuis saeuus et indomitus;
 Aut, si te nummi delectant, desine, quaeso,
 Leno esse atque idem saeuus et indomitus.*

Prosim, da daš mi nazaj sto tisoč sestercijev, Silo,
 potlej lahko, če želiš, trd si in neupogljiv.
 Če pa denar ti diši, tedaj na srce ti polagam:
 prosim, ne bodi zvodnik, zraven pa trd, neupogljiv.

Prevedla Nada Grošelj

KATUL 113

*Consule Pompeio primum duo, Cinna, solebant
 Moecillam; facto consule nunc iterum
 Manserunt duo, sed creuerunt milia in unum
 Singula. Fecundum semen adulterio.*

Kina, takrat, ko Pompej je bil prvič na konzulskem stolčku,
 dva Moj kilo sta ... no, konzul že drugič je zdaj,

dva sta ostala, a vsak od obeh se je s tisoč pomnožil.
Takšna s prešustvom je stvar: seme krepko obrodi.

Prevedel David Movrin

MARCIAL II, 27

*Laudantem Selium cenae cum retia tendit
Accipe, sive legas, sive patronus agas.
»Effecte! graviter! cito! nequiter! euge! beate!
Hoc volui!« »Facta est iam tibi cena, tace.«*

Selij, ki hrano rad hvali, naj vedno tvoj gost bo pri mizi -
najsi si sam to želiš, najsi patrona igraš.
»Hitro! Izbrano! Razsipno! Imenitno! Prav dobro! Odlično!
Res, prav to si želim!« »Molči, večerjo že imaš.«

Prevedla Neža Vilhelm

MARCIAL II, 30

*Mutua viginti sestertia forte rogabam,
Quae vel donanti non grave munus erat.
Quippe rogabatur felixque vetusque sodalis
Et cuius laxas arca flagellat opes.
Is mihi »Dives eris, si causas egeris« inquit.
Quod peto, da, Gai: non peto consilium.*

Revež sem brez denarja in dvajset sestercev bi prosil.
Tebe bi prosil milo, breme pretežko ti ni.
Star je in dober prijatelj, ki sem ga prosil usluge,
skrinja njegova ječi, ker je polna preveč.
Pravi: Bogat boš postal, če se med juriste boš vpisal.
Daj mi, kar prosim te, Gaj, saj mi nasvetov ni mar.

Prevedla Neža Vilhelm

MARCIAL II, 88

*Nil recitas et vis, Mamerce, poeta videri.
Quidquid vis esto, dummodo nil recites.*

Nič ne poveš in želiš, Mamerk, sloveti kot pesnik.
Bodi, karkoli želiš, dokler nam nič ne poveš.

Prevedla Neža Vilhelm

MARCIAL III, 32

*An possim vetulam quaeris, Matronia: possum
Et vetulam, sed tu mortua, non vetula es.
Possum Hecubam, possum Niobam, Matronia, sed si
Nondum erit illa canis, nondum erit illa lapis.*

Maral bi starko, sprašuješ, Matronija; morda bi maral,
vendar ti to nisi več – ti si prej živi mrtvak.
Maram še Hekubo, Niobo tudi, Matronija, vendar
prva ne sme biti pes, druga pa kamen pretrd.

Prevedla Neža Vilhelm

MARCIAL III, 51

*Cum faciem laudo, cum miror crura manusque,
dicere, Galla, soles: »Nuda placebo magis,«
et semper vitas communia balnea nobis.
Numquid, Galla, times ne tibi non placeam?*

Kadar ti hvalim obraz, ko čudim se rokam in nogam,
rečeš mi, Gala, takrat: »Gola še bolj ti bom všeč!«
Hkrati pa vedno ogiblješ se vsakršne skupne kopeli.
Saj se menda ne bojiš, Gala, da všeč ti ne bom?

Prevedel David Movrin

MARCIAL III, 69

*Omnia quod scribis castis epigrammata verbis
inque tuis nulla est mentula carminibus,
admiror, laudo: nihil est te sanctius uno:
at mea luxuria pagina nulla vacat.
Haec igitur nequam iuvenes facilesque puellae,
haec senior, sed quem torquet amica, legat.
At tua, Cosconi, venerandaque sanctaque verba
a pueris debent virginibusque legi.*

Vse epigrame, ker pišeš jih s čistim samo besediščem
 (v pesmicah tvojih en sam tič ni omenjen nikjer),
 cenim in hvalim; resnično, največji svetnik si med vsemi,
 v mojih pa knjigah strani polne so vseh svinjarij.
 Moje naj berejo fantje ničprida in lahka dekleta,
 moje naj starec odpre, kadar ga ženska mori.
 Tvoje častite in svete besede pa, dragi Koskonij,
 morajo brati samo fantki in punčke v klopeh.

Prevedel David Movrin

MARCIAL IV, 12

*Nulli, Thai, negas, sed si te non pudet istud,
 hoc saltem pudeat, Thai, negare nihil.*

Vsakomur, Tajda, ustrežeš; če tega se že ne sramuješ,
 potlej pa naj te bo vsaj sram, ker ustrežeš v vsem.

Prevedel David Movrin

MARCIAL V, 43

*Thais habet nigros, niveos Laecania dentes.
 Quae ratio est? Emptos haec habet, illa suos.*

Črni so Tajde zobje, a Lajkanije snegu podobni.
 Vzrok pa je? Kupljene ta, ona še svoje ima.

Prevedel Aleš Maver

MARCIAL V, 58

*Cras te victurum, cras dicis, Postume, semper.
 Dic mihi, cras istud, Postume, quando venit?
 Quam longe cras istud, ubi est? aut unde petendum?
 Numquid apud Parthos Armeniosque latet?
 Iam cras istud habet Priami vel Nestoris annos.
 Cras istud quanti, dic mihi, possit emi?
 Cras vives? hodie iam vivere, Postume, serum est:
 Ille sapit, quisquis, Postume, vixit heri.*

Jutri živel bom, to ti je zmerom na ustih, Posmrtni.
 Daj, razodeni, povej, kdaj ta jutri bo tu?
 Kje je, odkod se prikaže, iz kolike dalje, ta jutri?
 Ali v armenske, se mar v partske je kraje zgubil?
 Saj tvoj jutri prečudni že star je kot Priam in Nestor.
 S kakšnim denarjem, povej, jutri kupiti se da?
 Jutri boš živel? Že danes živeti, Posmrtni, je pozno.
 Moder, Posmrtni, je ta, kdor je že včeraj živel.

Prevedel Aleš Maver

MARCIAL V, 81

*Semper pauper eris, si pauper es, Aemiliane.
 Dantur opes nulli nunc nisi divitibus.*

Tudi posihmal ubog boš, če zdaj si ubog, moj Milko.
 Danes denarci lete le bogatinom v mošnjič.

Prevedel Aleš Maver

MARCIAL IX, 97

*Rumpitur invidia quidam, carissime Iuli,
 Quod me Roma legit, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, quod turba semper in omni
 Monstramur digito, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, tribuit quod Caesar uterque
 Ius mihi natorum, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, quod rus mihi dulce sub urbe est
 Parvaque in urbe domus, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, quod sum iucundus amicis,
 Quod conviva frequens, rumpitur invidia.
 Rumpitur invidia, quod amamus quodque probamus:
 Rumpatur, quisquis rumpitur invidia.*

Spati zavistnost nekomu ne da, moj cenjeni Julij,
 ker me Rimljani bero, spati zavistnost ne da.
 Spati zavistnost ne da, ker v sleherni množici vedno
 kažejo s prstom na me, spati zavistnost ne da.
 Spati zavistnost ne da, ker dva dodelila cesarja
 razne sta ugodnosti mi, spati zavistnost ne da.
 Spati zavistnost ne da, ker vikend imam na deželi,
 v mestu pa hiško povrh, spati zavistnost ne da.

Spati zavistnost ne da, ker drag sem prijateljem svojim,
 vsem dobrodošel kot gost, spati zavistnost ne da.
 Spati zavistnost ne da, ker cenjen povsod sem, priljubljen:
 kar naj bedi, če komú spati zavistnost ne da!

Prevedel Aleš Maver

MARCIAL X, 4

*Qui legis Oedipoden caligantemque Thyesten,
 Colchidas et Scyllas, quid nisi monstra legis?
 Quid tibi raptus Hylas, quid Parthenopaeus et Attis,
 quid tibi dormitor proderit Endymion?
 Exutusve puer pinnis labentibus? Aut qui
 odit amatrices Hermaphroditus aquas?
 Quid te vana iuvant miserae ludibria chartae?
 Hoc lege, quod possit dicere vita: »Meum est.«
 Non hic Centauros, non Gorgonas Harpyasque
 invenies: hominem pagina nostra sapit.
 Sed non vis, Mamurra, tuos cognoscere mores
 nec te scire: legas Aetia Callimachi.*

Bereš o kralju Ojdipu, o slepem očetu Tiestu,
 Scilah, Medejah – kaj ni branje pošastno vse to?
 Kaj boš z ugrabljenim Hilom, kaj z Atisom, s Partenopejem,
 kaj ti hasnil bo kdaj speči Endimij, povej!
 Kaj fantin, ki so v zraku mu krila odpadla? Pa tisti
 Hermafrodit, ki je bil z nimfami skregan na smrt?
 Kaj boš s praznim igračkanjem v bedastih knjigah? Preberi
 kaj, kjer življenje lahko reklo bo: »Moje je to!«
 Tukaj nobenih kentavrov, nobenih gorgon ali harpij
 našel ne boš, saj dehti človek iz mojih strani.
 Ti pa, Mamura, ker nočeš spoznanj o svojem značaju
 niti o sebi, naprej beri Kalimahov čvek.

Prevedel David Movrin

MARCIAL X, 39

*Consule te Bruto quod iuras, Lesbia, natam,
 Mentiris. Nata es, Lesbia, rege Numa?
 Sic quoque mentiris. Namque, ut tua saecula narrant,
 Ficta Prometheo diceris esse luto.*

Lezbija, to, kar prisegaš – da leta, ko ti si rojena,
 Brut je bil konzul -, je laž. Numa takrat je bil kralj?
 Še ena laž. Zakaj tvoja stoletja povejo nam jasno:
 glina je tvoj element, zgnetel te je Prometej.

Prevedla Nada Grošelj

MARCIAL X, 62

*Ludi magister, parce simplici turbae:
 sic te frequentes audiant capillati
 et delicatae diligat chorus mensae,
 nec calculator nec notarius velox
 maiore quisquam circulo coronetur.
 Albae leone flammeo calent luces
 tostamque fervens Iulius coquit messem.
 Cirrata loris horridis Scythae pellis,
 qua vapulavit Marsyas Celaenaeus,
 ferulaeque tristes, sceptrum paedagogorum,
 cessent et Idus dormiant in Octobres:
 aestate pueri si valent, satis discunt.*

Daj, učitelj, prizanesi tej preprosti množici
 in lasati mulci bodo končno res prisluhnili.
 Cenil te bo krog ob mizi finega okusa zbran,
 tolikšen, da ne računar niti stenograf priznan
 ni še nikdar z večjim vencem poslušalcev bil obdan.
 Svetli dnevi v znaku leva vsi razžarjeni gore,
 v juliju že kar na polju zrelo žito praži se.
 Pusti, naj ostane v kotu scitski korobač usnjen,
 bič, s katerim je v Kelajnah drzni Marsij bil tepen.
 Pusti v kotu bridke šibe, žezla pedagoških glav
 spati zdaj, saj spet oktobra jih ob idah boš pobral.
 Dosti se otrok poleti sam uči – če je le zdrav!

Prevedel David Movrin

MARCIAL X, 70

*Quod mihi vix unus toto liber exeat anno
 desiderae tibi sum, docte Potite, reus.
 Iustius at quanto mirere quod exeat unus,
 labantur toti cum mihi saepe dies.*

*Non resalutantis video nocturnus amicos,
 gratulor et multis; nemo, Potite, mihi.
 Nunc ad luciferam signat mea gemma Dianam,
 nunc me prima sibi, nunc sibi quinta rapit.
 Nunc consul praetorve tenet reducesque choreae,
 auditur toto saepe poeta die.
 Sed nec causidico possis impune negare,
 nec si te rhetor grammaticusve rogent:
 balnea post decumam lasso centumque petuntur
 quadrantes. Fiet quando, Potite, liber?*

Grajaš me, češ da na leto izdam eno samcato knjigo,
 praviš, da len sem preveč, modri prijatelj Potit.
 Z večjo pravico se čudil bi temu, da pride sploh kakšna;
 večkrat mi dnevi kot prah urno med prsti spolze.
 V jutranjem mraku povsod za prijatelji svojimi gledam,
 mnogim izrečem pozdrav, meni, Potit, ga nihče!
 Zdaj pri kipu Diane pečatim nekakšno pogodbo,
 zmenjen ob enih sem tam, zmenjen ob petih drugje.
 Zdaj me konzul zagrabi, ko gre od predstave, zdaj pretor,
 vsak od obeh po cel dan s pesnikom rad bi kramljaj.
 Isto, če pride odvetnik, govornik, celo, če učitelj,
 tem se odreči ne da nekaznovano prav nič.
 Zbit, ko pride deseta, želim si samo še kopeli
 z nekaj drobiža. Le kdaj knjigo naj pišem, Potit?

Prevedel David Movrin

MARCIAL X, 90

*Quid vellis vetulum, Ligia, cunnum?
 Quid busti cineres tui lacesis?
 Tales munditiae decent puellas
 - Nam tu iam nec anus potes videri -;
 Istud, crede mihi, Ligia, belle
 Non mater facit Hectoris, sed uxor.
 Erras, si tibi cunnius hic videtur,
 Ad quem mentula pertinere desit.
 Quare si pudor est, Ligia, noli
 Barbam vellere mortuo leoni.*

Kaj si, Ligija, cufaš staro pizdo?
 Kaj še drezaš v kremirane ostanke?
 Taka finost je le za mlade punce,

ti pa nisi podobna niti starki.
 Ta reč, Ligija, se poda, verjemi,
 ženi Hektorja, ne njegovi mami.
 Pojma nimaš, če to je zate pizda,
 kamor kurc že stoletja več ne spada.
 Torej, Ligija, vzemi pamet v roke,
 mrtvi bestiji več ne puli grive.

Prevedla Nada Grošelj

MARCIAL XI, 67

*Nil mi das vivus; dicis post fata daturum.
 Si non es stultus, scis, Maro, quid cupiam.*

Nič mi zaživa ne daš in praviš, da dal boš po smrti.
 Maro, če nisi bedak, dobro veš, kaj si želim.

Prevedel dr. Matjaž Babič

FLOR I

*Ego nolo Caesar esse,
 ambulare per Britannos
 . . .
 Scythicas pati pruinas.*

Jaz že nočem biti Cezar -
 kaj bi hodil v vas k Britancem,
 . . .
 kaj trpel bi skitske zime!

Prevedla Nada Grošelj

HADRIJAN I – odgovor:

*Ego nolo Florus esse,
 ambulare per tabernas,
 latitare per popinas,
 culices pati rotundos.*

Jaz že nočem biti Florus –
 kaj bi hodil v vas k pijancem,
 kaj bi lazil k pivskim bratcem,
 kaj trpel komarje pike!

Prevedla Nada Grošelj

AVZONIJ XIX, 38

De Myrone qui Laidis noctem rogaverat

*Canus rogabat Laidis noctem Myron:
 tulit repulsam protinus
 causamque sensit et caput fuligine
 fucavit atra candidum.
 idemque vultu, crine non idem Myron
 orabat oratum prius.
 sed illa formam cum capillo comparans
 similemque, non ipsum, rata
 (fortasse et ipsum, sed volens ludo frui)
 sic est adorta callidum:
 »Inepte, quid me, quod recusavi, rogas?
 patri negavi iam tuo.«*

O Mironu, ki je vprašal Lajdo, če bi šla z njim v posteljo

Ko stari Miron je nekoč
 si želel spati z Lajdo,
 je rekla ne, a on takoj
 je pravi vzrok uganil,
 zato si sivo glavo vso
 je s sajami prebarval.
 Nazaj pridrsa tak kot prej,
 le črn, in isto prosi.
 A Lajdi zdi obraz se znan,
 čeprav lasje so drugi
 (morda celo spregleda trik,
 pa šala jo zabava),
 in reče: » 'Ne' dobil je že
 tvoj oče, brihtna glava!«

Prevedla Nada Grošelj

AVZONIJ XIX, 45

In degenerem divitem moecho genitum

*Quidam superbus opibus et fastu tumens
 tantumque verbis nobilis
 spernit vigentis clara saeculi nomina,
 antiqua captans stemmata,
 Martem Remumque et conditorem Romulum
 privos parentes nuncupans.
 Hos ille Serum veste contexti iubet:
 hos caelat argento gravi,
 ceris inurens ianuarum limina
 et atriorum pegmata.
 Credo, quod illi nec pater certus fuit
 et mater est vere lupa.*

Izprijenemu in bogatemu sinu prešuštnice

Nadutež nek, ošaben in zelo bogat,
 samo v besedah plemenit,
 prezira vsa imena slava naših dni.
 Raziskal je rodovnik svoj:
 da Mars in Rem in Romul, pravi, pravzaprav
 njegovi starši so. Zato
 v kitajsko svilo sam jih všiti je velel,
 v srebrne pladnje jih vkoval,
 postavlja kipe v atrij, zraven vrat, pred prag,
 police polni, slika strop.
 Verjamem rad, saj za očeta sam ne ve
 in mati psica je zares.

Prevedla Jelena Isak

AVZONIJ XIX, 81

De signo Iovis tacto ab Alcone medico

*Alcon hesterno signum Iovis attigit. Ille
 quamvis marmoreus vim patitur medici.
 Ecce hodie iussus transferri e sede vetusta
 effertur, quamvis sit deus atque lapis.*

O Jupitrovem kipu, ki se ga je dotaknil zdravnik Alkon

Včeraj dotaknil se Alkon je Jupitra kipa. In kipec,
dasi iz marmorja ves, čuti zdravnikovo moč.
Kajti že danes veleli na *zadnjo* so pot ga odnesti
stran s promenadne poti, kljub temu, da je bog.

Prevedla Jelena Isak

AVZONIJ XIX, 95

Pulchrum dei responsum

*Doctus Hylas caestu, Phegeus catus arte palaestrae,
clarus Olympiacis et Lycus in stadiis,
an possent omnes venturo vincere agone,
Hammonem Lybiae consulere deum.
Sed deus, ut sapiens: »Dabitur victoria vobis
indubitata equidem, si caveatis« ait,
»ne quis Hylam caestu, ne quis certamine luctae
Phegea, ne cursu te, Lyce, praetereat.«*

Pameten božji odgovor

Hilas, za boks strokovnjak, Fegej, ki je večš rokoborec,
zraven še Likus, tekač slaven z olimpijskih prog,
k Amonu šli so iskat si odgovor o igrah prihodnjih,
ali lahko jim vsem trem zmago doseči uspe.
Bog pa kot modrec tako je govoril: »Da, zmaga bo vaša
čisto brez dvoma, zares, le, če vam tole uspe:
Hila le v boksu nihče, nihče v rokoborbi Fegeja,
v teku pa tebe nihče, Likus, ujeti ne sme!«

Prevedla Jelena Isak

KLAVDIJAN 13

In podagrum qui carmina sua non stare dicebat

*Quae tibi cum pedibus ratio? Quid carmina culpas?
Scandere qui nescis, versiculos laceras?
»Claudicat hic versus; haec« inquit »syllaba nutat«;
atque nihil prorsus stare putat podager.*

Mrtvoudnemu bolniku, ki pravi, da moje pesmi ne stojijo prav

Kaj le o stopicah veš, da moje pesnitve napadaš?

Ti jih še brati ne znaš, rad pa bi pljuval po njih.

Praviš, »ta verz je pohabljen in tamle en zlog Ti odstopa.«

Ker si pač sam mrtvoud, meniš, da nič ne stoji.

Prevedla Jelena Isak

LITERATURA

Izvirna besedila so povzeta po naslednjih izdajah:

1. Grški epigrami:

Epigrammatum Anthologia Palatina. Instruxit Fredericus Duebner. Vol. 2. Paris: Firmin Didot, 1872. 2 volumina.

2. Latinski epigrami:

Papinij, Mark Furijs Bibakul in neznan avtor: *Il libro di Gaio Valerio Catullo e i frammenti dei »poeti nuovi«*. A cura di Giovanni B. Pighi. Torino: Classici UTET, 1978.

Gaj Valerij Katul: *Catulle: Poésies*. Texte établi et traduit par Georges Lafaye. Paris: Société d'édition »Les belles lettres«, 1922.

Mark Valerij Marcial: *M. Valerii Martialis Epigrammaton libri*. Recognovit Walter Gilbert. Lipsiae: Teubner, 1896.

Marco Valerio Marziale: *Gli epigrammi*. A cura di Cesare Vivaldi. Roma: Grandi Tascabili Economici Newton, 1993.¹

Flor in Publij Elijs Hadrijan: *Minor Latin Poets*. With introductions and English translations by J. Wight Duff and Arnold M. Duff. London: Loeb, 1961.

Decim Magnus Avzonij: *Ausonius*. With an English translation by Hugh G. Evelyn White. Vol. 2. London: Loeb, 1949. 2 vols.

Klavdij Klavdijan: *Claudian*. With an English translation by Maurice Platnauer. Vol. 2. London: Loeb, 1956. 2 vols.

Prevedli:

Matjaž Babič

Sonja Capuder

Ignacija J. Fridl

Nada Grošelj

Jelena Isak

Jera Ivanc

Aleš Maver

David Movrin

Ana Premk

Neža Vilhelm

¹ Epigrami št. III,51, III,69, IV,12, X,4, X,62 in X,70.

Hermann DIELS | ZAČETKI FILOLOGIJE PRI STARIH GRKIH

2. del*

Prevod Ignacija J. FRIDL

Najvišja stopnja filološke kritike se ukvarja z vprašanji pristnosti. Tudi ta se je z največjim uspehom razvila že v 5. stoletju. Že takrat je bilo postavljeno t.i. 'homersko vprašanje', ki še danes buri filološke duhove. Kdaj je živel, kaj je napisal mož, ki ga imenujemo Homer? Tako se je takrat enako kot danes glasil problem, in tisti, ki je prvi določil življenjski čas starih pesnikov Homerja in Hezioda ter poskušal uspešno ločiti pristnega od nepristnega Homerja, ni bil nihče drug kot Herodot, ki ga povsem upravičeno častimo kot očeta zgodovine, ki pa je, kot bi rad pokazal v nadaljevanju, tudi pionir naše filološke znanosti.

Imel je srečo, da je z odprtimi očmi za vse, kar je bilo človeškega, lahko prepotoval obsežna področja starega sveta ter raziskal jezike in navade mnogih ljudi. Tako je na vseh svojih potovanjih z radovednostjo in brez predsodkov proučeval tako narečja svojega ljudstva kot tuje jezike barbarov, ki so pri takratnem Helenu vzbujali začudenje. Medtem ko so Grki tedaj in tudi kasneje, skoraj vse do konca starega veka, v kar največji možni meri načelno ignorirali tuje jezike, pa je ἱστορίη tega Jonca neutrudna v jezikovnih analizah in proučevanju. Imel je nadalje veliko srečo, da je lahko svoje analize predstavil v Atenah, kjer je na višku njihove moči in v središču grške izobrazbe moral dobiti kar najbolj vsestranske spodbude in se še posebej soočiti tudi z modernimi interesi in študijami, kakor so jih tam obudili potujoči jonski pridigarji in filozofi. Nazadnje je sodeloval pri ustanovitvi Turijeve, ki so veljali za idealno mesto modernih sofistov. Tam je zanesljivo srečal Protagoro, Empedokla ter druge predstavnike modernega izobraže-

* Prevedeni odlomek je drugi del Dielsove razprave, predstavljene na petdesetem zasedanju nemških filologov in šolnikov v Grazu, 28. septembra 1909, ki je bila kasneje objavljena v *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*, Leipzig-Berlin 1910, 1, pp. 1-25. V tem, sklepnem delu svojega predavanja Diels odkriva sledi klasične filologije v Herodotovem delu, iz česar izpelje tezo o zgodovini kot nekakšni materi vseh znanosti oziroma o nujni zgodovinski pogojenosti slehernega znanstvenega mišljenja. Njegovo stališče, ki je bilo pod vplivom heglovstva še posebej izrazito v nemški stroki, omogoča zanimiv in pomemben vpogled v zgodovino klasičnofilološke vede na začetku prejšnjega stoletja.

Prevod prvega dela *Začetkov filologije pri starih Grkih* sem predstavila v uvodni številki slovenske revije za klasično filologijo *Keria* (1/1999, 1-2, pp. 103-112). (Op. prev.)

vanja in mojstre modernega proznega izražanja.¹ In vedoželjna duša Halikarnačana, ki se je zdaj s posebnim ponosom poimenoval za prebivalca mesta Turiji, je pohlepno vsrkala vse pobude obiska na italiskem polotoku ter jih z njegovimi atenskimi, azijskimi in posebej z egipčanskimi spomini oblikovala v raznoliko, a vendar enovito umetnino. V kratkem izboru filoloških opazk lahko iz nje kot v nekakšnem zvestem ogledalu vsi še enkrat uzremo celotno filološko gibanje tega plodnega časa.

Herodot je odraščal v Halikarnasu, kjer je stalno slišal tri različne idio-me: trdi dorski dialekt, ki je izviral iz Heksapolisa, mehkega jonskega, ki je tedaj, kot pričajo napisi, iz političnih in literarnih razlogov postal tamkajšnji pisni jezik, in nazadnje karski dialekt staroselcev, ki se je v Halikarnasu, kot je razvidno iz imen na napisih, obdržal močnejše kakor na severni obali. Obstaja verjetnost, da je Herodot obvladal karski jezik, saj si je upal razsojati o jezikovni sorodnosti Kavrijcev s Karci.² Kako dobro je njegovo uho poznalo ta odnos, je razvidno iz znanega ločevanja štirih posebnosti jonskih narečij, miletskega, efeškega, hioškega in samoškega³, med katerimi lahko mi podrobno razložimo kvečjemu dva – efeški dialekt iz Hiponaksa in hioškega z napisov. Gre za minimalne razlike in različni kraji (enako kot v Nemčiji) med seboj odstopajo bolj v naglasu in melodiji stavka. Pozoren je bil tudi na narečne razlike v Sirakuzah⁴ in Kireni⁵, za razlago imena Sigincev, ljudstva, ki je prebivalo onstran Donave, pa se ni posluževal le kipskega, temveč tudi ligurskega jezika staroselcev, ki so prebivali po Masaliji.⁶ Ob izrazu ἀναβαθμός (stopnja) je za boljšo razumljivost enkrat pristavil še narečna sinonima: κρόσση in βωμύς.⁷ Opazovalec, ki je že na domačih tleh posvečal pozornost jezikovnim vprašanjem, je seveda tudi na svojih potovanjih na sever in jug, vzhod in zahod upošteval jezike ljudstev. Ker njegova ἱστορίη v enaki meri zaobsega tako splošno zgodovino kot individualno kulturo tujih dežel, je moral upoštevati tudi jezikovna vprašanja. Eduard Meyer, ki s svojim izčrpnim jezikovnim znanjem prekaša vse zgodovinarje, ki se ukvarjajo s starim vekom, je do Herodotovih lingvističnih poskusov sila nepriza-

¹ Dragoceni dokazi o Herodotovih povezavah s sofistiko, kot jih je zbral in obdelal Nestle (*Progr. v. Schöntal* 1908), povedo žal premalo o tem, da se mora Herodot, ki je v prvi vrsti pripravljajl svojo razpravo, za svojo nadaljnjo izobrazbo prejkone zahvaliti predavanjem sofistov in privatnim pogovorom z njimi kot pa knjigam, ali o tem, da imajo tudi sofisti praviloma svojo modrost iz druge roke. Tudi tako tesne poveza-ve Herodota (III 108) s Protagoro (Pl., *Prt.* 321B) niso dokaz neposredne odvisnosti, čeprav te možnosti sicer nikakor ne zanikam.

² I 172.

³ I 142.

⁴ VII 105.

⁵ IV 199.

⁶ V 9.

⁷ II 125.

nesljiv.⁸ Po njegovem mnenju je očitno, da Herodot ni razumel perzijskega, skitskega in egipčanskega jezika ali pa jih je znal slabo. Toda tako presoja s stališča nemške znanosti. Kdor ima pregled nad grškim poznavanjem barbarskih jezikov, bo presodil drugače. Ta bo Herodotova zapažanja in poizvedovanja občudoval kot redek primer zanimanja za jezik v starem veku in bo hvaležen, da se je v času, ko jezikovna zavest še ni bila izostrena in filološka metoda ni bila izoblikovana, o tem nenehno spraševal. Nadalje ne smemo pozabiti, da dolguje del svojih poročil Hekataju, ki je s temi jezikovnimi observacijami vendarle prednjačil.⁹ Tako se Herodot v Egiptu sprašuje o tamkajšnjem imenu za krokodile, ki so jih Jonci poimenovali po majhnih domačih kuščarjih.¹⁰ Egipčansko se glasijo *'msah'*; Herodot je torej začetek besede zapisal nekoliko popačeno, ker seveda mnogih tujejezičnih razlag ni prevzel neposredno iz ljudske govorice, temveč jih je dobil s posredovanjem grških prevajalcev. In vsak popotnik po Orientu ve, kakšne napačne ali polresnične razlage besed si lahko takšen dragoman privošči. Toda v Herodotovi knjigi najdemo tudi pravilne razlage. Trdi, na primer, da se prebežniki kralja Psametiha egipčansko imenujejo Ἀσμάχ, kar pomeni »*ljudi, ki stojé na kraljevi levici*«. ¹¹ To je povsem pravilno, saj beseda *smḥi* pomeni 'levo'. Veliko bolj se z izgovorjavo popači beseda oaza¹², ki se egipčansko glasi *vah* in ne pomeni 'otoka blaženih', temveč 'nasad'. Nasprotno sta pravilni poročili o ricinovem olju¹³ in nilski ladji βῶρις¹⁴, egipčansko *barī-t*, odkoder po posredovanju latinskega in romanskega jezika izvira nemška beseda 'Barke'. Zaradi velike pozornosti, ki jo tako Herodot kot Hekataj namenjata stari egipčanski kulturi, je razumljivo, da tudi za božja imena z

⁸ *Forschungen zur alten Geschichte* I, p. 192ss.

⁹ Tako velja za κύλληστις (jonsko namesto κύλλαστις pri Pamfilu (Athen. Hesych.)) II 77 = Hekataios, fr. 290 in πρώμις (II 143), kjer je egipčanska beseda 'človek' preveč ozko razumljena kot 'plemenitaš', nesporazum, ki se ga da z lahkoto razumeti iz konteksta.

¹⁰ II 69 καλέονται δὲ οὐ κροκόδιλοι, ἀλλὰ χάμψαι. κροκοδίλους δὲ Ἰωνες ὠνόμασαν εἰκάζοντες αὐτῶν τὰ εἶδεα τοῖσι παρὰ σφίσι γινομένοισι κροκοδίλοισι τοῖσι ἐν τῇσι ἀίμασι τῇσι. O etimologiji in ortografiji besede κροκόδιλος glej moj prispevek v *Abhandlung in Indogerm. Forsch.* XV/1903, p. 1ss. Na mestu IV 192 primerja Herodot libijske velike kuščarje (κροκόδιλοι ὅσον τε τριπύχεις = skink?) z domačimi σαύραι.

¹¹ II 30, medtem ko zaznamka o καλασίριες = κιθῶνες (II 81) ne moremo z zagotovostjo preveriti. Op. prev.: slovenski citati so povzeti po: Herodot, *Zgodbe* I-II, Ljubljana 1953, prev. A. Sovrè.

¹² III 26: Ὀασίς πόλις = Μακάρων νῆσος.

¹³ II 94.

¹⁴ II 96. Besedo pozna tudi Ajshil (*Hik.* 836; 873; 882; *Pers.* 553; 1075), najbrž od Hekataja. Kot ugotavlja Bücheler (*Rhein. Mus.* XLII, p. 583) je bila v pridevniški obliki *barica* prek pomorskih bitk Cezarja in njegovih privržencev prevzeta v latinščino.

redkimi izjemami trdita, da izvirajo iz dežele Nila.¹⁵ Zelo verjetno so to trditve vzpodbudile prekrstitve egipčanskih državnih božanstev, ki so jih vpeljali Jonci. Težko pa razumemo, kako je moč trditi, da naj bi bilo udomačeno ime Zevsa Ἀμοῦν, po katerem so se imenovali prebivalci oaze Amon, in ime boga Pana Mendes.¹⁶ Edina možna razlaga je, da so kolonizirani Grki v Delti enakovredno rabili obe imeni,¹⁷ kot tudi že pri Pindarju beremo Ζεὺς Ἀμμων.¹⁸ Ta dvojna imena so bila kasneje sprejeta po vzgledu Πάλλας Ἀθήνη in drugih prastarih, izvorno grških zvez. Na tak način se da tudi razložiti, da se Dioniza, čigar ime naj bi bilo prav tako prevzeto iz Egipta, istoveti z Ozirisom.¹⁹ Iz tega lahko umljivega sinkretizma izvrstnemu zgodovinarju Herodotu pač ne smemo pripisati »popolnega nepoznavanja egipčanskega jezika«, kot je to storil Eduard Meyer. Ko primerja jezik Kolhičanov in Egipčanov²⁰ namreč ne pozna zgolj grecizirane oblike Ἀμμων, ki jo je slišal pri svojih prevajalcih, temveč tudi originalno egipčansko obliko Ἀμοῦν, tako da je, pa naj je svoje poglede še tako slabo utemeljil, moral vendarle imeti določeno znanje egipčanskega jezika.²¹

Poznavanje libijskega jezika, ki ga občasno kaže,²² je moral pridobiti na svojem potovanju v Kireno, vendar ni bilo temeljito. Nekoliko več izkušenj je imel s perzijsčino, saj je imel zaradi živahnih stikov med perzijskim kraljestvom in obalnimi pasom, ki je bil vsaj v Herodotovi mladosti še podvržen Perziji, možnost za tudi dokazljivo poznavanje perzijskih imen in besed. Besede σατραπῆν²³, ὁροσάγγαι²⁴, ἀγγαρήιον²⁵, τυκτα²⁶, ῥαδινάκη²⁷, ki jih navaja Herodot, so bile takrat v Grčiji deloma splošno znane in, kolikor

¹⁵ II 50: σχεδὸν δὲ καὶ πάντων τὰ οὐνόματα τῶν θεῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐλήλυθε ἐς τὴν Εἰλλάδα. Izjeme so Pozejdon, Hera, Hestija, Temida, Harite, Nereide in Dioskura. Ti izhajajo od Pelazgov, Pozejdon pa od Libijcev.

¹⁶ II 42;46.

¹⁷ Prim. II 56.

¹⁸ *Pyth.* IV 16: Διὸς ἐν Ἀμμωνος θεμέθλοις.

¹⁹ II 42: θεοὺς γὰρ δὴ οὐ τοὺς αὐτοὺς ἅπαντες ὁμοίως Αἰγύπτιοι σέβονται πλὴν Ἰσιός τε καὶ Ὀσίριος, τὸν δὲ Διόνυσον εἶναι λέγουσι. Prav tako pri Arabcih (III 8): Διόνυσον δὲ θεῶν μούνον καὶ τὴν Οὐρανίην ἡγέονται εἶναι... ὀνομάζουσι δὲ τὸν μὲν Διόνυσον Ὀροτάλτ, τὴν δὲ Οὐρανίην Ἀλιλάτ. O kasnejši recepciji Dioniza pri starih Grkih II 52.

²⁰ II 105.

²¹ Ni pa nujno, da je moral biti zato tudi v deželi Kolhičanov. Popotnike in sužnje iz Kolhide je namreč lahko srečal tudi ob Črnem morju, navsezadnje tudi v Halikarnasu ali Atenah.

²² IV 192: ζεγέριες = βουνοί.

²³ I 192.

²⁴ VIII 85.

²⁵ VIII 98.

²⁶ IX 10.

²⁷ VI 119.

vem, o njih ne gre pomišljati. Tudi njegov prevod medijskega ženskega imena Σπακώ²⁸ se zdi pravilen, če odmislimo grško končnico in opombo, da Perzijci z imenom Saka povezujejo vse Skite.²⁹ Tako torej ostaja kot dokaz njegovega nepoznavanja perzijsčine dvoje. Prvič, ovržena etimologija kraljevskih imen Darej, Kserkes in Artakserkses,³⁰ ki pa mora, glede na to, da je pri prvih dveh pravilna, vendarle izhajati od nekoga, ki je jezik poznal. Če tudi je etimologija zadnjega imena zmotna, je enako s številnimi zmotnimi razlagami, ki so jih Grki sami vselej navajali o lastnem jeziku.³¹ Bolj sporen pa je drugi primer, ko Herodot celo nasproti Perzijcem nastopa kot filolog. Njegove naivne besede je treba navesti dobesedno: »*Eno posebnost pa imajo Perzijci, ki se je niti sami ne zavedajo, meni pa bije v oči, namreč, da se njih nabuhnjena, telesno moč in gizdavost izražajoča imena končujejo usa na isto črko, ki ji Dorci pravijo san, Jonci pa sigma. Prav zares: če natanko pogledaš, boš našel, da ima končnico -s ne samo to ali ono perzijsko ime, ampak usa brez izjeme.*«³² Ta zakon o končnici se nanaša na grško obliko imen, ne na perzijsko. Kajti končnico -s imajo samo osnove na i- in u- in ne številne osnove na a-, kot Khšajāršā = Ξέρξης. Iz tega se da upravičeno sklepati, da je Herodot svoja opažanja o njemu znanih imenih pozabil preveriti v originalni perzijski obliki in da sam ni kaj prida razumel perzijsčine, kar se kaže tudi v tem, da je boga Mitro, ker ga je zapeljala končnica, imel za boginjo.³³ A četudi je potemtakem njegova, tako samozavestno podana razlaga napačna, se vendarle povsem upravičeno izprsi. Kajti napake zaradi preozkega sklepanja delamo

²⁸ I 110: Σπακώ = Κυνώ (τὴν γὰρ κύνα καλέουσι σπάκα Μῆδοι).

²⁹ VII 64.

³⁰ VI 98. Prim. Ed. Meyer, p. 195.

³¹ V tem, da je treba brati μέγας ἀρήιος in ne μέγα ἀρ., kot so to počeli izdajatelji, ne vidim nič drugega kot nenatančen prevod zveze 'isti, čigar oblast je popolna', ki je, kot domneva Meyer, nastala zaradi sozvočja grških oblik 'Αρτοξέρξης (Artakhšatra) in Ξέρξης (Khšajāršā). Tehtna je domneva Cooka, *Classic. Review* 1907, p. 169 (podobno že Eb. Nestle, *Berl. philol. Wochenschr.* 1903, p. 1115ss.), da naj bi se Herodotov tekst glasil Δαρῆιος ἀρήιος, Ξέρξης ἐρξίης, 'Αρταξέρξης κάρτα ἐρξίης, pri čemer naj bi prevajalec podal grško zveneči prevod. Potemtakem bi šlo za neke vrste ljudsko etimologijo, kakor v primeru IX 20, ko naj bi Grki postavnega Perzijca z imenom Μασίστιος imenovali Μακίστιος (μάκιστος = dor.-eol. *longissimus*). Mesto VI 98, 3 je sicer, kot pravilno opaža Meyer, Wessling neupravičeno okrnil. Pristen je tudi predhodni stavek καὶ ἐν χρησμῷ – ἐοῦσαν, ki ga sicer tako previdni Hude postavlja v oklepaj. Da je izpadel, se da v prvi vrsti razložiti na osnovi ponovitve besed ἀκίνητον περ ἐοῦσαν πο ἐοῦσαν ἀκίνητον. Oba stavka sta dodana kasneje, ki jih lahko kljub Gomperzu, *Herod. Stud. II* (W. Sitz. 103, p. 596ss., prim. p. 601) odkrijemo v vseh knjigah in služijo kot dokaz za nedokončanost dela.

³² I 139. 'Ο ὁμοῖα τοῖσι σώμασι καὶ τῇ μεγαλοπρεπείῃ. Prim. Th. Gomperz, *Herod. Stud. I*, p. 176.

³³ I 131: καλέουσι δὲ Ἀσσύριοι τὴν Ἀφροδίτην Μύλιττα, Ἀράβιοι δὲ Ἀλιλάτ, Πέρσαι δὲ Μίτραν.

filologi vsak dan in vendar zato ne prenehamo vsak dan znova uporabljati tiste jezikovne metode, ki jo je iznašel Herodot. Ta sestoji iz opazovanja in povezovanja enakega, to pomeni iz spoznavanja zakonitosti, na čemer temelji vsa filologija in znanost. In da je Herodot pri tem dejansko ravnal zavestno in vneto, nas pouči neko drugo mesto, ki se pojavlja nekaj poglavij zatem in ki je bilo zaradi nerodnosti novih izdajateljev kljub tesni sorodnosti s predhodim mestom izloženo kot nepristno. Ko omenja Panjonija, omeni tudi praznik Πανιώνια in k temu dodaja: »Čudno, da se končujejo imena ne samo jonskih, temveč tudi grških praznikov sploh na isto črko, prav kakor imena Perzijcev.«³⁴ Tudi na tem mestu gre za isto vrsto posplošitve, ki jo danes enostavneje izrazimo takole: 'Vsa imena praznikov so *neutra pluralis*', pri čemer začetnik filologije znova spregleda izjeme, kot so atiški Χόες in Χύτροι. Izrecni namig na predhodno analizo perzijskih imen potrjuje našo domnevo, da je bil avtor na to filološko odkritje resnično ponosen. Čeprav je to obnašanje tako drobnjakarsko, se utegne pojaviti tudi v sodobni znanosti, še zlasti, ker s tem, ko Herodot podvaja imena črk, jonska in dorska, vzbuja pri poslušalcih vtis, da občutek za malenkosti za vselej sodi k resnično dejavni filologiji. Na srečo se očetu zgodovine, ki je na kar najimenitnejši način dojel in izpeljal pojem zgodovinskega opisovanja, zaradi te ljubeznive pedanterije ni treba opravičevati. Njegove filološke zasluge pa z omenjenimi jezikoslovnimi poskusi in pravili še zdaleč niso izčrpane.

Razumljivo je, da je, ko je sledil Hekataju in Heraklitu, tako zaradi filološkega kot zgodovinskega zanimanja močno utrdil etimologijo. Iz kopice primerov³⁵ naj omenim le njegovo etimološko razlago besede θεός, ne samo zato, ker je tudi pri nas bila do nedavnega v središču pozornosti, temveč zato, ker Herodot ob tem nakazuje slutnjo o povezanosti jezikov, ki spominja na odkritje prejšnjega stoletja. θεός namreč izpeljuje iz τιθέναι.³⁶ Eti-

³⁴ I 148: πεπόνθασι δὲ οὔτι μοῦναι αἱ Ἰώνων ὀρταὶ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ Ἑλλήνων πάντων ὁμοίως πᾶσαι ἐς τῶντ' γράμματα τελευτῶσι, κατὰπερ τῶν Περσέων τὰ οὐνόματα. Mesto sta atetirala Stein in Kallenberg, nikakor pa ne Hude. Stein pravilno opaza, da gramatični pojem πεπόνθασι takrat še ni bil običajen. Seveda, kako naj bi v tistem času obstajali strokovni gramatični izrazi, ko pa je bila gramatika še sama v povojih? In v obdobju, ko je določena tehnična terminologija že obstajala, pomeni πάντος, πάσχειν nasprotje tega, kar izraža pri Herodotu, namreč ne normalne, temveč anomalne spremembe besed in njihovega pregibanja. Torej mora biti mesto staro. Platon govori o οὐράνια πάθη, 'rednih nebesnih pojavih', in Aristotel – še v soglasju s Herodotovim časom – pravi: πέπονθε δὲ ταῦτο τοῦτο τρόπον τινὰ καὶ τὰ ὀνόματα πρὸς τὸν λόγον. (Phys. A 1, 184a 26) Pl., Phd. 104: οἷον καὶ ἡ τριὰς πέπονθε (od ὄνομα). Πεπόνθασι potemtakem skoraj povsem ustreza συμπεπτώκε γίνεσθαι, uporabljenem v I 139.

³⁵ Prim. Herm. XXII, p. 437; W. Nestle, Herodots Verhältnis zur Philosophie und Sophistik (Progr. des Seminars in Schöntal 1908), p. 10.

³⁶ II 52: θεοὺς δὲ προσωνόμασάν σφεας ἀπὸ τοῦ τοιούτου, ὅτι κόσμῳ θέντες τὰ πάντα πρήγματα καὶ πάσας νομὰς εἶχον.

mologija je, kot vemo danes, napačna, a duhovita in nič slabša kot platon-ska izpeljava iz $\Theta\epsilon\iota\nu$; toda kako lahko trdi, da naj bi ime iznašli Pelazgi, medtem ko je v I 57 trdil, in sicer na osnovi skrbnih poizvedovanj po različnih krajih, kjer so se domnevno ohranili ostanki pelazgiškega ljudstva, da naj bi ti govorili barbarski jezik? Te aporije ne moremo odpraviti s trditvijo, da stari etimologi niso upoštevali razlik med narodi in jeziki,³⁷ niti se ne da sklicevati na to, da je Herodot celo vrsto izvorno grških besed izpeljal iz barbarskih jezikov³⁸, ker so, kot izvaja Platon, Grki iz tujih jezikov prevzeli precej tujk.³⁹ Veliko bolj verjetno se zdi, da je Herodot dejansko pristal na neke vrste daljno jezikovno sorodstvo s severnimi barbari. Ko govori o Skitih, o jeziku katerih pove mnogo, včasih resnično napačnega⁴⁰, v IV 59 nani-za vrsto božjih imen, ki jih primerja z grškimi, na primer $\epsilon\sigma\tau\iota\alpha = \tau\alpha\beta\iota\tau\iota$, $\Gamma\eta = \alpha\pi\iota$, $\alpha\pi\omicron\lambda\lambda\omega\nu = \Gamma\omicron\iota\tau\omicron\varsigma\upsilon\rho\omicron\varsigma$ itd.; za grško uho zares povsem nerazumljiva imena. Ko navaja prevod imena Zevs: $\Pi\alpha\pi\alpha\iota\omicron\varsigma$, k temu pristavi: »*po mojem mnenju se povsem pravilno imenuje Očka.*«⁴¹ V tujem imenu torej začuti vseočetovstvo Zevs. Seveda pa osnovno spoznanje o sorodnosti jezikov ne temelji na empiričnih znanstvenih raziskavah, temveč veliko bolj na naivnem jezikovnem občutku, iz katerega izhaja tudi stališče o naravnem izvoru jezika in s tem o skupnem korenu vsega človeškega govora, ki ga zastopata Hekataj in Heraklit. Ta φύσει teorija je osnova za znano zgodbo o izvoru jezika, ki jo navaja s kar največjo resnostjo (II 2): »*Pred kraljem Psametihom so se Egipčani šteli za najstarejše ljudstvo na svetu. Odkar pa jim je zavladal on in hotel dognati, kdo so bili prvi prebivalci zemlje, mislijo, da so se zaredili Frigijci še pred njimi, oni pa da so starejši mimo vseh drugih narodov. Vendar Psametih kljub poizvedovanju ni mogel najti nobene poti, po kateri bi bil prišel na sled prvemu človeku. Naposled si je izmislil tole metodo: Dal je dva novorojenčka poljubnih staršev nekemu pastirju v rejo, ki naj bi ju na poseben način vardeval pri svoji čredi. Zabičil mu je, da upričo njih ne sme nihče spregovoriti besede; ležita naj samá zase v samotni kamrici; ob določenih časih naj privaja k njima dve kozi in, ko se*

³⁷ Npr. Stein. Vsaj Herodota je treba izključiti iz tega naivnega stališča. III 115: $\tau\omicron\upsilon\tau\omicron$ $\mu\epsilon\nu$ $\gamma\alpha\rho$ δ $\epsilon\pi\iota\delta\alpha\nu\omicron\varsigma$ $\alpha\upsilon\tau\omicron$ $\kappa\alpha\tau\eta\gamma\omicron\rho\epsilon\iota$ $\tau\omicron$ $\omicron\upsilon\nu\omicron\mu\alpha$ $\omega\varsigma$ $\epsilon\varsigma\tau\iota$ $\epsilon\lambda\lambda\eta\upsilon\iota\kappa\omicron\nu$ $\kappa\alpha\iota$ $\omicron\upsilon$ $\beta\alpha\rho\beta\alpha\rho\nu$, $\upsilon\pi\omicron$ $\pi\omicron\iota\eta\tau\epsilon\omega$ $\delta\epsilon$ $\tau\iota\nu\omicron\varsigma$ $\pi\omicron\iota\eta\theta\acute{\epsilon}\nu$. Ali ni etimološko utemeljil tako $\epsilon\pi\iota\delta\alpha\nu\omicron\varsigma$ kot $\omicron\upsilon\tau\iota\delta\alpha\nu\omicron\varsigma$, $\epsilon\pi\iota\gamma\omicron\nu\eta$, ali pa je mislil samo na atiški potok z enakim imenom?

³⁸ Nestle, p. 10.

³⁹ *Cratyl.* 409D.

⁴⁰ Prim. Müllenhoff, *D. Altertumsk.* III 105ss.

⁴¹ IV 59: $\text{Ze}\acute{\upsilon}\varsigma$ $\delta\epsilon$ $\delta\omicron\rho\theta\omicron\tau\alpha\tau\alpha$ $\kappa\alpha\tau\alpha$ $\gamma\nu\omega\mu\eta\nu$ $\gamma\epsilon$ $\tau\eta\nu$ $\epsilon\mu\eta\nu$ $\kappa\alpha\lambda\epsilon\acute{\omicron}\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$ $\Pi\alpha\pi\alpha\iota\omicron\varsigma$.

⁴² Podobno mu $\text{M}\alpha\iota\eta\tau\iota\varsigma$ očitno žveni sorodno z $\mu\alpha\iota\alpha$, ko pravi (IV 86): η $\text{M}\alpha\iota\eta\tau\iota\varsigma$ $\tau\epsilon$ $\kappa\alpha\lambda\epsilon\iota\tau\alpha\iota$ $\kappa\alpha\iota$ $\text{M}\eta\tau\eta\rho$ $\tau\omicron\upsilon$ $\pi\omicron\lambda\tau\omicron\upsilon$. Seveda lahko to mesto po Plin. VI 20 razumemo tudi tako, da je $\text{M}\alpha\iota\eta\tau\iota\varsigma$, po grško $\text{M}\eta\tau\eta\rho$ $\tau\omicron\upsilon$ $\pi\omicron\lambda\tau\omicron\upsilon$, dobesedni prevod skitskega imena Temarunda.

⁴³ Schol. Apoll. Rhod. IV 262, p. 494, 21. O zamenjavi *me* in *be* prim. Varro, *R. R.* II 1,

dojenčka nasitita z mlekom, naj gre spet po svojih opravih. To je Psametih storil in ukazal zato, ker je hotel slišati, katero besedo bosta otroka izrekla najprej, ko bosta premagala nerazločno blebetanje. Tako se je tudi zgodilo. Ko je pastir po dveh letih takega ravnanja nekega dne odprl vrata in stopil v sobo, sta se dečka z iztegnjenimi rokami urgla predenj in klicala: 'Bekos.' Od kraja ni pastir nič rekel; ker pa sta mu, kadar koli je prišel pogledat k njima, venomer ponavljala isto besedo, je nazadnje sporočil stvar gospodu, in ta mu je velel, naj privede fantiča k njemu. Ko ju je Psametih tudi sam slišal, je poizvedoval, v kateri jezik sodi in kaj pomeni beseda 'bekos'. Tu je zvedel, da pravijo Frigijci kruhu tako. Iz tega dogodka so Egipčani zaključili in priznali, da so Frigijci starejši mimo njih.

Tako so mi pripovedovali Hefaistovi duhovniki v Memfis. Heleni pa pripovedujejo o tem med mnogimi abotnostmi tudi to, da je Psametih izročil otroka v rejo nekim ženskam, ki jim je bil dal odrezati jezike.«

Danes je splošno znano, da je najbrž prvotno egipčanska anekdota močno helenizirana in da so jo svečeniki ali tuji vodniki, ki so prevajali njihove besede, preoblikovali po grškem okusu. Bržkone temelji na pripovedki, na katero namiguje sholiast k Apoloniju⁴³, da naj bi otroci, ki so jih pustili same z meketajočimi kozami, posnemali njihove glasove; le da je zdaj poudarek na Psametihu, prijatelju tujcev, Frigijci pa pridejo v poštev le za Jonce, ki so v pogovorni jezik prevzeli vrsto frigijskih besed,⁴⁴ na primer prav besedo βέκος⁴⁵. Frigijski jezik je moral Grkom zveneti nekako domače, le arhaično. Prav na tem bržkone temelji dejstvo, da Platon v *Kratilu*⁴⁶ vrsto besed, kot so πῦρ, ὕδωρ, κύων, brez vsakega razloga izpeljuje iz frigijskega jezika.

Herodotovo zanimanje za filološka vprašanja pa ni omejeno samo na strogo gramatično in etimološko področje. Sofokles, s katerim se je družil, kar smemo zanesljivo sprejeti, in t.i. 'klub Muz', ki ga je ustanovil,⁴⁷ sta Herodota usmerila k višjim področjem. Njun sodobnik Ion Hioški namreč v svojih *Epidemijah*⁴⁸ pripoveduje vznemirljivo zgodbo, kako je Sofokles leta 440 zaradi njegove prostaške predstave o pesniškem jeziku zavrnil učitelja iz Eritrej, ki je prišel mimo ob obisku Hiosa. Ta zgodba priča, kako globoke in

6; 7: eas (oves) a sua voce Graeci appellarunt mela. nec multo secus nostri ab eadem voce, sed ab alia littera (vox earum non me, sed be sonare videtur) oves be alare vocem efferentes, e quo post balare dicunt extrita littera.

⁴⁴ Hippon., fr. 82 Bergk.

⁴⁵ Nemško 'Gebäck' kakor tudi 'backen' je v daljni zvezi s φάγειν (peči).

⁴⁶ 409E ss.

⁴⁷ Vita Soph. ταῖς δὲ Μούσαις θιάσον ἐκ τῶν πεπαιδευμένων συναγαγεῖν.

⁴⁸ Athen. XIII 603E. Učitelj kot *homo ignobilis* nimà osebnega imena. Imenuje se ὁ Ἐρυθραίος, s čimer je treba vsepovsod v tekstu po pričevanju starejše različice 604A: ὁ Ἐρετριεύς ἢ Ἐρυθραίος nadomestiti ὁ Ἐρετριεύς. Iz Eritrej bi se dalo zlahka potovati na hioški praznik; kaj pa iz Eretrije?

⁴⁹ Vprašanje o metaforični rabi *epiteta*, kot so πορφύρεαις παρῆσι, πορφύρεου στό-

zanimive estetske probleme je v tem času obravnavala omikana družba.⁴⁹ Herodotovo sorodstvo z materinim ujemcem po imenu Panjasis, ki je bil takrat zelo znan epik, in njegovo prijateljstvo s Sofoklom sta mu omogočila, da se je zanimal tudi za pesnikovo osebnost, kar postaja aktualno zdaj, v času naraščajočega individualizma. Seveda spada Glavk iz Regija, ki se je prvi lotil literarne in glasbenozgodovinske znanosti,⁵⁰ šele na konec stoletja, toda Herodot v svojih knjigah že kaže, da njega in njegovo občinstvo začenjajo zanimati βίοι slavnih pesnikov. Čisto na začetku ob omembi Giges a navede besede, da je to tisti, »ki ga je tudi Parijec Arhiloh, ki je živel v istem času, omenil v trizložnem jambu.«⁵¹ Za samo zgodbo o Gigesu je citat odveč, zanimiv je bil samo za Herodotove poslušalce, ker je lidijski kralj, ki je tu zgodovinsko izpričan, identičen s kraljem, ki nastopa v Arhilohovem ljudskem jambu: Οὗ μοι τὰ Γύγεω τοῦ πολυχρύσου μέλει.⁵² S tem, ko Herodot dodaja: »ki je živel v istem času«, pa se razodeva težnja po znanstveno utemeljeni kronologiji starih pesnikov, ki je bila dotlej pri starih Grkih, žal, povsem zanemarjena. Kot je znano, posveča enako zanimanje za zgodovinsko raziskavo določitvi docela zameglenih podob Homerja in Hezioda, ko ju datira štiristo let nazaj.

Posebno zadovoljstvo mu predstavlja, kadar lahko v zgodovino vključi imena slavnih lirikov svojega naroda. Na Periandra naveže nesmrtno novelo o Arionovi rešitvi,⁵³ ob atenskih bojih za Sigejon omenja udeležbo Alkaja,⁵⁴ pri čemer parafrazira njegovo pesem, ki jo citira Strabon. Iz primerjave

ματος so nato razvijali sofisti, Aristotel in Teofrast; prim. *Über das III. Buch der Ar. Rhetor.* (Abh. d. Berl. Ak. 1886), p. 30.

⁵⁰ Hiller, *Rhein. Mus.* XLI, p. 398ss.

⁵¹ I 12: Γύγις τοῦ καὶ Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γενόμενος ἐν ἰάμβῳ τριμέτρῳ ἐπεμνήσθη; čeprav so sledeči stavek ἔσχε δὲ τὴν βασιληίην, ki znova začenja govor, prekinjen s parentezo (ἔσχε.. δὲ τὴν βασιληίην), izdajatelj neupravičeno črtali (tako F. Cauer, *Rhein. Mus.* XLVI, p. 246; prim. Hauvette, *Archiloque*, Paris 1905, p. 16). Pristavek ἐν ἰάμβῳ τριμέτρῳ se torej z ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ (I 47; 62) izkaže za pristnega; V 60, kjer se zdi pristavek še bolj odveč kot na tem mestu. Oraklji so zmeraj spesnjeni v heksametrih in jambski meter, ki ga navaja v I 174 (ἐν τριμέτρῳ τόνῳ), se da razložiti tako, da je prevzet iz neke stare knidske zbadljivke (epigrama). Da je namesto τόνῳ za spremembo rečeno ἰάμβῳ, ne bo poočital nihče, ki ve, kaj je v starih časih pomenil jamb. Tako isto pesem navaja Arist., *Rhet.* I 17, 1418b 30: ἐν τῷ ἰάμβῳ οὗ ἡ ἀρχὴ 'οὗ μοι τὰ Γύγεω'. Sicer pa opažam, da je po prvem jambu, ki ga nakazuje καὶ pri Plutarhu, izpadel en verz, katerega vsebino se da razbrati iz posnetka anakreontske pesmi 7, 2. Prav ta verz daje Herodotu opravičilo, da je obe osebi izpostavil kot sodobnika.

⁵² Fr. 25B.

⁵³ I 23.

⁵⁴ V 95; prim. Strabon XIII 600. Zdi se, da za opis perzijskega velikana (VII 117) stilistično izrablja Alkajev fr. 33, podobno kot Tukidid (I 69) citira priljubljeno pesem ἐκ περάτων γῆς (Zerdik, *Quaest. Appian.*, p. 45).

s taistim Strabonom⁵⁵ sledi, da Herodot od treh vojaških iznajdb Karcev, perjanice na šlemu, ročaja za ščit in oznak na ščitu, ki jih našteva v I 171, prvi podatek dolguje Alkaju in drugega Anakreontu.

Odlomek II 134 je pravi vir literarnozgodovinske erudicije. Na tem mestu govori o basnopiscu Ezopu, ki je bil suženj skupaj z znamenito hetero, kasnejšo kraljico Egipta Rodopido. Na to se nanaša zgodba, da je Rodopido v Egiptu odkupil Haraks iz Mitilen. Za svoje poslušalce Herodot k temu s posebnim zadovoljstvom dodaja, da naj bi bil omenjeni Haraks brat pesnice Sapfo. In citira μέλος, v katerem pesnica v zvezi s tem svojemu bratu namenja grenke očitke.⁵⁶

Anakreonta, ki ga izrablja v odlomku I 171, izrecno omenja v III 121. Verjetno tudi za zgodbo, ki jo pripoveduje na tem mestu, dolguje zahvalo le pesnikovim pesmim. Seveda ne pozabi omeniti najslavnejših melikov svoje mladosti, Pindarja in Simonida. Znano tolerančno pridigo, ki jo v III 38 veže na Kambizovo ravnanje v Egiptu, zaključuje z besedami: »*Pindar ima po mojem mnenju prav, ko trdi, da je običaj vsemu svetu kralj,*« pri čemer pesniško besedo v kontekst umesti zelo svobodno.⁵⁷ Sledi o pesnikovem vplivu pa najdemo tudi na drugih mestih.⁵⁸ Simonid je bil takrat kot bolj moderen in precej bolj spreten pesnik verjetno še bolj priljubljen od svojega velikega tekmeca. Njegov epinikij na Evalkida, vojskovodjo Eritrejcev, omenja Herodot ob nesrečni bitki za Sarde v jonskem uporu.⁵⁹ Njegovi nagrobni napisi na Leonida, tristo Špartancev in vidca Megistia pa tvorijo učinkovit zaključek enkomija, ki ga Herodot posveča pogumnim Špartancem.⁶⁰

Izmed atiških pesnikov pride dvakrat v poštev Solon, kot državnik in kot pesnik. Tako ga ob Krozju vpeljuje kot modreca, ki nasproti orientalskemu vladarju dostojanstveno in vzvišeno zastopa grško evdajmonijo.⁶¹ Njegovo zakonodajo omenja v II 177. Za filologe je še posebej zanimivo mesto V 113, kjer ob bitki pri kiprijski Salamis, ki se je za Kiprijce iztekla nesrečno, navaja Aristokipra, kralja Solijcev, Filokiprovega sina. S 'prekipevajočo učenostjo', ki jo pri njem že dodobra poznamo, ob Filokipru dodaja, da gre za »*tistega Filokipra, ki ga je Atenec Solon, ko je bil prišel na Kiper, med vsemi vladarji najbolj slavil v svojih elegijah.*« Plutarh nam je ohranil lepe verze te poslovilne

⁵⁵ XIV 661.

⁵⁶ I 135: ἐν μέλει Σαπφὼ πολλὰ κατεκερτόμησέ μιν. Spet je treba biti pozoren na pristavek ἐν μέλει. Oda o njegovi vrnitvi se je (žal v žalostnem stanju) našla v Oxyrhynch. Papyri (I 11). V njej so opazni namigi na njegove prejšnje prestopke.

⁵⁷ Gl. *Keria*, 1/1999, 1-2, op. 50.

⁵⁸ Christ, *Sitz. d. Münchner Ak. d. W.* 1895 (phil. hist. Kl.), p. 28.

⁵⁹ V 102.

⁶⁰ VII 228. Natančno je izpričano le Simonidovo avtorstvo zadnjega, ker je bil Megistias njegov podpornik. Toda na njegovi osnovi se Herodotu zdi tako kot nam samoumevno tudi avtorstvo ostalih.

⁶¹ I 29-34.

pesmi. Atiški poslušalci so jih seveda znali na pamet. Iz tega je jasno, da je predavatelj skušal doseči stik z občinstvom in njihovimi interesi.⁶² Herodot⁶³ pa se je poslužil tudi neke druge Solonove pesmi ob njegovem odhodu iz Aten in iz nje potegnili nekoliko nespretne sklepe.⁶⁴

Pozornost vzbuja dejstvo, da sočasna atiška drama, katere popolni razcvet je Herodot doživel, nanj ni imela nobenega opaznega vpliva. Ajshila omenja edino takrat, ko ga obtoži plagiatorstva. Iz mita v mestu Buti in iz »nobenega drugega«, kot posebej poudarja,⁶⁵ »je Euforionov sin Aishilos zajel misel, da je, v nasprotju s prejšnjimi pesniki, edini naredil Artemido za hčer Demetre.« Kaj pomeni ta absurdni očitek, se da presoditi iz podobne denunciacije v isti knjigi.⁶⁶ Herodot trdi, da nauk o potovanju duš izvira iz Egipta. »Temu naziranju so se pridružili tudi nekateri Grki, eni prej, drugi pozneje, kakor da bi bilo njihovo: poznam tudi njih imena, a jih ne zapišem.« Verjetno ima pred očmi Pitagoro in Empedokla, s katerim je bil najbrž skupaj v mestu Turiji. Zaradi osebnih stikov z južnoitalijanskimi pitagorejci tukaj zamolči imena, za kar v odnosu do umrlega Ajshila nima nobenega razloga. Čeprav je to brskanje za viri slabo utemeljeno (saj ima potovanje duš pri pitagorejcih prav tako malo opraviti z Egiptom kot Artemidina genealogija), pa je za avtorjevo filološko žilico vendarle zelo značilno. In ta, na tem mestu napačno usmerjen gon nas privede do Herodotove največje sposobnosti, ki mu je prinesla častni naziv enega »prvih wolfijancev«.⁶⁷ Herodota Homer povsem prevzame, njegova domišljija živi v heroični podobi, ki jo je Grkom ustvaril ep. Celo njegov slog je temu ustrezno mestoma epsko obarvan. Reminiscence na Homerja in na starejšo ter mlajšo epiko so številne.⁶⁸ Strauß pravi: »Herodotove knjige so ep, in sicer na tistem kulturnem vrelišču, ko se je ta pravkar prelil v prozo.«⁶⁹ Poleg Homerja je poznal Hezioda, ne samo njegovo *Teogonijo*, temveč tudi *Dela in dneve*.⁷⁰ Pozna tudi sicer nedokazljivo njegove verze o Hiperborejcih.⁷¹ Nasprotno ne ve nič o tem, da njemu pripada *Melampodija*, ki so mu

⁶² V 113: Ἀριστόκυπρος ὁ Φιλοκύπρου, Φιλοκύπρου δὲ τοῦτου τὸν Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἀπικόμενος ἐς Κύπρον ἐν ἔπεσι αἶνεσε τυράννων μάλιστα. Nejasno je ἀπικόμενος. Glasiti bi se moralo ἀπὶ τῶν ἐκ Κύπρου. Pozoren je treba biti še na ἐν ἔπεσι. Plut., *Sol.* 26 pravi natančneje ἐν ταῖς ἐλεγείαις.

⁶³ I 29.

⁶⁴ Wilamowitz, *Arist. u. Athen* I, p. 15.

⁶⁵ II 156: ἐκ τοῦτου δὲ τοῦ λόγου καὶ οὐδενὸς ἄλλου Αἰσχύλος ὁ Εὐφορίωνος ἥρπασε τὸ ἐγὼ φράσω, μῦθος δὲ ποιητέων τῶν προγενομένων· ἐποίησε γὰρ Ἀρτεμιν εἶναι θυγατέρα Δήμητρος. Ajshilovo delo ni dokazljivo.

⁶⁶ II 123.

⁶⁷ Wilamowitz, *Homer. Unters.*, p. 365.

⁶⁸ Paley, *Transactions of the Cambridge Philos. Soc.* XI/1869, 2, p. 379. Stahl, *Jahrb. f. klass. Philol.* 1896, p. 369ss.

⁶⁹ *Briefe an Zeller* I, 316ss.

⁷⁰ II 82 = Hes., *Erga* 765.

⁷¹ IV 32 = fr. 209 Rz.

jo pripisali kasneje.⁷² Ta pesnitev govori o svetem vidcu in svoj nastanek dolguje v 7. in 6. stoletju posebej živi potrebi po religioznem prebujenju, ki ji med drugim dolguje zahvalo tudi kulturna in preroška poezija orfičnih krogov, psevdopesnitve Orfeja, Musaja in Epimenida, oraklji Bakisa, himnična poezija Olena. Zaradi svetosti te poezije in posebej zaradi apolinične religije, v katero veruje Herodot, pa so ti produkti pobožnjakarskega varanja kljub razkrinkanju Onomakrita na osnovi Lasosovega poročila⁷³ skriti pred Herodotovo kritiko in tako čudežna podoba apoliničnega svečenika Abarisa kakor ep Prokonezijca Aristreja o pobožnih Hiperborejcih le v obliki plahih dvomov naletita nanjo.⁷⁴ Nasprotno jo svobodno razvija, kadar se oddalji od utesnjenega ozračja delfske religije. Vendar na teh mestih ne gre za religiozno, temveč za literarno kritiko, ki jo Herodot izvaja ob homerskem izročilu. V izčrpnem pojasnilu dokazuje, da *Kiprija* ne more biti Homerjevo delo, temveč izvira od nekega drugega pesnika. Kajti v njem je trditev, da naj bi Paris s Heleno po mirni plovbi tretji dan pristal v Troji, iz *Iliade* pa naj bi mu bilo znano njuno blodenje (štiri ustrezne verze *Iliade* navaja s filološko akribijo iz pesmi Διομήδεος ἄριστήν). Postopek dokazovanja ni skladen z našimi pojmovanji. Prvič, ker pesnika *Iliade* brez nadaljnjega izenačevja s Homerjem, pa tudi knjiga Z je ena najmlajših sestavnih delov naše *Iliade*, prav tako pa ne razmišlja o možnosti, da bi izločil dvomljive verze *Kiprija*.⁷⁵ Kljub temu je Herodotova smela kritika pogumno dejanje, ki mu je v aleksandrijski filologiji kasneje sledilo opuščanje celotnega kikličnega epa in končno zamejitev Homerjevega imena na *Iliado* in *Odisejo*. Metoda, s katero je poskušal dejansko nezdržljiva nasprotja ob pomembnih vprašanjih povzdigniti na višji kritični nivo, je nedvomno Herodotovo odkritje in jo je na homerskem epu Ἐπίγονοι ob zanj sumljivi omembi Hiperborejcev uporabil tudi sam.⁷⁶

Še zdaleč se nisem mogel dotakniti vseh Herodotovih filoloških opazanj.⁷⁷ Posredovano pa vendarle zadošča, da pokažem povsem presenetljivo podobo njegove vsestranske pozornosti za filologijo, od najmanjše podrobnosti do največjega problema, in njegovega, skorajda strastnega zanimanja za jezikovna in literarna vprašanja. Kakor predstavlja Demokrit filozofski, tako je nekoliko starejši Herodot zgodovinski primer grške kulture, ki je

⁷² II 49; IX 34.

⁷³ VII 6.

⁷⁴ IV 36; IV 14 ss. III 116.

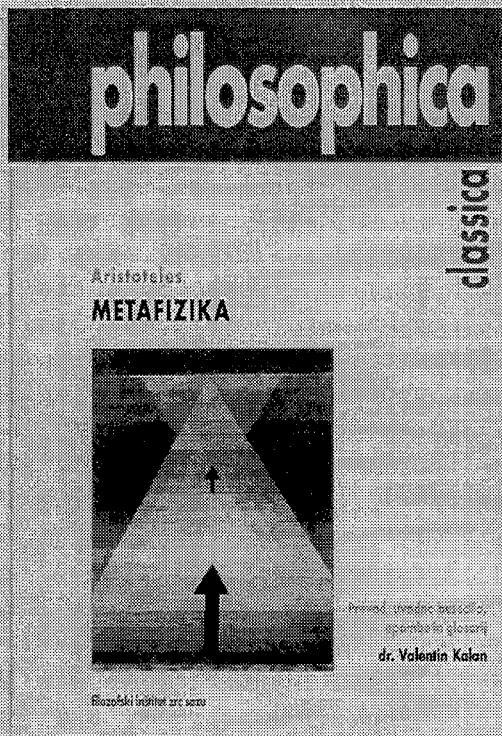
⁷⁵ Ker Herodot trdno zaupa epu *Kiprija*, se je že v antiki mesto I 155: εἴ τις πατέρα ἀποκτείνας τῶν παίδων αὐτοῦ φείσεται upravičeno obravnavalo kot parafrazo verza iz *Kiprija* νῆπιος, ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει. Clem. Al., *Strom.* VI 19 (II 437, 17).

⁷⁶ IV 32. Omembo zavrne v odtlej tako priljubljeni pogojni obliki: εἰ δὴ τῷ ἔδοντι γε Ὀμηρος ταῦτα τὰ ἔπεα ἐποίησε.

⁷⁷ V celoti obstaja prek petdeset mest.

zdaj z vso močjo napredovala k spoznanju besede. Zato sem z ozirom na njegovega abderitskega sodobnika Herodota že enkrat prej poimenoval za »*soutemeljitelja filološke znanosti*«. ⁷⁸ Pri vsej njegovi duhovni strukturi je verjetno, da je prenekatero zapažanje do njega prišlo ustno od drugod, da je veliko prevzel tudi iz zgodnejše literature, posebej od Hekataja. Toda večina teh, tako značilno podanih observacij je nesporno njegova duhovna last. Herodotov upoštevanja vredni začetek izpričuje, da je filološka metoda v ožjem pomenu besede sama vzknila iz splošnega zgodovinskega raziskovanja in da je kritika dejstev že pri očetu zgodovine povezana s kritiko virov in jezika. Na tej povezavi realnega in formalnega, stvarnega in jezikovnega ter na prežemanju vseh področij s pravim zgodovinskim duhom počiva napredek naše filološke znanosti že dvainsedemdeset let, ki so minila od prvega dneva nemških filologov. Od takrat nam, filologom, postaja vedno bolj jasno, da je naša disciplina le del velike, vseobsegajoče zgodovinske znanosti, in proučevanje njenih inkunabul nas v tem prepričanju le še bolj utrjuje.

⁷⁸ *Indogerm. Forsch.* XV/1903, p. 3.

Aristoteles

METAFIZIKA

*Prevod, uvodno besedilo,
opombe in glosarij*
Valentin Kalan

Zbirka

Philosophica-Series Classica

1999, LXXXVI + 437 str.,

14 x 21 cm, trda vezava,

ščitni ovitek,

ISBN 961-6182-90-0.

CENA: 5.832 SIT

Naročila sprejema:

Založba ZRC

Gosposka 13, 1000 Ljubljana

Tel/Fax: (01) 425 77 94

E-Pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Če bi morali imenovati trideset knjig, ki po Nietzschejevih pesniških besedah ustanavljajo in ohranjajo evropsko kulturo, med njimi ne bi smela manjkati Aristotelova *Metafizika*. To Aristotelovo delo z neprevedljivim naslovom »*Metaphysica*, TA META TA PHYSIKA« sestavlja štiri-najst knjig: veliki in mali Alpha, Beta, Gamma, Delta, Epsilon, Zeta, Eta, Theta, Iota, Kappa, Lambda, My in Ny. V njih je podana zoritev evropske modrosti iz čudenja, nato pa je prikazano celotno drevo znanosti, od fizike in medicine, prek tehnike in ekonomije, etike in politike, prek logike in matematike, do splošne znanosti ontologije, filozofije umetnosti in teologije. Aristoteles nam prikaže način srečevanja stvari v njihovi samodanosti, tako naravnih kakor tehniških, tako predmetov delovanja, ki zadevajo človekov *ethos*, kakor predmetov vedenja, ki jih oblikujeta matematika in umetnost. Naposled Aristoteles obravnava človekov odnos do celote sveta in do Boga, ki je tema bajeslovja, religije in filozofske teologije. Metafizična modrost nas tako spomni na resnico kot luč človekovega življenja in s tem pripomore k dobrobiti človeštva.

Knjiga vsebuje poleg spremne besede še obsežna prevajalska in uredniška pojasnila, glosarij Aristotelovih terminov, seznam Aristotelovih spisov, izbrano bibliografijo in imensko kazalo.

IV
MISCELLANEA

POROČILO PREDSEDNICE DRUŠTVA ZA ANTIČNE IN HUMANISTIČNE ŠTUDIJE ZA OBDOBJE OD APRILA 1995 DO MAJA 1999

Če potegnemo črto pod štiriletnim delovanjem Društva za antične in humanistične študije Slovenije za obdobje od 22. aprila 1995 do maja 1999, lahko ugotovimo, da je naše društvo tudi v teh štirih letih, četudi v okviru skromnih finančnih možnosti, svoje člane povezovalo ob pestri društveni dejavnosti, obenem pa na različnih področjih tudi posodobilo delovanje društva.

Organiziralo je celo vrsto zanimivih predavanj, ki so jih pripravili tako domači kot tuji predavatelji. Nekatera predavanja je priredilo društvo samo, pogosto pa se je, še zlasti pri gostovanju profesorjev tujih fakultet, tako kot v prejšnjih letih povezovalo predvsem z oddelkom za klasično filologijo. Člani upravnega odbora društva, ki so večinoma tudi člani obeh predmetnih maturitetnih komisij za latinščino in grščino, so v imenu društva s svojimi predavanji redno sodelovali pri obveznih izobraževalnih seminarjih za maturo, namenjenih gimnazijskim profesorjem, ki jih prireja Zavod za šolstvo in šport RS oziroma pedagoška svetovalka za klasične jezike in profesorica na Gimnaziji Poljane Katja Pavlič Škerjanc. K vsem tem predavanjem so bili praviloma vabljeni tudi vsi člani društva.

Ob 65. obletnici rojstva prvega predsednika in uglednega člana društva akademika prof. dr. Kajetana Gantarja je društvo ob pomoči prof. dr. Primoža Simonitija od Ministrstva za kulturo pridobilo posebno subvencijo v znesku 2.300.000 SIT za izid poseb-

nega zbornika v čast jubilaranta z naslovom *Sertum Gantarianum*, ki ga je pripravil in uredil dr. Primož Simoniti. Zbornik je bil predstavljen na slovesni prireditvi v dvorani Slovenske matice.

Na predlog dr. Kajetana Gantarja je v maju 1999 društvu kljub neizmernim finančnim zapletom, saj je za revijo, ki prvič izide, v dani situaciji izjemno težko pridobiti finančna sredstva in prispevke sodelavcev, vendarle uspelo javnosti predstaviti prvo oziroma dvojno številko revije *Keria* s podnaslovom *Studia Latina et Graeca*. To je prva slovenska strokovna revija, ki bo slovensko javnost seznanjala z novimi odkritji s področja klasičnih in humanističnih ved v slovenskem in svetovnem merilu, obenem pa s povzetki člankov v svetovnih jezikih skušala tudi tujo javnost sproti opozarjati na nova dognanja slovenskih znanstvenikov, ki se ukvarjajo z antiko in humanizmom; namenjena je tudi profesorjem, študentom in ljubiteljem latinščine in grščine.

Društvo je v okviru svoje redne dejavnosti vsako leto spomladi organiziralo tudi tekmovanja iz latinščine za gimnazijce 3. letnikov in leta 1999 so bila nagrajencem prvič podeljena posebna zlata Sovretova priznanja. Tekmovanj se je vsako leto udeležilo okrog štirideset dijakov, ki so dosegli zelo lepe uspehe tako pri slovničnem delu kot tudi pri novo vpeljanem kulturno-civilizacijskem delu testa, še posebej zanimiva pa so bila v tem okviru nekatera njihova aktualna razmišljanja.

Prav tako obetavno perspektivo društva kot ustanovitev lastne revije pa pomeni tudi ustanovitev samostojne študentske sekcije našega društva, ki je prav tako nastala v tem mandatu. V njej so se povezali študentje in mladi

diplomanti klasične filologije, ki jim društvo lahko pomaga pri uresničevanju njihovih strokovnih načrtov. Sekcija je odlično zaživela in upati je, da bo z lastnimi publikacijami in s svežimi idejami še naprej poživljala delovanje društva.

V tem času je društvo prejelo tudi vabilo k organizaciji *Colloquium didacticum classicum*, ki pa se mu žal kljub obljubljenim sredstvom nismo mogli odzvati, ker bi bila organizacija mednarodnega kongresa, ki ga mora pripraviti vsaka nova članica, zaenkrat za nas še prezahtevna.

V tem mandatu se je moralo društvo v skladu z novimi zakonskimi predpisi lotiti tudi prenove svojega statuta. Pri tem nam je pomagal naš dolgoletni član dr. Janez Kranjc, dekan pravne fakultete, za kar mu društvo dolguje posebno zahvalo.

Nekateri predstavniki društva smo se v tem času udeležili še slovesnosti ob odkritju dveh spominskih obeležij: dr. Frana Bradača na Jami pri Žužemberku in dr. Antona Sovreta v Šavni Peči. In še *per aspera ad astra*! Ob koncu namreč ne gre pozabiti, da so si člani Društva za antične in humanistične študije jeseni leta 1995 v Klubu Nove revije ob sveže pečenem rimskem kruhu z vinom *mulsum* nazdravili ob svojih dvajsetletnici, kjer so vsi dotedanji predsedniki (dr. Kajetan Gantar, dr. Erika Mihevc-Gabrovec, dr. Primož Simoniti, dr. Rajko Bratož, lekt. Martin Benedik in lekt. Barbara Šega-Čeh) v svojih kratkih nagovorih nanizali vrsto težav pa tudi marsikatero prijetno trenutke, ki so jih med svojimi prizadevanji za obstoj in uveljavitev stroke doživljali v svojem mandatu in kot člani našega društva.

Barbara Šega Čeh

MOSES I. FINLEY, ANTIČNA IN MODERNA DEMOKRACIJA

Recenzija

Moses I. Finley, Antična in moderna demokracija. Ljubljana: Krtina, 1999 (Knjižna zbirka Temeljna dela), 125 strani.

S trditvijo, da je danes v zahodnem svetu vsakdo demokrat, začenja Moses I. Finley uvod k drugi izdaji knjige o antični in moderni demokraciji. Za svet, kjer pojma »demokracija« in »demokratično« nedvomno obsegata odobravanje tako označene družbe in ustanove, bi bila ugotovitev lahko razveseljujoča, če je ne bi omogočilo opazno zmanjšanje ljudske udeležbe, ki je temeljna značilnost izvirnega grškega modela demokracije. Ideološko je izključevanje ljudstva iz procesa odločanja podprl razmah elitistične teorije, ki uči, da lahko demokracija deluje in preživi samo pod oligarhijo poklicnih politikov in birokratov, medtem ko je udeležba ljudstva omejena na občasne volitve. V tako razumljeni demokraciji je ljudska politična apatija zaželena, ker je predstavljena kot znak razumevanja in strpnosti do različnosti, ki blaži izpade fanatikov ekstremističnih gibanj. Povsem nasprotno tej teoriji je avtorjevo prepričanje, ki ga utemeljuje na osnovi dialektičnega diskurza med starogrškimi in sodobnimi koncepti. Finley kot izredno pronicljiv zgodovinar model atenske demokracije in njegovo delovanje primerja z delovanjem sodobnih demokratičnih institucij z gotovostjo, da vsaka od obeh družb lahko pripomore k boljšemu razumevanju druge.

Seveda je atenski model v svojih osnovnih potezah danes neponovljiv.

Majhen ozemeljski obseg atenske polis, s primerno majhnim številom prebivalstva, ki je večji del dneva preživevalo izven svojih bivališč, je ljudem omogočal, da so se med seboj poznali. Grški svet je bil svet govornih besede, kjer so novice razglašali glasniki, čenče in govorice ter razprave različnih komisij in skupščine. V njem niso poznali političnih dokumentov, ki bi jih politiki skrivali pred očmi javnosti, niti ni bilo medijev, ki bi jih bilo mogoče nadzorovati, pač pa je bil stik med voditelji in volilci takojšen in neposreden. Vsak polnoleten atenski državljan moškega spola je imel pravico udeleževati se zasedanj skupščine ter na njih predstaviti svoje mnenje. Skupščina, ki se je redno sestajala, je odločala o vseh zadevah javne politike in svoje odločitve navadno sprejemala v času enega dne z večinskim glasovanjem vseh navzočih. Skromno plačilo, ki so ga volilci prejeli za udeležbo, je tudi najrevnejšim državljanom omogočalo, da so se udeleževali skupščinskih zasedanj ter sodelovali pri opravljanju različnih javnih služb. Po žrebu izbran je bil lahko vsak polnoletni državljan postavljen na javni položaj. Prav tako je imel vsak pravico voliti javne uradnike in kot član ljudskega porotnega sodišča razsojati v civilnih, kazenskih, javnih in zasebnih tožbah. Plačane birokracije Atenci niso poznali, ker so administracijo prepustili mnogoštevilnim, z žrebom določenim nosilcem enoletnih služb in svetu s 500 člani. Takšen sistem je predvsem zaradi plačila javnih služb ter izbire z žrebom precejšnjemu delu atenskih državljanov omogočal, da so si pridobili neposredne izkušnje v vladanju.

Pa vendar tako široka udeležba ljudstva, ki je bilo po večini samo polizobraženo, ni privedla do oblikovanja

ekstremističnih gibanj. Dogajalo se je prav nasprotno. Skupščina je bila podobno kot družina, obednica in telovadnica agentura izobraževanja, ki je v ljudeh oblikovala in razvijala moralne vrline ter občutek državljske odgovornosti, zrele identifikacije s skupnostjo, njenimi tradicijami in vrednotami. In prav v občutku za skupnost, podprtem z državno religijo, miti in tradicijo vidi Finley bistveni element uspeha atenske demokracije. Sposobnost zadostnega dela državljanov po samoobvladovanju je preprečila zdrs v kaos ali tiranijo. To pa je nekaj čisto drugega od danes priporočene apatije, ki ni izraz strpnosti in razumevanja, marveč predvsem posledica nevednosti in občutka nemoči. Zdi se, da večji del Atencev ni izkoristil pravice do govora v skupščini, marveč je na osnovi politične in tehnične usposobljenosti v vsakem obdobju izbral nekaj mož z različnimi političnimi usmeritvami, med katerimi so se nato odločali. A če so Atenci priznavali potrebo po vodstvu, to ne pomeni, da so vodstvu izročili tudi moč odločanja. Celó Perikles nikdar ni imel moči današnjih voditeljev političnih strank. Vsak voditelj je bil govornik, ki je moral svoj predlog v skupščini predstaviti tako, da je o njegovi pravilnosti in potrebnosti prepričal zbrane volilce. Ob tem je moral upoštevati spremenljivo sestavo skupščine na določen dan, kakor tudi spremenljivost njenega razpoloženja. Predvsem pa še zdaleč ni bil nedotakljiv. V vsakem trenutku so zoper njega lahko uporabili *graphé paranómon* in mu sodili zaradi nelegalnega predloga pred skupščino. To sredstvo je omejevalo pravico vseh državljanov, da javno spregovore, in hkrati skupščini omogočalo, da je ponovno pretehtala predlog, ki ga je že sprejela. In če se

ji je zdelo, da je vpliv nekoga premočan, ga je lahko z ostrakizmom vselej za 10 let izključila iz skupnosti državljanov.

V takšni skupščini ni bilo prostora za neizrazite lutke, katerih besede odražajo odločitve politične stranke, ki jo zastopajo, in ki za svoje dejanje in besede niso kazensko odgovorne. Atenski državljani si je vodilni položaj lahko pridobil in ga ohranil samo z nenehno javno dejavnostjo ob vselej prisotni možnosti, da bo za svoje delo strogo kaznovan. Seveda so ga lahko pri tem vodile povsem osebne koristi, a pomembno je bilo, ali je bilo njegovo ravnanje tudi v dobrobit države. Predvsem vprašanje, v čigavem interesu vodi voditelj, so si v antiki vzeli za merilo tisti, ki so ocenjevali ravnanje voditeljev. In čeprav je predvsem spretno oblikovan govor lahko prepričal zbrane volilce, namena njihovih voditeljev nikakor ne moremo spacičiti v željo po zavajanju. Prav lahko so govorniki, ki so si prizadevali, da bi državi koristili, predstavili slab predlog, medtem ko je bila lahko predlagana rešitev tistih, ki jih je zanimalo le lastno dobro, v prid tudi državi. Zato Finley povzema, da so bili demagogi, če besedo razumemo v njenem nevtralnem in ne v današnjem izključno negativnem pomenu, strukturni element atenskega političnega sistema. Izraz lahko uporabimo za prav vse atenske voditelje ne glede na stališča, ki so jih zastopali, pri čemer moramo za njihovo vrednostno opredelitev posamično presojati slehernega izmed njih po njegovi uspešnosti in ne po metodah ali navedbah. »Ne moremo imeti obojega,« pravi Finley, »ne moremo častiti in občudovati dosežkov dveh stoletij, hkrati pa zavračati demagoge, ki so bili arhitekti političnega ustroja in tvorci politike, ali

skupščino, v kateri in skozi katero so opravljali svoje delo.«¹

Danes se v svetu zahodnih demokracij ljudje ne dele več na svobodne in sužnje in enakopravni ter svobodni moški in ženske imajo z ustavo zagotovljene politične pravice. Vendar ločnica ostaja in politična elita je danes mnogo ožja kakor v demokratičnih Atenah, kjer so bili iz nje izključeni sužnji, tujci in ženske. Podoba atenske demokracije, ki jo Finley s potezami zgodovinarja in ne politika slika pred očmi bralca, je v mnogočem drugačna od delovanja sodobne demokracije. Ob pojem, ki danes za večino ljudi predstavlja dobrino brez alternative, postavi njegov izvirni model in pokaže na možnost, da so predstave danes zapriseženih demokratov o demokraciji včasih zelo blizu Platonovim in Aristotelovim nazorom, katerih avtorja nikoli nista bila pristaša demokratične politične ureditve. Finleyevo delo, ki je prvič izšlo pred skoraj tridesetimi leti in je v zbirki Temeljna dela založbe Krtina sedaj v prevodu na voljo tudi slovenskemu bralcu, ponuja slikovit, nazoren in kritičen prikaz preteklosti, ki ob stalnem vzporejanju s sedanostjo uči, opozarja in spodbuja k razmišljanju.

Alenka Cedilnik

¹ Str. 53.

VICTOR DAVIS HANSON, JOHN HEATH: WHO KILLED HOMER? THE DEMISE OF CLASSICAL EDUCATION AND THE RECOVERY OF GREEK WISDOM

Recenzija

Victor Davis Hanson, John Heath: **Who killed Homer? The Demise of Classical Education and the Recovery of Greek Wisdom.** The Free Press (Simon & Schuster Inc.), New York, 1998. – *Kritičen pogled na položaj klasične filologije v Združenih državah Amerike.* 290 strani.

Knjigo, o kateri je govora, bi težko označili kot znanstveno. Ne zato, ker bi strokovnih kvalifikacij manjkalo kate-remu od obeh avtorjev, saj je vsak od njiju habilitiran na svoji kalifornijski univerzi in to na oddelku, ki po ameriški kategorizaciji ustreza naši klasični filologiji. Ravno tu je kleč; ker sta oba avtorja po naravi in po stavi filologa, sta pri zgornjem naslovu po definiciji obsojena na pisanje *de domo sua*. In takoj na prvih straneh se pokaže, da je takšno pisanje vse kaj drugega kot pa neobremenjen in suh tekst, ki bi se ga avtorja lotila *sine studio*, kmalu potem pa postane jasno, da besedilo ni napisano niti *sine ira*. Ravno nasprotno; če že iščemo primerno vzporednico, je to kvečjemu Juvenal, ki mu *facit indignatio versum*. Podobno kot z njim je namreč tudi s Hansonom in Heathom; osebni prizadetosti navkljub je njun slog oster, iskrov in duhovit, tako da se ga ne bi bilo treba sramovati nobenemu satiriku.

V prvem delu se pisca ukvarjata predvsem z enkratnostjo grške civilizacije. V nasprotju z velikokrat slišanimi razlagami, ki »grški čudež« kategorično

zavračajo in ga razlagajo kot nujen rezultat stikov s sosednjimi civilizacijami, ubereta pristop, ki je v določenih krogih veljal za preseženega. Grška kultura, trdita, torej ni bila samo drugačna od vseh civilizacij v svojem prostoru in času, ampak jim je celo radikalno nasprotovala. Institucija, kakršna je bila *polis*, ni imela svojih korenin ne v Afriki ne v Aziji. Še več, na glavo je postavila vsako vzhodno pojmovanje vladanja, književnosti, vere, vojne, posameznikovih pravic, državljanstva in znanosti. Podobno obravnavata tudi temeljne vrednote klasične Grčije, ki v resnici so enkratne, nespremenljive in daleč od vsake multikulturalnosti; brez njih je vsako razumevanje in razlaganje dinamike in trajanja zahodne kulture vsaj sporno, če že ne kaj hujšega. V svojih izvajanjih ostajata predvsem pri Grkih, čeprav hkrati povesta, da gre tu predvsem za nazornost in deloma samovoljno izbiro, saj bi knjigo z isto pravico lahko poimenovala tudi »*Who Strangled Virgil?*«

Drugi del govori o izginjanju antike iz šolskih sistemov in posledično iz javnega življenja. Propadanje antike na tem področju je v Združenih državah resnično in tudi merljivo, pravita Hanson in Heath. Res je, da se je v zadnjih štiridesetih letih število strokovnih publikacij podvojilo in da je dvakrat več tudi raziskovalcev, ki jih navaja *L'Année Philologique*, vendar je to bolj kot kaj drugega le pesek v oči. V istem obdobju se je v ZDA število študentov latinščine vsaj prepolovilo, število obiskovalcev začetnega tečaja latinščine po univerzah pa je s 700.000 v začetku šestdesetih do konca sedemdesetih padlo za neverjetnih 80 odstotkov, na 150.000. Novejših uradnih podatkov še ni, vendar vse kaže, da se trend nadaljuje. Poleg tega težava ni

samo v tem, da je študentov manj, tudi drugačni so. Eksterni preizkusi znanja so v Ameriki še v sedemdesetih kazali najvišja povprečja med humanisti ravno pri bodočih študentih klasične filologije, ki so denimo študente angleščine prekašali za petdeset točk. Do srede devetdesetih je razlika izginila, premik pa je bil povsem enosmeren: medtem ko je povprečje pri anglistih ostalo praktično nespremenjeno, je pri klasičnih filologih padlo za štiriinštirideset točk. Proces je s seboj prinesel tudi predvidljive posledice; oddelki na univerzah se zapirajo, profesorji z doktoratom ostajajo brez služb, če pa jih imajo, so se v povprečju prisiljeni zadovoljiti z drugo najnižjo plačo na področju humanistike.

Daleč najbolj drzna pa je tretja teza knjige, kjer avtorja nastopita v nekoliko zoilovski maniri, le da z bičem ne udarita po Homerju, temveč po – *pars pro toto* – homerslovcih. Zelo naravnost pišeta, da je današnja generacija raziskovalcev antike pomagala pri uničevanju klasične izobrazbe. Govora je o zelo določenih znanstvenikih, ki so »s svojim obskurnim besednjakom in slogom, s svojo novo religijo postmodernizma, teorije, družbenih konstruktov in relativizma« antiko izrabili za lastno promocijo ter javnosti dokazovali, da prav oni najbolj vedo, kako zelo seksistični, rasistični in izkoriščevalski so Grki v resnici bili – namesto da bi razlagali o pomembnosti grške misli in vrednot v dobi informacijske revolucije. Avtorja se pritožujeta nad današnjo antropologijo in sociologijo, ki se »paseta na anomalijah, namesto da bi se posvetili fenomenom, ki presegajo prostor in čas,« hkrati pa se celo izogibljeta vsaki univerzalnosti in se jima ne zdi iskanje primerjav sodobnega človeka z grškim prav nič bolj legitimno kot iskanje pri-

merjav s kulturami v Polineziji ali v deževnem gozdu ob Amazonki. Avtorja si z obsežnim citiranjem akademskih cvetk privošči raziskovalce, ki skušajo ob antičnih besedilih z zamudo vnovčiti svoj napaberkovani žargon iz razrednega boja, psihoanalize, feministične teorije, gejevskih in lezbičnih študij in podobnih modnih področij. V nasprotju z njimi izpostavljata nekaj velikih imen, ki so si upala misliti po manj popularnih kalupih, od Heinricha Schliemann pa do Michaela Ventrisa.

Zadnji del knjige je obširen in utemeljen predlog reforme. Ameriškim kolidžem, kjer je izbira predmetnika precej arbitrarna, ponujata avtorja jedno predmetov, ki se izogibajo prezgodnji specializaciji ter poudarjajo bogastvo antike, diplomantu pa omogočajo široko področje zaposlitve in nadaljnjega študija. Radikalna sta tudi pri profesorjih: od njih zahtevata predavanja širokega spektra (kjer je zadrževanje ob lastnih monografijah in člankih strogo prepovedano), skrajšanje doktorskega študija na štiri leta, ukinitve postdoktorskih štipendij in ponovno ovrednotenje pedagoškega dela. Hkrati se zavzemata za novo etiko: nobenih simpozijev med šolskim letom, povečanje delovnih obveznosti (na šest do osem ur tedenskih predavanj), ukinitve habilitacijskih kriterijev, ki so krivi za hiperprodukcijo nepotrebnih in nepomembnih člankov, predvsem pa nagrajevanje kvalitetnih predavateljev – to je zdravilo, ki bi napol mrtvi ameriški Filologiji lahko spet pognalo kri po žilah in jo nemara celo naredilo spet privlačno za Merkurja.

V dodatku je naštetih deset primarnih in deset sekundarnih del, ki naj dajo ameriškemu bralcu pravo predstavo o antiki: med prvimi so recimo

Sofoklov *Ajant*, Tukididova *Peloponeška vojna* in Platonova *Apologija*, med zadnjimi pa *The Greek and Macedonian Art of War* Franka Adcocka, *Homer on Life and Death* Jasperja Griffina in *From Alexander to Actium* Petra Greena.

Reči je treba, da ima Hansonovo in Heathovo utemeljevanje splošnemu prepričljivemu vtisu navkljub tudi nekaj pomanjkljivosti. Avtorja sta zamolčala nekaj stvari, ki bi jih bilo dobro povedati, zapisala pa sta jih nekaj, ki bi jih bilo bolje zamolčati, bi rekel Mommsen. Med zadnje sodijo trivialni detajli iz različnih osebnih biografij, tako recimo podrobnosti o tem, kako in kje je končal Milman Parry (o katerem sicer pišeta z največjim spoštovanjem), med prve pa nekaj širših pogledov. Njuno izpeljevanje zahodne civilizacije izključno iz grške včasih deluje kar malo naivno, saj ni nikjer najti besedice o vplivu kakega krščanstva ali razsvetljenstva. Vendar gre tudi pri tem za odpustljiv greh; končno njun cilj ni analiza zahoda, ampak poudarjanje antike, kar jima tudi ob hoji po tenki črti kontroverznosti zelo dobro uspeva. Celo knjigo tako lahko mirno opišemo z besedami filozofa Alexisa de Tocquevilla o njegovi knjigi *Demokracija v Ameriki*: vemo, da bodo ameriški akademski bralci knjigo glasno obsodili, hkrati pa smo prepričani, da ji bodo v svojem srcu mnogi dali prav.

Na koncu recenzije se lahko vprašamo, v čem je sploh smisel prebiranja knjige o ameriških problemih v Sloveniji. Kaj ni stanje pri nas povsem drugačno? Kaj nista latinščina in grščina v srednjih šolah po mračnih desetletjih spet na svojem zmagovitem pohodu? Vse to še nič ne pove in kaj slaba tolažba je, da smo bili pri nas pred časom že precej na slabšem, kot so Američani danes. Problemi, ki se

jih lotevata Hanson in Heath, so problemi univerzitetnega študija po vsem zahodnem svetu. Slovenska klasična filologija je danes v nekem smislu res bojovita in angažirana, vendar je taka predvsem zato, ker jo je po Nietzschejevem načelu močnejšo napravilo to, kar je ni ubilo (čeprav ni prav dosti manjkalo); nobenega razloga nimamo, da bi po normalizaciji razmer v novem stoletju mirno pričakovali bistveno drugačen razvoj, kot ga je v prejšnjem doživela Amerika. Zlasti zato, ker si ga lahko v marsikateri humanistični ali družboslovni stroki empirično ogledamo že danes. Po slovenskem univerzitetnem svetu se je treba samo malo ozreti, pa bomo brez prevelikega truda našli večino v knjigi omenjenih simptomov: prazno besedičenje v nesmiselnih razpravah, obširne cikluse (povrh vsega še obveznih) predavanj o profesorjevi lastni subspecialni raziskavi, pomanjkanje širine in razgleda pri absolventih. O vsem tem se je tudi že pisalo: med glasnejšimi kritiki obstoječega sistema sta recimo Ivo Urbančič in Boštjan M. Zupančič. Knjiga zato lahko služi kot dragoceno opozorilo in učbenik s tujimi napakami, ki nas utegne čez leta rešiti podobne knjige izpod slovenskega peresa.

Morda najprivlačnejša značilnost besedila pa je nalezljivo navdušenje za antiko, s katerim je napisano. Podobnih knjig, ki bi bile primerne za začetnika, ni veliko: ena od njih je bila *Antični in moderni svet* Tadeusza Zielińskiego, ki pa se je bila zaradi svoje častitljive starosti pred časom prisiljena umakniti celo s seznama obvezne literature za latiniste in greciste. In ker je prav navdušenje pri študiju nemara ena najbolj ključnih lastnosti, si je želeli, da bi knjigo lahko brali dijaki v knjižnicah vseh slovenskih klasičnih

gimnazij in ne le študenti v knjižnici Oddelka za klasično filologijo, kjer trenutno sameva edini izvod pri nas.

David Mourin

Bremena Grkov

V. D. Hanson, J. Heath:

Who killed Homer?

Odlomek

Skrbi današnjega sveta – jedrsko uničenje, učinek tople grede, konec zaloge fosilnih goriv, novi in grozljivo odporni virusi, naraščajoče porabništvo, povečevanje razlike med bogatimi in revnimi, morebitno opustošenje naravnih virov in luknja v arktičnem ozonskem plašču – so težave, ki so posledica zahodne kulture in značilno zahodnega pogleda na napredek in razvoj. Priznati je treba, da se lahko za vse te neprijetne pridobitve zahvalimo grški paradigmi.

Po isti logiki pa lahko tudi zdravila za vse te ekološke, biološke, socialne in politične katastrofe, ki se kopičijo na obzorju, najverjetneje iščemo samo na zahodu. Alternativnih motornih goriv najbrž ne bodo razvili v arabskem svetu. V afriških plemenskih kulturah ne bodo iznašli zdravila, ki bo ustavilo AIDS. Novih načinov za mednarodno sodelovanje ni pričakovati iz tistega dela orienta, ki se upira okcidentu. Čista prevozna sredstva, ki jih bo poganjalo obnovljivo in neškodljivo gorivo, prejkone ne bodo prišla s Karibov. Združeni narodi se ne nameravajo preseliti v Kolumbijo. Univerze v Iraku in Iranu ne morejo izučiti inženirjev jutrišnjega sveta. Druge kulture vsej nasprotni propagandi navkljub ne morejo ponuditi povsem drugačne družbene paradigme, ki bi zagotavljala podobno stopnjo materialnega udobja in varnosti, vendar brez fizičnega izkoriščanja pokrajine. Grki nas bodo bodisi uničili bodisi rešili, vse dokler

bo svet hrepenel po svobodi in razkošju, ki si ju v tem trenutku privoščijo samo zahod. Čeprav se danes na univerzi o vsem tem ne spodobijo govoriti, pa večina tako na njej kot zunaj nje vendarle ve, da je tako.

To ne pomeni, da kje drugje na svetu ne morejo vznikniti pomembne književnosti, verstva, izvirna glasba ali običaji. Seveda lahko, celo zelo pogosto. Toda jedro nove mednarodne kulture – znanost, vlado, jezik in sredstva komunikacije, kmetijstvo, medicino, gospodarstvo, ekonomske in vojaške trende ter družbeno organizacijo – bodo v veliki meri določali prav dogodki v Evropi, v Ameriki in v državah, ki so do nedavnega spadale pod britansko krono in so zato s svojo kulturno dediščino povezane z Grki. Vse ostale velike kulture – še zlasti kitajska, japonska in korejska – bodo imele pomembno, mogoče celo glavno vlogo, vendar jo bo skoraj povsem določala stopnja, do katere bodo prevzele in prilagodile ekonomska in politična izhodišča zahoda. Milijarde se danes pospešeno ravnaajo po zahodnem ekonomskem in političnem zgledu, s katerim so začeli Grki. Dokaz za to naglo – in včasih motečo – prevlado lahko najdemo v sami besedi »zahodni«, ki danes ni več samo geografski termin. Če je država zahodna, to več kot o njeni legi pove o mentaliteti njenih prebivalcev. Na isti način je daljnovidni Izkokrat definiriral pridevnik »grški«: kot »izraz, ki bolj kot rojstvo določa miselnost in ga v večji meri uporabljamo za oznako skupne kulture kot pa skupnega izvora.« Temu se upira New Age s svojimi pripadniki in mnogi drugi, ki so siti brezosebnosti in omejitve zahodnega racionalizma; iščejo akupunkturo, zdravilne rastline, vzhodne načine meditacije in podobno. Toda s temi alternativnimi življenjskimi stili in terapijami eksperimentirajo pod udobno egido zahodne svobode, demokracije, tržne ekonomije in materialnega blagostanja, predvsem pa vseprisotnega začetnišča znanosti in tehnologije. Še celo ti

černi puščajniki, ki se z bojnim krikom »Nazaj k naravi!« po vsej Ameriki zatekajo v odmaknjena oporišča in tam pričakujejo armagedon, počnejo to z baterijskimi svetilkami, plastiko, bencinom, strelnim orožjem, knjigami, zdravili in kratkovolnimi radijskimi sprejemniki, naravnanimi na necenzurirane preroke grozeče katastrofe. Skrivajo se v upanju, da bodo njihovi uskladiščeni ostanki zahodnega obilja in svobode zadosten tehnološki in informacijski arzenal, s katerim se bo dalo boriti proti prihajajočim mračnim stoletjem. Njihov eksodus iz onesnaženega urbanega zahodnjaštva je še vedno povsem drugačen od zapovedanih in grozljivih pohodov v pozabo iz mest v Kambodži sredi sedemdesetih let ali od brutalnosti, ki so ji na Kitajskem še pred tem rekli »kulturna revolucija.« Ko kdo v resnici zavrne zahod, se začnejo trupla grmaditi. V nasprotju s tem pa lahko vsakdo, ki se ukvarja z Grki, takoj razloži, zakaj tako jugovzhodna Azija kot Kitajska danes v dobrem in slabem postajata bolj podobni zahodu kot pa zahod njima.

Vzpon zahoda ni moralno vprašanje, vsaj v celoti ne; tudi priznavanje zahodne prevlade ne pomeni kulturnega šovinizma. Gre za pošteno vprašanje dinamike. Ko se državljani sveta danes seli, se običajno seli na zahod in drugorazredni položaj v zahodni državi mu je očitno ljubši od usode v rodnem kraju. Ko državljani sveta išče najboljšo izobrazbo, se bodisi odpravi na zahod bodisi poišče zahodnjaški univerzitetni kampus. Ko državljani sveta išče boljše orožje, s katerim bo lahko poklal več svojih sovražnikov, pošlje svoje tehnike in generale v zahodne orožarske centre in zahodne vojaške akademije. Državljan sveta išče uveljavitev z učenjem evropskih jezikov in načinov izražanja, ki so v veliki meri zahodnega izvora, tako v tehnološkem kot v ideološkem smislu. Državljan sveta onesnažuje, odmetava, izsekava, mesari in uničuje kot zahodnjak zato, ker si želi re-

zultate tega smrtonosnega porabništva in fizične varnosti – videorekorderje, toplejšo hišo pozimi, hladnejšo hišo poleti, čistejšo pitno vodo, cilindrična očala, prevozna sredstva, stranišča z izplakovanjem, žepne robčke, cepiva, obilico neonesnažene hrane, varnost pred oboroženim udorom in status, ki ga zagotavljajo materialne dobrine.

Le malo je ljudi, ki niso zahodnjaki in si želijo pobegniti pred tem zapeljivim vplivom ali pred njegovo usodno zamenjavo za izkoriščanje. Krhko pokrajino ob Amazonki brezobzirno obdelujejo, hkrati pa predstavniki kozmetike Avon odkrivajo obetavno tržišče za svoje elegantne lepotne pripomočke med neolitskimi plemeni vzdolž velike reke. Ameriška ekološko ozaveščena tovarna sladoleda začne zato kupovati amazonske oreške neposredno od indijanskih domačinov in skuša na ta način okrepiti domorodsko skupnost ter preprečiti izkoriščanje okolja ob veliki reki – potem pa z grozo opazuje, kako ti nenadoma obogateli domorodci pograbiijo motorke in bagre ter sami še pospešijo uničenje, v želji po še večjem številu materialnih dobrin. Očitno bi amazonski Indijanci najprej radi to, kar korporativna Amerika že ima. Šele potem bodo našli dovolj časa in zaskrbljeno opazovali propadanje svojega naravnega okolja.

Domorodske kulture, marksizem, plemenske družbe in verski fundamentalizem se tako v tretjem kot v islamskem svetu hkrati umikajo pred surovim in nebrzdanim udorom popularne zahodne kulture, od Pepsija do Michaela Jordana, od televizijskih kvizov do revije People. Še več, vse to se je zdaj okrepilo še s tehnologijo satelitov, optičnih vlaken, računalnikov in videorekorderjev. Pobesneli materializem, skrajni in pošastni pojav nekontroliranega izražanja, vpliva in individualizma, vse to se je na nek način začelo z Grki. Treba je nehati s trkanjem po prsih zaradi grške dediščine in se stvari lotiti z več po-

guma in poštenja ter priznati tako lepoto kot nevarnost strašne dediščine zahoda. Gre za neizogibno dilemo vsakega sistema, ki človeku dopušča, da se v polnosti izrazi. Pet minut pred dvanajsto se je treba naučiti, zakaj moramo na novo odkriti antiko, da bi lahko razumeli, zakaj počnemo to, kar počnemo.

Grška dediščina, ki se jo da uporabiti prav ali narobe, daje svojim lastnikom neverjetno moč, da lahko radikalno in skoraj v trenutku spremenijo – ali uničijo – trenutno intelektualno in fizično okolje. Grki so nam zapustili orodje, ki nam je omogočilo spreminjanje snovnega in duhovnega sveta, v dobrem in slabem. Najstrožji kritiki zahoda, ki so globoko in pogosto upravičeno sumničavi glede te dinamike, njej navkljub spoštujejo, posnemajo in uporabljajo zahodno filozofijo celo takrat, ko objokujejo izumiranje krhkih domorodskih kultur. Pred pol stoletja je Arnold Toynbee nejevoljno priznal politično in ekonomsko hegemonijo zahoda. Opozarjal pa je, naj si nihče ne domišlja, da bosta tega naraščajočega vpliva deležni tudi zahodna kultura in religija. Toynbee je pronicljivo opazil, da so se starejše in bolj temeljne alternative vedno držale paradigem, ki so nasprotne zahodni izkušnji, in je mislil, da se jih bodo držale tudi v prihodnje. V pol stoletja po njegovem pisanju pa so se za bolj prebrisane zgodovinarje od njega izkazali njegovi ozkogledi in eurocentrični kritiki, četudi iz napačnih in vse prej kot plemenitih razlogov. Toynbee je – prav kot pred njim Spengler – spregledal, da se popularna zahodna materialna kultura ne sesiplje v svoji dekadenci, temveč se bohotno razcveta celo v svoji nemoralnosti.

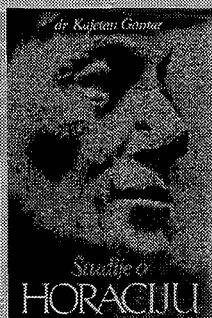
Zahod danes grozi z goltanjem običajev,

tradicij in religij vseh, s katerimi stopa v stik. Internet in celotna elektronska revolucija je povsem logična kulturna posledica grške dediščine odkritega spraševanja, samokritike, protiaristokratske miselnosti, svobodnega izražanja in trgovanja, ter grške vere v nepristranski razum in znanost, na katero ne morejo vplivati odloki generala, svečenika ali kralja.

Glede na to je precej čudno, da sodobna Amerika ve tako malo o Grkih, ki so vse skupaj pravzaprav začeli. Vračamo se torej k osrednji temi, ki smo jo nakazali že v prvem poglavju – da ignorirati ali celo uničiti antiko pomeni zagrešiti kulturni samomor, in da se morajo krivci zanj zagovarjati. Če je problem res tako resen, se moramo od Grkov na koncu dvajsetega stoletja še marsičesa naučiti: zakaj je sposobnost uničevanja ali reševanja naravne dediščine samo v naših rokah; kako in zakaj se borimo v tako uničujočih vojnah; kaj je smisel in cilj izobrazbe; zakaj je strast vedno dvorezen meč; kje nas razum lahko vodi in kje ne zadostuje več; zakaj smo večrasna, ne pa multikulturna družba; zakaj so potrebni kriteriji, čeprav včasih kruti in boleči; kako tesno so egalitarne vrednote zahoda povezane z našim agrarnim izvorom; zakaj je treba iskati dobro življenje in zakaj je »dobro življenje« tako slabo definirano; zakaj so skupnosti in družbena sramota močnejše od golih zakonov in osebne krivde; zakaj je v svetu, kjer usakogar čaka smrt, življenje vprašanje značaja. In konec koncev, zakaj smo to, kar smo. Zakaj je potem antika mrtva? In kdo je v resnici ubil Homerja?

Prevedel David Movrin

ZBIRKA IZ ANTIČNEGA SVETA

Horacij - **PESMI**
in
Kajetan Gantar -
ŠTUDIJE O HORACIJU

format 13 x 20 cm; platnin z ovitkom,
182 strani (Pesmi),
92 strani (Študije o Horaciju)

Cena kompleta: 3.607,20 SIT

Gaj Julij Cezar -
GALSKA VOJNA
format: 13 x 20 cm,
trda vezava, 268 strani
Cena: 3.607,20 SIT

Menander - **ČEMERNEŽ**
format 13 x 20 cm;
platnin z ovitkom, 82 strani
Cena: 2.030,40 SIT

Tit Makcij Plavt -
BAHAVI VOJŠČAK
format 13 x 20 cm;
platnin z ovitkom, 88 strani
Cena: 2.030,40 SIT

Publij Terencij Afričan -
EVNUH
format: 13 x 20 cm,
trda vezava, 88 strani
Cena: 617,10 SIT

V PRIPRAVI Sofokles - AJANT TRAHINKE FILOKETET

... po Antigoni in Elektri je treba izbor del največjega grškega trageda zaokrožiti še s tremi tragedijami;
Ajanta in Filoketa je prevedel Kajetan Gantar, Trahinke pa Branko Senegačnik ...

Naročila in informacije: ZALOŽBA OBZORJA d.d. MARIBOR,
SLUŽBA PRODAJE KNJIG, Gosposka 3, 2000 Maribor,
tel.: 062/228 31 21; fax: 062/ 223-213;
www.zalozba-obzorja.si, E-mail: prodaja@zalozba-obzorja.si

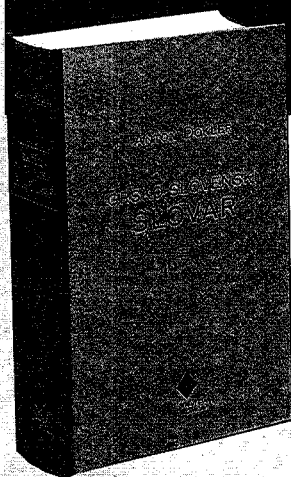

Cankarjeva
založba

ANTON DOKLER

GRŠKO-SLOVENSKI SLOVAR

Temelj humanistične kulture

ἀγάμαι [fut. ἀγάσομαι, ep. ἀγάσσομαι; aor. ἡγάσθην, ep. ἡ-, ἀγασ(σ)άμην; so-oblake: ἀγάζομαι, ἀγαιόμαι, ἀγάομαι] (ἀγάλλω, ἀγα-). **1. a)** občudujem, čudim se, strmim (τινός τι, τινά τινος) τινός, ὅτι ali z gen.pl.; **b)** cenim, spoštujem; τινί zadovoljen sem s kom, veselim se česa. **2.** jezim se, srdim se, zavidam, ne privoščim τινί; nevoljen sem (τί).

Z vnovičnim oživljanjem klasičnih oddelkov na slovenskih gimnazijah in krepitvijo klasične filologije nasploh se je na slovenskem trgu pojavila pereča potreba po grško-slovenskem slovarju. Čeprav je legendarni *Grško-slovenski slovar* Antona Doklerja izšel pred dobrimi 80 leti, njegova kakovost in uporabnost ostajata še vedno nesporni. Doklerjev slovar, ki je primeren tako za pouk kot za učenje grščine, ostaja temelj klasične izobrazbe.

Informacije in naročila:

♦ brezplačni klic 080 11 08

♦ www.cankarjeva-z.si

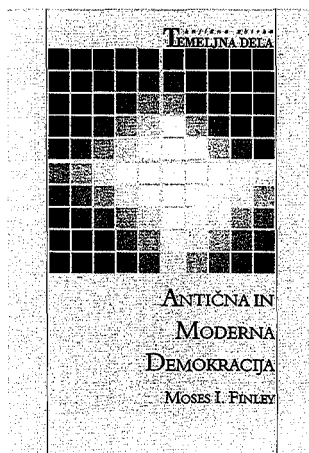
Moses I. Finley: Antična in moderna demokracija

Pregledal in spremno besedo napisal: Igor Pribac

Prevedel: Borut Cajnko

Ljubljana 1999, 126 strani

cena: 2.160,00 sit

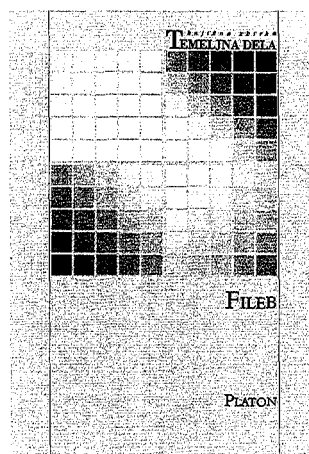
Največja odlika Finleyeve knjige je v vzporednem branju dveh demokracij, antične neposredne in sodobne predstavniške. Vendar avtor ne vleče neposrednih analogij in iz dogodkov v antiki ne sklepa neposredno na današnje dogodke. Ravno v tem lahko iščemo neverjetno lucidnost njegove analize: v preteklosti ne išče relevantnosti, temveč si prav skozi razkrivanje tistega, kar se je v Atenah res zgodilo, začrta vprašanja, ki se izkažejo za vprašanja, na katere iščejo odgovore tudi sodobne demokracije.

Platon: Fileb

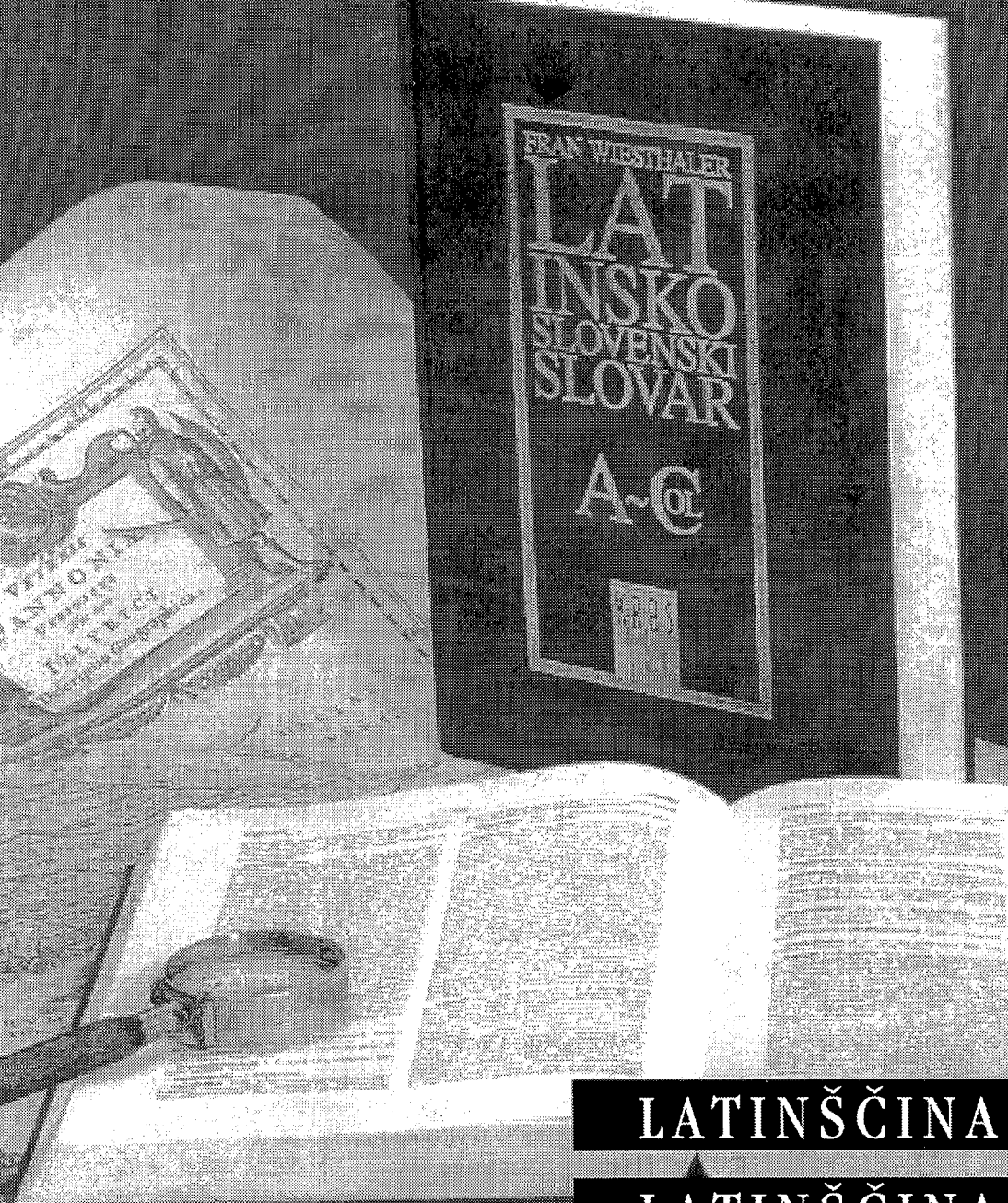
Prevedel in spremno besedo napisal: Boris Vezjak

Ljubljana 2000, 136 strani

cena: 2.592,00 sit

Fileb spada med Platonove najbolj nenavadne in obskurne, toda tudi najpomembnejše dialoge iz poznega obdobja njegovega ustvarjanja. Po Trasilovi klasifikaciji je dialog opisan kot etičen in takšna je tudi njegova tema: ugodje. Bralec v njem ne bo našel le razprave o hedonizmu, temveč celo kopico metafizičnih, epistemoloških in drugih vsebin, ki se porajajo ob vprašanju iskanja tipov ugodja in njihove umestitve v človekovo življenje. Če je namreč ugodje nekaj, kar ustvarja človekovo "dobro življenje" ali srečo, je treba izpeljati razlikovanje in klasifikacijo ugodij, da bi ugotovili, katere tipe ugodja lahko prepoznamo kot konstitutivne za takšno "dobro življenje".

LATINŠČINA

LATINŠČINA

Tako zelo živ jezik, edini jezik
ki ga kar naprej uporabljamo,
ne da bi kdo govoril.

NAVODILA AVTORJEM

A. ODDAJA PRISPEVKA

1. Prispevke je treba oddati na 3,5-palčni (1,44 MB) disketi. Na disketi morajo biti napisani naslednji podatki:
 - a) ime avtorja,
 - b) naslov prispevka (če je daljši, naj bo okrajšan)
 - c) ime datoteke, v kateri je prispevek
2. Poleg diskete je potrebno oddati en iztis prispevka.
3. Ob oddaji je potrebno oddati tudi izpolnjen formular s podatki o avtorju in prispevku.
4. Članki *morajo biti nujno* oddani do roka, ki ga določi uredništvo.

B. OBLIKOVANJE PRISPEVKA

1. **Naslovi in podnaslovi.** Naslovi in podnaslovi naj bodo pregledni in jasno ločeni od ostalega besedila; črke naslovov in podnaslovov naj bodo okrepjene.
2. **Izveček.** Na začetku članka naj bo izveček, ki naj ne presega 15 vrstic, napisan pa naj bo:
 - a) v slovenščini in
 - b) v angleščini ali latinščini (izbira je prepuščena avtorju).
3. **Dolžina prispevka.** Prispevek naj ne presega 40 strani formata A4.
4. **A) Pisava.** Pri pisanju uporabljamo:
 - a) za besedilo: velikost črk 12
 - b) za opombe: velikost črk 10
 - c) za literaturo: velikost črk 12**B) Fonti (TT (True Type))**
 - a) *Times New Roman*
 - b) grška pisava: *Hellenica* ali *Sgreek*; če kateri od avtorjev nima te pisave, mu jo priskrbi uredništvo.
5. **Grafikoni, slike,...** Morebitni grafikoni, slike ipd. naj bodo v posebnih dokumentih in tudi posebej oddani na listih. Natančno naj bodo označeni in tudi v besedilu naj bo ustrezno opozorjeno nanje.
6. **Povzetek.** Povzetek naj bo napisan na koncu prispevka; napisan naj bo v enem od svetovnih jezikov.
7. **Opombe.** Opombe naj bodo sprotne na dnu besedila, ne na koncu besedila.
8. **Literatura.** Seznam literature naj bo napisan na koncu prispevka. Avtorji naj bodo razvrščeni po abecednem vrstnem redu.
9. **Seznam literature.**
 - a) **knjige:** *priimek avtorja, začetnica imena avtorja, naslov knjige, kraj izdaje, leto izdaje, številka izdaje* (če je delo doživelo več izdaj), npr. Pulgram, E.: *The Tongues of Italy. Prehistory and history*. Cambridge, Harvard, 1958.
 - b) **članki v revijah:** *priimek avtorja, začetnica imena avtorja, naslov članka, ime revije, letnik, strani*, npr. Michel, A.: *Grammaire et rhétorique chez Cicéron*. Ktema 14(1989), 189-195. - če se avtor odloči za krajšanje imena revije, je potrebno uporabljati standardne kratice, ki jih uporablja *L'année philologique*, npr. Kravar, M.: *L'aspect verbal en latin à la lumière d'oppositions distinctives*. ŽAnt 25(1975), 52-61.
 - c) **prispevki v zbornikih ali zbirkah besedil:** *priimek avtorja, začetnica imena avtorja, naslov prispevka, podatki o zborniku ali zbirki besedil, strani*. npr. Trubetzkoy, N. S.: *Gedanken über den lat. ā-Konjunktiv*. Festschrift für Paul Kretschmer, Beiträge zur griechischen und lateinischen Sprachforschung. Wien,... 1926, 267-274.

C. CITIRANJE

Citiramo s sprotnim navajanjem v oklepaju in sicer:

- a) če gre za **natančno** navedbo, referenco ali citat, v oklepaju napišemo *priimek avtorja, leto izdaje in stran*, npr.: (Simoniti, 1994, str. 24)
- b) če gre za navedbo dela kot celote ali za splošno navedbo, napišemo samo *priimek avtorja in letnico*, npr. (Gantar 1994)

ISSN 1580-0261

9 771580 026001